శ్రీ

విజయరాఘవము.

ఎనిమిదంకముల నాటకము.

ఇది

ప్రసన్న చాణక్యము; నర్మదాపురుకుత్సీయము

మొదలగు నాటకములు రచించిన,

పానుగంటి-లక్ష్మీనరసింహారావుచే గారిచే

రచియింపఁబడి,

తణుకు

శ్రీ సౌదామినీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడియె.

1909

కాపీరైటు] మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు. [రిజిష్టర్డు.

వెల 1—0—0.

పీఠిక

శ్రీమద్రామాయణమునంతయు నాటకరూపముగ వ్రాయందలంచి యిదివఱకయోధ్యకాండములోని గాథను “పట్టభంగ రాఘవమను” పేర వ్రాసియుంటిని. మహారాజరాజశ్రీ శ్రీపీఠికాపుర ప్రభువువారగు శ్రీశ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారి పట్టాభిషేకమహోత్సవగౌరవార్థమై యుద్ధకాండములోని గాథను సంగ్రహించి విజయరాఘవమను పేరనీనాటకమును వ్రాసితిని. దీనిని 1906సం॥ రం॥ జూలై నెలలో మొదలుపెట్టి 4—10—06 తేదిని ముగించితిని. శ్రీశ్రీ పీఠికాపుర సంస్థానప్రభువువారే తమధనమొసఁగి యీనాటకమునచ్చు వేయించిరి. విద్యాపోషకులు లోకోపకారధురీణులగు నీప్రభువువారు పరమేశ్వరకటాక్షముచే జిరకాలము సమస్తసౌఖ్యసమన్వితులై తమసంస్థానప్రజను బోషింతురుగాక!!

ఈనాటకమునకు నాందీప్రస్తావనలను వ్రాసి నన్ను సంతోషపెట్టిన నామిత్రులగు బ్ర॥ శ్రీ కూచి నరసింహముగారికనేక నమస్కారములాచరింతును.

పిఠాపురము.
9/11/09

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు.

ఈ గ్రంథకర్తగారిచే రచియింపఁబడి అచ్చుకానున్న

నాటకములు.

---

1. బుద్ధబోధసుధ అను బుద్ధనాటకము.
2. బాలరాఘవము లేక కళ్యాణరాఘవము.
3. ఉత్తర రాఘవము.

"The following extract from a letter from one of our distinguished countrymen M. R. R. V. Rangarau Pantulu garu*of refined literary taste will serve, we think as a clear proof of the popular appreciation accorded to the author's plays even before they have appeared in print.

Dt. Munsiff, Peddapuram.

But what indeed shall I say of Vizia Raghavam? Whether for range of knowledge or for vigour of expression, or for the sustained maintenance of the force of each and every one of the characters from the sensual parasites Mahodara and Deerghakaya upwards to Rama at the top of all, the play is really one of the grandest products of art for recent times for rising India. Would to heaven that others walked in your footsteps with at least a portion ever so small of your success, and I shall have no doubt of the regeneration of our unfortunate country condemned unknowingly by others for want of originality, purity of thought, conception and ideal.

You appear to have remarked that the Drama Vizia Raghavam, whatever its merit, is too long and too tediou to be exhibited on the stage. Well, I agree with you i that it should tax the dramatic troupe itself, and to a con siderable extent also, but, healthily divided into two par as it was done here, there is no reason whatever for anxie ty on the score of the audience itself. The mind must b a very poor mind indeed that should complain of the mere length of the Drama or imagine that, all bloodshed and violence being left behind the scenes, only their progress should be indicated by pronouncements on the stage. The

real grand point of the drama is from an artistic view of the struggle between evil and good. There is a grandeur in even evil and its embodiment is Ravana and induced a grandeur in Good and Great in the commensurate embodiment Rama. The final submission of Ravana to Rama immediately before the crowning event of Ramayana arose, namely the death of Ravana, is the grandest of moral lessons and the utterance of Ravana at such a juncture I can honestly tell you so much overpowered me that I hardly felt myself being a mere listening person forming one unit of the audience. The vanity of human wishes so forcibly brought to my mind was worth the purchase of whole life time. There is a world of thought surging in my mind in relation to the drama, and I feel myself quite unequal to express it.

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రలు.

పురుషులు.

1. శ్రీరామమూర్తి—కథానాయకుఁడు.
2. లక్ష్మణుఁడు—} శ్రీరామునిసోదరులు.
3. భరతుఁడు—}
4. వశిష్ఠుడు—ఇక్ష్వాకుకుల పురోహితుడు.
5. సుగ్రీవుఁడు—వానరులకురాజు.
6. అంగదుఁడు—యువరాజు.
7. ఆంజనేయుఁడు—సుగ్రీవునిమంత్రి.
8. నీలుఁడు—సేనాధిపతి.
10. మొదటివానరుఁడు.
11. రెండవవానరుఁడు.
12. మాతలి—ఇంద్రసారథి
13. గరుడుఁడు—పక్షిరాజు.
14. గోవిందుఁడు—} అయోధ్యయందలి బ్రాహ్మణులు.
15. మాధవుఁడు—}
16. రావణుఁడు—లంకాధిపతి.
17. కుంభకర్ణుఁడు—రావణుని సోదరుఁడు.
18. విభీషణుఁడు—రావణునిసోదరుడు.
19. ఇంద్రజిత్తు—యువరాజు.
20. ప్రహస్తుఁడు—రావణుని సేనానాయకుడు.
21. దీర్ఘకాయుఁడు—రాక్షససైన్యోద్యుడు.
22. మహోదరుఁడు—రాజబంధువు.
23. ద్విజిహ్వుఁడు—రావణునిపురోహితుడు
24. శుకుఁడు—రావణునిచారుఁడు.

25. జంబుమాలి—
26. నికుంభుఁడు—
27. విరూపాక్షుఁడు—
28. కాకాక్షుఁడు—

} రాక్షసులు.

29. సారథి—రావణసారథి.

స్త్రీలు.

1. సీత—శ్రీరామచంద్రునిభార్య
2. సరమ—విభీషణునిభార్య
3. సులోచన—ఇంద్రజిత్తునిభార్య
4. మందోదరి—రావణునిభార్య

☞ ఇంకను సందర్భానుసారముగ జూచుకొనఁదగువత్తురు.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీ

విజయరాఘవము.

(నాంది)

సీ. మేఘంబుచెంతఁ గ్రొ ♦ మ్మించురీతిని సీత
వామభాగంబున ♦ వఱలుచుండ
ముకుళితహస్తుఁడై ♦ మ్రోలఁ బావని నిల్వ
వెనుక సౌమిత్రి సే ♦ వించుచుండ
భరతశత్రుఘ్ను లి ♦ ర్వంకల నిలుచుండి
వింజామరము లూని ♦ విసరుచుండ
మూలల భల్లూక ♦ ముఖ్యసుగ్రీవాంగ
దవిభీషణులు, భృత్య ♦ తతియుఁ గొలువ

గీ. నీలకోమలనీరేజ ♦ నిభశరీర
రుచులనడుమ సింహాసనా ♦ రూఢుఁడౌచు
జగములను బ్రోచుశ్రీరామ ♦ చంద్రమూర్తి
శాశ్వతైశ్వర్యముల మీ కొ ♦ సంగుఁ గాత!

(నాంద్యంతమందు సూత్రధారపారిపార్శ్వకులు ప్రవేశింతురు.)

సూ.—ఈవిజయరాఘవ మనేకసరసనాటకరచనానిపుణుండు, నాధునిక కవియు నగుపానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుసప్తమనాటకము. ద్రష్టం జూచినహూణాంధ్రభాషాకుశలుండును, బహుసద్గ్రంథా

వలోకనపటిష్ఠరసజ్ఞతాప్రశస్తమేధావిభ్రాజితుండును, సకలసు గుణాకరసామ్యహృదయుండును, అనేకపండితకవితల్లజపరివేష్టితుండును, సూత్నపట్టాభిషిక్తపీఠపురసంస్థానాధీశ్వరుండు నగు శ్రీ రాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతిసూర్యారావు బహదర్ వారు. నాటక మన్ననో, జన్మతారక శ్రీమద్రామాయణపావనకథాసంభావనీయము. ఇట్లుండ మన ప్రదర్శనపై పుణ్యమునకుమాత్రము కొఱంత వచ్చునా? రాదు.

పా—ఎందుచేత? ప్రదర్శననిపుణత ప్రదర్శకులసామర్థ్యమునుబట్టి యుండును గాని, గ్రంథకర్త తెలివి తేటలంబట్టియు, ద్రష్టలబుద్ధికుశలతంబట్టియుఁ, గథామహిమంబు ననుసరించి, యుండునా? అదేమి యమళజ్వరమా? సాంక్రామికవ్యాధియా?

సూ—ఆహా! ఏమిపరిహాసము!

గీ. పారిపార్శ్వక! చుంబక ♦ ప్రాంతకాంత
మెట్లు చాలనచలనంబు ♦ లెనయునొక్కొ!
వట్టి జడమైన ప్రకృతికిఁ ♦ బ్రాణ మెట్లు
వచ్చెనొకొ! పరమాత్మసం ♦ బంధమునను.

గీ. రమ్యనాటకరంగపు ♦ రస్థ్రధీవి
శాలసద్గుణధృతిమహా ♦ శక్తి వడయు
పట్టునందున నటనటీ ♦ పాళిమనము
లచ్ఛముకురఫలకముల ♦ యట్లె వెలయు.

కావున నింక నీపరిహాసములఁ గట్టిపెట్టుము. ఏది యెట్లున్న నీకవిమాత్రము ధన్యతరుఁడు సుమా!

పారి—అదేమి? ధన్యుఁడే కాక ధన్యతరుఁ డెట్లు?

సూ—గీ. చేసి, పాదుకాపట్టాభి ♦ షేకనామ
నాటకము ధన్యుఁ డయ్యెఁ బు ♦ ణ్యమున వెనుక;

నీవిజయరాఘవముఁ జేసి ♦ యిప్పు డితఁడు
ధన్యతరుఁ డయ్యె నని పల్కుఁ ♦ దప్పె? చెప్పుము.

పారి—ఈనాటకంబులు నీతిప్రతిపాదకంబు లగుటచేతనా యిట్లనుచున్నారు?

సూ—అదొక్కటియే కారణము గాదు. నీతి యత్యుత్కృష్టమాట సత్యమే. కాని, దానికంటె నుత్కృష్ట మైనది వేఱొకటి గలదు. నీతితత్త్వమును బాగుగఁ బరిశీలించి చూడుము.

గీ. దేశకాలంబులనుబట్టి ♦ స్థితులఁబట్టి,
పురుషు లొనరించువ్యాపార ♦ ములనుబట్టి,
మంచిచెడ్డలు, ధర్మముల్ ♦ మాఱుఁ గాన
నీతు లెప్పుడు స్థిరములై ♦ నెగడలేవు.

సీ. సవనంబునను మేఁకఁ ♦ జంపి వేల్చుటయును,
మాంసాశనులజంతు ♦ మారణంబు,
సత్యవంతుఁడు హరి ♦ శ్చంద్రుఁ డాలిని గత్తి
కెరసేయఁబోవుట ♦ కరుణ లేక
యాత్మజు దశరథుం ♦ డడవుల కంపుట,
మృతపతితో సతి ♦ చితిని బడుట
యాలంబులను రాజు ♦ వ్యాజ్యంబులను న్యాయ
వాదియు, సత్యగో ♦ పనము సేఁత

గీ. బహుజనసుఖార్థ మొకనికి ♦ బాధ సేఁత
కాపథంబుల సత్కార్య ♦ కరణములును
నమ్రకవిజనోక్తానృత ♦ క్రమవచన
ములు, సమీచీనములె యిష్టా ♦ మునొప్పె సఖుఁడ!

ఆ. వె జీవయాత్ర నరుఁడు ♦ సేయుచో నొకధర్మ
మొక్కధర్మమునకు ♦ నొఱవ యగుచు

నష్టు వచ్చుఁ గాన ♦ నన్ని సద్ధర్మము
లెన్నరపువాఁ డెవండు ♦ లేఁడు నమ్మి.

పారి—సరి! సరి! అట్టులైన జనులు నీతిబాహ్యులై స్వచ్ఛందచారులై యుండవలయు ననియా మీయభిప్రాయము?

సూ—హరిహరీ! న న్నిట్టులా తెలిసికొంటివి? నీతిప్రవర్తన సద్ధర్మాచరణంబు లైహికసుఖదాయకములే కాక యాముష్మికసుఖప్రాప్తికిఁ గూడ ముఖ్యసాధనములు. కాని, వీనికంటె భవతారణ సమర్థమైనయొకదాని నీగ్రంథము బోధించుచుండుటచేఁ గ ధన్యుఁ డంటిని.

పారి—అదేదియో సెల విచ్చెదరా?

సూ—అదియే వచింపఁబోవుచుండ నీవు నా కడ్డము వచ్చితివి.

సీ. దొంగపోటునఁ బిత ♦ దోర్చుటేనియుఁ జూడ
కంగదుఁ డేతండ్రి ♦ యండఁ జేరె
శత్రుపక్షం బని ♦ సంశయింపక విభీ
షణుఁ డేమహాత్ముని ♦ శరణు సొచ్చె
నేనేత మారుతి ♦ హృదయాబ్జమున నాలు
కను నెల్లప్రొద్దులఁ ♦ గట్టిపెట్టె
భరతుఁ డెవ్వదలను నె ♦ వ్వనిపాదుకలఁ దాల్చి
కాని, రాజ్యము సేయఁ ♦ బూన ననియె

గీ. నట్టిరాజాధిరాజు దే ♦ వాదిదేవు
దివ్యనామంబు పఙ్క్తిప ♦ ఙ్క్తిని ఘటిల్లు
దీన శ్రీరఘురామభ ♦ క్తియె నఖుండ
సకలభవదుఃఖరోగంబు ♦ లకును మందు.

పారిపార్శ్వకా! పిపీలికాదిబ్రహ్మపర్యంతము బాలాదివృద్ధపర్యంతము దుఃఖనష్టియు, సుఖపుష్టియునుగదా కాంక్షింతురు! ఐహిక

సుఖంబులు క్షణభంగురంబులు, దుఃఖాత్మకంబులు, ననుమాట్ల నంద తెఱింగినదియే. ఇఁక నఖండవినిర్మలానందావాప్తికమోఘసాధనంబు భక్తిసుమా!

పారి—కాఁబోలును. ప్రదర్శనార్థం బీనాటకముఁ బఠనము సేయునప్పుడు "జయ రామచంద్ర! జయ రాజీవలోచనా!" యనుచోట్ల నొకవిలక్షణమైనయంతరానుభవము గలుగఁ బులకితశరీరుండనైతిని.

సూ—మిత్రమా! అదియే సర్వాంతర్యామిరామనామప్రభావము. అదియేముముక్షువాంఛితభక్త్యానందరసానుభూతి.

పారి—అట్లు నాకు సర్వకాలసర్వావస్థలయం దున్న నే నెంతహాయిగ నుందును? కాని, యింకనన్నొక్కసందియముబాధించుచున్నది.

సూ—అది యేది?

పారి—నీతివలెఁ గాక, భక్తి దేశకాలాద్యబాధ్యమని కాదా మీయభిప్రాయము? అట్లైన 'నేకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ', 'సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ,' త్యాదివాక్యప్రమాణు లగువేదాంతు లీభక్తి నెట్లుగణింతురో!

సూ—(నవ్వుచు) పారిపార్శ్వకా! ఇటు విను.

సీ. త్రిశరీరములకు న ♦ తీతుఁడౌ శ్రీరామ
నామంబు భక్తుక ♦ ర్ణములఁ దాఁక
నొడ లెల్ల నుప్పొంగి ♦ యుత్కటరోమాంచ
మత్తనిమై యంతయు ♦ నాక్రమించుఁ
బవనచాలితమంజు ♦ వల్లరివలె గాత్ర
మెనయును గంపంబు ♦ కనులు బాష్ప
వదులను వెల్చు; మ ♦ నంబు చక్కెరబొమ్మ
చెలువుఁబానకమునఁ ♦ గరఁగుమాడ్కి

గీ. వమ్ము వ్రావు; నుపాసకో ♦ పాస్య భేద
మంతయు నశించు నిటువంటి ♦ యవసరమున;
నందుచేఁ బ్రాజ్ఞులమతంబు ♦ నం దొకటియె
పూర్ణభక్తియు, నద్వైత ♦ ముక్తి సఖుఁడ!
కావున భక్తిస్వభావ, భక్త్యనుభవంబు లన్నికాలంబుల నన్ని దేశంబుల నన్నిమతంబుల నొక్కటే.

పారి.—నే నివేళఁ జరితార్థుఁడ నైతిని. ఇఁకఁ బ్రదర్శనకార్యమునకై మన మేగుదము.

గీ. అల మహాహ్లాదమున మైమ జ్జ ♦ నమరినట్టి
కాఁగడా లామరావణ ♦ కదనరంగ
తిమిరమును బాపినట్లు నీ ♦ దివ్యసూక్తు
లార్య! నాయజ్ఞతాసంశ ♦ యముల డుల్చె.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

ప్రథమాంకము.

[ప్రదేశము—లంకలో రావణునిసభాశాల.]

(ప్రవేశము—మహోదరుడు.)

మ—ఈరావణాసురుఁడు చచ్చి లంకారాజ్యము మదధీన మైన నేను మహాదృష్టవంతుఁడ నగుదును గదా! నారసజ్ఞతకు, నాగుణగ్రహణశక్తికి, నావదాన్యతకు, నాభోగేచ్ఛకు, నన్నిఁటిని మించిన పెద్దద్రోణమువంటి నాకడుపునకు నీచచ్చుమాన్యము లెక్కడ—ఈనిర్భాగ్యక్షేత్రము లెక్కడ—

గీ. కోళ్లపందెముల్, గొఱ్ఱెపొట్టేళ్లగముల
పందెములు, నాలఁబోతుల ♦ పందెములును
నరపశువులపందెములును ♦ నాకు నిత్య
విధు లగుటచేత ధన మంత ♦ వెచ్చ మయ్యె.

గీ. ప్రక్కకొకసాని కడుపుపై ♦ నొక్కసాని
తలగడగ నొక్కసాని కాఁ ♦ గిళుల నొక్క
సాని కణుపుకణుపునకొక ♦ సాని రోమ
రోమమున కొక్కసానిగా ♦ రోజు లేఁగె

గీ. రసవిహీనులు దాతృత్వ ♦ రహితు లల్ప
భోగభాగ్యు లాపెద్దల ♦ భూము లన్ని

గిరిగిరను ద్రిప్పి పైఁగిణీ ♦ చరణనఖర
కోటులకు దిగదుడుపుగా ♦ మీటినాఁడ.

గీ. పుట్టఁగలయంతవఱకు న ♦ ప్పులను దెచ్చి
తెచ్చి మొగఁబెట్టి ఋణముల ♦ నిచ్చువారి
నోట బెడ్డగొట్టి బిడియ ♦ మేటఁ బెట్టి
పొట్ట చేతను బట్టి యీ ♦ పురినిఁ బడితి.

గీ. ప్రబలలంకాధినాథుఁడు ♦ పరసతీహ
రణవిచిత్రపాండిత్యధు ♦ రంధరుండు,
కఠినహృదయుఁడు, మాయావి ♦ కాన నాదు
మనసువచ్చినసార్వభౌ ♦ మమణి యతఁడు.

గీ. బొల్లిసైచ్యంబు, లొట్టులు ♦ బూటకములు,
కల్లయేడ్పులు, నోటిబిం ♦ కములు, దొంగ
తనములు, స్తుతిపాఠములు, విం ♦ తలగుమాయ
లెన్ని యొనరించి దినముల ♦ నీడ్చుచుంటి.

అడుగో! దశకంఠవయస్యుఁ డైనద్విజిహ్వుఁ డిక్కడకు వచ్చుచున్నాఁడు.

సీ. వెనుక వాల్తులవాఁడు, ♦ విస్తృతదీర్ఘమై
మొనఁదేలుసోలెఁడు ♦ ముక్కువాఁడు,
పెద్దముక్కఱముల ♦ భీకరుం డగువాఁడు,
క్షౌరార్తమైనమీ ♦ సాలవాఁడు,
తెఱనోరుగలవాఁడు, ♦ దిగువక్రమముగ న
క్షయపాత్రవలె లావు ♦ గలుగువాఁడు,
బొరలించినబొచ్చెఁ ♦ బోలుకడుపువాఁడు,
మహితరుద్రాక్షల ♦ మాలవాఁడు,

ఆ. వె. కల్లనవ్వువాఁడు, ♦ బొల్లియేప్పులవాఁడు,
పడుచువాఁడు, పొట్టి ♦ వాఁడు, నట్టె
చిట్టుమనెడువాఁడు, ♦ జీడిమామిడిపండు
రంగువాఁడు, కటిక ♦ దొంగవాఁడు.

అయ్యా! అసురోత్త (ద్విజివ్యుఁడు ప్రవేశించును.) మా! నమస్కారము.

ద్వి—(వక్రముగ నవ్వుచు) నే నెఱుఁగుదు నండి! నే నెఱుఁగుదు నండి! మీ రూరక వంకదండములఁ బెట్టుటయే కాని, యంతకంటె మ తేమియు లేదండి! మహారాజబంధువులు; మీరు మా మొగ మువంకఁ జూచెదరండి!

మ—నేను మహారాజబంధువుఁడ నైన, మీరు మహారాజవయస్యులు. బంధువుకంటె వయస్యుఁ డెక్కుడు కాదా?

ద్వి—ఎందుచేతనో?

మ—బంధుసంబంధము. దేహసంబంధము, మిత్రసంబంధము, మనస్సంబంధము.

ద్వి—మహాపాదరా! పైనున్న దేహముకంటె లోపల నుండుమన స్సెక్కువ దని మీయభిప్రాయమా? గుడికంటె లింగము పెద్ద దై యుండునా?

మ—(తనలో) అసాధారణమై, యపరిమిత మైననాకడుపు నీపొట్టిపురోహితపునిర్భాగ్యుఁ డధిక్షేపించుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగ) ఏ సంబంధ మెక్కువయో మీవంటిబుద్ధిమంతులకు నేను జెప్పవలయునా? రావణుఁడు కేవలసోదరుఁ డైనవిభీషణునియందు బద్ధమత్సరుఁ డై యున్నాఁడు. జానకీనాథుఁడు పండుక్రోఁతి యగు సుగ్రీవునిఁ బ్రాణపదముగఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు.

ద్వా—లక్ష్మణునికంటెనా? కాని, పండుక్రోతివలె నుంటి నని యధిక్షే
పించుచుంటివా? ఇదేనా మీమర్యాద?

మ—క్రోఁతిమాట తలపెట్టనే కూడదా? అందువలన మి మ్మోష్ఠ్యు నిం
దించితిని. (తనలో)

గీ. కాటుకలువుగ నెల్లరా ♦ కుసుమ గ్రాల
దీఁ డొకఁడు మర్కటమువలె ♦ పింగళచ్ఛ
వి గలవాఁడు; వీనిని నమ్మఁ ♦ దగ దెవండు;
చర్మకారులఁ బచ్చని ♦ జనునిఁ బోలె.

(తెరలో) శ్రీమద్దేవాంతక నరాంతకసార్వభౌమ! బ్రహ్మప్రపౌ
త్ర! అకుంఠితశౌర్యాడంబరవిచలితత్రిలోక! రామగృహిణీవిని
క్షిప్తచిత్తోత్కంఠ! దశకంఠ! జయ!

(తిరిగి తెరలో) హా—హా—హా—హా—సాధు! మాగధా!
సాధు! ఏదీ? మఱియొకమాఱు! రామగృహిణీ—

(తిరిగి తెరలో) రామగృహిణీవినిక్షిప్తచిత్తోత్కంఠ! దశకంఠ!
జయ! జయ! జయ!

మ—మనమహారాజుగారు దయచేయుచున్నారు.

(రావణుఁడు ప్రవేశించును.)

మఱి ద్వా—మహారాజపంచాననా! నమస్కారము.

రావ—ఈదినమునఁ జేయఁదగినమంత్రాలోచనమున కేర్పరుపఁబడినవే
ళ యింకఁ గాకుండనే ముం దిచ్చట కేమియుఁ దోఁచకుంటచే
వచ్చితిని. మిత్రులగుమీవినోదములచే బరువగుకాలమును ద్రో
యఁ దలఁచితిని. ఏఁడీ! మనదీర్ఘకాయుఁడు నావెంటనే బయలు
వెడలియు నింక రాకున్నాఁ డేమి?

మ—అదిగో! నామిత్రుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

ద్వి—(తనలో) దుర్మార్గుఁ డగునీదీర్ఘకాయుఁడు రాజేంద్రు నంటఁగ్రాగి తదనుగ్రహపాత్రుఁ డగుచున్నాఁడు. అందుచే వీఁడు నాకు విరోధి. ఏదో యొకవంకఁ గల్పించి వీనిని రాజాగ్రహపాత్రుని జేసి నాపీడఁ దొలఁగించుకొనవలయును. నేనుదప్ప రాజకృపాశ్రీనుఁడు మఱెవ్వఁ డుండఁగూడదు.

గీ. రాజకరుణయుఁ, గాంతాను ♦ రాగలీల,
సరసకవితాప్రశస్తియు ♦ శస్యవృద్ధి,
యనెడు మూఁడగువస్తువు ♦ లవనియందు
బంచుకొనఁగూడనట్టివై ♦ ప్రబలుచుండు.

రావ—దీర్ఘకాయుఁడు వచ్చుచున్నాఁ డంటిరే? ఏఁడీ?

ద్వి—మహాప్రభూ! నే నంటిని గాదా? దీర్ఘకాయుఁ డేల?

రావ—ఒకని కొకఁడు సహాయుఁ డై నలుగురుఁ జేర వినోద మధికముగ నుండదా?

ద్వి—మహాప్రభూ! నూఱుకాళ్లరోఁకటిబండ రెండుకాళ్ల సారసపక్షికంటె నెక్కువవేగముగఁ బరుగెత్తఁ గలదా? (తనలో) పదితలకాయ లుండినంతనే బుద్ధివిభవ మధిక మగునా? (ప్రకాశముగ) అదుగో!

గీ. పొడుగుకాళ్లను, దొమ్మరి ♦ గుడిసెవంటి
ముక్కు, దోనెకడుపుఁ, గల్గి ♦ భుజము నిట్టె
యెగరవైచుకొనుచు బిట్టు ♦ బిగిసి నక్క
వినయముల దొంగచూపులఁ ♦ గనుచు వచ్చు.

(దీర్ఘకాయుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వి—దీర్ఘకాయా! నమస్కారము! (కౌఁగిలించుకొనుచు) నాకును, మహారాజునకును బహిఃప్రాణము వీవే.

దీ—సందేహ మేమి? మీయంతరంగవైఖరి నే నెఱుఁగనిదా?

మ—ప్రాణమిత్రుఁడా! నమస్కారము.

దీ—ఇవే యనేకసమస్కారములు.

రావ—దీర్ఘకాయా! ఇంతయాలస్య మేల చేసితివి?

దీ—మహాప్రభూ! దారిలో నెవ్వరో వైద్యప్రశంసఁ జేయుచుండఁ గొం
చెము నిలిచితిని.

ద్వి—(తనలో) ఇంక వైద్యప్రశంస యేల? ఈమహాభాదరునిపుణ్యము
న నాబాధ లోకమునకు వదలినది కాదా?

గీ. పాత్రము వదలి చేతికిఁ ♦ బత్ర మయ్యె;
ఖల్వము వదలి చేతికిఁ ♦ గలము వచ్చె
పుట మెగిరిపోయి వర్ణసం ♦ పుటము గల్గె;
వైద్యకళ జాతి లౌకిక ♦ విద్య యయ్యె.

(ప్రకాశముగ) అయ్యా! ఇప్పుడు వైద్యప్రశంస యేమి?

దీ—దుర్ముఖునికిఁ బథ్య మిచ్చుటనుగూర్చి.

ద్వి—ఆతఁ డేమి లంఘనములఁ జేయుచున్నాఁడా?

దీ—నిన్న నే మూఁడులంఘనములఁ గట్టించితిని.

ద్వి—ఒకదినమున మూఁడులంఘనము లెట్లు?

దీ—నిన్న దినత్రయము వచ్చినది కాదా?

రావ—దీర్ఘకాయా! నీ కోషధీవిద్య బాగుగఁ దెలియునా?

దీ—చిత్తము. (చేతులనులుముకొనుచు నవ్వుఁగును.)

మ—ఒక్క వైద్యవిద్యలోనే కాదు. అఱువదినాలుగువిద్యలలో నిం
వాఁడు లేఁడు.

ద్వి—(తనలో) ఈదొంగముండకొడుకు వీనిని సర్వజ్ఞుఁ డని బూటకపు మాట
లు వచించియే యీయనసురాధ్యక్షునియనుగ్రహామునకు భా
జనముగఁ జేసినాఁడు. (ప్రకాశముగ) మహాప్రభూ! మహాభా
దరుఁ డీమహానుభావునిఁగూర్చి ప్రశంసించినది యథార్థమే.

సీ. పూర్వమున వేదములు శ్వాన ♦ మూర్తు లగుచు
నతులభక్తి దత్తాత్రేయు ♦ నాశ్రయించె;
నఖిలవిద్యలు గాడిద ♦ లగుచు నిపుడు
వదల కీదీర్ఘకాయుని ♦ పజ్జఁ జేరె.

దీ—సెబాస్! అట్టినావిద్యామూర్తులలో నీ వొక్కఁడవు సుమా!

ద్వి—నేను గాడిద నని యధిక్షేపించు చున్నాఁడు. గాడిదకుఁ దన్ను ట స్వభావము గావున మహాప్రభూ! సెల వైనయెడల సీతనిఁ దన్నెదను.

మ—(అపవారించి) మహాప్రభూ! మీరు గాడిదలకుఁ బ్రభుఁడని యీ నీచుఁడు సంబోధించుచున్నాఁడు. అనుజ్ఞ యగునెడల నతిహేయుఁ డగునీగాడిదను జావ మోదెదను.

రావ—హా—హా—

గీ. ఖరకిరణసముజ్జ్వలదాశు ♦ గ్రపకాండుఁ
డైనఖరు నట్టి పరిమార్చె; ♦ నబ్ధిస ప్త
కమున నన్నుంచు వాలినిఁ ♦ దుమురు సేసెఁ
గార్ముకగుణారవం బైనఁ ♦ గలుగ కుండ.

గీ. అతనిదాసానుదాసుఁడై ♦ నట్టికపి యొ
కండు వచ్చి సీతను గాంచి ♦ కన్నసుతుని
లంకతోఁ గాల్చి మూఁడుపా ♦ ళ్లొకపాలు
బలము వధియించి గర్గోలు ♦ పఱచి పోయె.

హా—హా—హా—హా—అట్టిరాముఁ డిప్పు డెక్కడ నున్నాఁడో? ఏమిప్రయత్నమున నున్నాఁడో? ఎప్పు డిక్కడకు వచ్చునో? యేమియుఁ దెలియదయ్యెను. పంపఁబడినచారుఁ డింక రాలేదు.

శు—చారుఁ డక్కఱలేదు. రామవృత్తాంతమును మూఁడునిమేషములలోఁ గనిపెట్టి నేను జెప్పఁగలను.

రావ—ఎట్లు?

ద్వా—మహాతపశ్శాలి! దివ్యదృష్టిచేత—

మ—(అపవారించి) మిత్రమా! ఇదే సమయము. నీవు నన్నుఁగూర్చి కొంతస్తోత్రపాఠ మొనర్పుము.

దీ—ద్విజవర్యా!

గీ. కనుపు చీల్చిన నొక్కయ ♦ క్కఱపుముక్క
లేనిశుంఠ వ్రాసె కీమ ♦ హానుభావుఁ
డనధిగతవిద్యుఁడై తోఁచుఁ ♦ డా? విశీర్ణ
నేత్రమున కన్ను నలుపుగా ♦ నెగడుఁ గాదె?.

మహాప్రభూ! దివ్యదృష్టిచే మహాపాదరుఁడు రామచారిత్రము గనిపెట్టఁ గలఁ డని యీతఁడు హేళనముఁ జేసినాఁడు. దివ్యదృష్టితో సమానమైనశక్తి చేతనే యీతఁడు చూడఁగలఁడు.

రావ—అదేది?

దీ—హస్తాంజనము. అన్ని విధములైనయంజనము లీవిద్వాంసుఁ డెఱుగును.

ద్వా—(అప) మహాప్రభూ! నేత్రాంజన మని, ధనాంజన మని రెండు ఈమహాపండితుఁ డనేకులకన్నుఁ గట్టి సొమ్ము కాటుక వేసినాఁడు. మొదటిది నేత్రాంజనము, రెండవది తదంతర్లాపియే ధనాంజనము. నీకుఁగూడ నీకాటుకఁ దగిల్చి నిన్నుఁ బాడు సేయుదురు. జాగ్రత్త!

రావ—ఏమియుఁ దొందర లేదు. (ప్రకాశముగ) మహాపాధరా! నీయంజనవైచిత్రిఁ గానిపింపుము.

మ—(అంజనము చేతికి దాచికొని తదేకదృష్టిగఁ జూచుచు) (అప) దీర్ఘకాయా! మాటఁ దక్కింపవలయును సుమా! నాకు రాఘవవార్త లేవియుఁ దెలియ లేదు.

దీ—(అప) నే నెఱుఁగుదును గాదా? నేను జెప్పినదానికి నీవు ‘ఊఁ’ యనుచుండుము.

మ—(అప) ఆలాగే.

దీ—మహారాదరా! ఇంకఁ దెగలేదు కదా!

రావ—తెగున దేది?

ద్వా—(తనలో) గొంతుక.

దీ—మహాప్రభూ! తెగుట యనఁగా నంజనమున స్వరూపదర్శన మగుట.

రావ—ఆలాగా? అటులైన నెప్పుడు తెగును?

దీ—శీఘ్రముగనే.

ద్వా—(తనలో) ఆ! శీఘ్రముగనే. రాముఁడు వచ్చినతరువాత నందఱు కుత్తుక లొక్కసారి తెగును.

మ—ఇప్పుడు విడినది.

ద్వా—(తనలో) ఆయుర్గ్రంథి—

దీ—దీపములచాలు గనఁబడుచున్నదా?

మ—మొదట నొక్కదీపము గానఁబడి యదే యనేకదీపములుగ విరియఁ బారినది.

ద్వా—(తనలో)

గీ. కరచరణశీతలతకంటె ♦ కటుతరోర్ధ్వ
గశ్వసనమునకంటె నె ♦ క్కటగువస్తు
వెన్నె వస్తువులుగఁ గాని ♦ పించు టధిక
సన్నిహితమృత్యునిశ్చయ ♦ సంజ్ఞ గాదె?

రావ—మహారాదరా! ఇప్పు డేమి కానఁబడుచున్నది?

ద్వా—మహారాజా! మీ రడిగిన విడ నేరదు.

మ—(అప) దీర్ఘకాయా! ఏదియో యొకటి ప్రేలవలయును గాదా? చెప్పుము.

దీ—(అప) చెప్పక తప్పునా?

గీ. కట్టుమంత్రము లని వశ్య ♦ కఘుటిక లని
యంజనము లని సంస్తంభ ♦ నౌషధు లని
ఘ్మోధనృపులకుత్తుకలు మొల్లఁ ♦ గత్తిరింప
నిత్యకర్మ మనకు వారి ♦ నెత్తి వ్రాఁత.

(ప్రకాశముగ) బాగుగఁ జూచుము. ఆంజనేయుఁడు గ
చున్నాఁడా?

మ—ఆఁ.

ద్వి—అత్యంతభైరవకర్ముఁ డగునాంజనేయుఁడు నిన్నటినుండి య వృద్ధపర్యంత మందఱి కన్నియవస్థలలో నతిరౌద్రమూర్తి నఁబడుచునే యున్నాఁడు. ఆసంగతి యడుగ నక్కఱ చెప్ప నంతకంటె నక్కఱ లేదు.

రావ—(తనలో) ఆస్థానమున నాకస్మికముగ వానరు నే నెప్పుడ చెదనో మరణ మప్పు డాసన్న మైనట్లు గ్రహించుకొను బ్రహ్మ నాతో నొకపుడు చెప్పినాఁడు. హా! ఆయవశిష్ట టినది గదా!

దీ—శ్రీరాముఁ డాయంజనాసుతుని యెదుటఁ గూర్చుండెను

మ—ఆ! సింహాసనముపై—

ద్వి—హే—హే—హే—నాకుఁ దెలియక యడుగు చుంటిని బహాదరుఁడా! సింహాసనముపైఁ గూర్చుండుటకు వ గా రనుకొనుచున్నావా? వానప్రస్థునకు సింహాసన దయ్యా?

దీ—మహారాజా!

గీ. వక్రగుణి దర్పనమున లో ♦ పలను గలుగు
నాకృతి సరిగ రానేర ♦ దంజనమున;

గ్రస్తబింబంబు గర్భిణి ♦ గాంచునంత
నాంతరార్భకుఁడు వికృతుఁ ♦ డైనయట్లు.

మ—(అప) సింహాసన మని పొల్లుమాటఁ జెప్పితిని. ఇప్పు డెట్లు సవ రించుకొనను?

దీ—(అప) ఋశ్యమూకపర్వతాంతికోద్యానమున వాలిసింహాసన మని న బాధ యేమున్నది?

మ—(అప) వాలిఁ జంపి సుగ్రీవున కాసింహాసనమునఁ బట్టాభిషేక మొ నరించిన శ్రీరాముఁ డాయాసన మెట్లధిష్ఠించును?

దీ—(అప) నీవూరకుండుము. చల్లఁగఁ బైవృత్తాంతమునకుఁ బోవుద ము. (ప్రకాశముగ) శ్రీరాముఁ డాకపివరునిఁ గౌఁగిలించుకొ నుచున్నాఁడా?

మ—(అప) 'ఆ,' యనవచ్చునా?

దీ—(అప) నీ కేమియు భయము లేదు. అనుము.

మ—(అప) ఈద్విజిహ్వుఁ డసాధ్యపుముండకొడుకు. ఎక్కడ తప్పుఁబ ట్టునో యని జడియు చుంటిని. (ప్రకాశముగ) ఆ. రాముఁడు పావనిని గౌఁగిలించుకొను చున్నాఁడు.

రావ—ఎందులకో?

ద్వి—మనకొంపలను గాల్చినందులకు.

దీ—(అప) ఊరకుండు వేమి? సీతాదర్శనముఁ జేసి వచ్చినందుల కని చె ప్పుము.

మ—(అప) నీవు చెప్పు మనకుండ నే నెట్లు చెప్పుదును?

దీ—(అప) నీ వనేకసంసారముల మాపినవాఁడవు. ఎఱుఁగవా? సంద ర్భోచిత మైనమాట యైనఁ జెప్పవచ్చును.

మ—సీతాదర్శనముఁ జేసి వచ్చినందులకు—

రావ—(తనలో) హా. సీతా!

గీ. ఉన్నకొడుకు లూడిన నరే, ♦ యుర్వి రక్త
మయ మయిన సరే, యొకమాఱు ♦ మధ్యమముఖ
మునను నిన్ముద్దుగొందును ♦ బొటకరించి
మిగులు పెదవు లుబ్బూటల ♦ మిడుకుచుండ.

మ—అసాధ్యము. అసాధ్యము.

రావ—(తనలో) హా! దురపశ్రుతి. (ప్రకాశముగ) అసాధ్య మేమి

మ—అసాధ్యముగ నున్నది. భయంకరముగ నున్నది. వందలు—వే లు—లక్షలు—కోటులు—వానరములు—గజసన్నిభములు; పర్వతసంకాశములు; వృక్షపాషాణహస్తభైరవములు; కొండ ముచ్చులు; ఎలుఁగుగొడ్లు; ఉలాయాభములు; అయ్యయ్యో! మనవైపుకు వచ్చుచున్నవి.

టీ—(అప) సెబాస్! బాగుగఁ బలికితివి.

రావ—(తనలో నవ్వుచు) రావణసంహారమునకై రామదండయాత్ర యారంభ మైనట్లున్నది.
(తెరలో) మహాప్రభూ! మరణము. మరణము.

రావ—ఆఁ. అదేమి? శుకా! చారాగ్రణీ! ఇటురా.

(శుకుఁ డేడ్చుచుఁ బ్రవేశించును.)

శు—మహాప్రభూ! మరణము నొందినవాఁడనే మఱలవచ్చితిని.

రావ—ఏలాగున?

శు—దురదృష్టమున.

రావ—నిన్ను బాధించినవా రెవ్వరు?

శు—(వడఁకుచు) ఎవ్వ రని చెప్పఁగలను? ఎఱ్ఱమొగములవారు కొందఱు, నల్లమొగములవారు కొందఱు, గండ్రవెండ్రుకలవారు కొందఱు, తోఁకలవారు కొందఱు, కిచకిచలాడువారు కొందఱు, బొకురు బొకురుమనువారు కొందఱు, ఇగిలించువారు

కొందఱు, బుఱ్ఱుమనువారు కొందఱు, అడ్డునడకవారు కొంద
ఱు, నిల్వునడకవారు కొందఱు, పొడుగుమాటలవారు కొంద
ఱు, ముడిమాటలవారు కొందఱు, తిట్టి, కొట్టి, రక్కి, పీకి,
తన్ని, చీల్చి, ముక్కలుగఁ గోసి, పొడుముక్రిందఁ జేసి—

రావ—(నవ్వుచు) ఆఁ! ఆఁ!

ధీ—వస్త్రఖాలితము చేసి, నీళ్ళలోఁ గలిపి పానముఁ జేసి—

ద్వా—వైద్యశిఖామణీ! ఔషధము లేనియనుపానసేవ సెలవిచ్చెద
రేమి?

రావ—తరువాత?

శు—చంపి, కట్టఁ గట్టి, రాముఁడఁట—ఆయనయొద్దకుమోసికొనిపో
యి యెదుటఁ బెట్టిరి.

ద్వా—బ్రదికి యుండునంతవఱకు జ్ఞానశూన్యుఁడ వయ్యును జచ్చినతరు
వాతనైన జ్ఞానవంతుఁడ వైతివి.

శు—తరువాత నా మహానుభావుఁడు—ఆదయాళుఁడు—ఆయుదార
హృదయుఁడు—ఆనవనీతకోమలుఁడు—ఆనీలమేఘశ్యామలవర్ణుఁ
డు—ఆయసురఖండనపటిష్ఠుఁడు—

రావ—ఛీ! ఛీ! వాఁగకు. జాగ్రత్త!

శు—మహాప్రభూ! బ్రదికి యక్కడకు వెళ్ళినందుల కక్కడదెబ్బలు,
చచ్చితిరిగి యిక్కడకు వచ్చినందుల కిక్కడదెబ్బలా? (ఏడ్చును)

రావ—భయపడక చెప్పుము.

శు—ఆతఁడు నన్ను సేదఁదేఱునట్లు చేసి, వానరభయము లేకుండఁ
గాపాడి యిక్కడకుఁ బంపివేసినాఁడు.

రావ—పిఱికిపంద వైననిర్భాగ్యుఁడ విక్కడ చావనేల? అచ్చటనే చా
వలేక పోయితివా?

శు—నేను నాలాగే యూహించితిని గాని శ్రీరాముఁడు సీతతో నొక్క మాటఁ జెప్పుమనుటచే వచ్చితిని.

రావ—కానీ. అదేదో యేఁడువుము.

శు—మహాప్రభూ! ఏడ్చుచునే యున్నాను. "నాలుగుతలలుగలతనవంశమునఁ బదితలలుగలనీ వుద్భవించి వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడవైతి వని సంతసించినబ్రహ్మదేవునికిఁ బ్రపౌత్త్రమరణవార్త నామూలముగఁ దెలియవలసివచ్చె నని విచారించుచుంటిని."

రావ—ఆఁ! ఏమి! రామమూర్తికి మాయెడల నింతయనుగ్రహము! నాకొఱకుఁ దాను విచారించుచున్నాఁ డేమి? ఆఁ! సర్వసిద్ధమైనతనసామ్రాజ్యపట్టాభిషేకము భంగ మగుటకు విచారించుట లేదా? తండ్రియు,సవతితల్లియు, నేకీభవించి భార్యాసోదరులతో మెడఁ బట్టి దండకాటవికిఁ దన్ను గెంటినందులకు విచారించుట లేదా? యజ్ఞవేది సంభవయు లోకానందమూర్తియగు జానకి నే నపహరించినందులకు విచారించుట లేదా? శాఖామృగములతోఁ బాటుతా నొక్కతోఁక లేనిమృగమై యడవుల నిర్భాగ్యుఁడై సంచరించుచుండుటకు విచారించుచుండుట లేదా? ఎన్ని జన్మము లలోలక్ష్మణా!, యని దివారాత్రము లేడ్చినను తఱుఁగని తలమునిఁగినచింతలు తనకుండ, హా—హా—నాకొఱకు చారించుచున్నాఁ డేమి? ఏమి దయ! ఏమి దాక్షిణ్యము! ఏమి యాత్మవిషయకనిర్లిప్తత! ఏమి పరకష్టవార్తాశ్రవణాసహిష్ణుత. స్వభార్యాపహర్తపై నింతయనురాగము గల మహోదారస్వభావు నీరాఘవునే చూచితిని! రాష్ట్రము పోయి, బంధుసన్నిధి పోయి, సౌఖ్యముపోయి, సహధర్మచారిణిపోయి, గౌరవము పోయి చచ్చిన ట్లేడ్చుచుండక మాకు బెదరింపులతో

రాయబారములా? ఆఁ! శుకా! ఏ మనెను? ఏదీ? నాలుగుమొ
గముల బ్రహ్మవంశమున—

ద్వా—రెండు బ్రహ్మలన్నరవైననీ వుద్భవించితి వనెను.

(నేపథ్యమున) హా! హా! హా! ప్రమాదము సంభవించినది. ప్ర
భువువారు మనకంటె ముందుగ సభాశాలకు వచ్చినారు.

శు—మహాప్రభూ. ప్రహస్త కుంభకర్ణ విభీషణ మేఘనాదాదు లాస్థాన
మునకు వచ్చుచున్నారు.

రావ—సరే, రానిమ్ము.

(ప్రహస్తుఁడు, కుంభకర్ణుఁడు, విభీషణుఁడు, ఇంద్రజిత్తు ప్రవేశించు
చున్నారు.)

కుం—అగ్రజా! నమస్కారము.

విభీ—అసురాధ్యక్షా! విభీషణుఁడు నమస్కరించు చున్నాఁడు.

ద్వా—(తనలో) 'అగ్రజా!' యనిపిలుచుటకు విభీషణుఁ డిష్టపడకు
న్నాఁడు.

ఇం—తండ్రీ! నమస్కారము.

ప్ర—మహాప్రభూ! సేనాధిపతి ప్రహస్తుఁడు సాష్టాంగపడుచున్నాఁడు.

రావ—మీ కందఱకు శుభ మగుఁగాక! ప్రహస్తా! రాఘవుఁడు శుకు
నిచే నా కేమనివార్త నంపెనో విందువా?

ప్ర—మహాప్రభూ! అవహితుఁడనై యున్నాను.

రావ—గీ. స్వాశుగాగ్రమును మదస్ర ♦ మందుముంచి
తనయశఃపత్త్రమున నామ్రు ♦ తిని లిఖించి
బ్రహ్మ కాలేఖ మంపించి ♦ బాష్పములను
మైలస్నానముఁ జేయించు ♦ వాఁడఁటతని.

ప్ర—శివ, శివా!

ద్వా—(అపవారించి) వింటిరా! ప్రహస్తుఁడు 'శివశివా,' యనుచున్నాఁ

డు కర్ణకఠోర మగుమీమరణప్రశంస మీతనికి మంగళప్రద మగును గాఁబోలు.

రావ—ప్రహస్తా! శివశివా యనెదవేమి? ఒక్కక్రోఁతి రామదూతయై వచ్చి యెంతపని చేసినదో చూచితివి కాదా? అట్టివానరకోటులకధిపతియగు సుగ్రీవుఁడు రామున కతివిధేయనమ్రదాసుఁడై రామకార్యపరిత్యక్తజీవుఁడై సాహాయ్యము చేయుచుండ రాముని యమోఘసాయకములు దశకంఠునికంఠములతోఁ గందుకక్రీడలు సలుపవా?

ప్రహ—హరహరా! (చెవులు మూసికొనును.)

ద్వా—(అప) మహాప్రభూ! 'హరహరా,' యనుచున్నాఁడు. మిమ్ములను రాముఁడు హరించుటయే తన కభిమత మని ప్రహస్తుఁడు వెల్లడించుచున్నాఁడు.

ప్ర—మహాసురశిఖామణీ! ఎన్నఁడు లేనియీ బేలతన మిపుడేల?

దీ—(అప. మహోదరునితో)

గీ. అమితధైర్యాచలీకృతుఁ ♦ డైనవీరు
నకుఁ బిఱికితన మేకార ♦ ణమున నైన
యుదయ మందిన నదివాని ♦ మొదలు చెఱచు
నధికభోజనప్రియుని మం ♦ దాగ్నియట్లు.

మ—(అప—దీర్ఘకాయునితో)

గీ. రామచంద్రుఁడు ప్లవగవీ ♦ రప్రకాండు
చేత మంత్రప్రయోగంబుఁ ♦ జేసియుండు
నచలములనైన నభిచార ♦ మదరఁజేయు
యోగివరుఁ గంతుబాణప్ర ♦ యోగమట్లు.

ద్వా—(అప) మహారాజా! 'ఎన్నఁడు లేని బేలతన మిపుడేల?,' యని మిమ్ము ప్రహస్తుఁడు పరిహసించుచున్నాఁడు.

రావ — సేనాపతీ! నేను ధైర్యవిహీనుఁడ నైతి నని నీవెత్తిపొడుచు చుంటివా?

ప్ర — మహాప్రభూ! (మోఁకఱించి) నే నెఱుఁగనా? నే నెఱుఁగనా? —

ద్వి — (అప) ఆసంగతినే మఱింత స్థిరపఱచు చున్నాఁడు.
(అప, ప్రహస్తునితో) యోధాగ్రేసరా! అసురాధ్యక్షుఁ డెత్తువడిన యేనుఁగువలె నున్నాఁడు. ఏవియో కొన్ని పోటుమాటలాడినగాని యీతఁడు ధైర్యసమన్వితుఁడై కుమటఁ బడి యుద్ధమునకు లేవలేఁడు.

గీ. మిడుకుమనువత్తి నెగసనఁ ♦ బొడిచినట్లు
బండకత్తిని సానపైఁ ♦ బట్టినట్లు
లాఁగ నెదుగు త్రాఁచును దోఁక ♦ లాగినట్లు
కుట్టుబుసుల సీతని రేఁగఁ ♦ గొట్టుమయ్య!

ప్ర — (అప—ద్విజిహ్వునితో) ఓరీ! మాయావీ! నీవు నాకొంప తీయకుమా!

ద్వి — (అప, ప్రహస్తునితో) అది నీవు శ్రీరామునిఁ గోరుకొనఁదగిన మాట.

ప్ర — మహాసురశిఖామణీ! నే నెఱుఁగనా?

సీ. యక్షకోట్యావృత ♦ హారమిత్రమానము
నతనివిమానము ♦ నపహరించి
తూపుతోడను, వాలు ♦ చూపుతోడను, మఱియు
నధికశక్తిని గూఁతు ♦ నపహరించి
బహుదుగాసదు మధుఁ ♦ బట్టి నీకాళ్లఁ దోఁ
బుట్టువుకాళ్లను ♦ బట్టఁజేసి
వజ్రపాణిని బట్టి ♦ పడఁగొట్టి యస్త్రంబు
గాత్రనేత్రములందుఁ ♦ గారఁజేసి

గీ. మృత్యువన కమోఘమృత్యువై ♦ మెఱసి జగము
లట్టుడికినట్లు చేసిన ♦ దిట్ట వీవు
ప్లవగమాత్రున కింతగా ♦ వగవఁ దగునె?
నన్నుఁ బంపించి కాంచుమీ ♦ నాదుప్రజ్ఞ.

రావ—ఇప్పుడు వేటే కాంచవలయునా?

ప్ర—మహాసురేశ్వరా? సామాన్య మగుక్రోఁతి యనుకొనినిర్లక్ష్యము
గఁ బ్రమత్తులమై యుంటిమి. లేనియెడ,

గీ. కరమునను దోఁకఁ గొని గిర ♦ గిరను ద్రిప్పి
యోజనశతాయతాంబుని ♦ ధ్యుత్తరాశఁ
బడెడునట్లు మీటకయుండు ♦ వాఁడనే! భ
వత్కరుణ యిట్లు నాపైనిఁ ♦ బ్రబలియుండ.

విభీ—ఏమిమాటలు. ప్రహస్తా! ఆంజనేయుని సామాన్యకపి యనియెం
నుకొంటివి?

సీ. లీల మున్నీటి నా ♦ మూలాగ్రముగ దాఁటు
మహితసత్త్వుండు సా మాన్యుఁ డేమి?
ఖరదంష్ట్రిభయదలం ♦ కానామదానవి
మడియించినబలి సా ♦ మాన్యుఁ డేమి?
ప్రబలారిదళనభీ ♦ భత్సరూపాతుకు
మారఘస్మరుఁడు సా ♦ మాన్యుఁ డేమి
హర్మ్యగోపురవనీ ♦ ప్రాంచితం బగులంక
మాడ్చురౌద్రుండు సా ♦ మాన్యుఁ డే
గీ. శాంభవీయుక్తశంభుప్ర ♦ శస్తరజత
పర్వతాకంపనోద్దామ ♦ పటుబలాఢ్య
తామహాశోభి నింతటి ♦ దైన్యవృత్తి
మఱుగఁ జేసినవాఁడు సా ♦ మాన్యుఁ డేమి?

ద్వి—(అప) ప్రహస్తా! విభీషణుఁ డెట్టిమాట లాడెనో వింటివా? బుద్ధి వచ్చున ట్లుత్తర మిమ్ము. నీకు బుద్ధిహీనత, మహారాజునకు శౌర్యహీనత, నారోపించుచున్నాఁడు.

(తనలో)

ఆ. వె. మగఁ డభిముఖుఁ డైనఁ ♦ దగనికొంకును, బరా
ఙ్ముఖత నున్న ధైర్య ♦ ముఖరవృత్తి,
వెలయువింతవారు ♦ వీరలందును నారు
లందుఁ గూడ నుందు ♦ రవనియందు.

ప్ర—మహారాజా! విభీషణుఁడు స్వబలనిందాపరబలశ్లాఘాపరాయణుఁ డై ప్రకాశించుచు నేను బుద్ధిహీనుఁడ నని నిందించుచున్నాఁడు. నా కీయవమానము తొలఁగునట్లు నన్నుఁ గపిసేనానాశనమునకై పంపి కటాక్షింపుఁడు.

ద్వి—(అప) విభీషణా! అవమానము తొలఁగునట్లు కాదు; ప్రాణము తొలఁగున ట్లని ప్రహస్తుఁడు వచించిన బాగుగ నుండును జుమా!

రావ—అనుజా! విభీషణా! నాకు దైన్యవృత్తిని గూడ నారోపించుచుంటివి!

విభీ—మహాప్రభూ! ఇప్పటికి సంభవించిన దింక దైన్యవృత్తియే కాదు.

రావ—ఆఁ! ఆఁ! నా కింతకంటె దీనత సంభవించు ననుచుంటివా?

ద్వి—(అప) దుష్టుఁ డెంతమా టాడిన నాడినవాఁడే! (అప) విభీషణా! బాగుగఁ జెప్పితివి.

విభీ—ఇంతకంటె మహాదైన్యము సంభవింప నున్నది. కావుననే నేనింత పట్టుదలగ నెన్నిదినములనుండియో చెప్పుచున్నాను. మహాప్రభూ! క్షమియింపుము.

రావ—కుంభకర్ణా! విభీషణుఁడు తీతువువలె మొదటినుండియు మరణసూచకవార్తలనే వెల్లడించుచున్నాఁడు. నీయభిప్రాయ మేమి?

కుం—ఏమియు లేదు.

రావ—ఆ! లేకపోవుట యేల?

కుం—ఇప్పుడు చెప్పఁదగిన దేమున్నది?

రావ—ఇప్పుడే చెప్పఁదగినది కాదా? ఇంతకంటె నావశ్యకమైనయవస రమేమి?

కుం—ఈయవసర మనుభవమునకుఁ గాని యభిప్రాయమునకుఁ గాదు.

రావ—ఇప్పుడు చేయఁదగినకార్యమునుగూర్చి నీయభిప్రాయ మెట్లుండె నట్లు చెప్పెద వేమి?

కుం—మహారాజా! సర్వముఖ్యకార్యముల మంత్రాలోచనపూర్వకముగఁ జేయవలయును. స్వేచ్ఛానుసారముగ నిరంకుశముగ నొనర్చిన కార్యములకుఁ గష్టపర్యవసానము తటస్థపడినపుడు మాత్రమే మంత్రాలోచనముచే యవలయు నని పెద్దలయభిప్రాయము కాదు.

రావ—నేను యథేష్టముగఁ జేసినకార్యమేమి? అందువలన నా కిప్పుడు గల్గినప్రమాద మేమి?

కుం—నన్నడుగ నేల? ఇష్టానుసార మొనర్చినకార్య మేదియో మీరే యెఱుఁగుదురు.

విభీ—రాఁదలఁచినప్రమాద మేదియో యెఱుఁగఁదలఁచి యున్నారు

ద్వి—(అప—రావణునితో)సీతాపహరణ మని మందబుద్ధి యగుకుంభ కర్ణుఁడు సూచించుచున్నాఁడు. (అప. కుంభకర్ణునితో) కుంభ కర్ణా! మూర్ఖునియెడల నీ కీమార్దవ మేమి? జానకీహరణమహా పాపఫలము పుత్త్రమిత్రకళత్రాదులతో నిన్ను నశింపఁజేయు నని స్పష్టముగఁ జెప్పుము.

మహా—(అప. దీర్ఘకాయునితో) సీతాపహరణవిషయమై మంత్రాలోచనము జరుగలే దని కుంభకర్ణుఁ డెత్తిపొడుచుచు

న్నాఁడు కదా! రాజకార్యవిషయమైన మంత్రము కాని కాంతాకార్యమునుగూర్చి మంత్ర మేల?

దీ—(అప) కాంతాకార్యముఁ గూర్చి మాత్రము మంత్ర మక్కఱ లేదా?

మహో—(అప) ఏమంత్రము?

దీ—(అప) మదనమంత్రము.

ఇంద్ర—తాతానుజా! ఏదియో మహాప్రమాదము రానున్న దని యసురాధ్యక్షుని ముం దూరక యింతసేపటినుండి వైరికథాస్తోత్రపాఠప్రవీణుఁడ వగుచున్నావు. ఏదీ? ఆయాపద యేదియో శీఘ్రముగ నించుక వచియింపుము. విందును.

విభీ—వినఁ దలఁచితివి; కనఁ దలఁచితివి; అనుభవింపఁ దలఁచితివి.

ద్వి—(అప. విభీషణునితో) సెబాస్! "అనుభవింపఁ దలఁచితివి," యనియాతని యొక్కనివిషయమే చెప్ప నేల? సర్వబాంధుపరివారసమేతముగా నని కూడఁ జెప్పఁ దగును. (అప. రావణునితో) మహాప్రభూ! భవదనుజుఁడు విభీషణుపలుకులు నా చెవులు చిల్లులువడఁ జేయుచున్నవి. ఆయుష్మంతుఁ డైనభర్తృదారకునంతము నెట్లు సూచించుచున్నాఁడో!

ఇం—(విభీషణునితో) మీమాటలకు బెదరునట్టివాఁ డెవ్వఁ డిక్కడ లేఁడు.

విభీ—నామాటలకు భయపడ నక్కఱ లేదు. రామునిచేష్టలకు—

ఇం—రాముఁడు! గీముఁడు! అబ్బ! ఎంతటివానిని బట్టినలెఁ గైవారముఁ జేయుచున్నారు! ఎట్టియధముని మహాపరాక్రమవంతుఁ డని స్తోత్రపాఠము లెన్నిదినములనుండి చేయుచున్నారు. వినలేక, వినలేక చెవులు చిల్లులువడఁగ, మనసు పుండుగాఁగ, నడికాలిమంట బ్రహ్మరంధ్రమున కెక్క, పెద్దతనమును సహించి, నోరు మూసికొని, యసురాధ్యక్షునిమోముఁజూచి యుద్రేక మడఁచు

కొని మీరామస్తోత్రకథాపారాయణములను విధిలేక వినుచుం టిని. ఇఁక నేను సహింపను. మీరు రామునిపై రెత్తవలదు. తండ్రీ! మీకు సందేహ మక్కఱ లేదు. నరాధములు, వానరస్థులు, మృగప్రాయులు, బలహీనులు,నిష్కవచులు, బుద్ధిహీలు, బంధువిశ్లేషపరిదగ్ధభావు లైనరామలక్ష్మణులను రూపుమాపుట యెంతపని. మనవంశమునఁ బుట్టినయధమాధముఁడైన,వారి నిట్టె పరిమార్పఁ గలఁడు. తండ్రీ! మీ రేమియు సంశయింప వలదు.

ద్వి—(అప. ఇంద్రజిత్తుతో) సెబాస్! మేఘనాదా! పితతండ్రి యని యెంచక చెప్పనఁ గొట్టితివి. రణశూరుఁడవు; నిరంకుశపరాక్రముఁడవు. (అప—విభీషణునితో) నిర్భాగ్యుఁడా! అల్పాయుష్మంతుఁడా! చాపశౌర్యము ప్రేరేపఁ గాఱు లఱచుచున్నాఁడు.

రావ—(నవ్వి) నాయనా! నాకు సందేహ మేమి? మీయందఱిబు లెట్లుండునో యని దైన్యమును కొంతనటించితిని.

ప్ర—కదనప్రవేశమునకు నేను సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

ద్వి—(తనలో) కాదు. యమసదనప్రవేశమునకు—

ఇం—తండ్రీ! శౌర్యోత్సిక్తము లగునూహ్యాదయము లెన్నఁడు పవిముఖములై యుండవు. నిశ్చయము. సురలను దిక్కులవెంట నంబరములు జాఱఁ బరుగెత్తించినమనయసురవరులకు నరు లెంత? భల్లుకములు చీమలపుట్టలను జిదిమివేయునట్లు పరిహారింపరా? అందుపై నిద్ర ఆఁకగణనమా! ఉష్షూ, మని యూదుసరికి హిమాలయప్రాంతముల కారాఘవుల నెగరఁ గొట్టలేక పోవుదుమా? కాని, సమరశౌర్యరసాలంకారపరిశోభిత మగుమనహావంశమున మహానుభావు లైనమాపితతండ్రిగా రొక్కరు—

విభీ—ఛీ! బాలకా! ఛీ! మూఢా! నీ కేమి తెలియును? నిన్నఁ గాక మొన్నఁ గన్నుఁ దెఱచినవాఁడవు. నీవు గురుజనము నధిక్షేపింతువా? రఘువీరులఁ జంపుట నీతర మగునా? నిన్నుఁ గన్నయాతనితర మగునా? ఆతనితాత గ్గైన బ్రహ్మాతర మగునా? ఊరక కాఱు లేల ప్రేలెదవు? నాకుఁ బిఱికితనము నాపాదించుచుంటివా?

రావ—నాయనా! నీ వుండుము. విభీషణా! పిఱికితనము గానియెడల దీని కింకఁ బే రేమి?

విభీ—న్యాయబుద్ధి.

ఇం—(నవ్వి) న్యాయబుద్ధియా! రాక్షసకులమందు న్యాయబుద్ధి నీనాఁడు వినఁబడినది. న్యాయబుద్ధియా? దానవకులమున న్యాయబుద్ధి యెక్కడిది? మనకు నిర్దాక్షిణ్యమే న్యాయము. కాఠిన్యమే న్యాయము. కర్కశపరాక్రమమే న్యాయము. న్యాయహీనతయే న్యాయము. నరహత్యయే న్యాయము. దేవాంతకత్వమే న్యాయము. పరధనదారాకర్షణమే న్యాయము. అసత్యమే న్యాయము. వికత్థనమే న్యాయము. మన మేమి నిర్భాగ్యులయిన నరులమా? పిఱికిపందలైనదేవతలమా? ముక్కులు మూసికొని సమాధులఁ గూరుచుండినయోగులమా? హా—హా—హా. పిఱికితనము కాదఁట! న్యాయ మఁట! స్వకులాచారక్రమానుసరణమే న్యాయము. పరాన్వయాచారావలంబన మన్యాయము. అయ్యో! మీరు న్యాయ మని సంతోషించునదిమనకు బుద్ధికాదు.

రావ—పుత్త్రా! నిన్ను మాటలాడవలదని చెప్పితిని కాదా?

ద్వి—(తనలో) తండ్రిని లక్ష్యపెట్టనిమూర్ఖుఁడు పినతండ్రిని గౌరవించునా? (అప—ఇంద్రజిత్తుతో) ఆహాహా! శ్రవణామృతములు! మనస్సుధాపూరములు! ఆహా! ఎట్టియాసురధర్మనిర్ణయోపన్యాస

ము జేసితివి! సెబాస్! కవిత్వ మున్న యెడల రాక్షసధర్మ
గ్రంథకర్తృత్వమునకు నీ వర్హుఁడవు.
(తనలో)—

ఆ. వె. నరులలోన క్షాత్ర ♦ ధరులందు దయలేదు;
సత్య మిల్ల వైశ్య ♦ జాతిఁ దఱచు;
శూద్రునందు శుచిత ♦ సున్న! యీమూఁడుఁగ
లిక మునకును దనుజ ♦ లకును లేవు.

రావ—విభీషణా! నీది న్యాయబుద్ధియు, మాది యన్యాయబుద్ధియునా
ఎందుచేత?

విభీ—మహాప్రభూ! ఇప్పుడు మీ రీయుద్ధమున కింతసన్నాహ
చేయవలయును?

రావ—రాముఁడు కపిసేనతో మనపై దండయాత్ర కేల బాయలు
వలయును?

విభీ—మహారాజా! రామకాంతను మీ రేల యపహరింపవలయు

రావ—అపహరించుట తప్పా?

విభీ—కాదా! ఆతనిభార్యను హరింప నాతఁ డూరకుండునా?

రావ—లజ్జలేనిమాట లాడెద వేల? మనముద్దులచెల్లెలిముక్కు సెవు
రామానుజాధముఁడు గోయ మనము బానిసలమై పందల
రామదాసులమై యూరకుండవలసిన దని నీయభిప్రాయమా

ద్వి—(తనలో) ముద్దుల చెల్లె లఁట! ముహూర్తమునాఁడు నఖ
ములశోఁ గాంతునిఁ గాఁజేసినకాలరూపిణి యైనచుప్పనాతి—

రావ—ఏమి? మాటలాడ వేమి? విఖండితనాసాపుటయైన చెల్లెలు వల
ల నేడ్చుచుండ నోరు మూసికొని యుండవలసినదా? అవమా
మును గడుపునిండఁ బ్రమింగి మూలఁ గూరుచుండవలసినదా?
రుషపరాక్రమములు మంటఁ గలిపికొని చచ్చిన ట్లుండవల

దా? నీచులు, అధములు, యుక్తాయుక్తవిమర్శనారహితు లైన
పాపులు సిగ్గులేక, యొడలు తెలియక, స్త్రీయని యెంచక, సర్వనరాంతక దేవాంతకులకుఁ డైననే నుంటి నని కన్నుఁ గానక—నట్టిసభలో నొంటరియైయుండ, సోదరినిఁ బట్టి పరిహసించి, పరిభవించి, చిత్రవధము సేయుటకుఁ బ్రయత్నింప—ఆఁ! ఆఁ! ఏమి? నపుంసకులమైయూరకుండవలసినదా? ఆఁ! మాటలాడ వేమి?

—(తనలో) విభీషణుఁ డిప్పు డేల మాట లాడును? దుష్టనాతిముక్కు సెవులు గోయఁబడుట న్యాయ మైనను న్యాయ మని విభీషణుఁడు వచియించునా? ఎవనియింటిటంకు వాఁడు వెల్లడిచేసి కొనునా?

రావ—వెన్నుఁ దన్నుకొనివచ్చిన చెల్లెలిపై నీ కింతయభిమానమా? ఇంతదాక్షిణ్యమా? ఆమె కింత ముప్పు, ఇంత వికృతి, ఇంత దుఃఖము, ఇంత యవమానమును దెచ్చినశత్రువులు నీకు స్తోత్రపాత్రులా? సీతపై నున్న దాక్షిణ్యములో సహస్రాంశ మైన నీకు నీచెల్లెలిపైఁ గలదా?

—(తనలో) నీకుమాత్రమేమో? సీతాపహరణమున కిది యొక వంక యని లోక మెఱిఁగి యుండ నెంతబంధ్వభిమానపూర్ణుఁడై నట్లుగ శ్రీరంగనీతు లుపదేశించుచున్నాఁడో? ఆశ్చర్య మేమి? ద్విజిహ్వుఁడ నైననేనే యింతదొంగ నైనపుడు దశజిహ్వుఁ డెంత వాఁడో చెప్పవలయునా? (అప—విభీషణునితో) విభీషణా! గ్రంథము పెంచకూరకుందు వేమి?

రావ—సీతను దెచ్చితిమి. పుష్పవనమునఁ బుష్పముకంటె భద్రముగ నుంచితిమి. మే మామె నవమానించితిమా? అపహసించితిమా? బంధుకాంతాపరిభవసంజాత వేదన మనసునకు నాటి రాముసకు బుద్ధిగలుగుటకై కాదా నే నిట్లు చేసితిని? అయినను నేనెంతసు

గుణసంపన్నుఁడనో చూడు! ఎంతమానినీమానపరిరక్షణాసక్తుఁడనో చూడు! నా కేమి చేతులు లేవా? కత్తులు లేవా? నాకు ముక్కుచెవులు లేవా? కోఁత లేదా? కోసిన సాఁగదా?

ద్వా—(తనలో) సాఁగదు. సాఁగదు. ఏదీ? వివాహప్రయత్నము. కన్నుముక్కుతీరు చూచి మోహపడి తెచ్చిన నవికోసినవైచునా? లాభమునకై మానఁబడినపనిని సర్వసుగుణపుంజప్రేరితమైనదానిగా మార్చుచున్నాఁడు. అజీర్తిహరణమునకై చేసినలంఘనము పవాస మగునా?

రావ—విభీషణా! మాట లాడ వేల?

విభీ—నామాటలతో నేమి ప్రయోజనము? మీయిష్టానుసార మాచరింపుఁడు.

రావ—తుద కాచరించునది నాయిష్టానుసారమే. అందులకు సందేహమేమి? కాని, యింకను సీతను రాముని కర్పింపుమనియేనా యభిప్రాయము?

విభీ—నమస్కారపురస్సరముగ—

రావ—మాపరాక్రమసంపన్నమైనవంశమునఁ బౌరుషపుఁగార్జముగలసువృద్భవించి నరాధమునకు నమస్కరించుచుంటివి చాలదా? నుగూడ నమస్కరింపవలయునా? మావంశమునకు నీకాతరతవలనఁ గలిగినయప్రతిష్ఠ చాలదా?

విభీ—నాభీరుస్వభావమువలన వంశమున కప్రతిష్ఠ వచ్చు ననుటసందేహము గాని, మీయనవసరాతిపరాక్రమక్రమమున వంశమునాశన మగుట నిశ్చయము.

రావ—నాపరాక్రమమువైఖరి యసమయాటోపవినింద్యమైయున్నదా?

విభీ—లేదా?

రావ—ఎందుచేత?

విభీ—మొదటనే యుద్ధప్రయత్నము సేయుట నీకోచిత మైనదనియేనా? చతురుపాయములలో దండము కడపటిది కాదా?

ద్వి—(తనలో) మానవుల కవలోమక్రమము గాని దానవులకు విలోమక్రమమే కాదా?

విభీ—యుద్ధము సాధ్య మైనంతవఱకుఁ దప్పించుకొనవలయును. అవిలంఘ్యవిధి యైనపు డుండనే యున్నది.

రావ—రాఘవనాశనము. సర్వకపిసేనావిధ్వంసము.

ద్వి—సెబాస్! మహాప్రభూ! (అప) విభీషణా! రాఘవనాశన మనఁగ రాఘవునిచే నాశనము సుమా!

రావ—ద్విజిహ్వ! అంతే కాదా? ఉండనే యున్న దఁట! ఏదో! నాకుఁ బ్రక్కలో సీత; రామునికి గొంతుపైఁ గోఁత.

విభీ—ఇంతవ్యత్యయముగ సెల విచ్చెద రేమి?

ద్వి—(అప) మహాప్రభూ! ఎంతమాట నాడినాఁడో చూచితిరా? మీరుమాట లాడినది వ్యత్యయ మఁట! నాకు గొంతుకోఁత—రామునకుఁ బ్రక్కలో సీత—యనుట క్రమ మఁట!

రావ—ఆఁ! వ్యత్యయ మేమున్నది?

విభీ—కాదా? రామునిసంగతి నెఱిఁగియుండియు మీ కవశ్యము జయముకలుగు నని నమ్ముటకంటె వ్యత్యయ మున్నదా?

సీ. పదునాలుగేఁడుల ♦ పసితనంబునఁ దాట
కాంతకబిరుదంబు ♦ నందినాఁడు
కనుబొమకంటె శీ ♦ ఘ్రముగ శంకరువిల్లు
వంచి వెన్వెంటఁ ఖం ♦ డించినాఁడు
క్షత్రియాంకురసము ♦ ద్ఘాటనోద్దాముఁడౌ
పరశురాముని భంగ ♦ పఱచినాఁడు

ఖరదూషణాసుర ♦ ఖండనవ్యాయోగ
వీరనాయకుఁడుగా ♦ వెలసినాఁడు

గీ. వాలిముఖలోకకంటక ♦ ప్రవరబహుల
కాపురుషఖండనపటిష్ఠ ♦ ఖరినలసద
మోఘబాణౌఘుని స్తంద్రు ♦ రాఘవేంద్రు
గెలుతుననుటకంటెను వెఱ్ఱి ♦ గలదె నీకు?

ద్వా—(అపవారించి) రాక్షసాగ్రణీ! విభీషణుఁ డొక్కపరపక్షపాతియో వింటివా! (అప) విభీషణా! రావణుఁడు వెఱ్ఱివాఁ డని లోకము మెచ్చఁదగినమాట నాడితివి.

రావ—ఛీ! ఛీ! రాఘవమార్గధాధముఁడవై జన్మించుటకు బదులుగ శౌర్యాహార్య మగురాక్షసాన్వయమునఁ దప్పిదారి వెట్లుపుట్టితివిరా! యతిభయస్వభావము గలనీకు విభీషణుఁడనునామము మన పెద్దలెట్లు పెట్టిరో! ఛీ!

ద్వా—(అప) మహాప్రభూ! విభీషణుఁ డనుపే రున్నంతమాత్రమున నే నిర్భయస్వభావుఁడగునా? నూదిపూవులకు వాసన గలదా? లెంప కాయలు కూర కక్కఱకు వచ్చునా? విభూదిపండ్లు రసాస్వాదనార్హము లగునా?

రావ—విభీషణా! ఇంకనైన మాట లాడక నీ వూరకుందువా?

విభీ—నే నూరకుండిన రాఘవుఁ డూరకుండునా?

రావ—ఊరకుండక—ఊరకుండక—చావనీ!

విభీ—మహాప్రభూ! ఆతఁడే మనలఁ జంపును! క్షమియింపుము.

రావ—ఆలాగే. నీ వనినట్లే. నన్నుఁ జంపనీ. తరువాత?

ద్వా—(తనలో) తరువాత శ్రాద్ధక్రియలలో మే మదృష్టవంతుల మగుదుము. నాకు గృహదానము, మాయన్నకుఁ గన్యాదానము. మాయింట నిత్యమంగళము పచ్చతోరణము.

విభీ—మహాప్రభూ! ఒక్క మీమరణముతోడనే యుద్ధము పరిసమాప్తి నొందునా? వీరందఱు—మీ కిప్పుడు వెనుకముందెఱుంగక దుష్టాలోచనమును జెప్పి శాత్రదరసములనెడలు తెలియక యట్టహాసములు చేయుచుఁ దాండవించునీదానవవీరు లందఱు పండ్లిగిలించువారే! ఇది గాక—

ద్వి—(అప) దీర్ఘకాయా! మనకుఁగూడ మరణమును సూచించుచున్నాఁడు. నీవు వైద్యుఁడవు. మేము చచ్చునెడలఁ బాషాణప్రయోగమున మఱల బ్రదికింపవలయును సుమా?

దీ—(అప) ఓరి మూఢుఁడా! పాషాణప్రయోగము మరణము నిచ్చునని యెఱుఁగవా?

ద్వి—(అప) లోకప్రఖ్యాతి యైనసంగతి నే నెఱుఁగకుందునా? మరణము నిచ్చును గావుననే తత్ప్రయోగము మృతినొందినవానిని బునరుజ్జీవితునిఁ జేయును.

దీ—(అప) అదెట్లు?

ద్వి—(అప) క్రిందఁ బడిపోయినవానికిఁ జెవు లాకస్మికముగ గడియలువడిన వైద్యమేమి?

దీ—(అప) రెండుచెవులు గట్టిగ మూయుట.

ద్వి—(అప) మూసిన నేమగును?

దీ—(అప) గడియలు విడును.

ద్వి—(అప) అలాగే చచ్చినవానికి మరణప్రద మైనమందు జీవనహేతువు. చావునకుఁ జావు బ్రదుకే కద?

విభీ—ఇదిగాక యెందఱునిర్దోషులు, యెందఱుసాధు లీయుద్ధమువలన క్షోభ మొందువారో యాలోచించుకొనరాదా?

సీ. సుతుల కేడ్చుచువృద్ధ ♦ పితలగోలలు, నవ
విధవా[illegible]నాగళ ♦ విదితసూత్ర

పుటుకు పుటుకు రవ ♦ ములగములును సహా
గమనాఢ్యసుందరీ ♦ కచచ యోద్ధ
దుర్గంధములు మాత్ర ♦ దూరబాలాక్రంద
నములు దుర్గంధహే ♦ యమృగతతిక
ళేబరా కబళన ♦ లీలా విలోలిత
దారుణ గృధ్రనా ♦ దములు భూత

గీ. తాండధ్వనులును హోమ ♦ దత్త వేద
వలు గలసి పెద్దగోలయై ♦ కలకలమయి
యల్లకల్లోలమై పెద్ద ♦ నల్లకాడ
యి చెడిపోవును నీరాష్ట్రి ♦ మీరుయుద్ధ
పక్తచిత్తత నుండ రా ♦ క్షసవరేణ్య.

రావ—ఏమి! అసందర్భప్రలాపము లాడుచుంటివి. యుద్ధమున జయాపజయములు సందేహాస్పదము లని యంద ఱెఱింగి యుండ —బుత్రమిత్ర కళత్రాదులతో నశింతు నని నీవింతనిశ్చయ—నెట్లు చెప్పఁగలవు?

విభీ—మహాప్రభూ ఈరాక్షసవంశమునకు రాఁబోవుమహాపదను క్రూడనే చెప్పుచుంటినా? పక్షులో! మృగములో! కీటకము— పంచభూతములో!

సీ. హోమాజ్యపాత్రికఁ ♦ జీమలుచేరెను
త్రేతాగ్ను లతిమంద ♦ దీప్తినొందె
వార్వాహసంఘంబు ♦ వర్షించు నస్రంబు
భానుండు కాలాంక ♦ భాజియయ్యె
పరికంపనాతిభీ ♦ కర మయ్యె ధారిణి
వృక్షాళి సుమఫలా ♦ పేత మయ్యె

కుణపభుక్కులు గృహ ♦ గోపురంబుల ప్రాలు
సంధ్యల జంబుక ♦ సమితిగూయు
ఆ. వె. ఆవు లెండిపోయె ♦ నర్ధరాత్రముల శి
రోవిహీనకాల ♦ రూపశక్తి
తిరుగుచుండుఁ జెప్పఁ ♦ దరమానె భైరవ్యు
త్పాతకోటి వివిధ ♦ పాటవములు.

రావ—(నవ్వి) హా! హా! హా! ఇవియా నీకు భయకారణములు?

విభీ—నాకేకాదు. మహాప్రభూ! మీకు మనరాజ్యమునకు—వంశమున కు—

రావ—ఇంకఁ జాలించు. ఇంకఁ జాలించు.

గీ. అంబుదంబులు బడబడ ♦ మనకయగ్ని
చల్లఁబడక రవియొకప్డు ♦ జలదపిహిత
మండలుఁడుగాక గర్భాగ్ని ♦ చండపటిమ
ధరఁ గదలక లోకమొకవై ♦ ఖరి నిలుచునె?
ఆ. వె ధరను వస్తు లన్ని ♦ పరమాణుపూర్ణంబు
లణువులకును సహజ ♦ మగును జలన
మవ్వి యిట్టె కలియు ♦ నట్టె వేర్పడుచుండు
నిరతగతియె వాని ♦ నెత్తి ప్రాఁత.
ఆ. వె. ప్రకృతి శాసనము ల ♦ బద్ధంబులై యుండి
యూడ్వఁబడుచు నయ్యు ♦ వేఱ్పుచుండ
మన కవేవొ బాధ ♦ లొనరించు ననుచింత
కంటె వెఱ్ఱి లేదు ♦ గాదె జగతి?
ఇది గాక,
గీ. పాలపొదుగు లెండక వృక్ష ♦ పాళి మొరడు
గాక, అెక్కలుగలవి యై ♦ గరక, కనులు

గలవి యేడ్వాక, నోళులు ♦ గలవి గూయ
కేమి సేయంగ(దగు నంటి ♦ పీవు చెపుము!

గీ. అగ్ని శాల స్థ హోమాజ్య ♦ లగ్న కీట
కమున కసురాధిపతి శిరః ♦ కర్తనమున
కేమి సంబంధ మున్నది? ♦ యెవనికర్మ
సరణియెట్లొ వానికి నట్లె ♦ జరుగు(గాదె?

విభీ—నేను మనవి(జేసికొనునది యదియే. మీరాచరించినదారుణ మ్మకర్మము సీతాపహరణము. అప్పటినుండియే తత్కర్మము ననుసరించియే యిట్టి విపరీతము లారంభ మైనవి. మహారాజ మీరాచరించిన యుత్పాత నిరసనోపన్యాసము సరికాదు.

రావ—ఏల?

విభీ—జగతి పంచభూత కల్పిత మని మీరు సెల విచ్చిరి. మనము గా నట్లేమనలో గలుగ(బోవుమార్పు మనకు(దెలియకపోయిన స్వభావ పరమాణుసంబధమున బాహ్య ప్రపంచ మావా సూచింపవచ్చును.

గీ. జీవబాధ భూతములు సూ ♦ చింపవచ్చు
క్రిమివినాశము ప్రాజ్ఞ్యారు ♦ తమువడువున
భూతగతి పోలుపును జీవ ♦ ములు గ్రహించు
నీరదాగమనంబు దూ ♦ నికలయట్లు.

ఇది గాక,

గీ. సకలవిద్యాప్రవీణతా ♦ సహితజనుల
కంటె(బక్షులు చిత్రధీ ♦ ఘనతరములు
ప్రాణినాశ మిట్టె గ్రహించు ♦ వైద్యుకంటె
వేగమెఱు(గును తీతువు ♦ రోగిచావు.

కే—(అప) ద్విజిహ్వా! సామాన్య వైద్యు లేమో నేచెప్ప లేను గానినే
నుమాత్రము రోగిమరణ మమోఘముగఁ జెప్పఁగలను.

ద్వి—(అప) మీరు చెప్పుట యొకటి చేయుట యొకటియునా? సత్యవా
క్యధురీణులు.

భీ—మహాసురాగ్రణీ! ఈయుత్పాతములను మీరు నిర్లక్ష్యముగఁ జూ
డకుఁడు.

గీ. కారణము లేకయె ప్రకృతి ♦ క్రమము దప్పఁ
గీడు రానున్న దనుచు శం ♦ కింపవలయు;
హేతురహితార్తి యెద్దియో ♦ హృదయ మావ
రించునపు డాపదను నిశ్చ ♦ యింపవలయు.

రావ—(ఉస్సురనుచు) యుద్ధము జరుగుట నిశ్చయము. అం దనేకులు
మడియుట సిద్ధాంతము. ఈయుత్పాతములు తజ్జనానీకమరణ
మును నీ వనినట్లు సూచించుచున్న వనఁదగును. కానియివి
యన్నియు నానాశమునే బోధించుచున్న వన నేల?

భీ—మహాప్రభూ!

గీ. అధము లగువారు మృతి నందు ♦ నపుడు గల్గు
నే? మహోత్పాతములు ఘను ♦ లీల్గునపుడె
కాని; తుంగఁ జంప మెఱుపు ♦ గ్రాలునే? య
శని మొనఁగి తాళవృక్షంబుఁ జంపఁ గాని.

వైదేహి లంకలోఁ గాలుపెట్టిన దారంభముగ నీమహోపద్ర
వము లుద్భవములై విజృంభించు చున్నవి. కుమారాక్షవీరుఁ
డు నామమాత్రశేషుఁ డైనాఁడు. లంకాపట్టణ మంత బూడిద
యైనది. సర్వసేనలో మూఁడవపాలు నాశన మైనది. ఇంక నే
మి కానున్నదో! ఇప్పు డైనను మేల్కని, మంచియాలోచనము
చేసి, సీతను రామచంద్రున కిచ్చి, హతశేషులప్రాణములఁ గా

పాడి, నీమానప్రాణములఁ దక్కించుకొని వంశము నిర్మూలము గాకుండ రక్షించుకొనుము. మహాప్రభూ! జానకిని రామున ర్పింపుము. ఇదియే నాప్రార్థనము. క్షమియింపుము.

రావ—(వికలముగనవ్వి) సీతను రామభద్రున కర్పించు మంటివా?

విభీ—మహాప్రభూ! ముమ్మాటికి. పరదారాపహరణము నీవంటిప్ర నకుఁ దగదు.

మహో—(అప) దీర్ఘకాయా! జరుగుబా టున్నయెడల పరదా సంగ్రహామంతసౌఖ్యమే లేదుసుమా?

దీ—(అప) సందేహ మేమి? పరానుగ్రహణము లేనికట్టుమంత్రము, రధనగ్రహణము లేనిలౌకికము, పరకాంతాగ్రహణము లే చతికము వట్టిపనికిమాలినవి.

రావ—అనుభవించుటకుఁ దెచ్చినసీతను విడుతు ననుకొంటివా?

విభీ—అనుభవ మీరీతిగా నైనది కాదా? ఇంతవఱకుఁ జాలదా?

రావ—ఇంతవఱకుఁ గాదు ఇఁక నింతవఱ కైన సరే. వినుచున్నా

గీ. అసురవీరు లందఱు చచ్చి ♦ న సరె, రామ
మార్గణములు నాకడుపుఁ ♦ మాడ్చిన సరె,
జలధి లంకఁ గ్రుంకిన సరె, ♦ జనకసుతను
బ్రాణ మీఘటమున నుండ ♦ వదల నయ్య!

విభీ—మీ కిట్టివెఱ్ఱితన మేల? ఎన్నటికైన జానకి మీకుఁ దకు యనుకొన్నారా? అదిమిథ్య.

గీ. జలధులింకిన సరె, రవి ♦ చల్లఁబడిన
సరె, ధరాస్థలి గిరగిర ♦ దిరిగిన సరె,
చుక్క లూడిన సరె, దిక్కు ♦ లొక్కటైన
సరె, జనకపుత్త్రి చిక్కదు ♦ సత్య మయ్య!

మహో—(అప) దీర్ఘకాయా! (చిటుక వేసి) ఇదిగో! నేనే యుగ

డలమూఁడుని వేషములలో సీతను వశ్యఁగఁ జేసికొనలే కుండు
నా? అనేర్పే వేఱు. ఆప్రయోజకతయే వేఱు. ఆపాండిత్యమే
వేఱు. రావణాసురునకుఁ బ్రభుత్వము పట్టినది గాని ప్రాజ్ఞత
యెక్కడిది? బల మున్నది కావున జానకిని యెత్తుకొని వచ్చెను.
కాని స్వాధీనఁగాఁ జేసికొనుటకుఁ జాకచక్య మెక్కడిది? ఒకనినె
త్తిఁ గొట్టి ధనముఁ దెచ్చినవాఁడనే యయినదా? అనుభవింపవ
లయును. అనుభవింపవలయును. అది పౌరుషము.

దీ—(అప) మీచౌరవకు మీనిరంకుశతకు మీత్యాగభోగపారాయణ
తకుఁ దగినంతమహదైశ్వర్యము మీ కా నిర్భాగ్యవిధాత కలుగఁ
జేసినాఁడు గాఁడు. చేసి యుండినయెడల—హా. హా. హా. ఎ
టు లుండునో చెప్పఁగలమా?

గీ. ఎన్ని మందు లుండి, ప్రయోగ ◆ మెఱుఁగకున్నఁ
దెలివి గలిగి దేహబలము ◆ గలుగకున్నఁ
ద్యాగముండి ద్రవిణహైన్య ◆ మమర కేదె
తామరకు గోళ్లు లేనట్టి ◆ దారి గాదె?

మహా—(అప) అది యంతయిబ్బంది లేదు. అందినంతవఱ కట్లక
ఱ్ఱతో గోకికొనవచ్చును. కూడినంతవఱకు గోడపై రాయవచ్చు
ను. ఇదేమి? ఈనిర్ధనభోగేచ్ఛాప్రారబ్ధమువంటిది మఱియొకటి
గాదు.

రావ—విభీషణా! ఏ మంటివి? సీత చిక్కనే చిక్కదు కాదా?

ద్వి—చిక్క కేమి? మునుపటి కిప్పటికి నెంతయో భేద మున్నది. పర
హా మాడలోఁ బడినది.

రావ—హా. హా. ద్విజిహ్వా! నీవాడినది తెలివితక్కువమాట యైనప్ప
టికి (లోఁబడినది, యనుసదుపశ్రుతి సమయానుసరణముగ నీము
ఖమునుండి వెడలినది సంతసించితిని.

విభీ—— ఈమాత్రమునకు మప్రభువులకి నుత్సాహపడినవారు సమాసన్నప్రళయకాలసన్నిభమహోత్పాతముల కేల నిరుత్సాహపడరు? మీకు హితమైనయంశమునకు సంతసించుటయు నహితమై పథ్యమైనదానిని నిరాకరించుటయునా? మహాప్రభూ! ద్విజహవ్యవిపలుకల లశోడనే వైదేహి స్వాధీన యగు నని తలఁచుచుంటిరా?

రావ—— ఆతనిపలుకులతో నేమిఁటని? నాచేష్టలో! ఆశ్చర్యరసలోకమ్మోహినీకరణబలిష్ఠములైన నాచేష్టలో!

సీ. శిరము తుంబగఁ జేసి ♦ చేయి దండముఁ జేసి
నరములు తంత్రీప్ర ♦ కరముఁ జేసి
కల్పించువీణియ ♦ కలనాదమున దశ
గళముఁదరధ్వనుల్ ♦ గలిపి బ్రహ్మ
శంకరాదులమెచ్చుల్ ♦ జల్లులు మన మహా
సామగానంబును ♦ సలిపి వారి
మెప్పించి వరములు ♦ కుప్పలుగాఁ గొని
యష్టదిగీశుల ♦ నడఁచి సామ్య

గీ. శూన్యహయగజధనధాన్య ♦ సుందరీని
చయమహాభోగభాగ్యవి ♦ స్తారభార
పరిణతుఁడ నను సీత చే ♦ పట్టకున్నె?
ఇంతకంటెను గలవార ♦ లెవ్వ రిలను?

గీ. ధనము, శౌర్యము, విద్య, యూ ♦ వనము, రూప
మొక్కటొక్కటియే స్త్రీని ♦ గక్కుఱితిని
బడఁగఁ జేయఁగ నన్నియుఁ ♦ గలియుచోట
సందియమునకు నాస్పద ♦ సరణి యెట్లు?

ద్వా—(తనలో) కృతయుగపురుషుఁ డైనయీతని కింక యావనమునఁజూ

రోషభారలసద్దహాసగు గలమొగములనిమ్ము సౌందర్యలక్షణ
మంటు!

విభీ—మహారాజా! ఇట్లు లాడెద రేల? జానకిని సామాన్యస్త్రీగ భావించుచున్నారా?

రావ—నేనుమాత్రము సామాన్యపురుషుఁడనా? అట్లిదిగాక యనసమాన శోభావతి కావుననే నేను దెచ్చితిని. విడువ నని చెప్పితిని. అనుభవించుటకు నిశ్చయించితిని.

ద్వా—(తనలో) సామాన్యస్త్రీ యనుభవ మీతనికి శాపముతో ముగిసినది కాదా?

విభీ—అయ్యో! అట్టిమాట లాడకుఁడు. సీత లోకమాత యని వాడుక కలదు.

రావ—నేను లోకప్రభుఁడ నని, లోకపిత నని యింతకంటె నెక్కువవాడుక కలదు.

విభీ—ఆమె మహాశక్తి; మహామాయ; మీకొంపలు గూల్చుట కిక్కడకుఁ జేరినది. మహారాజా! నమ్ముఁడు.

రావ—హా. హా. నాది మహత్తమశక్తి; నాది మహత్తమమాయ; రామాపహారణ మొనర్చి రామునికొంప నేనే కూల్చితినిగాదా?

విభీ—ఎందుల కీవాక్యోపవాక్యములు. మహాప్రభూ!

గీ. కొమ్మగా దసురపశుల ♦ దొమ్మ గాని
కాంత గాదు సురారివం ♦ శాంత గాని
నారి కాదు రక్షోమహా ♦ మారి గాని
సీత కాదు మీగొంతుక ♦ కోఁత గాని.

ద్వా—(అప) విభీషణా! ఒక్కటి గనుకనా? గొంతుల యనన యర్థముగ నుండును గాదా?

రావ—(వక్రముగ నవ్వి) రాముఁడు నన్ను వధించుగాథ పూర్తియైన

దా? ఇఁక సీత నన్నుఁ జంపు ననునూతనకథ నారంభించితివా
నీశిలవాక్యము లిఁక నేను విననుచాలింపుము.

రా—(అప) విభీషణా! రావణాసురుని లెక్క నీ కేమి? నీయిష్టము
చ్చినట్లు జాడించుము. (అప) మహాప్రభూ! విభీషణునిప్రసం
ము మిక్కిలి తూలుగ నున్నది. నేను సహింపలే కుంటిని.
మ్మునుఁ గావున నన్నిట్లు దిట్టిన మీకుఁ దప్పదు.

శు—సీ. మనను రంజింప సీదుసా ♦ మ్మును హరింపఁ
దలఁచి యెన్నె న్నిప్రియవాక్య ♦ ములను బలికె
పీను నిను హరింతురు నుమ్ము ♦ విభుని యాత్రి
తతతికిని వారసతికి భే ♦ దంబు గలదె?

సీ. ప్రియము లిహపరాపద్దాన ♦ భీకరములు
పరసతీతస్కరపరిరం ♦ భములఁబోలె
పథ్యములిహపరానంద ♦ భావుకములు
నిజసతీపవిత్రాశ్లేష ♦ నియతిలాగు.

వి—(అప) మహోదరా! విభీషణుఁడు చెప్పినమాట యథార్థమే
కాని నిపుణముగాఁ జెప్పలేక పోయినాఁడు.

సీ. శిష్టవాక్యంబు లిమ్మల ♦ నిచ్చుఁ దుదకు
శర్కరాసేవ మధుమేహ ♦ జనన కట్లు;
పథ్యములు లోసంగు నానంద ♦ భరము తుదకు
జ్వరితునకు నేలవేముక ♦ షాయ మట్లు.

శు—మహాప్రభూ! మీక్షేమమునందే ముఖ్యోద్దేశము కలవాఁడనై
న్నట్లు బాధించిని.

సీ. స్వార్థపరులు ప్రియానృత ♦ సమితిఁ బలుకు
ప్రజలు నమ్ము మత్స్యంబు ♦ గాలమునటు;

రాట్సుఖార్థి యప్రియసత్య ♦ రాజి పలుకు
పార్థివుఁడు తిట్టు గురు శిష్య ♦ బాలుఁ డట్లు.

మహాప్రభూ! ముఖ్యోద్దిష్టభవదీయకీర్తిక్షేముఁడనై దైవముఖమును జూచి తమ్ముఁడఁగాన నిట్లు——

ద్వి——(అప) మహాప్రభూ! ఈతఁడు కుంభకర్ణునికంటె నీ కెక్కువతమ్ముఁడా? నీకొడుకుకంటె నీక్షేమ మధికముగఁ గోరినవాఁడా? (అప) విభీషణా! "తమ్ముఁడనుగాన," యని బాగుగఁ బలికితివి. నీ వొక్కఁడవే రావణునకుఁ దమ్ముఁడవు. సంవత్సరమునకుఁ బదునొకండుమాసములయిరువదియెనిమిదిదినములుచచ్చినట్లు నిదురించు కుంభకర్ణుఁడు లేనివాఁడే! అది గాక వయసువచ్చినరాజబాలకులు పితృమరణము నపేక్షించుచుందురు. కావున నీవే రాక్షసాధిపతికి ముఖ్యుఁడైనతమ్ముఁడవు. తమ్ముఁడవు.

రావ——(కోపమున) "తమ్ముఁడనుగాన," నని నిశ్చయముగఁ బలికితివి. తమ్ముఁడవు కావుననే నాయాధిక్యమును సహింపలేకుంటివి. నాయైశ్వర్యమున కసూయ పడుచుంటివి. నాసౌఖ్యమున కేడ్చుచుంటివి. నాకీర్తికి కనులఁ బొడుచుకొనుచుంటివి. నారాజ్యము నపేక్షించు చుంటివి. నామరణమును గోరుచుంటివి. చీ! ని న్నెవఁడు నమ్మును?

గీ. ప్రబలశార్దూలమును నమ్మ ♦ వచ్చుఁ గాల
లేలిహానంబు నొడిఁ దగి ♦ లించుకొనఁగ
వచ్చు, నెదను గుంపటిఁ బాని ♦ పండవచ్చుఁ,
గాని దరిఁ జేరనీరాదు ♦ జ్ఞాతి నెపుడు.

గీ. పరమమృత్యుభీకరపరి ♦ పంక్తియైన
మనమరణమె కోరును గాని ♦ మనదు సర్వ

వంశనాశనమును జ్ఞాతి ♦ వాఁడు గోరు
ధరను దాయాదికంటె భీ ♦ కరుఁడు లేఁడు.
గీ. చేతబడిఁ జేసి చంపఁ గాం ♦ క్షించు నొకఁడు.
వంటఁ జేయునతనిఁ ద్రోసె ♦ వైద్యుఁ ద్రోసె
చేరి గరళప్రయోగంబుఁ ♦ జేయు నొకఁడు
రాజు గలచోట నుండనీ ♦ రాదు వీరి.

ఛీ! ఛీ! నీమొగము చూడ రాదు. కులపాంసనా! అధ—
మా! ఫో! ఫో!

విభీ—కాలచోదితులై పోవువారు మహాప్రభూ! మీరైయున్నారు.
జానకిని సమర్పించి యిహపరతారకము లగు శ్రీరామపాదము
బట్టి కృతార్థు లగుఁడు.

రావ—రాఘవకింకరా! రామదాసానుదాసాధమా! ఆతనిపాదముల
నీవే పట్టుకొనుము పో, పో శీఘ్రముగఁ బో! లేనియెడ న
తనిపాదసాన్నిధ్యమునఁ బంపునట్లొకతన్నుఁ దన్నెదను (లేచును.

కుం—మహాప్రభూ! శాంతింపుఁడు.

విభీ—మహాప్రభూ! కానిండు. అగ్రజులును బూజ్యులు నగు మీ
సేవ తిరిగి నాకు లభించునా? ఓయసురవరులారా! మీ
ఱు వధింపఁబడువారే. స్వలాభము నైన నపేక్షించి
రాజుగారిబుద్ధిని మరల్పుఁడు. నాకు సాధ్యమైనది కాదు. మహా
ప్రభూ! మీరు రామబాణనిహతు లగుట నేఁ గాంచలేక యి
ట్లు పలికితిని. స్వామీ! క్షమింపుఁడు. మీకు సుఖ మగుఁగాక!
నేను బోవుచున్నాను. ఇదె నమస్కారము.

(నిష్క్రమించును.)

రావ—కుంభకర్ణా! చూచితివా? నీతమ్మునినిర్ణయము? నీయభి
య మేమి?

కుం—సీతాపహరణ మాలోచింపక చేసినారు. అప్పుడు మంత్రాలో
చనముం జేసియుండినయెడల నీబాధ మనకు రాకయుండును.
ఇప్పుడుమాత్రము నాయభిప్రాయ మేల? యుద్ధముంగూడ ని
రాలోచనముగనే చేయుము. ఏమికావలసియున్నదో యది
యగును. ముందుపని వెనుక, వెనుకపని ముందు చేయువిూ
కెవ్వరు చెప్పఁగలరు?

రావ—తమ్ముఁడా! ఇప్పుడు నూనుమాటు లేల? నీవు నాకు యుద్ధము
నం దోడ్పడుదువా?

స్వా—నిద్రించ కుండినయెడల—

కుం—తోడ్పడక తప్పునా? నాశక్తివంచనము లేకుండ శత్రునాశనము
సేయక తప్పునా? ఇంతకాలమునుండి దయతో నన్నాదరించి
నరాజుఋణముఁ దీర్చుకొనక తప్పునా?

రావ—సాధు! కుంభకర్ణా! ఇఁక యుద్ధము తప్పదు. ప్రహస్తా! తప్పదు.
నీవు బహుజాగరూకతతోఁ దత్ప్రయత్నమున నుండుము. ఏమి
యు లోపము రానీయఁ గూడదు. జాగ్రత్త!

ప్ర—చిత్తము.

రావ—ఇదివఱకే చాలనాలస్య మైనది. (ఆలోచించి) యుద్ధ మవశ్య
ము జరుగవలసి యున్నది. కాని యేమి యగునో?
(నేపథ్యమున) మహాప్రభూ! సూర్యాస్తమయ మైనది. కాలో
చితవిధులనిర్వర్తింప లోనికి దయచేయఁ బ్రార్థితులు.

స్వా—సరే! ఇఁక మనపని పూర్తి యైనది కాదా? పోవుదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

(ఇది ప్రథమాంకము.)

శ్రీ

విజయరాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

[ప్రదేశము—లంకలోనివీథి.]

(ప్రవేశము మహోదరుఁడు దీర్ఘకాయుఁడు చెఱియొకవైపునుం

మ—ఓహో! దీర్ఘకాయుఁడా!

దీ—ఓహో! మహోదరుఁడా! అయిదుదినములనుండి గనఁబడుట దేమి?

మ—అజీర్ణబాధవలన నాస్థానమునకు వచ్చుచుండుట లేదు. వింత గ నఁజెప్పవా?

దీ—మహోదరునకు మందాగ్నిబాధకంటె నీటిపై రాళ్లు తేలుంటె వింతయేమున్నది.

మ—ఔనఁట! వార్ధిబంధనుఁడగు రామునిమహిమ మేనా? ఇది—

దీ—రాముని మహిమముగాదు; సముద్రునివరప్రభావము.

మ—సముద్రుని గూర్చి రాముఁడు ధ్యానించినాఁడా?

దీ—మూఁడుదినములు—దర్భశయ్యపై—ననశనవ్రతమున—నిరీక్షతో—

మ—అతనితపస్సామర్థ్యమునకు మెచ్చి సముద్రుఁడతనికిఁ బ్రత్యక్షమాయెను గాఁబోలు!

దీ— గీ. వేఁడినకొలందిని జడుఁడు ♦ బిగియ సాఁగు
దండనంబునఁ గాని వ ♦ శ్యుండు కాఁడు
గోకుకొలఁదిఁ దామర తెగ ♦ బ్రాఁకి విడియు
జీడిచే వాతఁ బెట్టఁ జ ♦ చ్చినటు లొంగు.

మ—అలాగా? సముద్రుని రాఘవుఁడు శిక్షించెనా?

దీ—లేదు. ప్రయత్నించెను.

మ—ఎట్లు?

దీ—బ్రహ్మాస్త్ర మభిమంత్రించి సముద్రు నిపై విడువ యత్నించెను.

మ—తరువాత నే మయ్యెను?

—ఏ మయ్యెనా?

ఆ. వె. ఇరులు గ్రమ్మె నెల్ల ♦ యెడ; రవిచంద్రన
క్షత్రరాజి యొక్క ♦ సారి మింట
వెలిఁగెఁ; దోఁక చుక్క ♦ లలరె; లక్షోపల
క్షులుగ వ్యోమమున న ♦ గఁబు లెగిరె.

మ—(నవ్వుచు) ఏమీ! ఈబాధలు మన కేమియుఁ గనఁబడ లే దేమి?

దీ—కనఁబడ కేమి? కోటబురుజుపై కెక్కి చూడలేకపోయితివా?

మ—పైచూపువలన నాకు బాధ లేదు గాని, వంగి క్రిందికిఁ జూచుట
లోఁ గడు పడ్డము రాదా? చూచిన దేదో నీవే చెప్పుము.

దీ—లంకాబహిఃప్రదేశమందు,

గీ. భల్లుకములచేఁ జీఁకటి ♦ పడియెఁ; బాణ
ధరరఘువరులు తారమా ♦ ర్తాండచంద్ర
కాంతిఁ; వెలిఁగిరి; తోఁకచు ♦ క్కలకు బదులు
క్రోఁతితోఁక లెగిరె; గిరి ♦ కోటిశోడ.

మ—సోమరి యగునటునివలె నిక్కడ కథ దాఁటవేసినా వేమి?

దీ—రాముఁడు సమస్తకపిసేనతోఁ గంధిసే దాఁటఁగ నేను కథలోనైన దాఁట లేకుందునా?

మ—సిగ్గుమాలినవిభీషణుఁడుగూడఁ గానఁబడినాఁడా?

దీ—ఆ!. అంతకంటె సిగ్గుమాలినరామునిసాన్నిధ్యమున—.

మ—రాముఁ డంతకంటె సిగ్గుమాలినవాఁ డెట్లగును?

దీ—విభీషణుఁడు సిగ్గుమాలినవాఁ డెట్లగును?

మ—సమస్తసద్గుణభూయిష్ఠ మైనరాక్షసమతమును వదలుకొని గుణగణహేయ మైననరమతము నవలంబించుట సిగ్గుమాలినపని కాదా?

దీ—అట్టి సిగ్గుమాలినవానిని నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుట యంతకంటె మాలినతనము గాదా?

మ—రామునకుఁ దెలివికూడ నున్నట్లు నాకుఁ దోఁచదు.

దీ—ఎందుచేత?

మ—ఆపత్సముద్రమున నున్నయన్నగారిని ద్యజించినఖలుఁడు తనకార్యముమాత్రము గడ్డలు చేయునా? యనుసందియము రామున కుండనక్కఱ లేదా?

దీ—ఈయంశమునే సుగ్రీవుఁడు బోధించినాఁడు.

మ—నీకు బహుస్పష్టముగఁ దెలిసినదే! ఎట్లు తెలిసినది?

దీ—నే నదృష్టరూపుఁడనై యచ్చట నిలిచి వింటిని.

మ—ఒక్కయింద్రజిత్తునకే యిట్టిప్రజ్ఞ గల దని చెప్పుదురు. నీకుఁగూడ నున్నదా?

దీ—హా. హా. ఇంద్రజిత్తున కీమంత్ర ముపదేశించినవా రెవరు?

మ—ఆలాగా! సుగ్రీవుఁడు నావలెనే పలికినాఁ డేమి?

దీ—ఒక్కసుగ్రీవుఁడేనా? విభీషణునిఁ జేరనీయ వలదని కొందఱు, సందేహింప వలదని కొందఱుఁ, బరీక్షింప వలదని కొందఱు

బోధించిరి. ఎందఱు చెప్పినను రాముఁడు లక్ష్యపెట్టక పో
యెను. 7/47

మ—గొప్పవారి కందఱకు ముఖ్యగుణ మీమూర్ఖతయే.

దీ—మూర్ఖత గాదఁట—ఆశ్రితపక్షపాత మఁట—భక్తవాత్సల్య మఁ
ట—ప్రపన్నపర్యాదరణ మఁట—శరణాగతరక్షణ మఁట—

మ—ఏడిచినట్లే యున్నది. అశక్తికి, నజ్ఞానమునకు, నప్రయోజకతకు,
నధైర్యమునకు, నవకతవకకు వైష్ణవసాంప్రదాయమున ననేకవి
చిత్రపవిత్రనామము లున్నవి. సతి యాసన్నయైనపుడు, మృతి
యాసన్నమైనపుడు మతి దూర మగును గాదా?

—ఆలాగు కాదు. అపు డాతనిధీరోదాత్తుఁడు కోసినకోఁత లిన్నియా?

——ఆలాగా? ఇతనిధీరోదాత్తత గూనపులిపన మేనా? ఆతనివికత్థనా
టోప మెట్లు?

—"గీ. రాక్షసపిశాచయక్షవా ♦ రముల నైన
నఖముఖక్షేపణమునఁ గుం ♦ ఠన మొనర్తు
సర్వపలలాశతతివధా ♦ చరణమునను
కాలదండంబె నాసాయ ♦ కంబు నిజము.

గీ. రావణభ్రాంతయైన గా ♦ నీ విదేహ
రాజతనుజాపహర్త యా ♦ రావణుండు
నైనఁగానీ, యిటకు శర ♦ ణార్థి యగుచు
రా నభయ మిత్తు నేది యే ♦ మైన సరియె"

మ—బాగు. గూనపులి యఱచును గాని కఱచునా? ఆలాపములతో
నసురవధ మగునా? ఔను గాని—

క్షే—అదేమి? స్వవచనవ్యాఘాతముగఁ బలుకుచుంటి వేమి?

సు—ఏదియోఁ చెప్పఁబోయి యూఁతగొన్నట్లుంటిని.

కె—అదేది?

మ—జయ మెవరికిఁ గలుగు నని నీయభిప్రాయము?
దీ—మనసాహాయ్యమునననురాధ్యక్షునికి—నీ కట్టులుతోఁచుచున్న
మ—నాకు నట్లే తోఁచుచున్నది. ఈపండు[క్రో]తులకుఁ బండ్లూడ
ట్టు లేదైన వైద్యము నీవు చేసినయెడల తొడిమెలతోఁ
నమొవ్వువంగకాయకూరనువలె దోఁకలతోఁ గూడినప్లవంగ
యములవారముల నట్టె యట్టె చప్పరింపక పోదునా?
దీ—సెబాస్! అపరిమితాశనప్రాశనప్రవీణతను గుంభకర్ణునితరువా
తనామికాధిష్ఠాతవు నీవే.
మ—నీవు వధించినవారి నందఱను నేను దిందును. ఇది యే నాపంతము
దీ—అందులకు నే నంగీకరింపను.
మ—ఎందుచేత?
దీ—నన్నుఁ గనిపెట్టుకొని యున్నవారికి నే నుపకారముఁ జేయవల
మ—నీ కట్టిముఖ్యాశ్రితు లెవరు?
దీ— గీ. కాకజంబుకగృధ్రకం ♦ కముఖకోటి,
యపరమంత్రజ్ఞులుశవవా ♦ హకులు వైద్య
వలనఁ బోషింపఁబడుటచేఁ ♦ బరమముఖ్య
బంధుపరివార మగు వారు ♦ వైద్యునకును.
ఆ. వె. ఇట్టి మాత్ర వేసి ♦ యట్టెరోగిని గూల్చి
దయను వాహకునకుఁ ♦ దార్తునతని
ధనముఁ బీల్చి కష్య ♦ దారుని ఋణదాత
వాతఁ బెట్టున్యాయ ♦ వాదిఁబోలె.
కావున నేను నీమతమున కంగీకరింపను.
మ—సరే నీయిష్టానుసారమే కాని మనలో మనకుమాత్రమువైషమ్య
ము వలదు. నీవును నేను నన్యోన్యాశ్రయులమై రెండుపేటలుగల
జాలిబొంగరమును త్రిప్పినట్లు రావణుని త్రిప్పవలెను.

దీ—ఒకమాట! రహస్యము. రావణునిబంగరమునువలెగిరగిరఁద్రిప్పుట యేకాకసుగ్రీవుఁడాతనికిరీటమునుగ్రిందఁబడఁగొట్టినాఁడునుమా!

మ—ఆ! ఆ! అదెప్పుడు?

దీ—నిన్నరాత్రి

మ—అదెట్లుజరిగెను?

దీ—రామలక్ష్మణాదులు ససుగ్రీవులై సువేలపర్వతము నధిష్ఠించి యుండఁగఁ నాసమయమున వానరసేనాపరివృతుఁడై రావణుఁడుఁ కోటబురుజుపై కెక్కెను. అంతట సుగ్రీవుఁ డాకస్మికముగ నెగిరియసురాధ్యక్షునిపైఁ బడితత్కిరీట భంగము సేసి కొంతసేపు పోరాడి తుట్టతుద జారిపోయెను.

మ—ఈవార్త పొక్కలేదేమి?

దీ—నాలుకపై జీడిపొక్కునా?

మ—ఇది కొంచె మశుభమును సూచించుట లేదా?

దీ—అశుభ మేమున్నది. సుగ్రీవునికిమాత్రము దెబ్బలు తగులలేదా?

మ—కాదు. మకుటభంగమునుగూర్చి చెప్పుచుంటిని.

దీ—తలఁ దఱిగినను సీమచింత మఱింతగుబురుగ నెదుగదా? బ్రహ్మామనుమనికి బొమ్మజెముడునకు దుంపశుద్ధియైనను నాశనమున్నదా?
(నేపథ్యమున) ఆ! ఆ! ఇప్పుడే.

మ—ఆదురుప్రశుతి యేమి?

(నేపథ్యమున) ఇప్పుడే రానైయున్నారు సేనాపతీ! మీరులోనికి రావచ్చును.

——రాజుగారు సభ కిప్పుడు రానైయున్నారు. సభ యిప్పుడు జరుగనైయున్నది కాఁబోలు. ప్రహస్తాదులు వచ్చినారు. మనముకూడ సభ కేగవలయును. రమ్ము.

(ఇద్దఱునిష్క్రమింతురు.)

ఇదివిష్కంభము.

[ప్రదేశము—ఉద్యానవనము.]

(ప్రవేశము—రావణప్రహస్తులు.)

ప్ర—సెలవుప్రకారమే యాచరించితిని.

రావ—సెలవుప్రకారమే చేసితి నని యూరకే యనుట కాదు. ఏ
సితివో తిరిగి చెప్పుము. యుద్ధసమయమున నెంతజాగరూ
నున్న నంత మంచి. చేయఁదలఁచినపనిని గూర్చి యెంత
చించిన నంత క్షేమము. చేసినపని నెన్నిసారులు పునరవలో
మొనర్చిన నంత బాగు.

గీ. సప్రతర్కాలసత పున ♦ శ్చర్వణంబు
తగనిఛాందసతయు నుండఁ ♦ దగని వైన
మంత్రమున భేషజమున స ♦ మరవిధిప్ర
యత్నమున నవ్వి గలుగ మే ♦ లగును గాదె

కావునఁ దిరిగి చెప్పుము.

ప్ర—చిత్తము.

గీ. ప్రాఙ్మహాద్వారరక్షణ ♦ భరము నాది,
బలి మహాపార్శ్వ దక్షిణ ♦ ద్వారమందుఁ,
బశ్చిమద్వారమున భవ ♦ త్ప్రథమపుత్త్రు,
శుకుని, సారణు, నుత్తర ♦ స్థులుగ నిడితి.

రావ—ఆయుత్తరద్వారముననే మేము స్వబాహువింశతిసమా
పరిరక్షితముగఁ జేయుదుము. తెలిసినదా?

ప్ర—బోధ మైనది.

రావ—ఇఁక వారిప్రయత్నము లెట్లున్నవి?

ప్ర—కొంతసేపటికిఁ దెలియనై యున్నవి.

రావ—ఎవరినైన శత్రుమధ్యమునకుఁ బ్రణిధిగఁ బంపితివా?

ప—చిత్తము. శార్దూలుని.

రావ—అటులైనమన సేనామధ్యభాగపరిరక్షణమున కెవరిని నియమించితివి?

—మహాప్రభూ! విరూపాక్షుని.

రావ—రాక్షసు లందఱు సర్వసన్నద్ధులై యుండిరా?

ద్వి—(ప్రవేశించి) ఎవరిసంగతియు నే నెఱుఁగను గాని నేను సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

(దీర్ఘకాయుఁడు మహోదరుఁడు, ప్రవేశించి) నీ వొక్కఁడవే యను కొంటివా? మేమో?

రా—(అప) దీర్ఘకాయా! సుగ్రీవుఁ డొనర్చినపరిభవమునుగూర్చి మనము మహారాజును గొంత పరామర్శ చేయవలయు నేమో? ఆలోచింపుము. బంధుమర్యాద దాఁటఁగూడదు కదా?

—(అప) పరామర్శకుఁ బ్రశస్తములైనయవసరములు ముందనేకములు గలుగును. ఇప్పుడు తొందర పడఁగూడదు. వ్యాధికిఁ దరుణతలోఁ బని చేయవలయును గాని యాధికిమాత్రము ముదిరి వడిలినతరువాతఁగాని పరామర్శ పనికిరాదు.

రావ—మిత్రులారా! మీరుగూడ యుద్ధ మొనర్తురా?

ద్వి—మహాప్రభూ! మీరుగూడ, నంటి రేమి? యథావిధిగ యుద్ధము సేయునది మేమే.

రావ—ఆలాగా? నీకు సమరతంత్రమునఁ బ్రవేశ మున్నదా?

ద్వి—శ్రాద్ధమంత్రమమునఁ బ్రవీణత యున్నది కాదా?

రావ—ఛీ! ఛీ! అపరమంత్రముతో నీ విచ్చట నేమి సేయఁగలవు?

ద్వి—గీ. క్రిందిజీవులఁ బైకి నె ♦ క్కించుటందు
శ్రాద్ధమంత్రంబు సమరతం ♦ త్రంబు నొకటె;

గానిక్రిందికి నూర్ధ్వలో • క్రవాసి
తతిని డింపుటచే మంత్ర • మతితరంబు.

రావ—అదేమి? అదేమి! పైనుండి యెవ్వఁడో దిగుచున్నాఁడు.

(అంగదుఁడు పైనుండి దుముకును.)

(అంద ఱాశ్చర్యమునఁ జూతురు.)

ద్వా—ఎవఁడవు నీవు?

దీ—ఎందులకు వచ్చితివి?

ప్ర—ఎవనియొద్దనుండి వచ్చితివి?

ద్వా—మాటలాడ వేమి?

దీ—నోరు లేదా?

మ—చెవులు లేవా?

ప్ర—ఏమి అది! మూతి ముడుచుకొని గ్రుడ్లు మిడకరించుకొనుచు నూరక చూచెద వేమి? గ్రుడ్లు పీకించెదను. జాగ్రత్త!

ద్వా—పండ్లూడఁ గొట్టించెదను. చెప్పు.

మ—తోఁక మొదలంటఁ గోయింతును. ఎవఁడవో చెప్పు.

దీ—తల వెలఁగకాయ నొక్కినట్లు నొక్కెదను. కాచికో!

రావ—తొందర లేదు. వ్యోమయానమువలనఁ గలిగినయాయాసము నుబాపుకొనియే మాట లాడవచ్చును.

అంగ—అసురేశ్వరా! మాట లాడక మిన్నకయున్నవానిపై నింతతీవ్ర పౌరుషప్రాగల్భ్యములను వెల్లడివఱచు నీకీఁచుపిట్టలను, ఈగాలితిత్తులను, ఈకూఁతవీరులను, ఈబుడబుడక్కల వేషముల నెచ్చటజాగ్రత పెట్టితివి? ఈనిర్భాగ్యపుఁజెత్తతోడనయా మాశ్రీరామభద్రుని గెలువ సంకల్పించుకొంటివి!

రావ—అబ్బ! ఏమి యధిక్షేపణ! ఏమి గర్వభూయిష్ఠత! వీ రందఱు నీకంటెకిఁజెత్తవలె నున్నారా? చెత్త యైనను దుక్కైనను వీర

తిర్యగ్గమనులు గారే? శాఖామృగములు గారే? వాలధరులు గారే? చంచలస్వభావులు గారే? క్రోఁతులతోడను గొండ్రముచ్చులతోడను నెలుఁగుబంట్లతోడను, త్రిలోకైకాధిపత్యధురంధరుఁ డైనమహాసురేశ్వరుని దద్రాజ్యమును గెలువ దాడివెడలి వచ్చినమీరామునికంటె మూఢుఁడనా? అసురుల కధిపతి నగు నేను పశువులకధిపతి యగుమీరామునికంటె హేయస్వభావుఁడనా? తోఁకలు ముడిచి కిచకిచలాడి పండ్లిగిలించుమీమూఁకలకంటె మూఢులను నేను జాగ్రత్తపెట్టితినా? ఆరాముని సేవకుఁడవై యాతనియొద్దనుండి వచ్చినవాఁడ వైనయెడల నెవరియనుజ్ఞపై నీవు మాసభలోనికి వచ్చితివి?

అం——ఇది కాంతలయంతఃపుర మని నే ననుకొనలేదు. ఇచ్చటికి మగవారు రాఁగూడ దని నే నెంచ లేదు. ఈమీసాలవా రందఱు పైవేసాలవారే యని నే ననుకొన లేదు. నాకు సెల వేల? నీ యనుజ్ఞనొందుటకు నీసభాద్వారముగుండ వచ్చితినా? బహిరంగముగ, నిర్భీతిగ, నిరంకుశముగ నంతరిక్షమునుండి దిగిననాకు నీయంగీకార మేల? అశనిపాతమున కనుజ్ఞయేల కావలయును?

సీ. దొంగనుగాను; క్రము ♦ చ్చుంగాను; సంసారి
నైయుండి కపటస ♦ న్యాసివేష
మూనువాఁడను గాను; ♦ భూనాయకుఁడు లేని
సమయంబు, గనిపెట్టి ♦ సతులకడకుఁ
దారువాఁడను గాను; ♦ దారిద్ర్యము నటించు
మొఱఁబెట్టుముష్టిదా ♦ సరిని గాను;
కుటిలచౌర్యంబున ♦ గుంటనక్కను గాను;
న్యాయంబు విననిదు ♦ ర్ణయుఁడఁ గాను;

గీ. సర్వసద్గుణమాంగళ్య ♦ సంప్రపూర్ణ
జానకీనాథసందేశ ♦ జల్పభార
పరిణమితశీర్షనిస్వన ♦ పాణిపుటుఁడు;
నంగదఖ్యాతనమ్యాస ♦ మాహ్వాయుండు.

రావ—ఏమీ! ఏమీ! అంగదుఁడవా! అంగదుఁడవు నీవేనా?

ద్వా—(తనలో) అమ్మయ్యో! వాలిపుత్త్రుఁడైనయంగదుఁడు కాఁబో లు! కడుపులో గలగల లాడుచున్నది.

మ—(అప) దీర్ఘకాయా! 'అంగదుఁడవు నీవేనా?' యని యసురాధిపతి యంతయాందోళనముగా నడిగె నేమి?

దీ—(అప) దాని కొక చిన్నయితిహాస మున్నది.

మ—(అప) ఏదో చెప్పెదవా?

దీ—(అప) ఒకపర్వతముక్రింద మందోదరి యున్నట్లు రావణుఁడు యామెను బరిణయ మాడనెంచి యాపర్వతమును దనబాహు వులఁ బెకలించుటకై యెంతశ్రమ మొనర్చిన నది కదల దయ్యె ను. వాలి యాదారిని బోవుచు నదియేమి యని రావణు నడిగ ను. ఈతఁడు యథార్థమును వచించి యాపర్వతమును బెకలిం చియాకాంతను దన కిమ్మని వాలిని బ్రార్థించెను. మందోద రి ముందుగఁ దాఁ గలియుట కీతఁ డంగీకరించినఁ బెకలింతు నని — లి బదులు చెప్పెను.

మ—(అప) అందుల కీతఁ డంగీకరించెనా?

దీ—(అప) అంగీకరించుట—అగము పెకలించుట—వాలియభిసంధి ఆవేళుట—ఈయంగదుఁడు పుట్టుట—ఇవి యన్నియు నీవు ను మాటలాడుకొనునంతలో జరిగెను.

మ—(అప) అటులైన నీకోతిముండకొడుకు సుందరీరత్న మగుమం దోదరిపుత్త్రుఁడా?

దీ—(అప) సుతజననవిషయమై,

గీ. సూటిపని ఫలింపదు; కను ✦ చాటుదొంగ
పని ఫలించు; కాచఫలక ✦ ద్వయము గలియు
కోణ మొకటియాకారంబుఁ ✦ గొనదు; ప్రక్క
చాటువస్తువురూ పెట్టి ✦ సంగ్రహించు.

మ—(అప) పెనిమిటియంగీకారముపైననే జరిగినది దొంగతన మెట్లగును?

దీ—అస్వాధీనముగ నోరు మూసికొనుట యంగీకారమా? అసాధ్యవిధిప్రేరణ మనుజ్ఞయా?

గీ. కవితను వరింప వచ్చుఁ; ద ✦ త్కవితఁ బాడు
సేయు ఖలుపాడిమాటలఁ ✦ జెవిని బెట్ట
కుండ వచ్చు; దుష్టవిమర్శ ✦ నొందు దాని
పైనిఁ బుట్టుఁ గవి పసుక్షో ✦ భంబువలెనె.

గీ. కలికి కడఁ ద్రొక్కవచ్చును; ✦ గాంతుఁడు కని
కననియట్లుండవచ్చును; ✦ గాని తదుప
పతిసమానుతుఁడు దాపరిం ✦ పఁగను మగఁడు
పడెడు మొండిఅంపపుఁగోఁత ✦ కెడము గలదె?

మ—(అప) సరి. సరి. అందుచేతనా? అంగదుఁడవు నీవేనా యని యన్నిసారు లీతఁ డడిగినాఁడు.

రావ—మాట లాడవేమి? అంగదుఁడవు నీవేనా?

అం—విధి లేక స్వనామోచ్చారణ మొకసారి చేసినందుకే విచారించుచున్న నే నేమని తిరిగి చెప్పుదును. ఔను వాలిపుత్త్రుఁడను నేనే.

రావ—నేను దొంగ నని, కపటవేషధారి నని, గుంటనక్క నని నన్ను నీవధిక్షేపించుచుంటివా? మూఢా!

గీ. అవిరళచతుర్దశభువన ♦ భవనసంప్ర
దీపనోజ్జ్వలదస్మదు ♦ దీర్ణశౌర్య
కీలికాళిచే నీకనుల్ ♦ కాలిపోయి
నను స్పృశింతు వైనను నీకుఁ ♦ దనువు లేదె?

గీ. శౌర్యరసపాటవమునను ♦ సమయసముచి
తప్రశస్త్రనూయాకలా ♦ దక్షతను యు
దుల గెలువఁదగు ముకుమూసి ♦ మడిని గట్టి
పోరసిల్లినఁ జత్తురే ♦ వైరివరులు.

గీ. శ్రీగిరిమకుఁ బొంకితనము; ♦ త్యాగమునకుఁ
గఱకుఁదనము; కవితకు వా ♦ క్తస్కరతయు;
వీర్యమునకు మాయయు; వన్నెఁ ♦ బెట్టు; బండ
బలము తలఁ గొట్టుకొనుటకే ♦ పనికివచ్చు.

ఇంతటిని నీకు మాటలచేత నే నుపదేశించుచుంటిని గా రా
ముఁడు నీకుఁ గ్రియచేతనే యుపదేశించినాఁడు గాదా?

రా—ఏమి చేసె?

రా—ఏమి చేసినా! మఱపా! మొండితనమా? సిగ్గుమాలినతనమా ఏమిచేసినా? నీతండ్రిని జంపి—నీగొంతుకఁ గోసి—

సీ. చప్పాటునఁ బొంచి ♦ చట్టున విల్వంచి
చిటుకు మనకయుండఁ ♦ జిటుకలోన
నీపరాక్రమంపైన ♦ నీతండ్రి నిట్టె నీ
ళ్లనగకుండఁగ వడిఁ ♦ బుడమిఁ బడఁగ
జేసినవాఁడుని ♦ చేష్ట దొంగతనము
కాదో! మహామాయ ♦ కాదో! గుంట
నక్కతనము గాదో! ♦ నాన లేక, భుజసా
రమును లేక, మగత ♦ నమును లేక,

గీ. పందవై వచ్చి యుండక ♦ వానిపాద
ములఁ గడిగి తీర్థముగఁ ద్రావఁ ♦ దలఁచినావొ
యే మొగము పెట్టికొని వచ్చి ♦ తిటకు రామ
దూత నంచు? నధమ! పాపి! ♦ తులువ! పంద!

ం—చీ! చీ! దురాత్మా! పదితలకాయ లుండినందులకు ఫలము యుక్తాయుక్తవిమర్శనానైపుణ్యవిశేషము గాని యిట్లు తెగవాగుటనుకొంటివా? నీ వెక్కడ! రాముఁ డెక్కడ! మూఢా! మదాంధా! కాలచోదితుఁడవై కారు లఱచుచుంటివా? రామచంద్రుఁడు భూభారనిర్వాపణమునకై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణుఁడని యెఱుఁగవా? ఆతఁడు స్వేచ్ఛానుసారముగ లోకభారమును మానుపును. నాతండ్రి యైన నేమి? నీముత్తాతయైన నేమి? ఆతని కేమిఁగణన యనుకొంటివా? బ్రదుకఁ దలఁచినవాఁడవైన రామ, రామ, యని లెంపలు వైచుకొనుము.

ావ—నీకు, రామునకు, లక్ష్మణునకు, నీపినతండ్రికి, నతనిమంత్రికి నింక ననేకకపిభల్లూకయోధులకు నొక్కసారి లెంపకాయలమహోత్సవమిచ్చుటకే నా కిన్ని భుజము లీయఁబడినవి. నిత్యసత్వానుష్ఠానమున నపుంసకులై యడవుల నివసించుటచే పశుప్రాయులై కేవలవైదికబ్రాహ్మణదరిద్రు లగుటచే స్తోత్రపాఠకులై సిగ్గు, బిడియము లేనిముదిమిగడ్డపుమునిమూఢు లీరాముని విష్ణుఁడని, నారాయణుఁ డని, గోభూహిరణ్యాదిదానార్థులై స్తుతించిన స్తుతింతురుగాక! శూరుఁడవు, శూరునిపుత్త్రుఁడవు, రాముఁడు నీతండ్రినెత్తిఁ గొట్టి నీనోట బెడ్డఁ గొట్టకుండినయెడల రాజ్యార్హుఁడవు; నీ కేమి పోఁగాలమా? రాముఁడు దైవ మని నీవెట్లంటివి? సముద్రబంధనము చేసినాఁ డని మతి చెదఱి యట్లు ప్రేలుచుంటివా?

ఆం—సంసారసముద్రతారకుఁ డైనమహానుభావున కీసామాన్యపని యేమిలెక్క?

రావ—సంసారసముద్రతారకత మాట తరువాతఁ జూచుకొనవచ్చు—

ఆం—వినవా తెల్పెదనో నా? యింకఁ గొలఁదిదినములకే—

రావ—నేవినియుంటిని. సముద్రగర్వభంజనుఁ డని, వార్ధినుఁ డని, రాముని వేనోళ్ల పొగడుచు భూమ దేవత లైన దేవద్విజపీకలు మదగ స్తుతులు సేయుచున్నారఁట. అంద విరాదు కిచకిచలాడుచు నుపాంగముఁ బట్టుచున్నారఁట. ఘుఁజ! వార్ధిబంధనమున రామునిప్రయోజకత యేమున్న శిల్పశాస్త్రప్రవీణుఁడై విశ్వకర్మసుతుఁడై తత్తుల్యుఁడైన నల చేయించినమొదల రాముని గీమునిపస బయటఁబడి యుండును

ఆం—వానలునిమాని నిర్విర్వ్యమే బాధింప శ్రీరామచంద్రుఁ డా గర్వభంగ మొనరించెను.

రావ—ఆ! నృపాకలహ మారంభ మైనదా? అదెట్లు?

ఆం—రాళ్లఁ దెచ్చి సముద్రముపై నాతఁడు పడవేయుసరికి నవి ప్రవాహపాటనమున వెంటనే కొట్టుకొనిపోవ నారంభి- -ంచెను. ఏమియుఁ దోఁచక రామచంద్రునితో నీసంగతి చెప్పెను.

రావ—తరువాత?

ఆం—ప్రతిపాషాణఫలకముపైనను 'రామ, రామ,' యని వ్రాసిన నాతఁ డవి సముద్రముపైఁ బడవేయు మని రామభద్రుఁడు సెలవిచ్చెను. అంతట రాలు నీటివేగమునఁ గొట్టికొనిపోకుండ [illegible] నవి యొకటితో నొకటి యతుకుకొనెను.

[illegible]— [illegible] రాత్మస్కథ.

ం—రాము. తాతకుఁ దండ్రియైన శ్రీమన్నారాయణమూర్తి కథ.

—రావ—హో. హో. రామనామమహాత్మ్యము కాలమదింపునందు విని యోగించెనా?

ం—ఇప్పటివఱకంతే కాని కొలఁదికాలములో రావణమథనమునకై విని యోగింపనున్నది.

—రావ—రావణమథనము! అబ్బ! రావణమథనమునకు నేఁటికి మహా శూరుఁడు బయలుదేరినాఁడు. ఫాలాక్షుని దృణప్రాయముగ భావించినలంకానాథుని జాపఁగలజగదేకవీరుఁడు నేఁడు తారసిల్లినాఁడు. పదునాలుగులోకములు లొక్కపెట్టున భస్మముసేయఁగలబ్రహ్మాస్త్రపౌత్రుని బరిమార్పఁగలమహాపరాక్రమశాలి నేఁడు నమకూడినాఁడు.

అం—సెబాస్! రావణా! గంభీరమైననీవాణి సత్యముచే నెంతవింతగ శోభించుచున్నది! తథాస్తు! కాని నా కాలస్య మగుచున్నది. రామసందేశము నీక వినెదవా?

రావ—వినుట కేమున్నది! రామసేవకాధముఁడవైననీనోటివెంట నే రావణమథనము బయలువెడలుచుండఁగ రాముఁడుమాత్ర మంతకంటెఁ బలుకఁదగిన దేమున్నది?

మ—మహాప్రభూ! శత్రుసందేశము విననని నిరాకరింపఁ గూడదు. క్షమింపవలయును.

—వ—ఆఁ! కానీ.

—సీ. భూసుతను మాకు సాష్టాంగ ♦ పూర్వకముగ
నర్పణముఁ జేసి శరణార్థి ♦ వయిబ్రదుకుము;
లేనియెడ బ్రహ్మశంకరు ♦ లైననిన్నుఁ
గావలే రస్మదీయమా ♦ ర్గణముకుండి.

అనిరాఘవుఁడు పలికెను.

రావ — గీ. తాను మగవాఁడు కాఁడా! తా ♦ లోనికి దయ
సేయరాదా! తా సతిని తీ ♦ సికొనరాదా!
యేను బంపినఁ గాని గ్ర ♦ హింపఁ దగదా!
తలుపుచాటునఁ గూర్చుండి ♦ దౌత్య మేల?

అం — గీ. తాను పురుషోత్తముఁడె యౌను ♦ తా నిటుపయి
లోపలికి వచ్చు త్వద్భిరో ♦ ఉరదనంత
రక్తభరమునభూతత ♦ ర్పణము సేయు
సీతను జయలక్ష్మిఁ గొని వేం ♦ చేయు నిజము.

ఈదినము ఫాల్గుణబహుళనవమి. ఈరాత్రి యుద్ధ మారంభ
కాచికొనుము. నేను బోయెద.

రావ — సరే! కాని చూడు! మావిభీషణయ్య మీతోపాటు పర
గవతోత్తముఁడై యుండెనా?

ప్ర — (తనలో) ఆహా! సోదరప్రేమము బలీయముగదా?

అం — బ్రదుకఁ దలఁచినవానికిఁ బరము నపేక్షించినవానికి భగవ
ర్ద్యముకంటె వేఱేమున్నది? విభీషణయ్య యనెద వేమి
మహారాజనుము.

రావ — ఆఁ! ఆఁ! నేను జీవించియుండఁగనే, విభీషణుఁడు మహా
ట్లయ్యెను?

అం — నీవుజీవించి యున్నట్లు నీ వనుకొనుచుంటివి కాని నీవు మర
ణించినట్లే నిశ్చయపఱుచుకొని యీలంకారాజ్యమున కాతని
మచంద్రుఁడు పట్టాభిషిక్తుని జేసినాఁడు.

రావ — ఆఁ! ఆఁ! నిజముగానే?

అం — ఒక్కనాలుకవాఁడ నసత్య మెట్లాడఁగలను?

ద్వా — (అప) అనురాధ్యతా! ఈశూలవుఁబోటున నిన్ను నన్ను గుది
చ్చినాఁడుసుమా?

రావ — విభీషణుని లంకారాజ్యమున నభిషిక్తుని జేసినాఁడా? ఆహా! ఏమి వదాన్యుఁడు! ఏమి యుత్తమపురుషుఁడు! ఏమి మహానుభావుఁడు! ఏమి స్వపరద్రవ్యభేదశూన్యుఁడు! ఏమి మహాజ్ఞాని! ఆహా! అవతారపురుషుఁ డని నీవు చెప్పినమాట నిశ్చయమే.

సీ. తనపట్టవిభవంబు ♦ దగ్ధమై పోయి, కై
కేయిచే మెడఁ బట్టి ♦ గెంటఁబడఁగ
గతిలేక, యేడ్చుచుఁ, ♦ గాంతతోఁ దమ్మునితో
వనమున నెదురీఁతఁ ♦ బడుచు, వచ్చి
పతి నేను హరియింప, ♦ సాఁబాలు చచ్చి, క్రోఁ
తులలోన గద్దరి ♦ తులువ యగుచు,
తనదాసులకుఁ బర ♦ ధరణీధవులరాజ్య
ములఁ బంచిపెట్టుచు ♦ మొండిదేతి

గీ. పదఱుచున్నాఁడె? యీరాష్ట్ర ♦ భరము తనదు
సొమ్మొ? తనబాబుసొమ్మొనె? ♦ సుదతితోడ
మతి దొలంగెనో? యసురాధి ♦ పతిని హుఁహుఁహుఁ
ఏమనుకొనుచున్నాఁడొ? యే ♦ మీ! నరాధ
మునకుఁ గన్నులు పోయెఁ గాఁ ♦ బోలు నేమి?

గీ. తనసతిని నేను గొనఁ గుయో! ♦ యనుచు నేడ్చు
చిటకు వచ్చెఁగా యొకనిసొ ♦ మ్మొఁకొకని కిడ
నాతఁ డెంతక్షోభించునో ♦ యనుభవమున
నీపరద్రవ్యవేదాంతి ♦ యెఱుఁగవలదె?

గీ. ఇటుల రానీ! కనులఁ బడ ♦ నీ! విలు గొని
మగతనమున నిల్వఁబడనీ! ♦ మాదుదెబ్బ
వాచవులు బ్రహ్మరంధ్రంబుఁ ♦ బట్టఁ దెలియు
నిప్పుడేల? కానీ! నాకు ♦ నీ దెవండు?

అం—సీ. ఆడాడ నీడాడ ♦ నట్టె చెప్పినఁ గొట్టఁ
డా? నిన్నుఁ గార్చి నీ ♦ ర్యాజ్ఞనుంచు
బట్టలు పదిగల ♦ పురు గంచు నుష్ణాన
నూదరే? శ్వేతదే ♦ శోద్ధకాంత
లలనాఁడు మాతండ్రి ♦ యట్టె ని గ్రహాంత
రంబున నిక్షేకించి ♦ యంబుధులను
ముంచి, కెక్కురు మని ♦ పించి, మాయింటిలో
విడిపించి, శిశువునై ♦ వెలయునాడు

గీ. మంచముదిగునఁ గట్టించి ♦ యుంచ బుగ్గ
మీసలు గజుసుదేటి నీ ♦ మీఁదనేను
మూత్రము విడిచినబలుసాం ♦ పు మఱచితివె?
యేల వదఱెదు? తులువ! యీ ♦ డెవ్వఁ డనుచు.

రావ—ఆఁ! ఆఁ! ఆఁ! ఎవ రక్కడ! పట్టుకో! కొట్టు! ఎవ రక్కడ! చంపు! నఱుకు! ఆఁ, ఆఁ! (నలుగురుభటులు వచ్చి పట్టుకొనుచున్నారు)

అం—నే నిదివఱకు వెళ్లెద నని నీతోఁ జెప్పి యుంటిని. నీతనువు నుండి ప్రాణపంచకము వెడల నున్నట్లు నీసభనుండి యిప్పుడు మఱి నలుగురితో వెళ్లుచున్నాను. (నలుగురురాక్షసుల నీడ్చుకొ పోవును.)

రావ—అన్నా! ఆగడము. ఈచండాలుఁడు సభాసర్వము లైనమెన్ని కాఱు లఱచినాఁడో!

ప్ర—క్రోఁతిముండకొడుకున కర్హతానర్హత లెట్లు తెలియఁగలవు? మీరు శాంతి నొందవలయును. వానికిఁ జావుసమీపించుటచేనట్లు ప్రేలినాఁడు.

అం—(నేపథ్యమున) నాకుఁ గాదు. మీకుఁ జావు సమీపించినది. కాచికొండి. (పెద్దధ్వని యగును.)

ప్ర—అయ్యయ్యో! అంగదుఁడు మేడగోపురమును విఱుగఁ ద్రొక్కుచున్నాఁడు. ఇటు ఇటు తప్పించుకొనుఁడు అయ్యయ్యో! గోపురాగ్రము కూలినది. (నేపథ్యమున పెద్దధ్వని)

(రావణుఁడుతప్ప నందఱు భయమున నోసరిల్లుదురు.)

ద్వి—మహాప్రభూ! గోపురమున కేమిగాని మన మిప్పటికి బ్రదికితిమి.

రావ—ధనుస్సు. ధను స్సేది? ప్రహస్తా!

ప్ర—మహాప్రభూ! ఇఁక నక్కడ లేఁడు. అప్పుడే యెగిరిపోయినాఁడు.

రావ—ద్విజిహ్వా! గోపురము మీఁదఁ బడకుండ బ్రదికితి మనుచుంటివా?

గీ. అఖిలనక్షత్రతారాగ్ర ♦ హతిగభీర
వప్రబంధురితాకాశ ♦ భారమైన
మీఁదఁ బడినఁ జలింపని ♦ మేటిమగఁడు
చచ్చుగోపురపతనంబు ♦ సరకు గొనునె?

ద్వి—(తనలో) గోపురాగ్రపతనమునఁ జత్తు మేమో యని భయపడినన న్నధిక్షేపింపఁబోయి 'మేటిమగఁడుచచ్చు' నని తానే చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

రావ—ప్రహస్తా! నాకు వీరితోఁ గొంచెము పని యున్నది నీవు యుద్ధకార్యసన్నాహమునం దప్రమత్తుఁడవై యుండుము. పొమ్ము.

ప్ర—చిత్తము. (తనలో)

గీ. చెవిఁ గొఱుకువారు, తార్పుడు ♦ సేయువారు,
కొండెకూఁతలవారును ♦ గోడెగాండ్రు
కుత్సితేశ్వరునకుఁ జాలఁ ♦ గూర్చెఁ బ్రియ
తములు సేనానికంటెఁ బ్ర ♦ ధానుకంటె.

సీ. పొట్టివానికి హేళన ♦ స్ఫూర్తి మెండు;
పొట్టివానికి మితిలేని ♦ పొలఁతివాంఛ;
కాలుపొడుగువానికిఁ దెగ ♦ నీలు గెంతొ;
తలబఱువువాని కీమూఁడు ♦ చెలఁగు మిగుల.

రావ — మిత్రులారా! చూచితిరా? అనుజుఁ డావిధముగ పరిపక్షమునఁ జేరెను. అసాధ్య మనుకొనిన యంభోధి బంధనమైనది. రాముఁడు కపిసేనతో లంకను ముట్టడించినాఁడు. జానకి యింతవఱకు మదధీన కాదయ్యెను. ఏమి సేయుదును?

మ — మూఁడు చిటికెలలో — అప్పపాటులో — ఆ, యనువంతలో — ఎకాఎకి బయసరికి మీకు సీత లొంగి చెప్పినట్లు విని మీయందు బద్ధానురాగ యగునట్లు చేయుదునా? నా చమత్కారము. నా చాకచక్యము. నా నైపుణి — ఇదిగో! ఇప్పుడే!

ద్వి — మహోదరా! స్త్రీరహస్యపరిజ్ఞానమున నీవు స్త్రీకంటెఁ బ్రబలుఁడవు (అవు) అనురాక్షసా! వీఁడు దొంగ — తుచ్ఛుఁడు — అవిశ్వసనీయుఁడు — జాగ్రత్త.

రావ — మహోదరా! నీవెట్టులు సీతను నాకు విధేయ యగునట్లు చేయఁగలవు?

మ — ఎన్ని స్త్రీవశీకరణమంత్రములు! ఎన్ని తంత్రములు! ఎన్ని మూలికలు! ఎన్ని చిటికెలు! ఎన్ని మోహనకములు! ఎన్ని మత్తులు! గ్రుడ్లు పీకవచ్చినగయ్యాళియైన సరే! ఉష్హూ యనుసరికిఁ జచ్చినకుక్క- కావలసినదే! ఎంతసామగ్రి లేనిదే నే నింతకాలమునుండి, యింతబహుళముగ వ్యవహరింపఁగలిగియుందునా?

ద్వి — దప్పునకు దివాలా వచ్చినది — ఉవిదవాంఛకు నుదరమునకుఁ దప్ప

సీ. మంత్రములఁ గొంత లభిచార ♦ తంత్రములను
శత్రువుల్మీఁద, దీవనముల నై ♦ శ్వర్యములును,

రక్షరేఖలఁ బుత్త్రులు ♦ ర్వర లభింప
నితఁడె లోకాధినాథుఁడై ♦ యెసఁగుఁ గాదె.

దీ—మంత్రములు, తంత్రము లున్నవనుమాట నిశ్చయమే. కాని యది సామాన్యులకు; బలహీనులకు. అది మీ కేల? అది గాక,

ఆ. వె. వనిత యొకతె, పెంకి ♦ వారువ మొక్కటి,
వాతజాతి దైన ♦ వ్యాధియొకటి,
సౌమ్యలాలనమున ♦ స్వాధీనపడ వట్టె
బలిమిచేత వానిఁ ♦ బట్టవలయు.

రావ—ఆమాత్రపుటవకాశ మున్న నే నూరక యుందునా? ఇదివఱకే జానకిని బలాత్కరించి యుందును.

మ—అది గాక బలాత్కారమున రస మేమున్నది?

ఆ. వె. కాంతరాగ మొకటి ♦ గానంపు రాగ మొ
క్కటి తమంతఁ దామె ♦ పొటకరింప
ముద మొసంగుఁ గాని ♦ బెదరించి లాగుచో
నాఱు నొక్కరాగ ♦ మగును కాదె?

ద్వా—ఈపాటికి నీసప్తరాగపాండిత్యమును గట్టిపెట్టుము. మహాప్రభూ సీతాబలాత్కారమునకు మీ కభ్యంతర మేమున్నది?

రావ—గీ. పుంజికస్థల యను స్వర్గ ♦ పుష్పగంధిఁ
గని బలాత్కరింపఁగ నది ♦ కంజభవుని
సన్నిధికి నేగి రోదన ♦ సహిత యగుచు
నేను జేసినపని యంత ♦ నిజముఁ దెలిపె.

గీ. బ్రహ్మ యప్పుడు కోపవి ♦ భ్రమము గదుర
నిటుపయిని నీవు స్త్రీబలా ♦ త్కృతి నొనర్ప
నీతలలు వేయిభిన్నంబు ♦ లై తనర్చు;
ననుచు శపియించె; నిదియె య ♦ భ్యంతరంబు.

ద్వా—మహారాజా! ఇదిశాపమువలె నాకుఁ దోఁచెను. దశకంధరుఁడ వింక సహస్రకంధరుఁడవగుదు వేమో?

దీ—శ్రీహరీ! కాంతాబలాత్కారమునకుఁ గొప్పయుపరోధమే యయి యున్నది. కావున నింక మహోదరుని మోహనమార్గమే మేలు.

రావ—మహోదరా! సీతావశ్యమునకు మన మిప్పు డుపయోగింపవలసినది మంత్రమా?

మ—అతఁడుమారుఁడు గతించి యొకపక్షమైనఁ గాలేదు కావున నిప్పుడు మంత్రము ఫలింపదు. తంత్రమే కర్తవ్యము.

రావ—సరే. కానిమ్ము.

మ—కొన్ని మోహనలేపము లున్నవి. వాని నొక్కజాము మీరు సీత యొడలికి మర్దింపవలయును.

ద్వా—హే. హే. హే. ఓరి నీతెలివి కాలిపోను. మూఁడుగంటలసే మర్దించుటకుఁ జన విచ్చిన దైనయెడల మర్దనాపథ మెందులకు?

మ—పోసీ! అదే యున్నమాట యేమి? మనయొద్ద నెంతసర కున్నది ఆదివార ముదయమున నరఁటి చెట్టుపైఁ దూర్పుశాఖను దక్షిణోత్తరమధ్యముఖమై మరణించిన యూసరవెల్లిఁ దోఁకఁ దెచ్చియది సీత చెవిలోఁ ద్రిప్పవలయును. ఇదియుఁ గష్టమనితోఁచినయెడల మఱియొకటి చెప్పెదను. పిచ్చుకరక్తమును దెచ్చి యామెకన్నులకుఁ గలికమును వేయవలయును.

ద్వా—ఓరి మూర్ఖుఁడా! ఆమె మహారాజుగారివంకఁ జూడనే చూడదుకదా? ఎట్లు కలికము వేయు నని తలఁచుచుంటివి?

మ—ఏలాగుననో పట్టి వేయవలయును.

ద్వా—మహోదరా! పట్టివేయుట బలాత్కార మని యెఱుఁగవా.
(అప) మహాప్రభూ! వీఁడు మీక్షేమమును మిత్రరూపమునఁ గోరుచున్నాఁడు.

రావ—మహోదరా! నీవు చెప్పినక్రియలు నచ్చలేదు. మే మామె
ను స్పృశింపకుండ నామె మాకు వశ్య యగుసాధన మున్నయె
డలఁ జెప్పుము.

మ—అభ్యంతర మేమి? మీ రామె యెదుట నిలువఁబడునప్పటికి మిమ్ము
జూచి మోహించునట్లు చేసిన చాలునా?

రావ—అంతకంటెఁ గావలసిన దేమున్నది.

మ—అట్లైన నొకపరమహంసక్రియ! మహాప్రభూ!

గీ. మిరియములు నైలతుత్తంబు ♦ నరుగఁదీసి
నల్ల పిల్లి కన్నులఁబెట్ట ♦ బిల్లి తుమ్ము
నపుడు ముక్కులోనుండి జా ♦ యి పడు; దాని
నోటిలోఁ బెట్టుకొని సీత ♦ ను గనవలయు.

ద్వి—ఈపరమహంసక్రియ మనదశకంధరమహారాజుగారు పుట్టకముం
దుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పు డిది యక్కఱకు రాదు.

రావ—ఏల?

ద్వి—నల్లపిల్లి యొక్కటి దొరకుటయే దుర్లభము. అట్టిచోఁ బది యె
క్కడలభించును? పదినోళ్లకుఁ బదిరాళ్లు కావలదా?

మ—ఆసందేహ మక్కఱ లేదు. నే నీవృత్తిలోఁ దిరుగుచున్నవాఁడను
గానఁ దొమ్మిదినల్లపిల్లులను జాగ్రత్త పెట్టినాను.

దీ—పదవపిల్లినిగూర్చి చింత లేదు. ఇంద్రజిత్తు నికుంభిలాహోమము
నిమిత్తము క్రొత్తగా నొకపిల్లిని బెంచుచున్నాఁడు. క్రొత్తపిల్లి
ని జంపవచ్చును.

మ—క్రొత్తపిల్లిని జంప నక్కఱ లేదు. తన్నాసాగతపాషాణ మే మన
కుఁ గావలయును.

దీ—సరే. మహోదరా! నీవే పోయి యాజాలను దీసికొని రమ్ము.

మ—ఇదిగో! వెళ్లెదను. (నిష్క్రమించును.)

రావ—కాలమార్గాలములశిరస్సుల నూలుంచునా?

దీ—కళాశాస్త్రసాంప్రదాయమది.

ద్వి—కవిసమయముమాత్రము కాదు.

దీ—హా. హా! ఈతఁడు గ్రుడ్డికవిగారిశిష్యుఁడు. ఈతఁ డెందునకుఁ బని కిరాక పోవుటచే నిప్పుడు గవిత్వ మభ్యసించుచున్నాఁడు.

రావ—గ్రుడ్డికవిగా రెవరు?

దీ—శుక్రాచార్యులవారు.

ద్వి—దీర్ఘకాయా! మూర్ఖా! న న్నధిక్షేపించుచుంటివా? మూర్ఖతరుఁడవై మాగురువుగారినిగూడ నధిక్షేపించుచుంటివా? నే నెందులకుఁ బనికిరానివాఁడనా? విషాక్షరప్రయోగమున లోకులను జంపునిన్ను విషమాక్షరప్రయోగమున నేను జంపుటకంటెఁ బ్రయోజకత యే మున్నది? కాచికో!

రావ—అయినను నీ కిప్పుడు కవిత్వ మెందులకు?

ద్వి—మహాప్రభూ! రావణవిజయ మనుప్రబంధమును మొదలుపెట్టితిని.

రావ—రావణుఁడు గెలువనీ చెప్పవచ్చును.

ద్వి—మహాప్రభూ! అంతదనుక నేను జీవించి యుండవలదా?

ది—కష్టపడి కవినాశక మైనగ్రంథమును వ్రాయుటకంటెఁ గష్టహీనమరణప్రద మగు నాసంచికట్టులోని దొకమాత్ర వేసికొనరాదా?

ద్వి—మీరు రాజవైద్యు లండి. మావంటినిర్భాగ్యులను మీరు చూచెదరండి. మీమాత్రలు ప్రభువుల కిచ్చెదరు గాని—

(నేపథ్యమున) ప్రభువులవారి కిచ్చుటకొఱకే తీసికొని వచ్చుచున్నాను. పాషాణపుమాత్రలు గావు. పాషాణమాత్రము లే.

దీ—మహోదరుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. (మహోదరుఁడు ప్రవేశించును.)

రావ—తాలఁ దెచ్చితివా?

మ—ఇవిగో! ఇవి నోళ్ల నుంచుకొనుఁడు. (ఇచ్చును.)

రావ—మహోదరా! నా కొక్క సందేహము తోఁచుచున్నది.

మ—సందేహ మేల? ఆజ్ఞాపింపవలయును.

రావ—రాముఁడు మరణించినఁగాని సీతకు నాపై ననురాగము గలు గదు.

మ—ఏల?

రావ—గీ. కాంతుపై నాశలు నిరాశ ♦ గాకయుండఁ
బరవిభుని జేర దెప్పుడు ♦ పరమసాధ్వి
మానససరస్సు తుహినపా ♦ పాణవృతము
గాక క్రౌంచాద్రిఁ జేరదు ♦ గాదె హంసి.

మ—జనప్రకృతి యట్టు లని నాకుఁ దోఁచదు. అందుపై స్త్రీప్రకృతి బొత్తుగ నది కాదు.

గీ. ఖలతరావలంబన మొందు ♦ గలుగకుండఁ
బ్రస్తుతావస్థ వీడ స్వ ♦ భావ మగునె?
ముక్కుకాళ్లకు పట్టెదో ♦ చిక్కకుండ
జడమగుపురు గయినను గా ♦ లిడునె ముందు?

నీవు మహావైభవసంపన్నుఁడవు. నిన్ను జూచి మక్కువతో సీత యిదివఱకే యుండవచ్చును. లేనియెడల నామందు లట్టిమక్కువను గలిగింపఁగలవు. సందేహింపకుము.

రావ—నీవు చెప్పినది సాధ్వీలక్షణము గాదు. నాయభిప్రాయము నీవు తెలిసికొనలేకుంటివి. రాముఁడు వచ్చును; యుద్ధము సేయును; నన్ను గెలుచును; తన్నుఁ దీసికొనిపోవు ననునాశలు సీత కున్నంతకాల మామె నన్ను వరింపదు. ఈనాలుగాసలలో నొకయాస నెఱవేఱినది. మిగిలినవికూడ నేల నెఱవేఱకపోవు

నను వెఱ్ఱితన మిప్పు డామె నావహించి యున్నది. ఆయాశలను జెడఁగొట్ట వలయును. అనఁగ రాముఁడు చచ్చెనట్లిప్పు డామె తో విశ్వాసార్హముగఁ జెప్పవలయును.

ద్వి—ఆమాట చెప్పినతోడనే జానకికూడ మరణించు నేమో?

దీ—చచ్చినతరువాతనైన నరే, తరుణములో మాత్రము నామాత్ర పడినయెడలఁ బ్రతికి తీరవలసినదే!

ద్వి—హే. హే. హే. ఇదుగో! అపరబ్రహ్మ!

రావ—సీత మరణించుట సంభవింపదులే. ఆసంగతి నాకుఁ దెలియును. ఆమె మంచి గండ్ర—మహాయోధ—గట్టి గుండెనిబ్బరముగలది—జేల యైనయెడల నిదివఱకే మరణించి యుండవలెను. ఎక్కడి జనస్థానము! ఎక్కడి లంక! ఎక్కడి రామసన్నిధి! ఎక్కడి యశోకవనము! చెక్కు చెదరినదా? జేలవడినదా? టొంకినదా? రాము నెడఁబాసి యెంతకాల మైనది? ఎల్లకాలము దుఃఖము లోకరీతిగ నిలుచునా?

గీ. గాత్రనిర్మాణరీతి యే ♦ కాయమందుఁ
గలుగు, గాయంబు మానువఁ ♦ గలదు; చిత్త
వైఖరియు నట్లె శోకంబు ♦ పరిహరించు
మానుషప్రకొనుశక్తి ప్రకృతి ♦ లోనె కలదు.

మ—నిజమే! మహాప్రభూ!

గీ. అతనిమృతివార్తఁ దేల్పుట్టె ♦ నష్ట గలుగు
మంటవలె సీతచిత్తంబు ♦ మండు క్షణము
మంత్రముల నది దిగిపోవు ♦ మనదుతంత్ర
చయముచే నిద్దికూడను ♦ సమసిపోవు.

దీ—అటిగాక,

గీ. మాటల లక్షింపరానిసా ♦ మగ్రి పోవ
మిగుల వెతఁ జెందఁదగును తీ ♦ రిగ లభింపఁ
దగినదాని కేడ్వఁ దగదు ♦ మగనికొఱకు
మఱుగు టాచార మగు నవ ♦ సరము కాదు.

ద్వి—హే. హే. ఈనీతి నీభార్యకు బోధించితివా?

రావ—ద్విజిహ్వా! నీ వుండుము. మహోదరా! రామమరణవార్త ను వైదేహికిఁ జెప్పవలయును.

మ—అద్దే! ఒక్క త్రుటికాలములో—

రావ—దృష్టాంతసహితముగ—విశ్వసనీయముగ—

దీ—అందులకు నేను సిద్ధముగ నున్నాను.

రావ—నీ వేమి చేయుదువు?

దీ—మాయాప్రభావమున రాముని శిరమును గల్పించి దాని నామెకుఁ గనుపఱచినఁ జచ్చినట్లు చచ్చినట్లు నమ్మును.

రావ—సెబాస్! కానీ. మాయారామశిరమును దీసికొని రమ్ము.

దీ—ఇప్పుడు—కంటికిఁ గలికముఁ దగిలించినంతలో—

రావ—శిరము సంగ్రహించి నీవు ద్వారమునొద్దనే యుండుము. నేను బిలిచినప్పుడు లోనికి రావచ్చును.

దీ—చిత్తము.

రావ—ద్విజిహ్వా! నీవు పోయి సీత నానవమల్లికలపందిరిక్రిందికిఁ దీసికొని రమ్మని నాసెలవుగా సరమతోఁ జెప్పుము.

ద్వి—చిత్తము. (పోవును.)

రావ—(తనలో)

గీ. నేస్తము సమస్థితిని గాని ♦ నిలువకుండుఁ
గాన ప్రొర్థపునకు నేస్త ♦ గాండ్రు లేరు

(ద్విజిహ్వుఁడు, సీత, సరమ ప్రవేశింతురు.)

మ—(అప) మహాప్రభూ! మీరు సిద్ధముగ నుండుఁడు.

గీ. కోరమీసాల నెడ్డిసేసి ♦ కోరచూపు
లందు రాగంబు కవణింప ♦ మందహాస
సంపదలు కోరలను బిసా ♦ళింపఁ బెండ్లి
కొడుకులాగునఁ గులుకుచు ♦ నిలువు మయ్య!

రావ—(అప) ఏమి నీవెఱ్ఱితనము! మన పైమెఱుఁగులు టక్కులు వేసాలు నెయ్యారములవలన స్వాధీన యగునది కాదు. ఈమె కడు జాణ.

మ—(అప) జాణ యైన సరే జాణసత్తిపై నెగిరిపోవునదైన సరే మనతంత్రమునకు లొంగనిది కాదు. తాలు నోటిలో నున్నవి కాదా?

రావ—ఆ!

ద్వి—మహాప్రభూ! సీతాసాన్నిధ్యమునకు దయసేయుఁడు.

రావ—ఇదిగో! (సీతయొద్దకుఁ బోవును.)

మ—(అప) మహాప్రభూ! సీతావదనము మునుపటికంటెఁ బ్రసన్నమై యున్నట్లు కానుపించుట లేదా?

రావ—(అప) ఆలాగే యున్నట్లు తోఁచు చున్నది.

మ—(అప) ఆలాగే యనఁగ నాకుఁ దెలియలేదు. మునుపటివలెనే యున్నదా? ప్రసన్నముగ నున్నదా?

రావ—(అప)

గీ. ముంగురులయుంగరములఁ దు ♦ అంగలించు
నుదురు చిట్లింపఁగాలేదు ♦ నోటిమూల
లు దిగువకు వంపలేదు; ని ♦ డుదగుముక్కు
ప్రక్క ముడుతలు లేవు; త ♦ ళ్కుబెళ్కు మొగము.

మ—(అప) చూచితిరా? మార్జాలనాసికాపాషాణమాహాత్మ్యము.

రావ—(అప) ద్విజిహ్వునియభిప్రాయ మెట్లున్నదో యడిగెదను.

మ—(అప) వలదు. మహాప్రభూ! వాఁ డేదో వంకకూఁతఁ గూయును.

రావ—(అప) తొందర లేదు. ద్విజిహ్వా! సీతావదన మీదినము నిర్మలముగ నిష్కళంకముగ నుండలేదా?

ద్వి—అలాగున నుండదా?

రావ—ఏలయుండవలయును?

ద్వి—కాఁదగని సేతుబంధన మైనది. రాఁదగనిరాముఁడు వచ్చినాఁడు. ఇంక బొందఁదగినసంతోష మామె పొందుట వింతయేల?

మ—(అప) చూచితిరా? తుచ్ఛునినాస్తికత!

ద్వి—నీ వేమో మహారాజుగారి చెవిఁ గొఱుకుచున్నావు. నీమందుగుణమును పొంగుచుంటివి కాబోలు! చాలించు.

రావ—సంశయవిచ్ఛేదమును జేసెదను. త్రిలోకసుందరీ! జానకీ!

సీత—(పరమవంకఁ దిరిగి కొంచెము నవ్వును.)

మ—(అప) సెబాస్! సెబాస్! ఇఁక నేమి? నగను గుణ మెత్తినది. చూచితిరా? మహాప్రభూ! మందమందహాసనుందరత!

రావ—(అప) ఆహా! కనిపెట్టితిని. ఇరువదికన్నుల కొక్కసారి కలుఁగురునట్లుగఁ గనిపెట్టితిని.

మ—(అప) ఇం కొకనిమునమునకుఁ జూడుఁడు. ఇరువదిబాహువులబత్రదత తీఱునట్లు కౌఁగిలించెదరు.

రావ—(అప) ఆహా!

గీ. నానయందుండి చిన్నారి ♦ శ్వాన మొప్ప
వదన మెడమప్రక్కకుఁద్రిప్పి ♦ పెదవులు విడి
విడనియట్లుగఁ గుడిచెంప ♦ వెనుక సేయ
సరమఁ గని సేయుమందహా ♦ సంబె చాలు.

మ——(అప) మీరు చాలునన్న సౌషధ మూరకుండునా?

ద్వి——(అప) మహాప్రభూ! వైదేహి యేల నవ్వెనో యూహించితిరా?

రావ——(అప) నీవు చెప్పుము.

మ——(అప) వీఁడు ద్విజిహ్వుఁడు కాఁడు. దిగమీఁడుడుగాఁడు. మహాప్రభూ! నీనితో మీ కాలోచన మెందులకు?

ద్వి——(అప) తల తప్పించిన నాలుగుమలకపుట్లధాన్యము పట్టఁగలయొర లగాదెవంటి యీమహోదరుని ముడుతలుగల పెద్దకడుపును జూచి యామె నవ్వి యుండును.

మ——ఈకడుపు నాకీదినమున నే వచ్చినదా? సీత నన్నీ వేళనే చూచి నదా?

రావ——అదిగాక——నేను జానకీ! యని పిలిచినప్పుడుగదా నవ్వినది. ద్విజిహ్వ! నీ వట్లనెద వేల?

ద్వి——మహాప్రభూ! మిమ్ములను గాంచి మందహాసము చేసిన దనియే నా మీయభిప్రాయము?

రావ——అలాగే యెంచవలసియున్నది.

ద్వి——మహారాజా! మీపై ననురాగముచే నవ్విన దని మీరు బహు మానించుకొనఁ దగదు. ఆనవ్వు చాల వికటముగ నున్నది.

రావ——వికట మనఁగ నేమి?

ద్వి——అనురాగసహితము కాదని——

రావ——కాక——

ద్వి——హేయతాయుక్తము.

రావ——ఏల?

——సూర్యకాంతి సూర్యుని ద్యజించి యె ట్లుండదో రాముని విడిచి మనస్సు చేనైనఁ దా నుండ ననియు, నీవెట్టియాసలు మానుకొ నుమనియు, నెన్ని సారులు చెప్పినను వీని కింక మతి లేదా? హి.

మాచలమంతకడుపుగలవెఱ్ఱిమొగమును వెంటఁబెట్టికొని తగుద
నమ్మ యనుచు జానకీ నామాటయేమని తిరిగియీతఁడు సిద్ధ
డినాఁడు. అదిగాక మహాయుద్ధారంభసమయమం దీతని కీమద
నవికారమున కవకాశ మెట్లు కలి గెను? లంఘనములలో నీమ
నుగుడుపుముచ్చట లేల? ప్రాయశ్చిత్తకాలమున పరస్త్రీవాంఛ లే
ల? మహామరణసమయంబున నీమంగళపుటారతు లేల? యనియా
మె నిందాగర్భితముగ నవ్వి యుండును.

మ—ఆఁ! ఆఁ! మూర్ఖా! వృథాగాడంబరా! ఆనవ్వున కింత యర్థము
న్నదా?

ద్వి—లేదా? సరసము, వికట మని నవ్వులు రెండువిధములు. సరసహా
సముగౌరవానురాగాంగీకారగర్భితము. వికటహాసము నిందా
సూయా హేళనగర్భితము.

మ—ఏన వ్వేదియో నీ వెట్లు కనిపెట్టఁగలవు?

ద్వి—అనుభవమున—

మ—అనుభవముమాట యటుంచుము. దేనినిబట్టి వానివిభాగ మేర్ప
డును?

ద్వి—నవ్వువైఖరిని బట్టియే భేద మేర్పడును.

గీ. పండ్లు నిగిలించు టొకటైనఁ ♦ బరగ నవ్వు
విధముఁబట్టి సరసమును ♦ వికట మగును;
స్వర మొకటియైన నాలాప ♦ సరణిఁబట్టి
సురట కేదారగౌళ యన్ ♦ గుఱుతు లేదె?

రావ—ద్విజిహ్వా! నీ వికనోరు మూసికొనుము.

ద్వి—(తనలో) ఒక్కనోటి నెంతసేపు మూసికొనవలయును?

రావ—హా! ప్రాణప్రియా! జానకీ!

గీ. అతివ లేనైన సరె తనూ ♦ జాదు లేమి
యైనను సరియె రాష్ట్రమే ♦ మైన సరియె
ఎవరితో దేనితో నాకు ♦ నింతపనియు
నీడ లేదు నీపాదాల ♦ తోడఁ దప్ప.

సీత—సరమా! ఈతనియంతఃకరణవృత్తి నిగాఢ మైనది.

మ—(అప) చూచితివా? ఒప్పుకొన్నది. శాస్త్ర మసత్య మగునా? మంత్ర తంత్రము లీనాఁడు కల్గినవా?

రావ—(అప) అంతటితో నాఁగినది. ఆయాఁగుట నాకు సందేహాస్పద ముగ నున్నది.

సీత—ఈతనియంతఃకరణవృత్తి నిగాఢ మైనది. పశుపత్నీసుతాలయాద్యైహికవస్తువిరాగయుక్తుఁ డగునీతనిచిత్తము కేవలపరతంత్ర నగునాపాదముల లగ్న మగుటకంటె సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడు, భగవానుఁడు, నానాథుఁడు నగు శ్రీరామచంద్రునిపాదారవిందముల లగ్నమై యుండునెడల నిట్టిభక్త్యావేశము మఱియొకచోట నుండదు. ఇట్టిభక్తశిఖామణి యుండఁడు. పరమపూజ్యమైనప్రపత్త్యనుసంధానమునకు మార్గ మిదియే. కావున నన్నుఁ దీసికొని శ్రీరామమూర్తి కర్పించి యిప్పుడు నన్నుఁ గూర్చి తా ననినమాటలు మేమిద్దఱ మామహామహునిపాదపద్మములఁ గూర్చి పలికి శరణ మనినచో నాతఁడు కృతార్థుఁ డగును. నేను గృతార్థ నగుదును. ఇట్టిరాగగభీరతాప్రపూర్ణ మైనచిత్తవృత్తి తుచ్ఛసుఖాపేక్షయందు నిబద్ధ మగుటచే నాకు మిగుల సంతాపకరముగ నున్నది. పూర్వజన్మమహాపుణ్యమునఁ గాని లభింపనిమహాపురుషుఁ డూరుబయట నున్నాఁడు. బుద్ధిహీనుఁ డై యీయవసరమును వృథ పోనీయవల దని యాతనితోఁ జెప్పుము.

సర—అమ్మా! నీ వెంతదయార్ద్రహృదయవు! ఎంతజ్ఞానవైరాగ్యసంపన్నవు!

మ—(తనలో) అయ్యయ్యో! కొంప మునిఁగినది. నామోసము ఫలించినది కాదు. మఱియొకమోస మాలోచింతును. మోసమునకుమోసమే విరుగుడు కాదా?

ద్వి—మహోదరా! మందు సందుగొట్టిన దేమి? మొగము దిగఁబడినదేమి? పొంగు పొలిపోయిన దేమి?

రావ—జానకీ! చర్వితచర్వణ మగుపించును వింక మానవా?

సీత—సరమా! దుర్బుద్ధికి జ్ఞానమునచ్చువఱకుఁ జదువే సాధనముకాదా?

రావ—సీతా! నీనోటివెంట నిట్టిబింకములైనమాటలు నే నిదివఱకు వినియుండలేదు. రాముఁడు వచ్చినాఁడని గర్వోత్సాహములచేఁ బొంగుచుంటివి కాఁబోలు! అట్టి యెగరనైచి రాముని గీ మునిఁ బదునాలుగుముక్కలక్రిందఁ దెగ నఱుకుదు నని యెఱుఁగక నీక నాకేమని మిట్టిపడుచుంటివా? జాగ్రత్త! రాముఁడు నాచేఁ జచ్చుట నిశ్చయము. నిన్ను నా కౌఁగిటఁ గ్రుచ్చుట నిశ్చయము.

సీత—దురాత్ముఁడా! మూఢా! మూర్ఖుఁడవై యేమి ప్రేలుచున్నావు? రాముఁడు—మారీచసుబాహుమర్దనుఁడు—తాటకాంతకుఁడు—మహాస్త్రపరిగ్రహణప్రవీణుఁడు—శిష్టపరిపాలకుఁడు—దుష్టరాక్షసాంతకుఁడు—అమోఘసాయకుఁడు—లోకనాయకుఁడు—అవతారపురుషుఁడు—అట్టినానాథునికాలిగోటినైన నీ వంటఁగలవా? ఆమహానుభావునిసీడనైనఁ ద్రొక్కఁగలవా? ఆసహస్రాదిత్యతేజునివంకఁ గన్నెత్తి చూడనైనఁ గలవా? ఏల యీయఱ్ఱులు? ఈతెగసీలుగుటలు—ఈశౌండీర్యవిజృంభణములు—మహాపురుషాపచారములు—ఇంతటితోనైన నివి కట్టిపెట్టి బ్రదికి

భాగుపడఁదలఁచినవాఁడ వైనయెడల రాముని రెండుపాదములఁ బట్టికొని నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుము. నామూలమున నీవు మృతిఁ బొందుట నా కిష్టము లేదు. (శ్రీ)రామశరణాగతి నీవు సేయవేని నీవు సుతామాత్యబంధుమిత్రకళత్రాదులతో నశింతువు; నశింతువు; ముమ్మాటికిని నశింతువు. సరమా! నీ వీమాట లాతనితో ననుము.

మ—(అప)—మహాప్రభూ! అంతయు వికటముగ వచ్చుచున్నది. ఎదురెత్తుగ నున్నది. సగమువఱకుఁ బనిచేసినయౌషధము తిరుగఁ బడుటకుఁ గారణ మగపడదు. మహాప్రభూ! క్షమింపవలెను. మీరు నోటిలో నుంచుకొనినటాబ్లెట్లలో నొకదానినైన నమల లేదు కద!

రావ—(అప) మెత్తఁగ నుంటచే దేనినైన నమలియే యుందును.

మ—(అప) చెడఁగొట్టినారు. పనిచేసినమందు పాడై పోయినది.

రావ—(అప) ఎందుచేత?

మ—(అప) చప్పరింప నొకగుణము నమలఁగ గేవలవిరుద్ధగుణము కలుగునుగాదా?

గీ. ఇట్టిపాషాణములు చప్ప ♦ రింప నింటి
మఱుఁగు కుక్కయై; నమలఁగఁ ♦ దిరుగఁబడుచుఁ
గఱచు; చప్పరింపఁజెలువ ♦ మఱియు నమలఁ
గాఁక, జేసెడునలకల ♦ కండఁ బోలె.

రావ—(అప) ఆలాగా? తెలియలేదు. పోనిమ్ము. (ప్రకాశముగ) సీతా? నేను రామునిచేఁ జత్తు నని నీవు ముమ్మాటికి నిశ్శంకముగఁ బలికితివి. అలాగే కానిమ్ము. అయినను నేను నీమానము హరింపకుండ, నాయభిసంధి నెఱవేర్చుకొనకుండ మాత్రము చావను. ఈమాట నిశ్చయము. నీమానము నాచే హరింపఁబ

డినవెనుక నాప్రాణము రాముఁడు హరించిన సరే! రామానుజుఁడు హరించిన సరే!

సీత—చంపకసూనమాలికను భృంగ మంటఁగలదా? అగ్నికీలకు గరళవల్లికిఁ జీమలు చేరునా? తుచ్ఛా! వాచాటా! నీవు నన్నంటనీ శిరములు సహస్రధా భిన్నములు కావా?

రావ—హా. హా. (వికటముగనవ్వి) మొదటిశాపము నాకు వేదవతిదా! రెండవది బ్రహ్మదా? మూఁడవది నలకూబరునిదా? నీది నాలుగవశాపమా? కానీ! రామునిబాణములఁ జచ్చుటకంటె నీబాహువులఁ జచ్చుట మేలుకాదా? తలలు భిన్నము లగుటయే కదా? కానీ! అంటినతరువాత కదా! అనుభవించినతరువాత కదా! ఆపైన శిరములు పగిలిన సరే! బ్రహ్మాండము పగిలిన సరే!

సీత—కావరమునఁ గనులు గానక కాంతాలోలతచే యుక్తాయుక్తవిచక్షణత లేక కాఱులు ప్రేలుచున్నావు. నిన్నుఁ జంపుటకై శ్రమపడి యిచ్చటకు వేంచేయఁదలఁచి, దయచేసిననానాథుఁ డగు శ్రీరామచంద్రునియభ్యనుజ్ఞ లేకపోవుటచే నూరకుంటిని గాని లేనియెడల నిన్ను రెప్పపాటులో భస్మముగఁ జేయక యుందునా? అదృష్టవంతుఁడవు. బ్రహ్మవంశమునఁ బుట్టి, వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడవై, మహావీరులలో నొకఁడవై, శ్రీమహావిష్ణుచక్రవణాంకితవక్షస్కుఁడవై, ఇంతకాలము గొప్పగ బ్రదికి నసీవు తుద కాఁడుదివిసరినగడ్డిపోచచేఁ జచ్చితి వను నపకీర్తి లేకుండ నిప్పటివఱకు బ్రదికి యుంటివి. పో!

సర—(అప) మాబావగా రట్టియప్రతిష్ఠకై జంకువారు కారు. శ్వేతకపవాస్తవ్యసుందరియొకతె యీతనిని కాళ్ళుసేతులు కట్టఁగట్టి

సముద్రముదాఁటిపోవునట్లు విసరివైచుటచే నాయపకీర్తి వాలాయము యిదివఱకుఁ దీరినది.

మ—(అప) మహాప్రభూ! మీరింకఁ దొందరపడవలదు. ఈదినమున కింక మందు పనిసేయదు. మఱియొకదినమున మఱియొకమందుచేఁ బ్రయత్నింతము. ఆ, యనుసరి కాకాశముపై నున్న యరుంధతియైన నిన్నాశ్రయించునట్టియమూల్యౌషధమును జాగ్రత్త పెట్టియుంచెదను. ఈసీతమంకుతనము నీగీతపెంకితనము దుడిచి పెట్టుకొని పోవలయును.

రావ—సీతా! నీవిప్పటికైన బుద్ధిగలిగినదానవై రామునిపైఁ బ్రేమను ద్యజించి దారిలోఁ బడుదువేమో యని యెంచి నిదానించి యుంటిని. నీకు బుద్ధిలేదు. సాధుత్వము లేదు. కాలానుగుణప్రవర్తనానైపుణ్యము లేదు. సుఖపడుయోగము లేదు; అదృష్టము లేదు; ఆయుష్యము లేదు ఇంక నీయెడల దయఁ దలఁపవలసినపని లేదు. కాన నే నింతకుముందే చేయించినపనిని విను; విను. శ్రవణానందకరముగ విను. రాముఁడు చచ్చినాఁడు; చచ్చినాఁడు.

సీత—ఆఁ! ఆఁ!

రావ—కోపపడకుము. క్షమింపుము. తప్పుఁ జెప్పితిని. చంపఁ బడినాఁడు—ప్రహస్తునిచేత—కోడికూఁత వేళ—

సీత—(గద్గదస్వరమున) సరమా! ఇదేమి? ఇదేమి? నానాథుఁడేఁ? ఈవార్తను నమ్మఁ దగునా?

సర—(అప) విశ్వసింప వీలు లేదు.

రావ—సరమ కేమితెలియును? నన్నడుగుము. మగనిమరణవార్తను గూర్చి కూడ మధ్యవర్తిసంభాషణము లేల?

గీ. హస్తతలముల నెదఁ జేర్చి ♦ యాదమఱచి
నిదురఁ జెందఁ బ్రహస్తుఁడు ♦ మొదలకుండ
గుండెమీఁదఁ గాలిడి క్రోళ్ళ ♦ కోయు మనఁగ
మొండికత్తి కటకటను ♦ చుండ రాము
నట్టుఁగోసె సీతా! యని ♦ యఱువనతఁడు.

సీత—హా! రామచంద్రప్రభూ! హా! రామచంద్రప్రభూ! మీకుల
తలు మిమ్ము రక్షింతురుగాక!

రావ—చచ్చినవాని రక్షించుటేమి? భక్షించు టనుము. రామచం
ద్రప్రభుఁ డెక్కడ? 'రాక్షసేంద్రప్రభూ!', యనుము.

సర—(అప) అమ్మా! నీవేమియు సిబ్బంది పడవలదు. ఇది సత్య
నాకుఁ దోఁచదు.

సీత—(అప) అమ్మా! నీనోటివాక్యములు ఫలింపవలెను గాదా?

రావ—

సీ. అన్న యలోలక్ష్మ ♦ ణా! యనుచుండఁ బ
ర్వాత్తె సౌమిత్రి జీ ♦ వేచ్ఛఁ జేసి
సుగ్రీవు గొంతొక ♦ శూరుండు మెలిఁబెట్ట
నొక్కఁడ నతనిగ్రు ♦ డ్డూడి పడియె.
చిటినారకమ్మను ♦ జీల్చిన ట్లాంజనే
యుని జీల్చెఁ ద్రొక్కి కా ♦ గ్గొని యొకండు
బుడిబుడి నిలుదాఁటి ♦ పోయినతమ్మన్న
యినుపసంకెలలతో ♦ నిల్లు సేరె

గీ. బొక్కని కపులు తోఁకలు ♦ ముడిచి కిచకి
చ మని మిన్ను మన్ననక పుం ♦ జాలఁ ద్రెంపు
కొని యథాయథలై యెల్గు ♦ గొడ్లతోడఁ
బోయెఁ దిరిగి చూడక యదె ♦ పోకగాఁగ.

సీత—సరమా! నాకు గుండెలు తల్లడిల్లుచున్నవి. ఇదియంతయు యథార్థమైయుండునా?

సర—(అప) రాక్షసమాయచే యథార్థమే.

రావ—నీకింక నమ్మకము కలుగలేదు కాఁబోలు! ప్రహస్తునిచేఁ జంపఁబడిన రామునిశిరము నతనిధనుర్బాణసహితముగఁ దెప్పింతునా? నేత్రానందకరముగఁ జూచెదవా?

సీత—అమ్మా! అమ్మా! అటు లనుచున్నాఁడేమి? అటు లనుచున్నాఁడేమి?

రావ—యథార్థవాదుల కనుట యొకటియుఁ జేయుట యొకటియునా? దీర్ఘకాయా! సచాపబాణమైన రామశిరమును బళ్లెరములోఁ బెట్టి యిటులు తీసికొని రమ్ము.

—(ప్రవేశించి) చిత్తము. తెచ్చితిని.

సీత—అయ్యో! అయ్యో! అది నానాథునిశిరమా? అదినానాథునిశిరమైయుండునా?

రావ—దీర్ఘకాయా! నేను వివాహ మాడఁదలఁచిన జానకిని దిరిగి పెండ్లికూఁతును జేయుచు హెూత్సవ మిపుడు సలుపవలయును గావున రక్తస్రావమనోహర మగురామునిశిరముతోఁ గూడిన యీపళ్లెరమును గ్రొత్తపెండ్లికూఁతు మొగముచుట్టు వసంతపు టారతిగ నివాళు లిచ్చియామెయొద్ద నుంచుము.

—(అట్లు చేయును).

సీత—(చూచి) హా! హా! నానాథుఁడే! నానాథుఁడే! అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! ఇఁక నేమున్నది? ఇఁక నేమున్నది? హా. హా. హా (మూర్ఛపడును.)

స—అమ్మా! సీతా! ఊఱడిల్లుము. ఊఱడిల్లుము. (విసరుచుఁ దనలో) ఇది యంతయు నిజమేకాఁబోలు! అటులైన నాభర్తకుఁ గారా

గృహయోగము తటస్థించెను గాఁబోలు! హా! భగవానుఁడా!
న్యాయపక్షమెట్లుగా వర్ధిల్లఁ జేయుచుంటివి? అమ్మా! అమ్మా!
ఇంకను లేవకుంటివేమి తల్లీ!

రావ—(అప) దీర్ఘకాయా! నీమాయాశక్తి మెచ్చఁదగినది.

గీ. కవిత, పాషాణపాంచాలి ♦ కారచనయుఁ,
జిత్రలేఖనము,నటీక ♦ సృష్టి, యనెడు
కృత్రిమములు నాలుగు దైవ ♦ సృష్టిగతికి
నెంతప్రతిబింబముగ నుండ ♦ నంతఘనము.

దీ—(అప) మహాప్రభూ! ఎక్కడనో తమవంటిమహాపురుషులుతప్ప నా
దరించువారు లేకుంటచే మనవిద్యలు నశించుచున్నవి.

ద్వి—(అప) దీర్ఘకాయా! బుగ్గలు నిండుగనున్నట్లును మొగము కాం
వంతముగ నున్నట్లును సృష్టించితివి కదా! మెడదెగినవాని మొ
గ మట్లుండునా?

దీ—(అప) మెడ తెగక పూర్వము దలిమొగ మిది. తెలిసినదా
ఇఁకనీపాండిత్యము కట్టిపెట్టుము.

మ—(అప)దీర్ఘకాయా! పిల్లిపాషాణములు నాకొంపదీయుటకు సిద్ధప
గ మఱియొకమోసముచే నిప్పటివఱకు శృంగభంగము కాకుం
డప్పించుకొంటిని.

దీ—(అప) గిరగిర, ద్రిప్పి నిన్ను నేలఁ గొట్టినను బిల్లివలె నెప్పుడును
నీవుహాని నొందువాఁడవు కావు.

సర—అమ్మా! సీతా! ఇంకను లేవవా? (విసరును.)

సీత—(లేచి) నాథా! నాథా! నాథా! నాప్రాణనాథుఁడేఁడీ? నామహా
ప్రభుఁడేఁడీ? నామనోవల్లభుఁడేఁడీ? (ఏడ్చును.)

రావ—నలుసునా? వల్లపూసనా? ఇసుమునా? అణువునా? ఏల కనఁబ
డుట లేదు?

సీ. పదితలలతోడ, వింశతి ♦ బాహుపజ్క్తి
తోడ మేరుమందరసాను ♦ తుల్యతుంగ
పృథులవక్షముతోడ, నే ♦ నిచట నిలువ
నేఁడి నానాథుఁ డని పల్వ ♦ రింతు వేల?

ద్వి—(తనలో) రాక్షసశృంగారరస మన నిదే?

సీత—(రామశిరము నొడిలోఁ బెట్టుకొని) అయ్యయ్యో! నాథా! ఈశి రము నీదే. ఇదిగో! నాశిరోమాణిక్యము. అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! ఆకర్ణాంతము లైననీనేత్రములు బ్రమాఁగన్నుపడినవాశ్రీకారతుల్యములై దీర్ఘము లైననీచెవులఁ జూచి జ్యోతిషికులు నిన్ను మహాయుఃపరిపూర్ణునిగ వచించినారుగదా! నాథా! వారిమాటలు వృథ లయ్యెనా? రామచంద్రప్రభూ! నావంక నొకసారి కన్నులఁ దెరచి చూడవా? దాశరథీ! నే నేమితప్పుఁ జేసితిని? నన్ను విడిచి నీ వొక్కఁడవు ముందుగ స్వర్గమునకుఁబోవుట న్యాయమా? నీసహధర్మచారిణిని గానా? శివధనుర్భంగ మైనది మొదలు నిన్నాశ్రయించుకొనియుంటిని గదా! నీతో పండ్రెండేండ్లు కాపురము సేసి నీవు వనవాసమునకు బయలుదేరఁ నిన్ను విడువలేక నీడవలె నిన్నుఁ గనిపెట్టుకొని కూడవచ్చితిని గదా! దుర్మార్గుఁ డైనరావణుఁడు న న్నెత్తికొని వచ్చినప్పటికి ని—ద్రికరణశుద్ధిగ—నరుంధతి వశిష్ఠునివలె, లోపాముద్ర యగస్త్యునివలె, ని న్నారాధించి, నీనామమే తారకనామముగ నెంచి, అన్నివస్తువులందు నీరూపమే చూచి, సదా నీపాదధ్యానము జేసి, నీరాకకై వేయిదేవతలకు మ్రొక్కి—రామా, రామా, రామా, యని గొంతెత్తి కురరివలె రేయింబగళ్లు విలపించునన్ను నీ వేల విడిచి పోయితివి? మహాప్రభూ! రఘువంశభూషణా! హా! హా! ని న్ననసేల? నేనే పాపినిని. నేనేమందభా

గ్యురాలను. నేనే దుష్టాత్మురాలను. రామా! రఘువీరా! రామచంద్రా! రాఘవేంద్రా! ప్రాణనాథా! (ఏడ్చును)

సర—అమ్మా! అమితశోకమునం దపింపం దగదు. దైవగతి కెవ్వ రేమి సేయంగలరు?

సీత—హా! లక్ష్మణా! హా! సౌమిత్రీ! జనస్థానమున నన్ను—శ్రీరామ పాదదాసుఁడ వైననిన్ను—నన్నుఁ దల్లికంటె నెక్కువగ భావించుకొనిననిన్ను—సుగుణరాశి వైననిన్ను—న్యాయవాది వైననిన్ను—నోటికి రాఁగూడనిమాట లాడినమహాపాపమునకు ఫల మిప్పు డనుభవించుచున్నాను. హా! కైకేయి! నీసవతికొడుకు గతించెను. పట్టాభిషేకోత్సవ మనుభవింపవలసినపరమపురుషుఁడు పరలోకమున కేగినాఁడు. నీకన్నులు చల్లఁబడినవా? నీవాంఛ నెఱవేఱినదా? నీపగ తీఱినదా? భరతుఁడింక నిర్భీతిగ, నిరుపద్రవముగ నేలుకొనవచ్చును గదా! అయ్యయ్యో! రామా! రఘువీర! రణధీర! ఎక్కడ నున్నావు? ఎక్కడ? ఎక్కడ? (తడవుకొనుచు) నాకన్నులు కాలిపోయినవి. మాయలేడిని దెమ్మని నేను నిన్నుఁ గోర నించుకంతయైనఁ గోప మూనక నాయొద్దనుండి బయలుదేరునప్పుడు నాశిరము నమితానురాగముచే మూసిమూసినగవుల నవ్వుచు మూర్కొంటివిగదా? (శిరముతలపై నుంచి) ఇప్పుడుకూడ నొకసారి మూర్కొనవా? అప్పటిసీతనే కదా! ప్రాణనాథా! రామా! రాజీవలోచనా! (ఏడ్చును.)

సర—అమ్మా! ఏల యింత వెఱ్ఱితనము. ఊఱడుము.

సీత—తండ్రీ! జనకచక్రవర్తీ! యాజ్ఞవల్క్యశిష్యుఁడ వైననీవు—రాజర్షి సార్వభౌముఁడ వైననీవు—సత్యధర్మశౌచావతార మవైననీవు—నేను నాకాంతుఁడును—అయ్యయ్యో! నానాథుఁ డిక నేఁడీ—ఏఁడీ—రామా—రామా—నేనును—నారా—మ

చంద్రుడును మంగళవస్త్రములకు మళ్లుపెట్టుకొని కలిసి నీకు నమస్కరింప—నీమాంగళ్యమున కెన్నడును గొఱంత లేదని—నన్నాశీర్వదించితివి కదా! ఏదీ? ఏదీ? నీమాట బూటక మగునా? నీయాశీర్వాదము వ్యర్థ మగునా? అత్తా! కౌసల్యా! బ్రహ్మరాక్షసివలె—వల దనుచుండగ వెంటబడి—నీపుత్త్రుని—అనేకతపములచే నీవుగాంచిన—యొక్కడైనపుత్త్రుని—మహావతారమూర్తిని—మ్రింగి—కడుపునిండునట్లుగా మ్రింగి ఇచ్చటఁగూరుచుంటిని—

(నేపథ్యమునఁ పెద్దబొబ్బతో) ఇచ్చటఁ గూరుచుంటిని. లోనికిరా సెలవులేక చాలసేపటినుండి యిచ్చటనేకూరుచుంటిని. మహాప్రభూ!

రావ—దీర్ఘకాయా! వాఁ డెవఁడో కనుఁగొనుము.

దీ—(గట్టిగ) ఎవఁడవు నీవు?

(నేపథ్యమున) నేనుకరాళవక్త్రుఁడను. నన్నుఁ బ్రహస్తుఁడు మహారాజుగారియొద్దకుఁ బంపినాఁడు. మంత్రాలోచనమునకై మహారాజుగారిని వెంటనే రమ్మని ప్రహస్తుఁడు ప్రార్థించుచున్నాఁడు. రాముఁ డఁట! ఆయనయుద్ధభేరి సూర్యాస్తమయమున మ్రోగింపనున్నాఁ డఁట! ఇఁక మనకు విశేషకాలము లేదు. రమ్మన్నాఁడు. మహాప్రభూ!

సీత—(సంతోషమునునటించుచున్నది.)

మ—ఛీ! ఛీ! నిర్భాగ్యుఁడా! రాముఁ డెక్కడరా? మరణించినరాముఁ డేమి యుద్ధభేరి యేమిరా? అది గాక వానప్రస్థునకు భేరు లెక్కడనుండి వచ్చెనురా? నోరు మూసికొనుము.

దీ—మహాప్రభూ! చెడత్రాగి యొడలు తెలియక ప్రేలువానితో నేందులకు?

సర—(అప) అమ్మా! మహాదృష్టవంతురాలవు. ఇది యంతయు మాయ యని స్పష్టమైనదా?

సీత—(అప) అదృష్టవశమున రాముఁడు బ్రదికియున్నాఁడు గదా?

సర—(అప) ఇంకను సందేహ మేల? రాముఁడు లేనప్పుడు మంత్రాలోచన మేల? యుద్ధ మేల? రణభేరీవాద్య మేల? ఈపండలను వెంటఁబెట్టుకొని మాబావగా రీమాయాకలాపము నాడి నిన్ను మోసపుచ్చవలయు నని వచ్చినాఁడు.

సీత—(అప) అయినను నీవు పోయి నానాథుఁ డేమిచేయుచున్నాఁడో, ఇఁక మీఁదట నీరావణునిప్రయత్న మేమో, యుద్ధారంభ మెప్పుడో, యీసంగతులను గమనించుకొని రావలయును. నీకనులతో నీవు నానాథుని జూచువఱకు నాకు మనశ్శాంతి యుండదు.

సర—(అప) ఆలాగే వెళ్లెదను.

ద్వి—(అప) మహాప్రభూ! ఇక్కడకు మనప్రయత్నము భగ్న మైనది. గుట్టు బయటఁ బడినది. మొగములు తెల్లఁబడినవి. మంగలికత్తుల మహావృక్షములు తెగునా? ఈపందలాళో నీకార్యములు నెఱవేఱఁగలవా? వీర లతిమాయావిమహామాయావులు. వీరిని నీయొద్ద నుండనీవలదు.

రావ—మహోదరా! యథారీతిగ నశోకవనమునకుఁ బొండని సీతాసరమలతోడఁ జెప్పుము.

సీత—(తనలో) అశోకస్థితికి మేము పోయెదము. శోకస్థితికినీవుపొమ్ము. (సరమతో నిష్క్రమించును.)

రావ—నాకుఁ గడుపులో నేదియో నావేదనముగ నున్న దేమి?

ద్వి—పిల్లిముక్కులోనిప్రాణ్ల నదేపనిగ నమృతప్రాయముగఁ జప్పరింప వికారము పెట్టదా?

రావ—దీర్ఘకాయా! యుద్ధమున నీ వింద్రజిత్తుని గనిపెట్టుకొని యుండుము.

దీ—చిత్తము

రావ—మహోదరా! నీవు కుంభకర్ణుని గనిపెట్టుకొని యుండుము.

మ—మహాప్రభూ! చిత్తము.

రావ—ద్విజిహ్వా! నీవు యుద్ధమున నాతో నుండుము.

ద్వి—చిత్తము. (తనలో) ఇక్కడ కీరెండుపిశాచములును రావణాసాన్నిధ్యమునుండి నాప్రయోజకతచేఁ దప్పింపఁబడినవి.

రావ—మన మింకఁ బోవుదము. రండు.

(అందఱునిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—లంకావీథి.

(ఒకక్రోఁతియు, మఱియొకక్రోఁతియుఁ బ్రవేశింతురు)

మొద——నీవు దక్షిణద్వారమునొద్ద కాపు కాదా?

రెండ—ఔను.

మొద—అటులైన నీపశ్చిమద్వారమువైపునకు వచ్చితి వేమి?

రెండ—యుద్ధారంభ మింకఁ గాలేదు కదా! ఏమో కొంచెము వేడుకకై తిరుగుచున్నాను. అది గాక యొకచోటఁ గాపనిన మాట యేమి? అవసరానుసరణముగ నన్నిచోట్లు తిరుగవలయును. మాదక్షిణద్వారరక్షకసేనాధిపతి యంగదుఁడు. ఈపశ్చిమద్వారరక్షణ మెవరియధీనము చేయఁబడినది?

మొద— కేసరిపుత్త్రుఁడైనయాంజనేయుని—

రెండ—ఆలాగా? తూర్పుగుమ్మ మెవరు రక్షింతురు?

మొద—అగ్నిపుత్త్రుఁడైననీలుఁడు.

రెండ—ఉత్తరద్వారమో?

మొద—సుమిత్రానందవర్ధనుఁడైనలక్ష్మణుఁడు. అచ్చటనే శ్రీరామమూర్తి కూడ నున్నారు.

రెండ—ఉత్తరద్వార మత్యుత్కటమైనది.

మొద—వైకుంఠద్వార మదియే. దానిగుండఁ బోవువారికి శ్రీరామ చంద్రభగవానుని దర్శన మగును.

రెండ—అటులైన మనరాజు సుగ్రీవుఁ డెచ్చట?

మొద—సేనామధ్యభాగరక్షణమున సుగ్రీవజాంబవంతులు నియమింపఁ బడినారు. వారికి సహాయులుగ మైంద, ద్వివిద, గవయ, గవాక్ష; సుషేణ, ధూమ్ర, వీరబాహు, సుబాహు, నల పనసాదులు నియమింపఁబడిరి.

రెండ—యుద్ధము ముందుగ మన మారంభింపవలయునా? శత్రువులారంభించెదరా?

మొద—వారు రాకుండ మన మెట్లారంభింపఁగలము? మనము రాకుండ వారె ట్లారంభింపఁగలరు? ఉభయపక్షములవారు తారసిల్లినప్పుడుకదా యుద్ధము.

(నేపథ్యమున యుద్ధభేరి మ్రోగును.)

మొద—అదిగో!

గీ. దశదిశాకర్ణకర్ణవి ♦ దారణంబు
ప్రళయధారాధరోద్ధగ ♦ ర్జాపటిష్ఠ
మూహవోత్సుక్యకారణ ♦ మైనభేరి
రవ మదిగో! మాఱుమ్రోసె దు ♦ ర్భరముగాఁగ.

కావున నీవు నీద్వారము నొద్దకుఁ బొమ్ము.

రెండ—ఇదిగో! పోయెదను. (పోవును.)

మొద—అదిగో! అప్పుడే యాంజనేయుఁడు జంబుమాలిని జుట్టుపట్టుకొని యీడ్చికొని వచ్చినాఁడు. నేనుఁగూడఁ బోవలయును.

(నిష్క్రమించును.)

ప్రదేశము—యుద్ధరంగము.

(జుట్టుపట్టుకొనంబడిన జంబుమాలి, హనుమంతుఁడును ప్రవేశింతురు.)

హ—జయ! రామభద్రా! జయ! లక్ష్మణా! జయ! రఘువీరప్రభావా! సుగ్రీవా! జయ! రాఘవా! జంబుమాలీ! రా. రా. రా. రఘురామునియొద్దకు రా! రక్షింపుమని రామచరణము లాశ్రయింపుము.

(జుట్టు పట్టియీడ్చుచు,)

జం—విడు. విడు.

హ—మూఢా! విడుచునది నేనా? నీవా?

జం—నేను విడుచున దేది?

హ—ప్రాణము; తెలిసినదా? అసురాధమా! కాదికో.

గీ. జుట్టుచిక్కినవాచేత ♦ నిట్టె గిరగి
రనుచుఁ ద్రిప్పి నోటను బొబ్బ ♦ మనుచు నెత్తు
రొలుక, భళ్ళున నేలని ♦ న్నడఁచి వైతు
నహిని దోఁకను గొని నేల ♦ నడఁచినట్లు.

ఇఁకఁ జావనున్నాఁడవు పశ్చిమావస్థనైన భగవన్నామస్మరణము సేయుము. అను! రామా—రామా—రామా—అనియనుము.

(నేపథ్యమున ధ్వని) రామా! రామా! రామా!

హ—అదుగో! రామనామస్మరణము సేయుచు నీలుఁడు నికుంభుని పట్టుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. రా. పశువా! రాపశువా! పశువా! పశువు లొడలురాచుకొనుటకుఁ గట్టఁబడినయాస్తంభముపై నిన్నుఁ ద్రిప్పి కొట్టెదను రామా! రామా!

(నిష్క్రమింపఁగ నికుంభుఁడు పరుగెత్తుకొని ప్రవేశించును.)

నికుం—పరుగెత్తినను గూడ రాలేనిపంద వైననీవు నన్నుఁ బరిమార్పఁ గలవా? రా. రా.

(నేపథ్యమున) రే కుంభకర్ణపుత్త్రా!

నికుం—అరే! పాంసులా! అధమా! కుంభకర్ణపుత్త్రుఁ డైననికుంభుఁడను నే ననుకొనుచుంటివా? మూఢా! పుట్టించినతండ్రి యొక్కఁడు పేరునకుఁ బెంచుటకు నొక్కతండ్రియుఁ గలనీబ్రదుకువంటిదే యందఱి దనుకొనుచుంటివా? అగ్నిపుత్త్రా!

(నేపథ్యమున) ఎవఁడవైన నేమి? ఆఁగు. ఆఁగు.

నికుం—ఆఁగవలె నేమి? ఆఁగవలె నేమి? కోయు మని గొంతుక నీచేతిలోఁ బెట్టి నక్కుఱ లేదా? మగవాఁడ వైన రా!

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

నికుం—ఇదిగో! వెళ్లుచున్నాను. మన మిద్దఱము కలిసి మృత్యుముఖము నొక్కసారియే ప్రవేశింతము. రా!

(నికుంభుఁడు వెడలఁగా నీలుఁడు ప్రవేశించును.)

నీలు—నికుంభా!

గీ. పిఱికిపంద! తులువ! మూఢ! ♦ పిక్కబలము
నమ్మిఁ బరుగెత్తుచును నోటి ♦ బింకములను
వదలకుంటివా? భయముచేఁ ♦ బఱుగు లిడుచుఁ
గ్రుక్కఁద్రిప్పక మొఱిగెడు ♦ కుక్కవ్రాలె.

అగ్నిపుత్త్రుఁడ వని నన్నధిక్షేపించితివి కాదా? నాయాగ్నేయత్వమే నిన్నుఁ గాల్చును. జాగ్రత్త!

(నేపథ్యమున) ఆగ్నేయాస్త్రమును వదలుచుంటిని. కాచికో!

నీలు—ఆహా! కుమారలక్ష్మణుఁడు విరూపాక్షునిపై నాగ్నేయాస్త్రము నభిమంత్రించి వేయుచున్నాఁడు.

గీ. గప్పుగప్పున ధూమపు ♦ కాండములును
భగ్గుభగ్గున కీలికా ♦ వళులుఁ గ్రమ్మ
నుల్క లమితంబులై నింగి ♦ నుండి యూడ
మహియు నాకస మొక్కటే ♦ మంట యయ్యె.

(నేపథ్యమున) మంట. మంట. మంట—

నీలు—అహహా! విరూపాక్షుఁ డగ్నిపరిదగ్ధుఁడై పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. నేను నికుంభవధనమునకై పోయెదను.

(నిష్క్రమింపఁగ నంతట విరూపాక్షుఁడు ప్రవేశించును.)

విరూ—అయ్యో! అయ్యో! మంటలు. మంటలు. ఒడలంత మంటలు. ఓ మేఘమా! నాపై నొక్కజల్లు గురిపియవా? ఓ మారుతమా! చల్లఁగఁ గొంత వీవవా? ఈదిక్కుమాలిన సౌమిత్రి నన్నుఁ దగులఁ బెట్టినాఁడు.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును)

లక్ష్మ—గట్టిగ నేడ్వుము. కన్నీరుచే గాత్రము చల్లఁబడు నేమో? పాపీ! ఫాల్గుణమాసమునఁ బయోధరము లెచ్చటినుండి వచ్చును?

విరూ—హా. హా. హా (ఏడ్చును.)

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. చచ్చితిని రా! హా! హా! హా!

లక్ష్మ—విరూపాక్షా! వినుచుంటివా? ఆంజనేయునిచే జంబుమాలియు, నీలునిచే నికుంభుఁడు మరణించినారు. నాచే నీ వింకఁ జావకుంట బాగుగ నున్నదికాదు.

విరూ—చచ్చినతరువాతనైన మంటఁబెట్టుటయే కదా? బ్రదికియుండఁగనే నన్ను దగ్ధునిఁ జేయఁగ నింక వేఱ చావవలయునన్నమాట యేమి?

లక్ష్మ—చచ్చుట వీరస్వర్గము కొఱకు.

విరూ—నీకుఁ గను స్వర్గము కాని—(పరుగెత్తును.)

లక్ష్మ—ఛీ! పాతుభోతా! పోవుచుంటివా? ఆయన్నతచే నీవేలాగైనం జావక తప్పదు.

గీ. చావు, చాయయు నెప్పుడు ♦ జనుని వెంట
నంటుంగాంగి యుండును భయ ♦ మంది పరుగు
లిడిన నెట్లుగా వానిఁ ద ♦ ప్పించుకొనును
దన్నుఁ దప్పించుకొని తాను ♦ దారిఁ దరమె?

గీ. మరణము బహిరాయాతనా ♦ మగ్రి కాదు
లోనిజీవ మూడుట చావు; ♦ ప్రాణ మెటను
జనుఁడు పోవు నట కె తీసి ♦ కొనుచుఁబోవు
చుండియును మృతి కెట్లుగా ♦ నోసరిలుట?

(నేపథ్యమున) హా! హా! లక్ష్మణా! లక్ష్మణా!

లక్ష్మ—పిరూపాతకుఁడు గతించినాఁడు.

గీ. లక్ష్మణా! యని పేఁడు గూ ♦ లంగ నేత
దక్షిలకష్టదశాహేతు ♦ వైనపూర్వ
కృతిక్రియకురంగమరణంబు ♦ స్మృతికి వచ్చి
యొడలు క్షణములోపల నీరు ♦ విడిచె నకట!

(నేపథ్యమున) లక్ష్మణా! లక్ష్మణా! అచ్చటనే యుండుమా! ధనుర్ధరుఁడవై యక్కడనే యుండుమా!

లక్ష్మ—హా. హా. ఇప్పుడు యథార్థముగ శ్రీరామచంద్రమూర్తియే నన్నుఁబిలుచుచున్నాఁడు. సీతావియోగదుఃఖ మాకరుణ నను దుర్ నెంతగా బాధించుచున్నది. ఇది జనస్థాన మనియు, మారీచుఁడే లక్ష్మణా! యని యఱచె ననియు, సీతయొక్క చాపవానికై నేను గాఁపుంటి ననియు, మునుపటివలెనే నేను తొందరపడి సీతను ద్యజించి వత్తు ననియు, సందేహపడి యక్కడనే కాపున్నకవహిస్తుఁడవై యుండుమా,,యని యామహానుభావుఁడు మహా

యుద్ధసంరంభమున నుండియు నన్ను హెచ్చరించుచున్నాఁడు. అహా!

గీ. కందుకము లొక్కఁడాని నొ ♦ క్కఁటియు నంట
వరుసగా నుంచి మొదటిదా ♦ బాతి వీఁటు
నవలిబంతులు కదలిన ♦ ట్లగపడకయె
కడపటిదియగుబంతి క్ర ♦ క్కఁదలునట్లె.

గీ. పూర్వపరిచితకార్యస ♦ మూహమం దొ
కటి యెటులయిన స్మృతికి రాఁ ♦ గఁ దరువాతి
యర్థములు స్మృతిరాక త ♦ దర్థసంచ
యాంతకృత్యము జ్ఞప్తికి ♦ నట్లె వచ్చు.

గీ. వివిధసంకల్పకోర్మికా ♦ విరచిత మగు
మాయసంకెళ్లఁజిక్కఁగు ♦ మనసు వాసి
యం దొకటి యాడ సందర్భ ♦ మనుచుఁ దోఁప
నట్టిది మఱేదొ యాడు న ♦ త్యద్భుతముగ.

రామచంద్రప్రభూ! జానకీదుఃఖము నుపశమింపఁ జేసికొనుఁడు. దుష్టాత్ముఁ డైనరావణుఁడు నాయెదుటఁ బడలేఁడు. పడినఁదక్కలేఁడు.

(నేపథ్యమున) రే! అనేకవాచాడంబరా! అస్మత్పితృపరాక్రమాసూయాతత్పరా! ఆత్మస్తోత్రకథాపారీణ! అధమా! లక్ష్మణా! నిన్నుఁ బరిమార్చుటకు నాతండ్రి కావలెనా? నేను జాలనా? కాచికో! వచ్చుచున్నాను.

లక్ష్మ — సెబాస్! మేఘనాదా! అంతస్సారవిహీనశరత్కాలమేఘనాదము ననుకరించుచు బడబడాడంబరమునఁ బ్రకాశించుచున్నావు.

గీ. నిన్నుఁ గడతేర్చునుత్కంఠ • నున్ననాదు
బాణములు బాణనిలయంబుఁ • బాసివచ్చు
చుండు నూరక; క్షుద్బాధ • నొందుసర్ప
ములు మరుద్భుక్షుతఁ బుట్ట • వెడలినట్లు.

(ఇంద్రజిత్తు ప్రవేశించును.)

ఇంద్ర.—స్వస్తుతివాక్యముల నైన సందర్భముగఁ జెప్పలేవు. నన్నుఁ జంపఁదలఁచిన నీబాణము లూరక వచ్చుచున్నవా? పాపము! వానిపటిమ యంతే. నీపౌరుష మంతే. ఇదిగో! నిన్నుఁ జంపఁదలఁచిన నాబాణము లట్లూరక పైకి వచ్చునవి కావు. అవి వచ్చుట యొకటియు నీవు జచ్చుట యొకటియునా?

(నేపథ్యమున) మహాబలుఁడైనలక్ష్మణుని నీబాణము లఁటరా చంపుట? మదాంధా! అట్టిమహావీరునిచే నింతలోఁ జచ్చుప్రక్యాత్ముఁడ వఁటరా నీవు? ఉండు. ఉండు. నాచేఁ గావలసినంత పరిభవ మైనపిదప సావకాశముగఁ జావవచ్చును. వచ్చుచున్నాను.

లక్ష్మ—(తనలో) అంగదుఁడు సమరౌత్సుక్యమున వచ్చుచున్నాఁడు.

ఇంద్ర— ఈపరవీరశౌర్యాసహనపరాయణుఁ డెవఁడు? ఈలక్ష్మణస్తోత్రకథాకథనాతిసమర్థమాగధముఁ డెవఁడు? ఈమర్కటపిశాచ మెవఁడు?

అంగ.—(ప్రవేశించి) ఎవఁడనో నేఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. నన్నుఁ జూచిన నీకే తెలియును. నాచరణఘాతము చవిచూచిన నీకే తెలియును.

ఇంద్ర—మాకుఁ దెలియున దేమిరా?

అంగ—స్వర్గలోకసుఖము (ఇంద్రజిత్తుకాలిపైఁ దన్నును.) సౌమిత్రీ!

నాకీతనితోఁ బోరాడుట కమితోత్సాహముగ నున్నది. నన్ను క్షమించి మీ రిప్పు డీతనితో యుద్ధము మానుకొనుఁడు.

లక్ష్మ—నీ కుత్సాహభంగము నే నేల సేయుదును? ఎప్పటికైన నీతఁడు నా బారి పడక పోవువాఁడు గాఁడు లే.

ఇంద్ర—హా. హా. చండాలుఁడా! ఎంతతన్నుఁ దన్నితివిరా? ఇఁక నీవు చచ్చినవాఁడవే. (మీఁది కెగిరి జుట్టుఁ బట్టుకొనఁబోవఁ దప్పించుకొనును.) దూరముగఁ బోయెద వేమిరా? పిఱికిపశువా! ని న్నెక్కడనో చూచినట్లున్నదిరా. నీ వెవఁడవు?

అంగ—ఏమి మదాధికత? ఏమి నేత్రావరోధము! ఏమి మేధాశూన్యత! ఎక్కడనో చూచిన ట్లున్నదా? బుద్ధిహీనా! ఈయుదయమున నీశాఖనగరాభవనగోపురమును విఱుఁగఁ గొట్టుచుండ—దానిమీఁద నేమో జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము.

(నేపథ్యమున) వత్సా? అంగదా? లక్ష్మణకుమారుఁ డచ్చట నున్నాఁడా?

లక్ష్మ—సుగ్రీవా? అంగదేంద్రజిత్తుల వాక్కలహము వినుచు నిలువఁబడితిని.

(నేపథ్యమున) అత్యాశ్చర్యానందదాయక మగు శ్రీరామచంద్రుని సమరనైపుణ్యము చూడుము. హా! రోమహర్షణ మగుచున్నది. కన్నులకైకౌతుకముగ నున్నది.

లక్ష్మ—సుగ్రీవా! చూచుచున్నాను. ఆహా! ఎంతవింతగ నున్నది!

౧. యజ్ఞకేతుండు మిత్రఘ్నుఁ ♦ డగ్నికేతు
వక్రకేతులు, నలుగురు ♦ రాక్షసు లొక్క
మొగి రాముని నాల్గువై ♦ పులను గ్రమ్మి
కొండ్ల దెబ్బలు బాణము ♦ ల్గురియుచుండ.

గీ. ఒక్కవిల్లొంపుచేతనే ♦ యొక్కసారి
నారి లాగుటచేతనే ♦ నాలుగమ్ము
లొకట నలువంకలకుఁ జిమ్ము ♦ చుండె తనదు
పలుకులను నల్వ నాల్గువై ♦ పులకువలెను.

నే నీవిచిత్రముఁ జూడఁ బోయెదను. అదిగాక భుజములు యుద్ధసంరంభమున కాందోళన పడుచుండ నిచ్చట నుండ నేల? అంగదా! నేను సమర మెక్కడ నతికఠోరముగ జరుగుచున్నదో యక్కడకుఁబోవుదును. నీ కీతనితో ద్వంద్వయుద్ధమున నాయాసము గలిగిన నన్ను శంఖనాదమునఁ బిలువుము. నేనుబోయెదను.

౦గ——ఈతనితోడిద్వంద్వయుద్ధమున నా కాయాసమా? ఇతనితండ్రిని బాహుమూలమున ముడిచిపెట్టి మున్నీట ముంచి ముప్పుతిప్పలఁ బెట్టినవాలిపుత్త్రుఁడ నైననాకీతనితోడి ముష్టియుద్ధమున నాయాసమా?

౦ద్ర——నాచాటూ!

సీ. ఎప్పుడో బ్రదికియు ♦ న్నప్పుడు నీతండ్రి
యేమొ నాపితకుఁ గా ♦ వించినాఁడ
టంచుఁ గోతలు కోసి ♦ నందున "నేనుపె
ద్దమ్మనని" చందఱు ♦ నమ్మఁడంచు
డప్పుకొట్టుట——నేనె—— ♦ ఎప్పుడో కాదు——మొ
న్న నె——నేశె——దిక్కు—మా ♦ లినమరణముఁ
గాంచునీతండ్రిని ♦ గాదు——నీతండ్రిని
బుట్టించుతండ్రిని ♦ జుట్టుమొలత

గీ. వేసి——మొఱ్ఱో! యనఁగ——విను ♦ వీథులందుఁ
గ్రోతి నాడించిన క్లైక్కు ♦ గుమ్మము దిగు

గుమ్మముగ నేడిపించి బం ♦ ధ మ్మొనర్చు
నింద్రజిత్తునురా! యొడ ♦ లెఱుఁగి పలుకు.

(జుట్టుపట్టుకొని లాగును.)

అంగ—రామా! రామా! కోదండరామా!

(నేపథ్యమున) ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను.

(అంగదుని లాగుచు నింద్రజిత్తు నిష్క్రమించును. రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—బళీ! వాలిపుత్త్రా! పితృతుల్యపరాక్రమస్ఫురణముచే శోభించుచున్నావు. అంగదా! నీతండ్రి రావణుని గెలిచినట్టే నీవు రావణిని గెలుతువుగాక!

(నేపథ్యమున) తథాస్తు! తథాస్తు!

రాము—ఆంజనేయుఁడు "తథాస్తు, తథాస్తనుచునెందఱు రాక్షసులను మర్దించుచున్నాఁడో.

సీ. బాహాబలంబునఁ ♦ బర్వతా ల్వెకలించి
పడవైచి కొందఱ ♦ మడియఁ జేయు
పాదపపరిశోభి ♦ పాణితాడనసము
ద్వృద్ధాటిఁ గొందఱి ♦ నడఁగఁ జేయు
భీకరశతకోటి ♦ నీకాశముష్టిచే
గ్రుద్ది కొందఱినేలఁ ♦ గూలఁ జేయుఁ
దోఁక గిఱ్ఱున వైచి ♦ దూరస్థదనుజులఁ
బడలాగి కొందఱి ♦ నడఁగఁ ద్రొక్కు-

గీ. సంతతనఖరపాదాయుధో ♦ ద్దాముఁ డగుచు
నాజిరంగంబు కతనకా ♦ లాస్రమయము,
బహుళరుధిరకుల్యాకలా ♦ బరమయంబు,
సేయుచున్నాఁడు సద్భిరా! యాంజ ♦ నేయుఁ డచట.

(నేపథ్యమున) జయ! రామభద్రా! జయ! రాఘవేంద్రా!

రాము—అ దెన్నటిధ్వని! సెబాస్! అంగదా! ఇంద్రజిత్తు నోడించి తివా?

గీ. తల కిరీట మూడఁగ రక్త ♦ మొలుక నోట
స్రస్తకేశము లంగదా ♦ గ్రములఁ జిక్క-
వడఁగఁ గవచసంధులు ఘుల్లు ♦ ఘులుమనంగ
పరుగువారు రక్కసుఁడు వె ♦ న్జరుచఁ గపియు.

అంగదా! అదిగో! ప్రాగ్ద్వారమువైపునఁ బోవుచున్నాఁడు. కూడఁ బరుగెత్తు. వదలకు.

(నేపథ్యమున) ప్రాగ్ద్వారరక్షకా! నీలా! అంగదకశాఘాతమున రాక్షసపశువు పాఱిపోవుచున్నది. గదచే మఱలించు. మఱలించు.

రాము—అంజనీపుత్రా! నీలునిఁ బ్రోత్సాహపఱచుటయేకాక నీవుకూడ రక్కసున కడ్డుదగులుము.

(నేపథ్యమున) జయ! రామభద్రా! జయ! రాఘవేంద్రా! జయా! జయా!

రాము—ఆంజనేయుఁడు కూడ నింద్రజిత్తువెన్నాడుచున్నాఁడు. సౌమిత్రీ! కొంతసేపుయుద్ధము మాని నీ వీచిత్రమును జూచుట కిటు రమ్ము. (లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ—అగ్రజా! వచ్చితిని. ఇంద్రజిత్తు దొరుకునట్లు కనఁబడదు. సెలవైనయెడల—

గీ. హేమపుంఖసముజ్జ్వల ♦ దాశుగమును
వింట సంధించి కర్ణాంత ♦ మంటలాగి
వెన్ను దుసియాడి ఫాట్టను ♦ విచ్చునట్లు
వేసెదను ముందొకడుగైనఁ ♦ బెట్టకుండ.

రాము—

సీ. భయమున మూర్ఛతోఁ బర్వెత్తు ♦ పరుని. మంత్ర
బద్ధమై విల్వంబనున్ ద్రాచు ♦ పామును, మఱి
పైకెగసిపోవు పెంపును ♦ పక్షి నెపుడు
కొట్టఁ దగదు; చేతనయినఁ ♦ బట్టఁ దగును.

(నేపథ్యమున) పట్టుకో! పట్టుకో! అన్నరా! పాము! జుట్టులాగు!
అమ్మగో! కాళ్ళను గద యుద్ధముగఁ బెట్టెను! కన్నులలో మన్ను
గొట్టెను! అమ్మగో! అమ్మగో!

(వివిధరవములతోఁ బెద్దయల్లరి యగును.)

లక్ష్మ—ఇంద్రజిత్స్యందనలాలను లైనకపులకోలాహలము.

(నేపథ్యమున) ఊడఁ గొట్టు! మోకాలిచిప్ప లూడఁగొట్టు! విసరు!
తోఁకవిసరి మొదకుఁ జుట్టు! మూచెదవేమి? పట్టుకో! పట్టుకో! కాళ్ల
క్రింద ముండ్లకంచెలు పడవేయుచున్నాఁడు! అమ్మగో! అమ్మగో! అటు
కాదు. ఇటు; ఇటు. ఎగురుచున్నాఁడు! ఆఁ! ఆఁ! ఆఁ! ఆఁగు!
ఆఁగు! శ్రీరామపరిరక్షితోత్తరద్వారమువంక పరుగెత్తుచు
న్నాఁడు. రామచంద్రప్రభూ! మీవంకకు వచ్చుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ—వానరవీరులారా! భల్లుకచమూయోధులారా! మీరు సందే
హింపఁ బనిలేదు.

సీ. ప్రబలబాహుదండముతోడఁ ♦ బనియె లేదు;
ఘోరసాధన మిప్పుడ ♦ కృపాణము రాదు;
[illegible] ♦ శస్త్రశక్తిఁ
బట్టుకొనవచ్చు; రానిమ్ము ♦ భయము లేదు.

(నేపథ్యమున) మేము వానిపైకి రానిచ్చుటలేదు. ఆతఁడే వ
చ్చుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ—[illegible] జూచెదను?

గీ. పణవరవమున బెదరింపఁ • బడినగంధ
కలభము నిరంకుశోద్ధూర • గమన మగుచు
కడపట హఠాత్తుగా గోతఁ • బడినయట్లు
దనుజుఁ డిపుడె నాబాహుబం • ధమునఁ బడెను.

ఓప్లవంగవీరులారా! అంత యాయాసపడి పరుగెత్తకుఁడు.

గీ. ఎదుటఁబడు యోధుతో మోహ • రింపవచ్చు
దుర్గభస్థలవాస్తవ్యు • దుర్గమున్న-
నైన వెదకి చంపఁగవచ్చుఁ • గాని చాప
పరుగువారు పరునితోడఁ • బాలుటేది.

రాము—(తనలో)

గీ. ఇంద్రజాలమహాశక్తులు పర్వు • లెత్తు టేమి?
ఒక్కదనుజుఁడు చిక్కక • యుండు టేమి?
ప్రబలరాక్షసమాయాప్ర • భావపటిమ
యేమొ యిది యంచుఁ గడు సంశ • యింతు మదిని.

(నేపథ్యమున) అమ్మగో! అమ్మగో! కాచికో! కాచికో. రామానుజా!

లక్ష్మ—(అటు నిటు పరుగెత్తుచు) ఏఁడీ! ఏఁడీ! ఆఁ! ఆఁ! ఎక్కడ? ఎక్కడ?

(నేపథ్యమున) ఎక్కడోనా? అక్కడనే. అక్కడనే.

లక్ష్మ—ఏఁడీ? కనఁబడఁడేమి? కనఁబడఁడేమి? ఆంజనేయా! అంగదా మీరిద్ద ఱటురండు. ఇచ్చటకు వచ్చినవాఁడు కానఁబడఁ డేమి?

(నేపథ్యమున) అక్కడ లేఁడా? అక్కడకే వచ్చినాఁడే!

(ఆంజనేయుఁడు, అంగదుఁడు ప్రవేశింతురు.)

లక్ష్మ—అంజనీపుత్త్రా! ఆతఁడిచ్చటకు వచ్చుచుండ నీవు చూచితివా? నిశ్చయముగఁ జూచితివా?

ఆంజ—నిశ్చయముగఁ జూచితిని.

అంగ—సౌమిత్రీ! మీఁకఁబడిబారలదూరమున నిలువఁబడఁగఁజూచితిని.

లక్ష్మ—పదిబారలదూరములోనే! ఇంతే! ఉన్నాఁడని తెలిసిన నెగిరి తన్నుదునే! ఆఁ! ఆశ్చర్యముగ నున్నది! ఓరోరితులువా! అధమా! పలాయనప్రవీణా! కాతరహృదయా! మేఘనాదా!

రాము—(సాశంకముగనవ్వి) సౌమిత్రీ! ఏమి నీకీవెఱ్ఱి?

సీ. నరన నుండియు దృష్టిగో ♦ చరుఁడుకాని
వీనిని గ్రహింపనెంచియూ ♦ పిలుచుచుంటి?
మఱియుండియుఁ గన్నుల ♦ కగపడనియ
విలుము నరదండములను బం ♦ ధింపఁగలమె?

ఇంద్రజిత్తు మహామాయావిశారదుఁడు. సామాన్యుఁడు కాఁడు.

(తిరోహితులై మేఘనాదుఁడు, దీర్ఘకాయుఁడు ప్రవేశింతురు.)

(నేపథ్యమున)

సీ. ప్రఘసనామక రాక్షస ♦ ప్రవరుఁ డొకఁడు
తీక్ష్ణకుంతంబు గుఱిచేసి ♦ దృప్తవీర్య
మునను సుగ్రీవుపై వచ్చు ♦ ముక్కుకొమ్మ
నొకము సారంగరాజంబు ♦ మీఁది కట్లు.

రాము—అంగదా! అది నలవాక్యమువలె నున్నది. ఎందులకైన మంచిదే. నీవు సుగ్రీవాంతికముననే యుద్ధము సేయుము.

సీ. అతఁడసాధ్యరణోత్సాహ ♦ మతి; యపరిమి
తాగ్రహుఁడు; విపన్ముఖమున ♦ నట్టె ముందు
వెనుక చూడక చొరఁబాఱు; ♦ ననిన యప్పు
డెల్ల నేరాలుతన ముపయో ♦ గించునొక్కొ!

గీ. తామహారాజు ప్లవగయూ ♦ థంబు తన్నుఁ
బట్టి విడచును; స్వక్షేమ ♦ భంగమైన

యనవసరసాహసక్రియ ♦ లతఁడు సేయఁ
గార్యభంగంబు స్వజనతా ♦ కష్టదంబు.

గీ. జ్ఞానసుని దురుకాయక ♦ ష్టంబు గాదు
కనఁబడనిధిప్రణాకష్ట ♦ కలన గాని
కరపదాదులకుఁ జలన ♦ కష్ట మగును
తలకు మొదలనిధీప్రవ ♦ ర్తనము కాదె?

అది గాక!

గీ. ఆత్మబుద్ధికి విశ్వాస ♦ హైన్య మెట్లొ
త్యాగమునకుఁ బాత్రాపాత్ర ♦ తావిచార
మెట్లొ బాహుపరాక్రమ ♦ జృంభణమున
కవసరజ్ఞత భూషణ ♦ మగును గాదె?

గీ. శోభితకప్రొష్ఠఘూమసం ♦ శోభిఖడ్గ
పట్టసగదాహతులతోడ ♦ వధము నొందు
శత్రువులసంఖ్యకంటెను ♦ చాలఘనము
రాజశీలవాగ్ఘతశత్రు ♦ రాజసంఖ్య.

గీ. ఖరదనుజశిగఃకర్తన ♦ కార్యమునకు
వచ్చితిమి; యాత్మహత్యకై ♦ వచ్చియుండ
ము; తనకేదైనఁ గీడురా ♦ భూతనూజ
తోడఁ బనిలేదు నాకంచు ♦ నాఁడుమయ్య!

ను వేలపర్వతారోహణావసరమునఁ దాను జేసిన రావణమకుటభంగసాహసక్రియ నుద్దేశించి యప్పు డాతనితోఁ జెప్పినమాటలనే యిప్పుడు తిరిగి జ్ఞప్తిచేయుచుంటి నని చెప్పుము. పొమ్మ.

అంగ — (తనలో) ఆహా! శ్రీరామచంద్రుఁ డెంతదయా సాంద్రుఁడో! (ప్రకాశము) అయ్యా! పోయెదను.

ఇంద్ర—దీర్ఘకాయా! మనమాయామాహాత్మ్యమున వీరికి మనము గానఁబడము. మనమాటలు వీరికి వినఁబడవు. కాని వింటివా రామభద్రుని పిఱికి ప్రలాపములు? తాను బిఱికివాఁడగుటయే కాక తన బిఱికితనము నితరులకు వ్యాపింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఇతఁడు భగవంతుఁడట!

డి.—పాఠీపోవుటకు—భావుకు మని భార్యకొంటి కేష్ముటకు—

ఆ. వె. కంటకిలకవలెను ♦ కర్కటికావ్యాధి
యట్లు కాతరతయు ♦ నంటురోగ
మంచు వైద్యవేత్త ♦ లానతిచ్చిరి వారి
పలుకు పొల్లుగాదు ♦ ప్రభుకుమార!

ఆ. వె. భువి నరాధములకు ♦ మూఁడె నాడులు శ్లేష్మ
పిత్తవాతనామ ♦ విశ్రుతములు;
భాగ్యనాడి యనెడు ♦ నదిక్రొత్త నాడితోఁ
గలసి నాల్గునాళ్లు ♦ గలవు మనకు.

ఇం—(సక్రోధము) ఏమిదీర్ఘకాయా! మనకిద్దఱకుఁ గలసి యింక నున్నవి నాల్గునాళ్లేనా? అటుపైన—మనగతి—ఇఁక పైననేనా?

ఆంజ—ఆకాశగతినొందుట తప్పదు. నిశ్చయము. పైన నున్నట్లు లేదు. భూమిపై నున్నట్లు లేదు.

ఇంద్ర—ఆంజనేయుఁడా! పైన లేను; పాతాళమున లేను; ప్రక్కనే యున్నాను.

రాము—మారుతీ! లేఁడని చెప్పకుము. మనకుఁ గానఁబడుట లేదు.

గీ. ఇంద్రమాయోచరంబాట ♦ నిలను లేద
మాయ బలుకేఁ దగదు; సృష్టి ♦ యంతరహింత;
ఇంద్రియములింక భగవంతుఁ ♦ డిచ్చియున్న
నెప్పుడు నేటియని చెన్నొ గ ♦ హింతు మయ్య!

గీ. కరణదత్తసముజ్జ్ఞాన ♦ కలనఁ గాని
వస్తుపరమార్థతత్త్వ మె ♦ వ్వరికి లేదు;
లేదనుట తద్గ్రహణశక్తి ♦ లేదనుటయె
వస్తువే లేక పోవుట ♦ వలనఁ గాదు.

ఇంద్ర——ఈరామునిరణసమయ వేదాంతమును వింటివా? వీరు నన్ను గుఱించి యస్తినాస్తివిచికిత్సలు చాలఁ జేయుచున్నారు. ప్రపంచజ్ఞానము మన కింద్రియాళిగుండ వచ్చినదే కాని మనకు వస్తుయాథార్థ్యము తెలియ దఁట! వింటివా? కావున, మహామాయావి యైనయింద్రజిత్తు తమసన్నిధానమున నున్నాఁ డనుపరిజ్ఞానము వీరి కస్మదీయబాణసంఘాతఘాతసంభూతవ్రణబాధచేఁ దెలియవలసినదే కాని యింద్రజిద్వస్తుయాథార్థ్యము దెలియఁ దగదు. అంతేనా? సరే! ఇఁకఁ గానిత్తము. ఈవీరవేదాంతిని—ఈనరరూపదేవుని——ఈరాముని ముందుగాఁ గొట్టి వేదాంతపరిజ్ఞానమునకు వేదనాపరిసహిష్ణుతకు నెంతదూర మున్నదో కనఁబఱచెదను. అటు వెడలి వచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

దీ——ఈదినమున నామహాపరాక్రమవిజృంభణమున కవసరము కలిగినది. యుద్ధము లేనికాలమందును యుద్ధకాలమందును గూడ నావృత్తి ప్రాణినాశనమే. శాస్త్రముచే నప్పుడు——శస్త్రముచే నిప్పుడు—— మందుచే నప్పుడు——మందుచే నిప్పుడు——

గీ. దాశరథిలోహమును సుమి ♦ త్రాతనూజ
గంధకమును గలిపి దగ్ధ ♦ కపివరగజ
పుట మొకటను రాఘవభస్మ ♦ మును నెఱుపుగఁ
జేసి వాడెద బైరాగి ♦ చిటుకగాఁగ.

(తిరోహితుఁ డగునింద్రజిత్తు మఱియొకవైపునుండి రామునిపై బాణముల విసరుచున్నాఁడు.)

రాము—హా. హా. హా. హా. (అటు నిటు తప్పించుకొనును.)

లక్ష్మ—అగ్రజా! అవి యేమి? అట్లు తత్తరపడెద రేల?

(నేపథ్యమున) సౌమిత్రీ! అది యేమి యని యన్నగారి నడుగు చుంటివా? ఏమియో నీవుకూడ రుచిఁజూడుము.

లక్ష్మ—అబ్బ! అబ్బ! బాణములు గ్రుచ్చుకొను చున్నవి.

ఆంజ—(రఘువీరులను కౌఁగిలించుకొని) రాఘవులారా! బాణము లెక్కడివి? బాణము లెక్కడివి?

ఇం—ఎక్కడివి యెక్కడివని వీఁడు మిక్కిలి నిక్కుచున్నాఁడు. తగిలించు మేఘనాదా! ఈక్రోఁతి కొకమాత్ర తగిలించు.

రాము—హా. హా. హా. (అటు నిటు తిరుగును.)

ఆంజ—రాఘవులారా! మిమ్ములను నాబాహువులచేతను వాలముచేతను జుట్టఁ బెట్టెదను. బాణము లేవియో నాకుఁ దగులును. రామచంద్రప్రభూ! ఈవిధముగ నాశరీరమును బవిత్రము చేసి కొనెదను. కటాక్షింపుఁడు. (సాష్టాంగపడును.]

లక్ష్మ—అబ్బ! అబ్బ! మర్మములు భేదిల్లుచున్నవి.

ఆంజ—అయ్యయ్యో! లక్ష్మణా! రామప్రభూ! మీరు బాధపడుచుండ వానరాధముఁడ నైన నే నూరకుండవలసినదేనా? ఇఁక నాసేవకాత్వ మేల? నాబ్రతుకేల?

(కౌఁగిలించుకొని తోఁకఁ జుట్టఁ బోవును.)

రాము—నీకు మాయందు మిగుల ననురాగ మున్నది. సంతోషించితిమి. స్వకీయసుఖపరాఙ్ముఖత, పరకష్టదర్శనాసహిష్ణుత యను నుత్తమగుణములు నీయందుఁ బూర్ణముగ నున్నవి. మాకుఁ దగులవలసిన బాణఘాతముల కడ్డుపడి నీవు దగిలించుకొనుట న్యాయమా? అడ్డుపడి మమ్ము బాణపీడనుండి తొలఁగించినకంటె నీమాటవలన నెక్కువ సంతస మొం

దితిమి. కావున నటుండుము. అటుండుము. తొందర లేదు
హా. హా. హా.

లక్ష్మ.—అబ్బ! అబ్బ! రామచంద్రా! రామభద్రా!

రాము.—హా. హా. హా. లక్ష్మణా! లక్ష్మణా!

దీ.—ఒకరినొక రోదార్చుకొనుట లేదు సరేకదా యొకరినిజూచి యొకరు నొకనిపేరు దలఁచుకొని యొకఁ డేడ్చుచుండుట నేను జూచుట నా కీదినమునఁ గ్రొత్త కాదు. నేను వైద్యము చేసినచోటుల నెల్ల నిట్టివిచిత్ర దర్శనము నా కలవాటే.

లక్ష్మ.—అబ్బ! అబ్బ! ఏమి సేయుదును? ఏమియుఁ దోఁచదు. ఎట్లు తప్పించుకొనఁగలము హా. హా.

రాము.—హా. హా. హా. హా.

ఆంజ.—మీకుఁ బ్రతినిధిగ నేను బాధపడుదును. నన్నుఁ గటాక్షింపుఁడు.

రాము.—కేసరీతనయా! మహాభిమానముచే నాకంటె నాందోళనపడుచుంటివి కాని బ్రహ్మజ్ఞుఁడ వైననీకుఁ దెలియని దేమున్నది? ఇది యంతయు నింద్రజిత్తుపని.

గీ. కష్టసుఖభుక్తియందు లో ♦ కమున జీవ
పాళి భేదంబు లేదు; మా ♦ వంతుకష్ట
మిపుడు వచ్చె; నింక మఱి రా ♦ నీ; సహించి
తలల నెగ్గుటకంటె వై ♦ ద్యంబు కలదె?

గీ. ప్రాగ్జననకృత్యజ మిది ప్రా ♦ రబ్ధ మనుభ
వమునఁ గాని శాంతింపదు; ♦ బాధమాకు
వల దనిన నోసరిలునె? కా ♦ పాడవలయు
నంచు నుంచిన స్వాధీన ♦ మగునె నీకు?

అది గాక,

గీ. తిరుగఁబడెడ మన్నను మన ◆ తర మగునె? మ
నత నుధీశక్తి యంత ము ◆ న్నటిదె; యైన
నేమి? దురదృష్టదినము లే ◆ తెంచునపుడు
పని యొనర్పవు; మఱియు న ◆ భ్యంతరమగు.

గీ. అంధకారంబునను నేత్ర ◆ మట్టులు, సుడి
గాలివిసరిన యప్పుడు ◆ కాగితంపు
బుట్టలోని దీపిక యట్లు, ◆ బుద్ధిగాత్ర
శక్తు లట్టులె కష్టాన ◆ సరములందు.

ఇంద్ర.—ఛీ! అప్రయోజకునివలె నాఁడుదానివలె నదృష్టమును దూషించుకొందు వేమి? పౌరుష మీయనిబ్రహ్మను దిట్టుము. బుద్ధిలేక యిక్కడకు వచ్చితి నని నిన్నుఁ దిట్టుకొనుము. అంతేకాని దినము లేమి చేసినవి?

ఆ. వె. బుద్ధిలేనిపనులఁ ◆ బోనరించువానికి
దినము లేమి సేసె? ◆ తను వెఱుఁగక
వ్యయము సేసి ముట్టి ◆ పాత్రఁ బూనిన భాగ్య
హీనునకు గ్రహంబు ◆ లేమి సేసె?

లక్ష్మి—అబ్బ! అబ్బ! అరే! నీచుఁడా! దురాత్మా! చండాలా! పాపీ!

గీ. ఏమిపని సేయుచుంటివి ◆ వీవు? నీది
యొక్క బ్రతుకె? ఛీ! గొంతుక ◆ నొక్కుకొంచు
చావరాదో? గడ్డిఁ దినుము ◆ చౌర్యమునను
మమ్ము బాధింపనే పౌరు ◆ షమ్ము నీకు?

గీ. అబల బాధించుటయె శౌర్య ◆ మని తలఁచితె?
తేళ్లె జెఱ్ఱులు ముండ్లు బా ◆ ధింపవో? జ్వ
రాదిరుజలు బాధింపవో? ◆ రా! మగతన
మున్న రా! ముక్కలుగఁ గోయ ◆ కన్న హా. హా. హా.

(క్రోధించి మీసాలుదువ్వును.)

దీ—లక్ష్మణా!

గీ. తన కథీనుఁడు గానట్టి ♦ జనునిపైనిఁ
గలుగుకోపము తన్నె సం ♦ క్షయము సేయు
చమురు గలుగవి(ప్రమిదలో ♦ జ్వాలనమొందు
నట్టి వత్తి యంతయు బుగ్గి ♦ యగును గాదె?

లక్ష్మ—ఓరీ! అధమా! అధమాధమా!

గీ. మగతనము లేదు; కనఁబడి ♦ మనఁగ లేవు?
సరియె; నన్నొట్టు నే నీవు ♦ సములఁ; మెడను
కాలిగోటిమట్టికయినఁ ♦ బోల లేని
యీ వతని గొట్టి నన్ను బా ♦ ధింప కింక.

రాము—తమ్ముఁడా!

గీ. నేను జ్యేష్ఠుఁడ ననుమాట ♦ కాని యెప్పుడు
నీ కుపచరించ లేదయ్యె; ♦ నీదు దేవు
లాట యెప్పుడు నాకొఱ ♦ కయ్యె; నిపుడు
కూడ నా బాధకే వగఁ ♦ గూరుచుంటె?

ఆంజ—మహా(ప్రభూ! మీరు బాధ నొందుటచే సేవకుఁడ నైననేను వ గఁ గూరుటయే కాక యంతకంటె నేమి చేయఁగలను? వ్యర్థుఁడ నై యపగతలజ్జాశక్తినై మీ వేదనను జూడ లేక కన్నులఁ బొడుచుకొనవలయు ననుకోరికఁ గలవాఁడనై (బదికి యుండియు మృతతుల్యుఁడ నై యిచ్చట మొరడువలె నుంటిని. రామచం(ద (ప్రభూ! సౌమి(త్రీ! బాధగనున్నది కాఁబోలు నేమి? హా. హా! రామా! రామా! రామా! ఇట్టిమాయాశక్తి(ప్రభావ మీతనికి (బహ్మవరమువలనఁ గలిగినదై యుండును. ముదిజనుఁ డైన (బహ్మ నిట్టిపరమనీచున కిట్టివరము లిచ్చినందులకు శిక్షింపవలసియున్నది. మహా(ప్రభూ! నాకు సెలవిమ్ము.

గీ. బ్రహ్మలోకంబునకు నేగి ♦ బ్రహ్మతలలఁ
బట్టి వానితో గినిసి ♦ గొట్టి మఱియు
కినిసి దాని మోది వి ♦ హీనజీవుఁ
గాఁగఁ జేసివచ్చెద నయ్య ♦ క్షణములోన.

రాము—తీవ్రుఁడా! ఏను మంటివా? అలౌకికబాహుపరాక్రమము గల యంజనానందనుని మాటలు. ఆంజనేయా! మాయెడల నీకుఁ గల యనురాగము భగవంతుని నిర్హేతుకజాయమానకటాక్షమువంటి దే కదా! నాకు సంభవించిన ప్రారబ్ధమువంటిదే సుగ్రీవునకు వచ్చుటచే నే నాతనికి సాహాయ్య మొనర్చి యతనియనురాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నైతిని. నేను నీ కేమైన యుపకార మొనర్చి యుంటినా? సీతాన్వేషణముఁ జేసి నా కమితానంద మొసంగితివి. యుద్ధమున ననేకరాక్షసులఁ జంపి నాకు సాహాయ్యసంతోషము గొనర్చుచుంటివి. ఇప్పుడు మా బాధఁ జూడలేక బ్రహ్మను వధింతు నంటివి. నీ వెంత చేయుట కైనఁ దగినవాఁడవే కాని,

గీ. నలువ వానికి వర మిచ్చె ♦ నాఁడు గాని
యిట్టిగతి నొందు మని శాప ♦ మిచ్చినాఁడె
మాకు? మాదు ప్రారబ్ధక ♦ ర్మ ఫల మిద్ది
బ్రహ్మ నూరక నిందింపఁ ♦ బాడి గాదు.

ఆ. వె. మాకుఁ దండ్రి లేఁడు ♦ మాదుసంసారముల్
పుత్రజనకస్థలముఁ ♦ బూన వయ్యె
మాతృదేవతలును ♦ మాయొద్ద లేరైరి.
ఇంత కేను, నాకు ♦ నతఁడు నంతె.

ఆ. వె. బహువిధకష్టదశలు ♦ ప్రాప్తమైనటు లెంతు
[illegible] నగునె ♦ యెఱుఁగ రాదు

తల్లి, దండ్రి వీవె ♦ తనయుండ వగు దీవె
మమ్ము విడచి పోకు ♦ బమ్మకడకు.

దీ—మేఘనాదా! వినుచున్నావా? రాముఁడు కూనుశాగము నారంభించినాఁడు.

ఆంజ—అయ్యయ్యో! రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చును.)

లక్ష్మ—హారిహారీ! హారిహారీ! రామచంద్రప్రభూ! రామా! రామా! (ఏడ్చుచు) ఓరీ! మేఘనాదా! రేమూఢా! క్రూరా! ఏమిపని చేయుచుంటివిరా చండాలుఁడా?

ఆ. వె. రారా! ఎదుటఁ బడర! ♦ వీరున కిది నీతి
గాదు; రార! ఏర ♦ కానఁబడర!
రావణునికొడుకవు ♦ గావఁటరా? నీచ!
మూర్ఖ! దొంగ! కుక్క! ♦ మూఢ! పశువ!

రాము—సౌమిత్రీ! తొందర పడకు. మన కపకారి యైనను బ్రహ్మవంశమునఁ బుట్టినయింద్రజిత్తు నట్లాడఁ దగునా?

గీ. మనము మనలాభమును గోరి ♦ యనికి రాఁగ
నతనిక్షేమముకై యాతఁ ♦ డట్లు చేసె
స్వపరతమె జీవస్వభా ♦ వంబుగానఁ
బరునిఁ బల్లెత్తుమాటయుఁ ♦ బలుకఁ దగదు.

ఇంద్ర—వింటివా? దీర్ఘకాయా! రాముఁడు మెత్తఁబడినాఁడు. కాని లక్ష్మణుఁ డింకను బింకముగ నున్నాఁ డేమి?

దీ—గీ. ఓటమి గలిగినపుడు వా ♦ క్పాటవమును
భయముగా నెంచవలయును ♦ బ్రాణయాన
సమయమున నాడుతర్జని ♦ స్థమగుపైత్య
నాడినిని గ్రహింపఁదగు వాత ♦ నాడిగాఁగ.

గీ. ఇష్టతముఁ బూర్తి యయ్యె; నిం ♦ కేమి లేదు;
స్వాంతనముచే నిందాఁక ♦ నిలువఁబడిరి;
గాత్రమున గ్రుచ్చుకొనిన నా ♦ గశరసంఖ్య
వలనఁ జూడనొప్పిరి యేఁను ♦ పందులట్లు.

ఆంజ—మహాప్రభూ! తూలుచున్నారు. పట్టుకొననా?

(పట్టుకొనును.)

గీ. అతులితస్థైర్యసంశోభి ♦ యసురమాయఁ
దూలవలసె స్వోత్తమగతి ♦ కై లలితప
దములఁ బట్టనే నితనియూఁ ♦ తకయి కరముఁ
బట్టవలసివచ్చెను నేఁడు ♦ బ్రహ్మవ్రాత.

ఇంద్ర—"అబ్బ, అబ్బ" యనునాక్రందనములు హాహాకారము లిప్పుడ చల్లారిన వేమి?

దీ—దింప సిద్ధముగ నున్నయౌషధపాకఘుటికలలో నిగుడగుడలు సాంగశీతల మైనతరువాత మానవా? చూడుము! రామునకు,

గీ. దందశూకవిషం బెల్లఁ ♦ దలకు నెక్కె
నలుపులో నల్లఁగానఁ గా ♦ నంగఁబడదు
కాని, మొగము నల్లయ్యె మూర్ఛ ♦ గన్ను పడియె
నోటివెంట లుబ్బలుగాఁగ ♦ నురుగు జాఱు.

రాము—హా! లక్ష్మణా! హా! లక్ష్మణా! (నేల వ్రాలును.)

లక్ష్మ—రామా! రామా! రామా! రామా! రామా! రామచంద్రా! రాఘవేంద్రా! నాకంటె నీవు సుకుమారతరుఁడవు గాన నీపాటు నే జూడవలసి వచ్చెనా? రామా! రామా!

గీ. కోసలాత్మజాఫల మిలఁ ♦ గూలె నొక్కొ?
అర్కవంశదీపంబు చ ♦ ల్లారె నొక్కొ?

భువనములయూఁత హా! పడి ♦ పోయె నెక్కొ?
జానకీలక్ష్మణులగతి ♦ జాఱె నెక్కొ?

రామా! రామా! (నేలఁ గూలును.)

ఇంద్ర——సెబాస్! సెబాస్! దీర్ఘకాయా! రాముఁడే లక్ష్మణునికంటె బలీయుఁడు గదా! రాముఁ డేల ముందు పడిపోయినాఁడు?

దీ——గీ. విషదశన వేదన, విసూచి ♦ విషమజ్వరార్తి
యనెడుమూఁడురోగములచే ♦ తను బలిష్ఠుఁ
డే త్వరగఁ జచ్చెడును బల ♦ హీనుకంటె
నని మరణశాస్త్రమర్మ మ ♦ య్యా! సురారి.

అదిగాక,

గీ. వంత సిద్ధించినప్పుడు ♦ బాగుగుడుచు
నేడ్చువాఁడు, కోపమువచ్చ ♦ నేని యొడ లె
ఱుఁగక చెడఁదిట్టువాఁడు త్వ ♦ రగ నశింపఁ
డవ్వి యడఁచునాతఁడు చావు ♦ నందుఁద్వరగ.

గీ. వంత యెటులో వెళ్ళడఁగ నా ♦ పత్తు లేదు
లో నడఁచిపెట్టుచో మహా ♦ హాని యగును
తేలి చిక్కినకురుపవ ♦ లీల మాను
గుండెనంటు నెడుగు రాచ ♦ పుండు చంపు.

రాజ——హా! హా! సౌమిత్రీ! నీవు కూడ నేలఁ గూలితివా? ఈయవస్థ లోఁగూడ శ్రీరామచంద్రుని ననుసరించి కృతార్థతను బొందనే యుంటివా? నేను మిమ్ములను నింపులకే యాశ్రయించితినా? రామా! రామా! రామానుజా! (ఏడ్చును.)

ఇంద్ర——రామలక్ష్మణులు నరులు; వీఁడు కపి ఏమిసంబంధ మున్నది? వీఁడేల యేడ్వవలయును?

దీ—

సీ. అద్దిరయొకవింతగా నెంచ • కంఠకోష్ఠ
తగులయిర్వారం దోకఁ బేద్వఁ • దక్కువాఁడు
నేడ్చు; నోరు కారము భుజి • యించి పొక్కఁ
గన్నుఁగవ బాష్పనీరంబుఁ • గార్చుఁ గాదె?

ఇంద్ర—రామలక్ష్మణు లిక్కడికి నామమాత్రు లైనట్లే కదా?

దీ—దేవేంద్రుని గెలిచిననీవు దలఁచుకొనిన నరులును; ధన్వంతరినిముక్కు నేలరాచిన నేను దలఁచుకొనిన రోగులును నశించుట వింత యేమున్నది?

ఇంద్ర—అయిన నొకసారి నాడిఁ జూచి వచ్చెదవా?

దీ—(తనలో) దగ్గఱకుఁబోయి స్పృశించుటకు భయ మగుచున్నది. (ప్రకాశముగా) చూచుటకు నాడియెక్కడిది? అయినను వైద్య శాస్త్రరహస్య మొకటి—

సీ. నాడియున్నఁ జావఁగ లేదు; • నాడి పోవఁ
జచ్చె; నింతె చెప్పఁగలము; • జబ్బురీతి
పైలక్షణములచే గ్రహియింపఁ • బడును; నాడి
గనుట టక్కు; భేషజము; దొం • గతన మగును.

ఇంద్ర—సరే! ఏమో ఏమో, యని సంశయించినమాత్రండ్రిగా రిఁక సీతాసమేతుఁడై హాయిగ నుండవచ్చును. ఈశుభవార్త నాయనకు నివేదింతము రమ్ము.

దీ—నీవు మిత్రునికి సీతాసంధానమును జేసి కృతార్థుఁ వైతివి. నేను కూడ నాతని కేదైన నుపకారముఁ జేసినఁగాని యాతని దర్శింప నొల్లను.

ఇంద్ర—నీ వేమి యుపకార మొనరింపఁ దలఁచితివి?

దీ—— గీ. భల్లూకంబులనెత్తుటఁ ♦ బ్లవగఖండ
పాళిఁ బెట్టి సన్ననిసెగ ♦ బట్టిఁబెట్టి
రహిని మర్కటకామేశ్వ ♦ రంబు వండి
దానితో దర్శన మొనర్తు ♦ దనుజపతిని.

ఇంద్ర——(నవ్వుచు) మర్కటకామేశ్వర మనులేహ్య మిప్పు డాతని కేల?

దీ——సతులసంఖ్యా వృద్ధి యగుచున్న సార్వభౌమునకు సంస్తంభన లేహ్యాదులు వలదా? వైద్యుఁడను నాపని యదియే కదా!

ఇంద్ర——స రే. నీయిష్టానుసారముగ నీవు పొమ్ము. నేనుఁ బోయెద.

దీ——నేను ముందు సుగ్రీవవధమునకై పోయెదను. (ఇద్దఱునిష్క్రమింతురు.)

ఆంజ——రామా! రామా! రామా! లక్ష్మణా! లక్ష్మణా! పలుకరా? మహాప్రభూ! రామభద్రా! నీదాస్యమునఁ దరింపవచ్చిననన్ను విడనాడితివా? నావలన లోప మేమి? భక్తదోషభోగ్యత్వగుణముగలనీకు నాపైఁ గోపమేల? దాశరథీ! రాఘవా! రామచంద్రా! రఘువీరా! రామా! రామా!

గీ. అగ్నికంటెను బరిశుద్ధుఁ, ♦ డాంగిరసుని
కంటె ధీశాలి, యమృతాంశు ♦ కంటె సుంద
రుండు, నబ్ధికంటెను గభీ ♦ రుం డభాగ్య
పీడితాంజనేయునిదేవుఁ ♦ డేఁడి? యేఁడి?

గీ. అర్కకులము పవిత్రత ♦ నందఁ బుట్టి,
దశరథునకుఁ దనూజుఁడై ♦ ధరణిసుతకు
భర్తయై ద్వితీయబ్రహ్మ ♦ పరిగృహీత
జృంభకాస్త్రీఁడు నగుధీరుఁ ♦ డేఁడి? యేఁడి?

గీ. ఎంతదివ్యాస్త్రకోవిదుఁ, ♦ డెంతధీరుఁ,
డెంతబలగముగలమూర్తిఁ, ♦ డెంతభోగి,

యెంతమంది శత్రువాంకు, ◊ నెంతబలియుఁ,
నెట సహాధ్య? యెచ్చటిలంక? ◊ యిట్టులగునె?

గీ, ఉన్న రాజ్యంబునను గాక, ◊ కన్నతల్లి
యొద్ద లేక, బంధుపటలి ◊ యొద్ద లేక,
యున్న తమ్ముఁడైనను నిట్టు ◊ లుండ, నూర
నున్న సతికైనఁ గనుమూపు ◊ లుండకుండ,
నుద్ధరిణెనీళ్లు నోటిలో ◊ నుంచుకొనుటకు
పేరయిన లేక, యతినుకు ◊ మారకైన
మేనునకు మొత్తనైనచా ◊ పైన లేక

రామ! రామ! రామా! రామ! ◊ రామ! రామ! (ఏడ్చును)

గీ. కఠినమర్కటుఁ డొక్కఁడు ◊ కాఁపుఁ గాయ
ప్రాణశయ్యపైఁ బవళించి ◊ పాణిపాద
ము లెచటను బెట్టిన వచటె ◊ నిలువ రామ!
రామ! రామ! రామా! రామ! ◊ రామ! రామ!

గీ. రామ! రఘువర! రఘువీర! ◊ రామభద్ర!
యనుచు మొత్తుకొనిననైనఁ ◊ గనుఁదెఱువక
యుల్లుగానుంటి వేమయ్య! ◊ ఇకనో! తమ్ము
నైన నఱకంటఁ జూడవే ◊ మయ్య! రామ!

గీ. అండజమువాసి, నీపాది ◊ కట్టించు నమ్మి,
సేవనంబుల సేవించి, ◊ నిన్నుఁ గొలిచి,
తనువు సాఫల్యముగఁ జేసి ◊ కొనినరాము
భక్తవరాణిక్య మిడిగా! ఈ ◊ వంకఁ జూడు.

(అనిలక్ష్మణునిఁ జూచుచున్నాఁడు.)

హా. హా. హా.

సీ. ఇంతవానికి నిరతి ♦ నిట్టిపాటు
నిట్టియవమానమునిచేత ♦ నిట్టిపాటు
సంభవించిన యప్పుడు రా ♦ జ్యంబు లేల?
తల్లు లేల? తనయు లేల? ♦ తమ్ము లేల?
బంధుమిత్రసేవకు లేల? ♦ భాగ్య మేల?
ఐహికములగుని జెప్పు ♦ లాటలేల?
ఉన్నవిదె యుపయోగింప ♦ కుండినప్పుడు
యెప్పుడు లేదు లేదని చెడ ♦ నేర్చు టేల?
జరుగుచుండినయంతిము ♦ సంబున్నైన
మునది గాకుండినప్పు డీ ♦ ధనవిచార
మేల? మృదు లాడి యాచించి ♦ దేహమేకే
కి సుమ్ముఁ గట్టుకొనుచు నుండుటఁ ♦ [illegible] లేల?
మనసు ప్రజ్ఞలు గన్యాకేఁ ♦ [illegible]
పౌరుష ప్రతాపములు [illegible] ♦ [illegible]
భాగ్యము లెవరికైనాః బాధ ♦ [illegible]
నాఘుః దుర్గతి మాన్పను ♦ [illegible]
సత్పృటికి నాత్మృటయె మృతి ♦ [illegible]
బాలు నని సిద్ధమై యుండ ♦ వలయుఁ గాని
లంపటాలేల? చెడదెప్పు ♦ లాట లేల?
ప్రాకులాడుట లేల? పా ♦ ట్లాట లేల?

గీ. ఊరలోన విసాచి ♦ చేరునప్పుడు జనుల్
కాంతబుద్ధిని ♦ [illegible] యుండు
రెక్కడుఁ జూచిన ♦ నితిహాసకథనముల్,
వేదాంతచింతాప్ర ♦ వీణతలును,

వీథివీథికి హరి ♦ గాథ, లింటింటి కొ
క్కటి రెండుశివశక్తు ♦ లెటను జూడ
గ్రామదేవతలయో ♦ రలు, పోతరాజపూ
జలు, గణాధిపతుల ♦ సందడులును,

గీ. ముడుపులును, మ్రొక్కులును, బలి ♦ పోతు, లమిత
కుంభనైవేద్యములు, భక్త ♦ కోటితాండ
వములుఁ గల్గి గ్రామము శుభా ♦ వహ మగును; త
దాపద తొలంగ నెప్పటి ♦ యాట యగును.

గీ. కడుపునూడఁ గల్గెడుహరి ♦ గానకళల
కడుపుచల్లఁబడెడుదాఁక ♦ నిలుచు; ముక్తి
దాసరయ్యనారాయణ ♦ ధ్యానగాన
తత్పరత జోలి నిండెడు ♦ దాఁకఁ గాదె?

గీ. కలఁగనెడువాతఁ డిది కల ♦ గాని సత్య
గాథ కాదని యొకపుడు ♦ కనుఁగొనియును
మఱల మూఢుఁడైనట్టులు ♦ స్మృతుఁడు తన
భ్రమ నొలఁగియుఁ దిరిగి పిచ్చిఁ ♦ బడినయట్లు
ప్రకృతిపరిబద్ధజీవాత్మ ♦ యొకపు డైహి
కార్థమిథ్యాత్వవిజ్ఞాన ♦ మందియును ది
రిగి మహామాయలోన జా ♦ ఱి పడి మునిఁగి
మునిఁగి కెక్కు కెక్కని కొట్టు ♦ కొనును గాదె?

నేను నిష్ఠ పట్టెఁ. ఈమహామాయావు లగురాక్షసులు నిశ్చేష్ట తనొందినరామలక్ష్మణులను గ్రహించుకొని పోకుండ నేను వీరి ని గాఁపు గాయవలయును! రామ! రామ! రామ! (చుట్టుఁ దిరు [illegible]

(నేపథ్యమున) రాముఁ డెచ్చట నున్నాఁడు? రాముఁ డెచ్చట నున్నాఁడు?

ఆంజ——ఆఁ! ఆఁ! ఎవఁడవు నీవు? నీపేరు చెప్పకుండ నిఁక నొక్కయడుగు ముందునకుఁ బెట్టిన నీప్రాణములు దక్కవు. జాగ్రత్త!

(నేపథ్యమున) సచివాగ్రణీ! చంపుట కనేక రాక్షసులు లేరా? రాజునే చంపఁదలఁచితి వేమి?

ఆంజ——మహాప్రభూ! సుగ్రీవరాజేంద్రా! క్షమింపుము. ఇటు రమ్ము.

సుగ్రీ——(ప్రవేశించి) ఆఁ! ఆఁ! రామలక్ష్మణు లిట్లుండి రేమి? అయ్యయ్యో! జీవించియున్నారు గదా? ఇంతపని చేసినవాఁ డింద్రజిత్తేనా?

ఆంజ——మాయాసంగరకఠోరుఁ డైనయాతఁడుతప్ప మఱి యెవ్వఁ డిందులకు సమర్థుఁడు?

సుగ్రీ——(రామలక్ష్మణులకు నమస్కరించి,) దాశరథులారా! నేను జీవించియుండఁగ మీ కిట్టియిక్కట్టు సంభవించినదా? హా! నేనీ ఘోరపాపమును జూడలేను. హనుమంతా! "పేరు చెప్పకుండ నొక్కయడుగు ముందునకుఁ బెట్టినయెడల నీప్రాణములు దక్కవు" అని కంఠోక్తిగాఁ బలికితివి. పేరుచెప్పలేదు. ఎన్నియో యడుగులు ముందునకుఁ బెట్టితిని. నన్నింక నేలచంపవు? హనుమంతా! సత్యవంతా! కానీ——కానీ——(ఆంజనేయునిపాదములకు మ్రొక్కును.)

ఆంజ——(లేవఁదీసి, కన్నులనీరు వెట్టుకొని) హా. హా. హా. హా.

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. ఇఁక సంఘమరణమే. ఇఁక సంఘమరణమే. అయ్యో! అయ్యో! (పెద్దకేకలు కలుగును.)

సుగ్రీ——(అటు చూచి) అది యేమి? రామలక్ష్మణమూర్ఛను విని క్రోఁతులు చెల్లాచెదరై పాఱిపోవుచున్నవి. ఎంతప్రారబ్ధము. ఓ వానరవీరులారా!

గీ. ఇదిగో! నడఁ బూని సుగ్రీవుఁ డిచట నుండ
నిచట లేనిహనూమంతుఁ డీడ నుండ
రామలక్ష్మణు లిట నుండఁ బ్రాణ మొంది
పరుగు లిడనేల? వెనుకకుఁ దిరుగుఁడయ్య!

(నేపథ్యమున) అమ్మయ్యో! ఇంద్రజిత్తు! ఇంద్రజిత్తు! హా. హా. హా!

(కేకలు.)

(తిరిగి నేపథ్యమున)

గీ. అన్నకొంకుకొటుఁ బోలిక ననుసరించి
యింద్రజిత్తుని నన్న ధావించినారు
వీరాను హీతుఁడను; వీరరాజ మిత్రుఁడ; రఘు
వరపదాశ్రయనిరతుఁడ; నల్ల వంగులారం!

(తిరిగి నేపథ్యమునఁ బెద్దసవ్వడితో) ఆహా! ఆహా! ఆహా! మన విభీషణుఁడు; మన విభీషణుఁడు. ఆఁగు; ఆఁగు; పోకు; పోకు. తిరుగు; తిరుగు; దిగు; దిగు.

సుగ్రీ—ఆంజనేయా! ఇంద్రజిత్తున కింతగా భయమొందుచున్న వానరు లీరామలక్ష్మణమూర్ఛ వినినతరువాత నెట్లుందురో! ఎందాలకైన నుంచితే. నీవు వీరిద్దఱిని గ్రహించి కిష్కింధకు సుషేణవు దగ్గరికిఁ దీసికొని పోయి యచ్చట చికిత్స చేయించుచుండుము. ఇంతలో నేను రావణుని జంపి సీతాదేవిని గ్రహించుకొని వచ్చి శ్రీరామచంద్రునకు కప్పించి కృతార్థుఁడ నగుదును.

ఆంజ—అట్లానే. అయిన విభీషణునియభిప్రాయ మెట్లుండునో వినినపిదప మీయాజ్ఞల నాచరింతును.

(విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

సుగ్రీ—(ఏడ్చుచు)

గీ. దుష్టసోదరబాధను ♦ దొలఁచి నాకు
రాజ్యమొసఁగినఘనుఁడు దు ♦ ర్భ్రాతఁ జంపి
యుర్వీపతి నిన్నుఁ జేయఁగ ♦ నున్నఘనుఁడు
మింటికేగెను గట్ట! సౌ ♦ మిత్రితోడ.

(ఎదురుపోయి కౌఁగిలించుకొని యేడ్చును.)

విభీ—ఆఁ! ఆఁ! ఏమీ? ఎంతమాట! ఏరి! ఏరి!

సుగ్రీ.—గీ. సూర్యవంశప్రదీపు, ల ♦ వార్యదివ్య
శరులు, లోకత్రయీధురం ♦ ధరులు, దాశ
రథులు, బహుబాహుబలు లతి ♦ రథులు, రామ
లక్ష్మణులు వీరె కట్ట! నే ♦ లపయి; నిరుగో!

విభీ—(సమీపించిచూచి) హా! రామచంద్రా! హా సౌమిత్రీ! మహాను
భావులు మహాపురుషు లగువీరికు దుర్మార్గశిరోమణి యగు
మాయన్నవలన నెంతయాపత్తు సంభవించెను?

సుగ్రీ—రావణునివలనఁ గాదు. రావణివలన.

విభీ—అఖిలలోకాపన్మూలకారణ మగురావణుని మూలచ్ఛేదము సేయ
కుండ నప్పుడే యొఱఁగినారేమి? దుష్టశిక్షణము శిష్టరక్షణము
సత్యవాక్యప్రపాలనమును రాఘవులబిరుదు గదా! మహాప్రభూ!
వంశాచారవిరుద్ధత సంభవింప నున్నది. లెండు; లెండు.

సుగ్రీ—విభీషణా! నీకీవెఱ్ఱి యేమి? ఇఁక నేమున్నది? ఇఁక నేమున్నది?
అయ్యో! రామా! రామా! (ఏడ్చును.)

విభీ—వానరరాజా! నీవు జేలపడి విచారించి నన్ను మఱింత యడలఁ
గొట్టకుము. ఏమి సేయఁ గలము?

గీ. సామ్రాజ్యమునఁ, బందెమున, శాస్త్ర ♦ వాదమునను,
బవరమున జయాపజయ సం ♦ భవము నెట్టి

వానిచేతాయి; జలగతా ♦ వర్త్ చలము;
గాలిపాటు; గాజే యెట్టి ♦ ఘనులకైన?
ఇఁక నిప్పుడు మనము చేయఁదగిన దేమి?

సుగ్రీ—ఏమున్నది? రామలక్ష్మణుల నాంజనేయునిచేఁ గిష్కింధకుఁ బంపి

గీ. ఆకసినీకాశముష్టిప్ర ♦ హారములను
రావణునిఁ జంపి సీతను ♦ రామునకును,
బ్రాకటాసురరాజ్యంబు ♦ నీకు, నిచ్చి
యేవువాఁడను నారాజ్య ♦ మునకు నేను.

(నేపథ్యమున) చచ్చినరామునకు సీత నిచ్చుట యెంతసౌభాగ్యముగ నుండునో బ్రదికియున్న విభీషణునకు లంకారాజ్య మిచ్చుట యంతయసందర్భముగ నుండును. ఓరాక్షసవీరులారా! విజయ మైనది. రామలక్ష్మణులు కడతేరిరి. కపులారా! తోఁకలు ద్రెంపుకొని పాఱిపొండు.

విభీ—ఆమాట లాడువాఁడు రావణదుష్టవైద్యుఁ డగుదీర్ఘకాయుఁడు. చూచితివా! రామలక్ష్మణులమూర్ఛ నెట్లు వెల్లడించుచున్నాఁడో? మహాప్రమాదము సంభవించును. ముక్కు నూపిరి యున్నంతవఱకు యుద్ధముజరుపవలయు గావున నేను రణరంగమునకుఁ బోయెదను. కలకలము నివారించెదను.

(పోవును.)

(నేపథ్యమున) ఎక్కడ? సుగ్రీవుఁ డెక్కడ? సుగ్రీవుఁ డెక్కడ?

సుగ్రీ—ఇక్కడ.

(నేపథ్యమున) ఇక్కడ నిక్కడ ననుచు మూలమూలల డాఁగినా వేమి?

గీ. ఆఁడుదానవౌ! మగవారి ♦ కగపడవు! బి
డియపడకు! నిను జోటఁ బో ♦ డిచి, ఘటమున

నడిమి, యష్టభాగముకపా ♦ యంబుఁ దీసి,
యసురపతి కిచ్చి, రణజూర్తి ♦ నాహరింతు.

సుగ్రీ—ఓ హో! ఈవీరవైద్యుఁ డెవఁడు? ఓరీశూరశుంఠా! రావణ రణజ్వరము రామబాణరసమునఁగాని హరింపదు. సుగ్రీవకపా యమున నీప్రాణజ్వరము హరించును. ఓరీభిషగ్వాచాటా! మూఢా! ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. నీమందుల సంచి సిద్ధముగ నుంచుకొమ్ము. ఆంజనేయా! భద్రముగ నుండుము. ఒక్కగడి య నిరీక్షించి వీరికిఁ జైతన్యము రాకుండినయెడలఁ గిష్కింధ కుఁ దీసికొనిపోవుటయే మంచిది. విభీషణుఁడు తనయభిప్రాయ ము సెప్పకుండ నేగినాఁడు.

(సుగ్రీవుఁడు నిష్క్రమించును)

ఆంజ—రామా! రామా! ఎంతసేపుమోహపడియుందురు? ఇంకనైన లేవరాదా? మీ రిట్లుంటచే సృష్టియంతయు వ్యత్యాసముగ నున్నట్లు తోఁచుచున్నది

గీ. గాలి స్తంభించె; నాకల్ల ♦ లాడకుండె;
గుండెలో గుబులుపుట్టెఁ; జం ♦ ద్రుండు సగము
చచ్చి మునుఁగువఁడు వఁ దాఁటె; ♦ సర్వజగతి
జీవశూన్యమైనట్లు తోఁ ♦ చెడిని మదికి.

రామా! రామా!

రాము—(ఉస్సురనుచు) ఆంజనేయా! కనిపెట్టి యుంటివి కదా? త మ్ముఁ డేఁడీ?

ఆంజ—(లేచి) మహాప్రభూ! సంజ్ఞ నొందితిరా? ఇదిగో! సౌమిత్రియి చ్చట నున్నాఁడు.

రాము—హా. తమ్ముఁడా! తమ్ముఁడా! మారుతీ! నాచేతిని తమ్మునిమొ డలిపై నుంచుము.

ఆంజ—(కన్నుల నీరు నొత్తుకొని) రామభద్రా! ఎంతగతి పట్టెను! త్రిలోకీభరణక్షమమైనహస్తమునకు నిర్భాగ్యునియూఁత కావలసివచ్చెను! (అట్లు చేయును.)

రాము—(ఉస్సురనుచు) హా తమ్ముఁడా! తమ్ముఁడా! పలుకవా? పలుకవా? నాయనా! నాయనా! పాపుఁడనైననాతో మాట్లాడవొల్లవా? హా! నీవంటిసోదరుఁడు నావంటిమందభాగ్యుని కేల దక్కును? రాష్ట్రమును విడిచి—తల్లిని విడిచి—సతినివిడిచి—సౌఖ్యమును విడిచి—నిద్రాహారములు విడిచి—నన్నే సర్వముగ నమ్మి—మహారణ్యములో—పదునాల్గు వత్సరములు—నాకోఁ బడరానియిడుములు పొంది—నాతండ్రీ!—నాతండ్రీ!—నేనింక జీవించి యుండఁగా—నీ విట్టిదశకు వచ్చితివా? లక్ష్మణుఁడేఁడీ యని యడుగుమీతల్లికి నే నేమి చెప్పుదును? మాతాపుత్త్రుల నెడఁబాపినపాపము నాగొంతుక కుర్త్రాడై చుట్టుకొనినదా? నీచే సేవ చేయించుకొనుటయే కాని, నీకెప్పుడును నే నేయుపకృతినైనఁ జేసి యుండనుగదా! ఈయుద్ధమందైన నిన్ను రక్షించుకొనుటకు నే నసమర్థుఁడనైతిని గదా? ఇట్టియశక్తుని నమ్మి నీవుమోసపోయితివి. నీగొంతు నేను గోసితినిరా! తండ్రీ! హా! సీతా! మహాసుగుణసంపన్నుఁడై—మనకుఁ బుత్త్రప్రాయుఁడై—పాదభక్తుఁడైన—నీమఱఁదియవస్థవింటివా? హా! సౌమిత్రీ! హా! సుగుణరాశీ! హా! మహాధనుర్ధరా! హా! బాహుపరాక్రమక్రమనిరసితశాత్రవసైన్యా! (ఏడ్చును)

ఆంజ—రామప్రభూ! కలుషపడకుఁడు. మీకువలెనే లక్ష్మణునకుఁగూడఁ గొంతసేపటికైనఁ గొంతసంజ్ఞ రావచ్చును.

రాము—మారుతీ! రావణునిఁ జంపి తద్రాజ్యమున విభీషణునిఁ బట్టాభిషేకింతునని యాతనిముందర నేమేమో గర్వప్రలాపము

లాడితిని. ఉత్తమక్షత్రియుని చేత చేసినతరువాతఁ దెలియవలసిన దే కాని మాటలచే ముందుగ వెల్లడికావలసినది కాదు. "మాట నెఱవేర్చుకొనలేకుంటి ననిమిగుల విచారించితిని; దయ యుంచి క్షమింపు,, మని చెప్పుము.

ఆంజ——మహాప్రభూ! మీ కట్టిచింత వలదు. సత్యవాక్యపరిపాలకు లగు మీపలుకు వృథ యౌవునా?

రాము——ఏమో! చూడు. అంగదపురస్సరముగఁ గపిసేనను వెంటఁబెట్టి కొని సుగ్రీవునిఁ గిష్కింధకుఁ బొమ్మని చెప్పుము. వానరవీరు లందఱు నాకుఁ బ్రాణతుల్యులు. నా కెంతయుపకారమైనఁ జేసినారు. యుద్ధమున మహాపరాక్రమము నగపఱిచినారు. నాయందు బద్ధానురాగులై యున్నారు. అట్టివారిని హేతుకకటాక్ష మెన్నిజన్మములకైన మఱువను. మాకర్మగతి యిట్లుండ వా రేమి చేయఁగలరు? చేయఁగలయంతవట్టు చేయనే చేసినారు. కాన దయ యుంచి యెవరియిండ్లకు వారిని బొమ్మని చెప్పుము.

ఆంజ——ఎంతమాటాడితిరి! "హా రీ!,, యని యిచ్చట నందఱుకపులును బ్రాణములను విడుచువారే కాని యొక్కఁడైన వెనుకకుఁ బోవునా?

రాము——పౌరుభీరుస్వభావము కలవారు గారు; కావుననే యనుజ్ఞ యిచ్చుచుంటిని. వృథగ నుండ నేల? నామాట విని పొమ్మని చెప్పుము మారుతీ! నాతమ్ముఁడు కొంచెము కదలినట్లు నిక్కగపడుచున్నదా?

ఆంజ——ఇప్పుడు మునుపటికంటె నూపిరి బాగుగ నాడుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

రాము——సంతోషమే! అబ్బ! ప్రాణములు తెప్పిఱిలునట్లుగ మంచిగాలి విసరుచున్నది! హా. హా.

ఆంజ—కాలకూటానలసర్పగరళము హాళ్లాష్ణత మీకు దేహమున వ్యా పించియుండుటచే మీకీగాలి సుఖకరముగ నగపడుచున్నది. కాని, యిది మహాభయంకరమై ప్రబలమైన ప్రభంజనము.

గీ. విటపములు పెళ్ళుపెళ్ళున ♦ విఱుగసాగె;
రోదసీగహ్వరము పాంసు ♦ రుద్ధమయ్యె;
అబ్ధి పొంగినగతి హోరు ♦ మనియె నేదొ;
సమర మాఁగెను తప్పని ♦ సరియెయాగుట.

రాము—(తనలో) నాగబంధవిమోచనమునకై గరుడమంత్రము స్మ రించుచుంటిని. భగవానుఁడైనవైనతేయుఁడు దర్శన మిచ్చుచు న్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగ)

గీ. జానకినిఁ జూచి నామది ♦ చల్లఁబఱుప
నమిత వేగంబునను వ్యోమ ♦ యానకలన
నటకు వచ్చునీవంటిని ♦ వ్వైతుకోప
కారులెవరైన వచ్చుచు ♦ న్నారొ? కనుము.

ఆంజ—మహాప్రభూ! విష్ణువహనకృతార్థతనుఁ డగువినతానందనుఁడు వేంచేయుచున్నాఁడు. (గరుడుఁడు ప్రవేశించును.)

ఆంజ—సర్పవైరీ! నమస్కారము.

గరు—(మారుతిని కౌఁగిలించుకొని) రామభద్రభక్తిచే జన్మమును ధరిం పఁజేసికొనుచున్నావు. రామచంద్రా! లక్ష్మణా!

రాము—మహానుభావా! నమస్కారము.

గరు—నమస్కారము.

ఆంజ— గీ. గరుడదర్శన మైనట్టి ♦ క్షణమునందె
సర్పబంధంబు లన్నియు ♦ జాఱిపోయె;
విష్ణుదర్శన మైనట్టి ♦ వేళయందు
భవమహాపాశము ల్తెగి ♦ పడినయట్లు.

గరు—(రామలక్ష్మణులను స్పృశించి) మీ కింక నాగపాశవిమోచన మైనదిలెండు; లెండు.

రాము & లక్ష్మ—ఆహా! ఆహా! (లేచుచున్నారు.)

రాము—మహానుభావా! (తమ్ముని గౌఁగిలించుకొని)

గీ. వసుధఁ దమ్ములందఱు కుండ ♦ వచ్చుఁ దఱచు
గాని యేజన్మమం దేరి ♦ కైనఁ గాని
యిట్టితమ్ముఁడు లేఁడు; న ♦ న్నితనిఁ గలిపి
బ్రదుకఁజేసితివయ్యా! హా! ♦ వైనతేయ!

గరు—మీవలన లోకము బ్రదికె ననుఁడు. దేవతలు బ్రదికినా రనుఁడు. అయ్యా! మీచే రావణసంహార మతిశీఘ్రకాలములోఁ గానున్నది. దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణమునకై యవతరించినమహాపురుషులరు!

గీ. ఎంతటిమహాత్మునకునైన ♦ నిలను బ్రకృతి
బద్ధుఁడైయుండ నేదొ యా ♦ పద గలుగక
పోదు; నుబ్బురీతిగ విడి ♦ పోక తీఱ
దయ్యా! మీ రెఱుంగని దేది ♦ యయ్యా? రామ!

మహానుభావా! నేనింకఁ బోయెదను. లంకానాథసంహారమును
శీఘ్రముగఁ జేసి బృందారకబాధఁ దొలఁగింతువుగాక!

ఆంజ—తథాస్తు. ఒక్క బృందారకగణబాధయే కాదు. సర్వలోకపీడ.

రాము—తమయాశీర్వాదమును శిరమున ధరించితిని. నమస్కారము.

లక్ష్మ—నమస్కారము.

గరు—ఇవే యనేకనమస్కారములు. నేను బోయెదను.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—

గీ. ఇడుమలు గడచి బయటను ♦ బడినపిదప
కష్టములఁగూర్చి మిత్రాది ♦ గణముతోడ
ముచ్చటించుకొనుటకంటె ♦ మోద మొండు
గలుగ దని చెప్పుదురు కాదె? ♦ కపివరేణ్య!

కావున శిబిరములకుఁ బోయి సుగ్రీవవిభీషణాంగదనలనీలాదిమిత్రులతోడఁ గొంత సేపు ముచ్చటింతము. రండు.

ఆంజ—మహాప్రభూ! చిత్తము.

రాము—తమ్ముఁడా! రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది తృతీయాంకము.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

చతుర్థాంకము.

[ప్రదేశము—యుద్ధరంగసమీపమున నొకశిబిరము.]

(ప్రవేశము—ద్విజిహ్వుఁడు.)

ద్వి—గీ. వీరుఁడు జయముకై చచ్చు; ♦ పిసిడి ధనము
వెంటఁ బరుగెత్తు; వైద్యుఁ డే ♦ వేళ జనరు
జలకొలకు మ్రొక్కు; నిర్భాగ్య ♦ చక్రవర్తి
యైనకవి వట్టిమాటల ♦ కయియె యేడ్చు.

సీ. తలను గొట్టుకొని మె ♦ దడుఁజింపుకొని యొక్క-
గద్యమో పద్యమో ♦ కవిత యల్లి
జనులకు వినిపింపఁ ♦ గను బోమ చిట్టించు
నొకఁ డడ్డముగ మొగ ♦ మూఁచు; నొకఁడొ
కొకఁ డోష్ఠము విఱుచు; ♦ నొకఁడు వంకగ నవ్వు
నొకఁడు పూర్వకవుల ♦ నుబ్బ పొగడు;
ఎల్లున్న దండి యం ♦ చేద్వఁగ సకిలించి
ఊఁ-, యున్న దని సాఁగ దీయు నొకఁడు.

ఆ. వె. వ్రాయుచుండ బాధ ♦ వ్రాయుపిదపఁ దిట్లు
కనుపునుంట బగులఁ ♦ గలుగుఁ గవిగ

బుట్టుకంటె ఘోర ♦ పూర్వజన్మారబ్ధ
కర్మఫలము లేదు ♦ గాదె యొకటి?

సీ. "బండిఱా" యన నెద్దు ♦ బండియా? పోతుల
బండియా? యనెడు మొ ♦ ద్దుండవచ్చు
"కుక్కగొడుగు" గనఁగ ♦ గుడ్డదో? త్రాటాకు
దో? యని యడుగు మొ ♦ ద్దుండవచ్చు
"తాండ్రపీ" చనఁ ద్రాటి ♦ తాండ్రయో? మామిడి
దో? యని యడుగు మొ ♦ ద్దుండవచ్చు
"చాముండ" యనఁగ ము ♦ సలిముండయో బాల
రండయో? యనెడు మొ ♦ ద్దుండవచ్చు

గీ. నువ్వెనెటువంటిమొద్దైన ♦ నుండుఁ గాని
యాఘనికకవికవితయం ♦ దన్నిదోష
ములె యటంచుఁ బల్కఁగలేని ♦ మొద్దు లేఁడు
సర్వదేశంబులను సర్వ ♦ జాతులందు.

అదిగో! మహాహ్లాదరుఁడిచ్చటకు వచ్చుచున్నాఁడు.

సీ. పలకలుగలమొద్దు ♦ వదనంబువాఁడు, న
డవిపందివంటి మె ♦ డగలవాఁడు,
గోఁకుకొనఁగ నోచు ♦ కొననీనిపాణకక
డుపువాఁడు, దుర్వ్యస ♦ నపరిబద్ధుఁ
డగువాఁడు, చలిమంట ♦ కై గ్రామ మంటించు
వాఁడు తీఱనియాబ ♦ మాఁడువాఁడు,
పూజ్యాలయములలో ♦ ముండలసంతలఁ
బెట్టువాఁ, డర్చిత ♦ విగ్రహములఁ

సీ. జెఱపి వేశ్యల కందెలు ♦ చేయఁ బనుచు
వాఁడు, పార్థివలింగముల్ ♦ బట్టి విసరి
కుక్కలను గొట్టువాఁ, డన్ని ♦ కక్కుఱుతులు
గలుగువాఁడు, కాలిమచోటఁ ♦ గాల్చువాఁడు.

(మహాపాదరుఁడు ప్రవేశించును.)

మ—ఓ హాద్విజహ్వాఁడా! సాలోచనముగ నుంటి వేమి? విశేష బుద్ధిపరిశ్రమమున బడలిన ట్లుంటి వేమి?

ద్వి—నావంటిస్వల్పగాత్రుఁ డైనవానికి బుద్ధిపరిశ్రమవిశేషముచే వింత యేమున్నది?

గీ. ఒడలు చెడమడ దశదిక్కు ♦ లోహటించి
లావగుకొలంది బుద్ధివి ♦ లాస మడఁగుఁ
గాదె? దయ్యపుఁగొబ్బరి ♦ కాయ యెదుగు
కొలఁది నాంతరఫలనీర ♦ ములనుబోలి.

మ—ఓరిమూఢా! ఇంకొక్కసారి నాకడుపునుగూర్చి నీవు నిందించినఁ బచ్చడిబద్దవలె నిన్నుఁ జప్పళింతును. జాగ్రత్త.

ద్వి—మిత్రమా! నిన్ను నేను నిందింతునా? పరిహాసమునకుఁ బలికిన మాటలు పాటిసేయవచ్చునా? నాకు నీకంటె మిత్రుఁ డెవ్వఁడు?

(కౌఁగిలించుకొనును.)

మ—అబ్బ! నీగొంతుక కొయ్య! ఏదియో కడుపున గ్రుచ్చుకొన్నది.

ద్వి—(తనలో) అమితముగ నెదిగినకడు పపాయస్థలముకంటె నధ్వరతర మైనది. (ప్రకాశముగ) మఱేమియు లేదు. గంటము. (చూపించును.)

మ—అసురవీరులంద ఱీమహాహవసమయమునఁ గత్తులు గదలు పూనఁ గ నీవు గంటము ధరించితి వేమి?

ద్వి—ఈనడుమఁ గవిత్వ మేర్పచుంటిమి కాదా?

మ—ఔను. అప్పు డేదో గ్రంథము చేసెద నని చెప్పితివి: వ్రాయుచుంటివా?

ద్వి—ఔను. విజయరావణము.

మ—నాటకమా?

ద్వి—నాటకము! నాటకము సేయుటకుఁ బదములు, పాటలు, కందార్థములు, గంతులు, తాళములు, తప్పెటలు, దరువులు, తాండవములు కావలదా? అంతయుడుకులదంపు లేల? అంతమిడిమేలము లేల? నిక్షేపముగఁ బ్రబంధము వ్రాసినయెడల నుత్కృష్టమని-

మ—ప్రబంధమా? నేను వినవలయును. అదిగో! నక్కతోలున మూటఁగట్టినది గ్రంథమేనా?

ద్వి—ఔను.

మ—నేను దలమొదలు తోఁకవఱకు విందును. అదిమొద లంతమువఱకు వినుము.

ద్వి—ఇంక నే నంతమువఱకు రానిదే?

మ—నీ కేమయ్యా? ఈదినమునఁ గాకపోయిన రేపు వచ్చెదవు? ఈ యుద్ధముతో నీపనిగూడ నంతము కాకుండునా?

ద్వి—నీద్వ్యర్థిసంభాషణములఁ గట్టిపెట్టుము. ప్రబంధరచనాబంధురుఁడైనపండితకవియొద్ద వాఙ్నైపుణ్యమా? చాలించు.

మ—అది లేదనియే నేను జెప్పుచున్నాను.

ద్వి—లేదు? లేదో యున్నదో సరసుఁడైనవాఁ డెవఁడుఁ గూర్చుండి చదివించినపుడు బయట పడును.

మ—నేను సరసుఁడను గానా?

ద్వి—ఆ. సానులకు.

మ—ఉన్నకిటుకే యది. కాంతారసజ్ఞత గలవానికిఁగాని కవితారసజ్ఞత యెక్కడిది? వృథాకాలయాపన మేల? చదువుము.

ద్వి——గ్రంథము మొదటినుండియు నిప్పుడు నాయొద్ద లేదు.

మ——ఎప్పటినుండి నీయొద్ద నున్నది?

ద్వి——నాగపాశబంధవిమోచనానంతరమునుండి—

మ——చదువు. వినుటకుఁ గుతూహలపడుచున్నాను.

ద్వి——సావకాశముగఁ గూరుచుందుము. ముంగాళ్లపైఁ బురాణశ్రవణ మొనర్చుటయుచితముగ నుండునా?

మ——పఠన మొనర్చువానికిఁ బాటు. కానీ. (కూరుచుందురు.)

ద్వి——శ్రీః (చదువుచున్నాఁడు.)

మ——చీచీ! "శ్రీః" అనుటకు మనము నిర్భాగ్యుల మైనవైష్ణవులమా?

ద్వి——హా. హా. హా. కవిహృదయ మగాధము కదా? "శ్రీః" అనఁగ 'గౌరి' యనియర్థము.

మ——ఊఁ,.........స.........రే...

ద్వి——విజయరావణము. తృతీయాఘాతము.

మ——హా. హా! బంగాళాఘాతమువలె నాఘాతము లని పెట్టితివా? మన కొంపలు నట్టేటఁ గట్టితివా?

ద్వి——నేనుఁ గ్రొత్తగాఁ గట్టిన దేమి? ఈద్వీప మంతయు నట్టేటనే యున్నదిగాదా? బంగాళాఖాత మనుశబ్దము వేఱు. ఈయాఘాత శబ్దము వేఱు. దీనికి దెబ్బ యని యర్థము.

మ——సరే కాని గ్రంథవిభాగమున కాఘాత మనుపేరెట్లు తగునో నాకుఁ దెలియ లేదు.

ద్వి——పూర్వసంబంధము తెలియనిపురాణశ్రవణమువలనఁ బుట్టుబూఁతు లాట యిదే. నేను ప్రథమాశ్వాసములో నేమని చెప్పితి ననఁగా రావణుఁ డనుకొండకట్టను [illegible] లు ఱాళ్లున్న వనియు నొక్కొక్కయాశ్వాస మొక్కొక్కఱాలు దెబ్బగా రూపకాలంకారసహితముగా నుత్ప్రేక్షించినాను.

మ—అటులైన నిలువడియాఘాతములఁ జెప్పి చదువువారిని జంపఁదలఁచితివా? కాని, ఒక్క సందేహము. కోఁతులతో నెవఁడైన నొకఁడు గొట్టవలయును గాదా? రావణుఁ డనుకోఁతులతో నెవఁడు కొట్టు నని నీయభిప్రాయము?

స్వా—అటు లడుగుము. ఎవఁడో చెప్పనా? విధి. విధి. తెలిసినదా? ఉత్తమకావ్యప్రధాన మీవ్యంగ్యము. ఉండు. ఉండు. ఏతద్విషయిక మగుపద్యమే జ్ఞప్తికిఁ గొంచెము వచ్చుచున్నది.

కం. దశముఖదేహం బసియొకు

కశదండము—ఊఁ—ఊఁ—ఊఁ—ఉండు.

మ—పోనీ. ఇఁకఁ జదువనక్కఱ లేదు. కశదండము—కశదండము—ఇది—దుష్టసమాసము. కశా యని స్త్రీలింగము.

స్వా—పోవోయి! మాటమాటకు శంక లే. స్త్రీలింగ మని నే నెఱుఁగక యట్లుంచలేను. మహాపౌరుషప్రతాపవంతుఁ డగు రావణాసురునిగాత్రమునకు సామ్యము స్త్రీలింగపదముతోఁ దీసికొనివచ్చినయెడలఁ జెప్పినందులకు నన్ను, వినినందులకు నిన్నుఁ జెప్పునఁ గొట్టును. తెలిసినదా? శాస్త్రము తెలిసినంతమాత్రమున నే కవిత్వము సరసముగ నుండు ననుకొంటివా? శ్రోత్రియుఁడు గవిత్వము శుద్ధమయ్యు నాహితాగ్ని కాపురమువలె సరసవ్యభిచారిభావచేష్టాభూయిష్ఠ మైయుండదు. దీనికిఁ గావలసినది లౌకికజ్ఞానము. మాటలతో నేల? గ్రంథము వినుము. ఇఁకను వెనుకటి పద్యము జ్ఞప్తి లేదు.

మ—జ్ఞప్తిలేని వస్తువును జచ్చినజీవమును స్మరింపనెంచుట బాధయేగాని ఫలము లేదు. ముందు చదువుము.

స్వా—

చం. ఒకకనునూఁతచేతఁగుఱి ♦ యొప్పఁగనానుటప్రాణికోటికిం
ప్రకటితనై జనకాననిని ♦ రంకునె నిశ్చలనీకుణంబు స్వా

త్మకుగుఱ్ఱ వెట్టనెంచితను ♦ దమ్ములలో నొకదానిఁ బోవద్రో
బ్బకొనిసమాధిఁ జేరుఘన ♦ పుణ్యుఁడు శుక్రుఁడు స్వస్థుఁ డయ్యెఁ గుఱ్ఱ.

మ—కలకుగడ్డిపోఁచచేఁ బొడిచి విష్ణుఁడు శుక్రాచార్యులవారిని జంప లేకపోయెను గాని, కవిత్వముచే నవలీల నీవు చంపుటకుఁ జాలి యున్నావు. 'సమాధిఁ జేరు,' 'స్వస్థుఁ డయ్యెఁ గుఱ్ఱ,' అనునీరెండుపదములు—పాపము—శుక్రాచార్యుల వారికి—ద్విజిహ్వాముఖోత్థితగరళబిందువులు గదా? హరహరా!

ద్వి—పోవోయి! శ్లేషవశ్యార్థములనుబట్టియా యధిక్షేపించుచున్నావు? ఛీ! ఛీ!

మ—పోనీ. అరింటఁత,వర్ణముంచినా వేమి? "ఒకకనునూఁత," యని—

ద్వి—ఇది యొకయాక్షేపణమా? ఊఁత—చేత—యని యమకప్రాస కొఱకుంచితిని.

మ—ప్రాసము కొఱకుఁ బ్రాణములఁ దీసెదవయ్యా!

ద్వి—ఇప్పుడు కవులకు లోకులకుఁగూడఁ గవితాభిరుచి దీపావళిరోజున నజ్ఞబాలుర వేడుకవలె నర్థనాశనసహిత మగుశబ్దాడంబరముపైఁ దగిలియున్నది. నే నొక్కమాట చెప్పెదను.

సీ. కవిత, కాంతయు నతి ♦ క్రమమైనట్టివి;
యంటిఁ యంటనియట్టు ♦ లాదరింప
వలయు; నట్టిట్టులు ♦ పడలాగి; లేశ లే
శములుగాఁ జీల్చి దు ♦ స్తను ధరించి,
దూరదేఁకినట్టులు ♦ తూలఁ గొట్టిన నింక
రస మేమి? గుణ మేమి? ♦ రమ్యసాంఘి
కస్వరూపమున ను ♦ ఖము నొందవలయును;
పట్టి చూచిన నంత ♦ పాడెనుమ్మ;

సీ. అన్ని తోఁపులె; యన్ని పే ♦ యతలె; యన్ని
యలుఁగులే; పైకి నత్యద్భు ♦ తాకృతిని ధ
రించి లోఁగనఁ బీ, చేసె, ♦ లీఁకె లున్న
కులుకుబంగారు పిచ్చుక ♦ గూఁటిఁబోలె.

నీవు లేనిపోనిశంకలు నిందలు మాని వేయుదు వనినఁ గాని నేను చదువను.

మ—ఆఁ. ఆఁ. చదువక తప్పదు ఇది శుక్రాచార్యులవారికిఁ గృతి నిచ్చితివి కాఁబోలు!

ద్వా—అవధరింపుము. తరువాతికథాక్రమం బెట్టి దనిన,

మ—సరి; సరి. రామలక్ష్మణవిమోచనానంతరమా?

ద్వా—

చ. పటపటపంక్తులటు చదు ♦ భగ్గున మండుచు నెంతమాట! యా
కుటిలులు చావకుండిరె? య ♦ కుంఠితశౌర్యరసానివార్యను
త్పటుతరచాపముక్తసిత ♦ బాణకృశానుకరాళకీలలన్
జిటచిటలాడ నిద్దజని ♦ జిక్కఁగఁ గట్టనుగట్టి కాల్చెదన్.

మ—దిక్కుమాలిన కాపురమువలెఁ గర్త లేనిపద్యమును జెప్పితి వేమి?

ద్వా—

మ. అనిలం కేతుఁడు బల్కఁ గోపమున ధూ ♦ మ్రాక్షుండు బాహాపటు
ధ్వనులాకాశము గ్రమ్మఁ బల్కె దనుజా ♦ ధ్యక్షా! ననుం బంపుఁడీ
యని కస్మత్కరకర్కశోగ్రకరవా ♦ లాచ్ఛిన్నశత్రుండ నై
చని మేషంబున వత్తు రాముఁ డిఁకఁ జ ♦ చ్చుం గాదు చచ్చుం జుఁడీ!

శా. ఆమాటల్విని మెచ్చి రావణుఁడు ధూ ♦ మ్రాక్షున్ సుపార్శ్వైనిక
ప్తోమప్రావృతుఁ జేసి యాలమునకున్ ♦ దోలన్ మరుత్పుత్త్రబా
హాపాహాత్మ్యవిజృంభణాధికదిదృ ♦ క్షాయత్తుఁడై యాతనిన్
భీమప్రక్రియఁ దాఁకె నాతఁడపుడా ♦ పీనుల్ రణోత్సేకుఁడై.

క. పొడుపొడు మని విడువిడుమని
కడువడి బడబడలు నింగిఁ ♦ గ్రమ్ముఁగఁబోరన్
గడ కాకస్యధముఁడు మో
దుఁడు సుడివడి పుడమిఁ బడియె ♦ ధూమ్రముండకటా!

ఉ. ఆపయివజ్రదంష్ట్రుఁడు ర ♦ ణావనికేగిననంగమాడుచూ
పోపకతచ్ఛిరంబుపయి ♦ నొక్కమహీజము వ్రేయ శీకరా
టోపమునన్ మఱల్చుచుఁ గ ♦ ఠోరకుఠారముచేతనంగమున్
గోపమురూపమొందు క్రియఁ ♦ గొట్టఁగనట్టిటులాతఁ డూఁగుచున్!

క. పడుచును, లేచుచుఁ, బడుచును,
దడఁబడుచును, గ్రోఁతి పర్వ ♦ తముఁ దెచ్చి వెసన్
బడవైచినఁ దల పగులఁగఁ
ధడ వించుక లేక వజ్ర ♦ దంష్ట్రుం డీల్గెన్.

మ——నీ వేమో చదువుచుంటివి కాని నా కేమి బాగుగ నున్నదిగాదు. ఎంత సేపును యతిప్రాసములకుఁ దడవుకొనుట యొప్పులతోడనే సరిపోయెను. ఒకకల్పనము లేదు. ఒక్కయలంకారము లేదు.

ద్వి——నీసరసజ్ఞత మండిపోను! ఎంతకష్టపడి చెప్పినపద్యములు! అదిగో. విను. తరువాతదివ్యమైనకల్పన మున్నది. (చదువును) వజ్రదంష్ట్రుఁడు యుద్ధమునఁ గడతేఱె నని విని రావణుఁడు మహాకోపసమ్మూర్ఛితుఁడై భయంకరాకారుండై యుండె.

మ——ఏదీ కల్పన మంటివే?

ద్వి——అట్టిసమయమున రావణుని మొగమును వర్ణించితిని. నీ వధిక్షేపించునెడఁ జదువను.

మ——ఆక్షేపించను. చదువుము.

ద్వి——

ఉ. ముక్కులవుట్టవెల్వడిబు ♦ భుక్షుతవచ్చినమీసలన్ మదు
ద్భుక్కులఁగాలతుండికుఁడు ♦ పొల్పుగనోళ్లనుబట్టులందునన్

జిక్కఁగఁబట్టనెంచియొఱ ♦ చేసెనుపండ్లనుకోడిగ్రుడ్డులన్
గ్రక్కనఁజిక్కకవ్విప్రభు ♦ కర్ణములన్ గుహాలందుదూఱెహా.

మ—ఛీ! ఛీ! నీస్వభావవర్ణనము చట్టుబండలై పోను! ఇంతకంటె కథ యేబాగుగ నున్నది. దానినేచదువు.

ద్వి—ఏది చదివినను నిందించుచున్నావు. నీకసూయాపిశాచ మావహించిన ట్లున్నదే?

ఉ. కన్నులనగ్ని రేఁగెడున ♦ కంపనునాజికిఁబంపనాతఁడున్
మిన్నునుమన్నె యుంగకస ♦ మీరతనూజునిబట్టికొట్టనా
పన్నతనొందియున్ గపియు ♦ వైరిపదంబులఁబట్టిగిఱ్ఱునన్
గ్రన్నన ద్రిప్పి నేలనడఁ ♦ గన్ బడఁగొట్టెమహాభుజోన్నతిన్.

ఉ. ఆతనియంతమున్ వినిసు ♦ రాంతకుఁడంతఁ బ్రహస్తుసంగర
ఖ్యాతియశఃప్రశస్తు, సము ♦ దంచితకార్ముకహస్తు, భక్తిసం
ప్రీతశశాంకమస్తు, పరి ♦ పీడితదేవసమస్తు, రాఘవ
భ్రాతృజిఘాంసతాలులిత ♦ భావముతోడుతఁబంపె నాజికిన్.

మ—పరిపీడితదేవసమస్తు, దుష్టసమాసము. అంత్యనియమముకొఱ కేస్వఁబోయి యాదినియమమగు వ్యాకరణమును దగులఁబెట్టితివి.

ద్వి-ఉ. నీలుఁడువానిఁదాఁకికరి ♦ ణీకరభీకరతాకరోత్కరో
ద్వేలనఖప్రహారముల ♦ దీటుల, పోటుల, వ్రేటులన్, శ్రమా
భీలునిజేయబాణముల ♦ భేదితు, బోధితు, బాధితుండుగా
లీలనుద్రోచెనప్పుడవ ♦ లీలనులోలునినీలునిన్ భువిన్.

మ—అబ్బబ్బ! మానివేయుము. నీయమకములు చెవిలోఁ దిరివెట్టి గూబ గుయ్యిమనునట్లు చేయుచున్నవి. అదేమి? నీలుఁడు ప్రహస్తునిచే మరణించినట్లు చెప్పుచుంటివి.

ద్వి—పోనిమ్ము. ఈమాత్ర మసత్యమువలన బాధ లేదు. ఎప్పుడును కవులేసెలవిచ్చినట్లు కవిత్వముఁ గట్టినయెడలఁ గాలిజోడుఁ దీసి రా

జు తన్నను. ఇందుకొఱకే లౌకికజ్ఞానము కవి కుండవలయు న ని మొదటినుండి యేడ్చుట! కాని నాకవిత్వ మెట్లున్నదో నీవు మనస్ఫూర్తిగఁ జెప్పుము.

మ—అంతయుం బూర్తి కానిమ్ము చెప్పెద.

ద్వి—ఈయాఘాతము నింతవఱకే యైనది. ఈదిన ముదయమువఱకు నాహావమునఁ బ్రహస్తమరణమువఱకే జరిగినది. ఎప్పటిగ్రంథ మప్పుడే వ్రాయుచున్నాను. అతిశీఘ్రముగ రణగుణధ్వనిలో వ్రాయుటచేత నక్కడక్కడ పొరబాటు లుండవచ్చును. ఏమి? నీ యభిప్రాయము మనస్ఫూర్తిగఁ జెప్పుము.

మ—నాకడుపుశోకము. నా కిన్ని మనస్సు లిన్ని జిహ్వాలు లేవు.

ఏమో—ఉ—న్న—ది.

ద్వి—ఉన్న దేది? నీమొగమా? నామొగమా? మూర్ఖుఁడా! ఏమో. ఏమో! ఉన్నది యని యేడ్చువాఁడ విట్టికవిత్వము చెప్పు. చెప్పి నయెడల నేను జెప్పునఁ గొట్టించుకొందును. లేనియెడల నిన్నుఁ గొట్టనా? అబ్బా! విమర్శనాశక్తి! అన్నియుఁ దప్పులే? ఛీ! ఛీ! ఇఁక గవితఁ జెప్పినవానిని కాలితోఁ దన్నవలయును.

మ—ఈకవితను బలాత్కారముగఁ గొనితెచ్చుకొనుట యెందులకు? నీవు బాధపడు టెందులకు? ఒకరిని బాధపెట్టు టెందులకు? వ దలివేయరాదా?

ద్వి—సీతను బలాత్కారముగ రావణుఁడు దెచ్చు టెందులకు? తాను జచ్చుటకు సిద్ధపడి యుండు టెందులకు? ఇందఱఁ జంపు టెందు లకు? వదలివేయరాదా? రావణునికి, నాకు నీకున్న జ్ఞానమంత యైన లే దనుకొంటివా? పెద్దపెద్దమాటలఁ జెప్పకుము.

మ—మొదట గ్రంథము పేరే సందర్భముగ నుండ లేదు.

ద్వి—ఏల?

మ—విజయరావణమన నేమి?

ద్వి—విజయము నొందిన రావణునిగూర్చినది, యని యర్థము.

మ—ఒకవేళ—మనలో మనమాట—కాలకర్మవశమున—రాక్షసుల ప్రారబ్ధమున—రాఘవులయదృష్టమున—సీత యుసురు దాఁకి-రావణునికే జయము తటస్థింపకపోవునెడల గ్రంథము వృథ కాఁవలసినదేకదా?

ద్వి—హా. హా. నే నంతవెఱ్ఱిముండకొడుకను గాను. లౌకికపురోహిత బ్రాహ్మణుఁడను. పూర్వాపరములఁ గనిపెట్టుచునే యుందును. బ్రదుకునొకకంటఁ జావు నొకకంట నిష్పక్షపాతముగఁ జూతును. పెండ్లిమంత్ర మొకజిహ్వతో శ్రాద్ధమంత్ర మొకజిహ్వతో చెప్పుదును. ఇదిగో! మంగళాక్షత లొకకొంగునఁ దిల లొక కొంగున—గంట యొకచేత, దర్భ లొకచేత—లౌకిక మొకవైపు వైదిక మొకవైపు—గలప్పు—అర్ధనారీశ్వరవేష మైననేను—పేరు పనికిరాకపోవుటచే గ్రంథము పనికిరాకుండునట్లు చేసి కొందునా? నీ వనినరావణపరాజయము సంభవించినప్పుడు విజయరావణమునకు విగత మగుజయము గల రావణునిగూర్చి యనియర్థము చెప్పుదును.

మ—ఏమో! సాపుగ లేదు. క్లిష్టముగ నున్నది. కష్టసాధ్యముగ నున్నది.

ద్వి—రావణునిమరణముగూడ నట్లేకదా?

(నేపథ్యమున) జయ! రామభద్ర! జయ! రామభద్ర! జయ రాఘవేంద్రా!

మ—అదేమి? అదేమి? ఇప్పుడు యుద్ధ మగుచున్నదా? ఈదినమున మనవా రెవరు యుద్ధమునకు వెడలుదురు?

(నేపథ్యమున) కపివీరులారా! భల్లుకయోధులారా! గోలాంగూలశూరులారా!

గీ. ప్రబలయోధమహాయోధ ♦ వరులతోడ
జానకీసతీహర్తయే ♦ సమరమునకు
వచ్చినాఁడు రాఘవపాద ♦ పద్మచింత
నాధికావేశులై చూడుఁ ♦ డాలమునను.

(నేపథ్యమున) రామభద్రా! జయ. జయ. జయ! రాఘవేంద్రా! జయ. జయ. జయ! రామా! రాజీవలోచనా! జయ. జయ. జయ!

ద్వి——సుగ్రీవుఁడు కపులను హెచ్చరించుచున్నాఁడు. రావణునితోఁగూడ నేనుండవలయును గాదా? నేనుబోయెదను.

మ——నాపని కుంభకర్ణయుద్ధమునఁగాని రాదు. నేను బోయెదను.

ఇది విష్కంభము.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

[ప్రదేశము——రణరంగము.]

ప్రవేశము——సుగ్రీవుఁడు——ఆంజనేయుఁడు.

సుగ్రీ——ఓహో! వానరయోధులారా! ఓహో! కాలవదనులారా! చిరకాలమునకు రావణుఁ డెదుటఁ బడినాఁడు. ఈదినము మన కు పండుగ. మనమహాబాహుపరాక్రమక్రమ మీదినమున రావణావధాకార్యమున వినియోగపడుటచే మనతనువులు కృతార్థము లగునుగాక! ఏదీ? ఏదీ? జయ! రామభద్రా!

(నేపథ్యమున) జయ! జయ! జయ! రామభద్రా! జయ! జయ! రాఘవేంద్రా! రామా! రాజీవలోచనా! జయ! జయ!

(తిరిగి నేపథ్యమున) జయ! జయ! రాక్షసేశ్వరా! జయ! జయ! జయ! దేవాంతకనరాంతకమహాసార్వభౌమ! జయ! జయ! శుక్రాచార్యప్రియశిష్యా! జయ! జయ! రామవనితాపహర్తా! జయ! జయ!

సుగ్రీ—అదిగో! అదిగో! ఆబిరుదు కోసెదను. అబిరుదు త్రవ్వి పాఱవైచెదను. ఆబిరుదును గాల్చెదను. ఆబిరుదు వచించినవాని నాలుకఁ గోసెదను. ఆఁ! ఆఁ! ఎవఁడురా? రాక్షసమార్గధాధమాధమా! ఏమి ప్రేలుచున్నావు? ఆఁ! మహారాజ్ఞియు, మహాపతివ్రతయు, మహాలక్ష్మ్యంశసంభూతయు నైన శ్రీరామచంద్రువనితనే రెత్తుటకు నీవర్హుఁడ వఁటరా? బాలిశా! మూర్ఖా! దానవపశువా!

రావ—(నేపథ్యమున) దానవవీరులారా! మీ రందఱు నన్నుఁ జుట్ట నేల? ఇక్కడ గుమురుగ నుండఁ గపులు ద్వారములనుండి లోనికిం బోవరా? పొండు. మీమీప్రదేశములకుఁ బొండు. ద్వారసన్నిధికి వచ్చుకపులను గందకములఁ బడవేయుఁడు. ప్రాకార మెత్తుకొని మీఁదికి వచ్చుభల్లుకములను గుక్కలను గొట్టినట్లు కొట్టుఁడు.

సుగ్రీ—అదుగో! అదుగో! రామరామాపహర్త యైనపాపి! భగవదపచార మొనర్చినచండాలుఁడు. అరే! రావణాధమా! సాధుబాధాచరణవిదగ్ధ! మహాఘోరపాతకస్వరూపా! అబ్బ! అబ్బ! మారామభద్రునకు నీ వెంతయపకృతిని జేసితివిరా! నీమోములఁ జూడ నాకడుపు మండుచున్నదిరా! నాఁడు కిరీటములనే నేలఁ బడవైచితిని కాని, యీదినమున నీశిరముల నేలపాలు జేసెదను.

వాలితమ్ముఁడను. కాచికో! జయ! రామా! రామా! రామా!
(లోనికిఁ బోవును.)

రావ—(ప్రవేశించి) రా! అగస్త్యభ్రాతా! అధమరామసేవకాధమా!

గీ. రామసతి నే హరింప నీ ♦ కేమి? నీదు
పుట్టి యేమిమునింగెను? ♦ భూతనూజ
యెవతె? రాఘవుఁ డెవఁడు? నీ ♦ వెవఁడ వారి
యేటితగులాట మీవెఱ ♦ వేఱ్పు లేల?

గీ. దత్తపుత్త్రార్తి యేల? యీ ♦ తద్దినంబు
మీఁద నైచుకోవల దని ♦ మేము బుద్ధి
సెప్పి నను దిగఁదుడిచి వై ♦ చితివి; మూర్ఖ!
వదరుపోత! యిప్డనుభవిం ♦ చెదవుగాక!

SREE VEMANA ... HYDERABAD-DN.

ఆంజ—నే నిప్పు డీతనితోఁ బోరఁ దగదు.

(నేపథ్యమున) ఓహో! కపులారా! నాకు మీరే యడ్డు వచ్చుచుంటి రేమి? నన్నుఁ బోనిండు. నేను సుగ్రీవుఁడను. రావణాధమునిపైకిఁ బోవుచుంటిని. ఓసరిల్లుఁడు! ఓసరిల్లుఁడు! ఒకనికి దారియిచ్చినఁ జాలు. అసహాయశూరుఁడనై రావణవధ మొనర్తును.

(తిరిగి నేపథ్యమున)

సుగ్రీవుఁ డఁట! అడ్డు దగులు! కొట్టు! రావణవధ మఁట! వీనితర మఁట! క్రోఁతిముండకొడుకు. సింగవుబొబ్బ లిడుచున్నాఁడు. పట్టుకో! నెత్తి చిదుగఁ గొట్టు!

అంజ—(తనలో) రాక్షసు లొక్కపెట్టున సుగ్రీవునిఁ జుట్టుముట్టిరి. మహాబాహుపరాక్రమమున నందఱను గొట్టుచున్నాఁడు. కపులు భయభ్రాంతులై పఱ్వ లిడుచున్నారు. నేను బోయినఁగాని—

(నిష్క్రమించుచును.)

రా—ఓరీ! సుగ్రీవా!

సీ. నీ సేవకులె యిట్లు ♦ నిను నిరోధించుచు
నుండిరే! పాప మ ♦ య్యో! యిదేమి?
నీమాట చెవిఁ బెట్ట ♦ నితలబిరుసువారు
గాఁబోలు! రాచతి ♦ క మిటు లేద్పు
చుంటివే? నాబట్లు ♦ నోసరిల్లఁగఁ జేయఁ
దగనిపందవు నీవు ♦ దానవేంద్రు
తలలుగొట్టెద నంచు ♦ దబ్బులు పలుకఁగ
సిగ్గు లేదె? యోరి ♦ చెనఁటి! తులువ!

గీ. అసురవరులార! యుద్ధమఁ ♦ దాకపి నను
జంపుటకు వచ్చుచుండె ము ♦ చ్చటను దీర్చు
కొనఁగనిండు; రా లేకయుం ♦ డినను జంక
నెత్తుకొని రండు; న న్జంప ♦ నిండు దయను.

సుగ్రీ—(పరుగునఁ బ్రవేశించి) మూఢా! ఏమి ప్రేలుచున్నావు? వాచాశౌండీర్యాడంబరా! బాహుపరాక్రమాభావా! తుచ్ఛా! మాయావీ! పరదారాపహరణప్రవీణా! ఏమి వదరుచున్నావు?

రావ—అట్టె మాటలాడి యాయాసపడకు. ఉన్న పౌరుషము కాసంత మాటలలోనే యూడిపోవ నన్నెట్లు చంపఁగలవు? 'పరదారాపహరణప్రవీణా,' యని నీవు నన్ను దూషించితివే? నేను నీకొంప గూల్చితినా? నీసంసారము మాపితినా? నీ కీకడుపుమంట యేల? నీ కీరోదన మేల? సిగ్గుమాలినవాఁడా! భవద్దారాహరణపరాయణుఁ డైననీయన్న మహాపాతకమునుసహించి చిరకాలము నోరు మూసికొనినమహావేదాంతివి! ఇప్పుడీనీతిబోధము లేల? ఈయభిమానగాంభీర్యవిజృంభణము లేల? ఈప్రబలపౌరుషము

లేల? ఈదుష్టశిక్షణవాంఛ లేల? కూలికై యీకూనురాగము
లేల? మూఢా!

సీ. ఇంటిలోపలిబింకు ♦ నెంతకాలము చచ్చి
నట్టులు సహియించి ♦ యట్టిగతియె
పట్టినరాముని ♦ పదములఁ బట్టి కా
తనచేత పౌరుషం ♦ బునను గాదు
దొంగపోఁటున సతి ♦ దొంగమగని గొంతుఁ
గోయించి యాతనిఁ ♦ గూడి యతని
నాలిని హరియించు ♦ నన్ను సాధింపంగ
నిటకుఁ జేరితివి సి ♦ గ్గింత లేక

గీ. సతులఁ గోల్పోవుటలు భవ ♦ త్సఖ్యమునకు
హేతువులె? రాముఁ డింతి ని ♦ ప్పించినట్లె
వనితరాముని కిప్పింప ♦ వచ్చినాఁడ
వెట్టు లిప్పింతు వింకఁ గా ♦ నీ దురాత్మ.

(అని మీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడు.)

గి—జయరామభద్రా! జయరాఘవేంద్రా!

(త్రోసివేయును.)

వ—ఆఁ! పాపీ! ఆఁ! వానరాధమా! గెంటెదవా?

(మీఁదికి వచ్చి చేయి పట్టికొనును.)

గీ. సీత విడిపించుమాట త ♦ ర్వాతఁ జూడ
వచ్చుఁ గాని, మీనలమగ ♦ వాఁడ వైన
చేయి వదలించుకొనుము; చూ ♦ చెదను నీది
కూఁతపసయొ యట్టులు గాక ♦ చేఁతపసయొ.

గి—ఆలాగా? ఇదిగో! చూడు. (చేయి వదలించుకొనును.)

రావ—ఆః! ఆః! ప్లవగచండాలుఁడా! దీర్ఘనఖరముల గిల్లి లాగికొంటి వా? ఈసారి తప్పించుకొనుము.

(జుట్టు పట్టుకొని లాగును.)

సుగ్రీ—నీ వెట్లుతప్పించుకొందువొ నేనును జూచెదను.

(రావణునిజుట్టు పట్టుకొనును.)

రావ—రా. రా. రా. (లాగును.)

సుగ్రీ—రా కాదురా మూఢా! రామా రామా రామా యనుము.

(ఇద్దఱులాగుకొనుచు నిష్క్రమింపఁగ రాముఁడుప్రవేశించును.)

రాము—సౌమిత్రీ! ఇటు రా! ఇటు రా!

(లక్ష్మణుఁడుప్రవేశించును.)

గీ. కాంతపేరెంత తలఁచు స్మ ♦ రింతు నంత
కంటఁదలఁచుగ నీదశ ♦ కంఠుఁ దలఁతు
కనులఁ బడె నిప్పటికిఁ గాన ♦ మనసుబాధ
సగము దీఱె; చంపి మిగులు ♦ సగముఁ ద్రోతు.

చూచితివా? ఎంతచెప్పిన వినక పీరావేశభరమున సుగ్రీవుఁడు రావణునితో నెట్లుద్వంద్వయుద్ధ మొనర్చుచున్నాఁడో! ఈతనికి నేను దోడు పడవలయును. నీవు పశ్చిమద్వారసమీపస్థు లగు నరాంత కాతికాయులతో యుద్ధ మొనర్పుము.

లక్ష్మ—(రామునకు నమస్కరించి) మహాప్రభూ! క్షమింపవలయు.

రాము—ఏల?

లక్ష్మ—నేను సుగ్రీవునికిఁ దోడుపడుటయే కాక యీదినమున రావణుని తో నేనుయుద్ధ మొనరింతును.

గీ. వానియంతము మీచేతి ♦ లోని దంచు
నెఱుఁగుదును గాని యాతఁ డ ♦ హీనబలుఁ డ

టించు వినియుందు వేడుక ♦ యయ్యొ నొక
సారి యాతనితోడుతఁ ♦ బోరుటకును.
అగ్రజా! నాకోరికఁ దీర్పవలయును.

రాము—.

ఆ. వె. పిన్న వాఁడ వీవు ♦ భీకరాహవముల
నారితేరి వాఁడి ♦ యైనయతనిఁ
దాఁకఁగష్టమంచుఁ ♦ దలఁచెదఁ గావున
వలదు సాహసంబు ♦ వలదు తండ్రి!

లక్ష్మ—

ఆ. వె. దేవసంగరములఁ ♦ దేఁచినవాఁడని
ప్రబలశూరుఁ డనియొ ♦ ప్రధనవాంఛఁ
జేసినాఁడ నతని ♦ చేవయొ ప్రబలమో
నాబలము ఘనమొ గ ♦ నంగఁదగును.

గీ. ఎంతసంగర పాండితీ ♦ మంతుఁడైన
జనుఁ డధర్ముఁడౌ చో నది ♦ పనికిరాదు
కాన సీతని మత్కాండ ♦ కాండములను
గొట్టి వెతఁబెట్టి పడఁగొట్టుఁ ♦ గోరువాఁడ.

రాము—నీయుత్సాహ భంగము నేను జేయను. గాని యాతఁడు మా
యావి కావున బహుజాగరూకతతో యుద్ధ మొనర్పవలయును.
లక్ష్మ—చిత్తము. సెలవుదీసికొందును.
రాము—సరే,

(లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున) ఓహో! రాఘవజ్యేష్ఠా! ఐశ్వర్యజ్యేష్ఠా! ఎక్క
డ నున్నావు?

గీ. మన్మహాదీర్ఘ వర్తుల ♦ మందరాభ
గాత్రదర్శన భీతిచేఁ ♦ గాలుకొలఁది
యురికితివి గాని లేకున్న ♦ నెక్కచప్పె
ళింపుచే నిన్ను నంతమొం ♦ దింపనొక్క—!

రాము—(నవ్వుచు) ఓహో! అతికాయా! అశనప్రియా! నన్నుఁ గ్రమింగుదువా? కానీ! ఇదుగో! వచ్చెదను.

(నేపథ్యమున) రామా! రామా! రామా!

రాము—సుగ్రీవుని జయోత్సేకమున రావణుఁడు గొట్టుచున్నాఁడు. ఆహా! లక్ష్మణుఁ డేమయ్యెఁ జెపుమా! (అటుజూచి) ఓహో! నరాంతక దేవాంతక మహాపార్శ్వులతోఁ దలపడి పోరుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) రామా! రామా! రామా! లక్ష్మణుఁడు మాచేతఁ జిక్కి చావనై యున్నాఁడు.

రాము—(నవ్వుచు) ఇది దొంగమాట. అదుగో! సౌమిత్రి మహాబలుఁడై యుద్ధము సేయుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) హా! రామా! రామా! రామా!

రాము—రావణబాణఘాతమున సుగ్రీవుఁడు మూర్ఛపడిన ట్లున్నాఁడు. నేనుబోయెదను. (రాముఁ డొకవంకనుండి పోవఁగ రెండవవంకనుండిరావణుఁడు ప్రవేశించును.)

(నేపథ్యమున) రామా! రామా! రామా! పో! పో! పరుగెత్తు! ప్రాణములు దక్కించుకో! పిక్కబలముఫల మిప్పుడే! బ్రదికి యుండినన్నపుడుగద—కానీ—కానీ—వెనుక చూడకు—ఎగురు—దాఁటు—

రావ—ఆ. వె. క్రోఁతిరాజుగాఁడు ♦ గోతిరా జగుటను
గాంచి పొట్టలెల్ల ♦ గలగ లనఁగఁ

బడుగు, పేక గాఁగఁ ♦ బరుగెత్తుదురు పండ్లు
పైకిఁ దోఁకలు దిగు ♦ వకును బెట్టి.

(నేపథ్యమున) ఓహో! కపులారా! భయము వలదు. సుగ్రీవునిది మూర్ఛగాని మఱియొకటి కాదు. వెనుకకుఁ దిరుగుఁడు. ముం దడుగు పెట్టుఁడు. పౌరుషము నగపఱుచుఁడు. రామ కార్యకరణమునఁ దనువులు పవిత్రములుగఁ జేసికొనుఁడు. జన్మము లు కృతార్థములు చేసికొనుఁడు.

రావ—ఓహో! అంగదుఁడు శక్తికొలఁదిఁ గపులను బ్రోత్సాహపఱుచుచున్నాఁడు. కాని యింకను దిరుగకున్నవి.

ఆ. వె. ఒకటి చేర నన్ని ♦ యొకచోటికే చేరు
నొకటి పోవ నన్ని ♦ వికలము లయి
పోవు నిట్టి కపుల ♦ మూఁక, కాకులమూఁక
యొక్కరీతిగాఁగ ♦ నొప్పుఁ గాదె?

(నేపథ్యమున) ఆఁ! పాపీ! ఆఁ! బాలిశా! ఆఁ! రావణహతకా! కపిరాజమూర్ఛాకరణమహాపకారీ! ఎక్కడ నుంటివి? ఎక్కడ నుంటివి? నీకొఱకు వెదకుచుంటిని. ఎదుటఁ బడరా!

రావ—అడుగో! పావని ప్రబలసంహారావేశుఁ డగుచు నన్ను వెదకుచున్నాఁడు. ఓరీ! బుద్ధిహీనా! నన్ను వెదకుచుంటివా?

సీ. అందఱ కొకరంగు ♦ నాకృతు ల్మాతులే
యందఱకును దోఁక ♦ లందఱకు నొ
కచెకిచకిచ లగు ♦ కపులలో నొకకపి
హంతకు నీసేనలో ♦ వెతుకఁ గష్ట
మగుఁగాని ఆఁ! పది ♦ మొగములు నిరువది
భుజము లుండిననేను ♦ పోతుమాని

కపుఁగీటాళి యా ♦ కాశంబు నెఱయఁగ
ధవళగిరిముఖోన్న ♦ తశిఖరప్ర

గీ. దీప్త హిమగిరితీరునఁ ♦ దేజరిలుచు
నిట నిలువఁబడునేను—ఈ— ♦ యిట్టినేను!—
గనఁబడుట లేదో! సీకనుల్ ♦ గాలిపోవొ
మెకొ—! రే! యిట రా! చెప్పు ♦ లుండుఁగాదె?

ఆంజ—(పరుగెత్తుచుఁ బ్రవేశించిముష్టితో బెదరించును.)

గీ. తలలు పదియైన సరె; భుజ ♦ ము లిరువదియు
నైన సరె; తుషారాచల ♦ మైన సరియె;
మిన్నయిన సరె, యన్నియు ♦ మన్ను గావ
లసినదియె; యొక్కగ్రుద్దుతో ♦ నసురహంతక!

రావ—సెబాస్! పవనపుత్త్రా!

గీ. ఇదిగో! నీఁ పోసంగితిని; గా ♦ నీ! యొకటియొ
ఏది? యుంకించి పంట్లు బి ♦ గించి యేది?
రార! నీమ్రావే లైనత ♦ ర్వాత నాది!
ఏమి? నాదికూడ నొకటొ! ♦ ఇదిగో! ఏది?

ఆంజ—జయరామభద్రా! జయ! రాఘవేంద్రా! ఇదిగో! ఊఁ ఊఁ.
(గ్రుద్దును.)

రావ—(నోళ్లుసైఁ జేతులు కొట్టుకొనుచు) అ. అ. అ. అ. అ.
(నేల నడఁగును.)

(నేపథ్యమున ధ్వనితో) సెబాస్! ప్రభంజనపుత్త్రా! సెబాస్!

ఆంజ—కపులు రావణపతనముఁ జూచి మహాకోలాహలమునఁ బునస్సంగరోత్సాహులై పొంగుచున్నారు. కపివీరులారా! రాజమూర్ఛ నుగూర్చి యడలవలది. కొలఁదిసేపటిలో నాతఁడు ప్రజ్ఞనొందును.

(నేపథ్యమున) మాకు భయము లేదు. మారాజుగారు మూర్ఛ నుండి తెలివి నొందినారు. మంత్రివై యుండి మహారాజుగారి ఋణము బాగుగఁ దీర్చికొంటివి. సెబాస్! మారుతీ!

రావ—(మోకాళ్లపైఁ జేతు లూదికొని లేచి) సెబాస్! మారుతీ! ఎంతవాఁడవు?

సీ. హుమ్మని డీకొని ♦ కొమ్ములఁ బొడిచిన
ఐరావతము ఢాక ♦ కడల లేదు
శతమన్యుఁ డెదపైని ♦ శతకోటిఁ బడవేయు
నప్పుడైన నల్లల ♦ నాడ లేదు
శంకరశాంకరీ ♦ సహితాద్రి శిరముపైఁ
బడినప్పు డింతైన ♦ వంగ లేదు
కాలపాశము మెడఁ ♦ గీలించి కాలుండు
లాగిన నింతైన ♦ నూఁగ లేదు

గీ. ఔర! ‹లబ,లబ, యని నెత్తి ♦ నోరు గొట్టు
కొనుచు నేలఁ గ్రుంగఁబడఁగఁ ♦ గొట్టినావు
భళిర భవదీయబాహుప్రప ♦ పాటవమును
మెచ్చఁగాఁ దగునయ్య! స ♦ మీరతనయ!

ఆంజ—చీ. చీ! ఒక్కగ్రుద్దుతో నిన్ను జంపలేకపోయితి నని లోలోన మిగుల లజ్జపడుచున్ననన్ను నీ వేల స్తుతియింతువు? నీవు స్మృతి లేక పడియుండినపుడు నే నింక నొకగ్రుద్దును గ్రుద్దియుండినయెడల నీసరికి నీవును యుద్ధమును గూడ నంత మొంది యుండును. ఒక్కవ్రేటే యని నీవు బాసఁజేసి యుంటను, సత్యవాక్యావనమర్యాదచేతను, విశేషశ్రమ మొనర్చి నిన్నుఁ జంప నిక్కడకు వచ్చినరాముని ప్రయత్నము నిష్ఫల మగుటచే నామహానుభావుని మొగము చిన్నఁబోవు ననుభీతిచేతను, మహావతారమూ

ర్తి యైన శ్రీరామమూర్తి చేతిలో నీకు మరణము సంభవించు నెడల నీవు ధన్యుఁడవై ముక్తుఁడ వగుదువని నీయందలి యకారణకారుణ్యము చేతను, నిన్ను రెండవ దెబ్బచేఁ జంజనొల్ల కూరకుంటిని.

రావ—ఆఁ! ఆఁ! ఏమి వాచాలత! ఏమి కాఱులు! ఎంతవికత్థనప్రసంగము. స్తుతించితి నని కన్నులు నెత్తికి వచ్చినవా? ఓరీ చంచలబుద్ధీ! ఊఁ. కాచికో! వంగు. వంగు. కైలాసపర్వత మాడించిన రావణుని దెబ్బ రుచి కనిపెట్టెదవు. కాచికో!

ఆంజ—శక్తి తగ్గినప్పుడు కొట్టితి నని తరువాత వంకఁ బెట్టెద వేమో! ఇప్పుడే బాగుగఁ నాలోచించుకొనుము. తొందర లేదు. ఆయాసము తీర్చుకొనుము. బలమును బూరించుకొనుము. కోపము తెచ్చుకొనుము. అప్పుడు కొట్టుము.

రావ—ఛీ! ఛీ! నిన్నుఁ గొట్టుటకే నాకు నీరసతయా? ఈడ్చి—యీడ్చి, ఊఁకించి, సాఁగఁదీసి పాతాళమునకుఁ గ్రుంగునట్లు కొట్టెదను. కాచికో! వంగు. వంగు.

ఆంజ—

గీ. పిఱికివాఁడను గాను; నీ ♦ వరుస వంగు
వాఁడఁ గాను; వె న్నిసఁగెడు ♦ వాఁడఁ గాను;
రాముబంటను నాయుర ♦ స్సీమ యిదిగో!
కొట్టుకో శక్తి యున్నవ ♦ ట్టెట్టులైన.

(నేపథ్యమున) సెబాస్! కేసరీతనయా!

రావ—ఆఁ ఆఁ క్రోఁతిమూకలారా! సెబాసు సెబా సనుచు సిగ్గులేక హెచ్చరికలు సేయుచున్నారా! చూడుఁడు! ఒక్కత్రుటి తాళుఁడు. సెబాసు లింకఁ గట్టిపెట్టుఁడు. మీ కేసరీతనయుని పస యిదిగో! యీ యొక్క గ్రుద్దు నకె సరి. ఊఁ ఊఁ. (వక్షముపై గ్రుద్దును.)

ఆంజ——రామా! రామా! రామా! (నేలఁబడును.)

రావ——వహవ్వా! వహవ్వా! కపి పండ్లిగిలించినాఁడు. కిచకిచ లడఁగినవి. ఆఁ! ఇంక నూపిరి విడుచుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) హా! హా! హా! రామచంద్రా! సుగ్రీవప్రభూ (తిరిగి నేపథ్యమున) మఱి యేమియు భయములేదు. తొందర పడకుఁడు. మీమీ తావులఁ గదలకుఁడు.

రావ——సుగ్రీవుఁడు ప్లవగముల హెచ్చరించుచున్నాఁడు. కప్పలతక్కెడవలె పీతలబుట్టవలెనెప్పుడీ వానరసేనను గూడఁబఱుచుటతోడనే సరిపోయెను. ఆఁ ఇంక నూపిరి విడచుచున్నాఁడు. వీఁడు మహాపౌరుషశాలి. బ్రహ్మాస్త్రిమునకైనఁ బడువాఁడుకాఁడు. వీఁడుచచ్చినకపిసేన సగము చచ్చినట్లే స్మృతిఁదప్పియున్నాఁడు, ఇదే సమయము. మఱియొక్క వ్రేటున బ్రాణము లూడఁగొట్టెదను. (చేయిన ర్దుకొని పిడికిలి ముడుచును.) అబ్బబ్బ! ఈబాణమెవరువైచినారు? ఆఁ! ఆఁ! ఆఁ! హనుమంతుని జంపనెంచిన యీకరమునే కొట్టినారే! బాణము లాగుకొని కొట్టెదను. ఆఁ! ఆఁ! ఆఁ! సౌమిత్రియని పేరున్నది. ఇదియాతఁడే వైచియుండునా! (లాగుకొని) ఈసారిచావుము. (అనిపిడికిలియెత్తును.)

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ——చీ! చీ! అసత్యవాదీ! అలీకప్రతిజ్ఞా! అధర్మసంగరా! అసురాధమా! ఆఁగు! అంతటితో నాఁగు.

రావ——ఓహో! రామానుజులు! ద్వితీయభగవదవతారము కాఁబలు! దాసుని గృతార్థునిఁజేయ వేంచేసితిరి. నమస్కారము. నమస్కారము.

లక్ష్మ——వైరియైన నమస్కరించినప్పు డాశీర్వదింప కుండఁగూడదు.

గీ. నీవు తమ్ముఁడు రాముచే ♦ నిహతు లగుత!
ఇంద్రజిత్తుండు నాచేత ♦ నీల్గుఁగాత!
సీతచేత నీకులము న ♦ శించుఁగాత!
ఇఁక విభీషణుఁ డీలంక ♦ నేలుఁగాత!

రావ—ఏమి?

గీ. వయసుచే బాలుఁడవె కాని ♦ వాక్పటిమను
గాట మగునడికాలపు ♦ గండ్ర వీవు;

లక్ష్మ—మాట లోకతీరు చేష్టలు ♦ మఱొకతీరు
వరలు మిథ్యాప్రవర్తన ♦ వాఁడఁ గాను.

రావ—అనినమాట నెఱపుకొనునసహాయశూరుఁడవా? ఏదీ? ఏలాగు? నేను గుంభకర్ణుఁడు రామునిపాలఁ బడితిమా? ఇంద్రజిత్తు నీవంతునకు వచ్చెనా?

గీ. ధనము లేక రాజ్యము లేక ♦ తినఁగ నన్న
మును, ధరింప గుడ్డయు, లేక ♦ వనినిదిరిగి
యన్నదమ్ములపాళ్లకై ♦ యసురవరులఁ
బంచుకొనుచున్నవారె? స్వ ♦ ప్నములయందు.

నేను రామునిభాగములోవాఁడను గదా? నీవు నాతో యుద్ధమున కేల వచ్చితివి? లెంపకాయలు తినుటకా? లేక నాచేఁ జచ్చినతరువాఁత నింద్రజిత్తుఁ జంపఁ దలఁచితివా? సిగ్గుమాలినవాఁడా! మొన్న నింద్రజిత్తుచేత నీకు, నారాయణావతార మైననీసోదరునకుఁ జచ్చినంతపని యైనదికాదా? ఇప్పు డింద్రజిత్తు నావంతు అని రజ్జులు కొట్టుటకు నీ కెట్లు నోరు వచ్చెను? రావణి నాగపాశములచేఁ దలప్రాణము తోఁకకు వచ్చి తల్లడిల్లిన యారాముఁ డిప్పుడు రావణునే చంపెద నని ప్రతిజ్ఞఁ జేసి యుండెనా? మీ కేమి మతులు లేవా? స్మృతులు లేవా?

లక్ష్మ——ఛీ! ప్రేలరీ! ధ్వని చేయఁదగినది శూరునినారి కాని, నోరు కాదు. విడువవలసినవి ములుకులు గాని పలుకులు గావు. బ్రహ్మకాయవలె వటవట వదరెద వేమి? మొఱుఁగు పోఁతా! మగఁవాఁడ వైనయెడలఁ గిమ్మనక నోరు మూసి యమ్మరివ్రాసి రా! మీఁదికి రా! నాకుమతియున్న దో నీకు గతి యున్న దో చూచెదవు. నాకు స్మృతి లేదో నీకు మతిలేదో తెలిసికొందువు.

రావ——అబ్బో! అబ్బో! రఘువీరుని ప్రతాపములు! భ్రాతృవిత్తాపహరణ ప్రవీణుఁడవై నీవే నన్నుఁ జావఁ దలఁచితివా? రాఘవులు మహావీర్యవంతులు. మహాతేజశ్శాలులు. వారిపరాక్రమ మైఖరి మాకుఁ గ్రొత్తకాదు.

సీ. నీదుపూర్వుని ననరణ్యు ♦ నేను బడిత్రె
తోడఁ గుక్కను గొట్టిన ♦ లీలఁ గొట్ట
కుయ్యొ! మొఱ్ఱో! యనుచు వంట ♦ ప్రొయ్యివెనుక
ముడిచికొని డాఁగి గడగడ ♦ వడఁక లేదా?
అంతదూర మొందులకు?

సీ. బాపనపిసాచి యొక్కఁడు ♦ పరశు వెత్తి
మీదుతండ్రిపై రాఁగ నా ♦ మేటిమగఁడు
గాజులఁ దొడిగించుకొని లా ♦ ఁకను ధరించి
కాంతలగుడారముల దూరెఁ ♦ గాదె? యహహా!

లక్ష్మ——ఇన్నితల లుండియు నీకుఁ దెలివి లేదేమి? పూర్వగాథ లనుభవించియు బుద్ధి దెచ్చికొన వేమి? ఆయనరణ్యునిశాపమే నీ కిప్పుడు శ్రీరామమూర్తియై ప్రత్యక్ష మైనది. రఘువీరునిచే నీకుఁ జావుతప్పదు. అదిగాక యీమాత్రమైనఁ దెలిసికొనరాదా?

సీ. మస్తకభరమును బంచెకుఁ దోలినట్లు
కారలో నిన్నుఁ బెట్టిన కార్తవీర్య
బాహాదశశతమును జెండు పరశురాము,
మత్తతను దూల్చువీరుని మఱచినావె?

బ్రాహ్మణోత్తముఁడై పరమ తేజశ్శాలి యైనపరశురాముని నీవు బ్రాహ్మణుఁడ వయ్యును బాపనపిసాచి యని నిందింతువా? బ్రహ్మరాక్షసుఁడవు. పూజ్యుల నధిక్షేపించిననిన్ను నోటిపైఁబొడువలయును. (చాపాగ్రమున నోటిపైఁ బొడుచును.)

రావ—హా. హా. హా. హా. హా. రాఘవాధమా!

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. హా. రాఘవాధమా! నరాంతక దేవాంతకాతికాయవీరులఁ జంపితి నని మహాగర్వమున విఱ్ఱవీఁగుచుంటివా? రా! నన్నెట్లు చంపెదవో చూచెదను.

రావ—హా. హా. హా. హా. హా. ఎట్టిమహావీరులు నరాధమునిచే మడియఁబడిరి. ఓమహాపార్శ్వా! రాము నెదుర్కొనుము. కన్నులూడఁదీయుము. కడుపు చీల్చుము. ప్రేగులు మెడలో వైచుకొనుము. నాలుక నూడలాగి మూలింతరా లగునీభార్యకు నూడిగా నర్పింపుము. ఇదిగో—రామభ్రాతను—సీతమ్మమఱఁదిని—కోటశక్తికి బలి నిచ్చెదను. నీతోనాకు యుద్ధమేల? ఇరువదిబాహువ్రులఁ బట్టి యజ్ఞపశువును జంపినట్లు చంపెదను. నడు—మద్గాలయమునకు నడు—

(లక్ష్మణునిఁ ద్రోసివేసి తానును బోవును.)

(నేపథ్యమున) జయ! రామభద్రా! జయ! రామచంద్రా! మహాపార్శ్వుఁడు కడ తేఱినాఁడు.

ఆంజ—(త్రుళ్లిపడి లేచి) ఆఁ! దశకంధరా! అఁ! బ్రహ్మవంశపాంసులా! త్రిలోకకంటకా! రా! రా! జయా! రఘువీరా! జయ! రణధీరా!

ఆహా! కుమారలక్ష్మణుఁడు రావణునితోఁ దలపడి విచిత్రసంగర మొనర్చుచున్నాఁడు. నే నీసమయమున రావణునితో మొనసి సుమిత్రానందనుని యుత్సాహభంగము సేయఁగూడదు. జయ! రామానుజా! జయ!

(నేపథ్యమున) ధనుస్సు! వేఱొకధనుస్సు! శీఘ్రము! శీఘ్రము!

ఆంజ——జయ! రామానుజా! జయ! రావణధనుఃఖండన మొనర్చి ప్రకాశించుచున్నావు.

రావ——(ప్రవేశించి) ఓరాక్షసులారా! ఏదీ! ధనుస్సు! ఎవఁడైన నొక్క ధనుస్సీయఁడా? అర్ధరాజ్య మిచ్చెదను. ఏదీ? మీరు! మీరు! (నేపథ్యమున) ఇదిగో! ధనుస్సు! తీసికొనుము.

(ధనుస్సు విసరి పారవైచును.)

రావ——ఆఁ! ఆఁ! లక్ష్మణా! నాకు చాప మిచ్చినది నీవేనా?

(నేపథ్యమున) ఔను! వీరస్వర్గముకూడ నిచ్చెదను రా!

రావ——హా. హా. హా. వీరస్వర్గమా? ఎందులకు? రంభాసంభోగమునకా? ఆయువశిష్టము మాకీలోకముననే తీఱినది. నీవు పడుచువాఁడవు. నీకుఁ దీరఁదగి యున్నది. ఇదిగో! ఇదిగో!

(రావణుఁడు నిష్క్రమించును.)

ఆంజ——ఆహా! సౌమిత్రిశరపాత మత్యద్భుతముగ నున్నది.

(నేపథ్యమున) సౌమిత్రీ! కాచికో! కాచికో!

ఆంజ——రావణుఁ డేదో మహాశరము సంధించి లక్ష్మణుని గొట్ట నుద్యుక్తుఁడై యున్నాఁడు.

లక్ష్మ——(ప్రవేశించి) ఆఁ! ఆఁ! అసురాధమా! ఎక్కడ నుంటివి? ఆంజనేయా! రావణుఁ డిక్కడకు వచ్చినాఁడా?

ఆంజ——(లక్ష్మణునిఁ గౌఁగిలించుకొని) వత్సా! నుదుటిపై రక్త మంతయు

శ్రమముగ వచ్చుచున్న దేమి? (తుడుచుచు) రావణబాణపీడితుఁడ వైతివా?

లక్ష్మ—మారుతీ! దయ యుంచి రావణుఁ డెక్కడనో చెప్పి నన్ను వదలుము.

(నేపథ్యమున) నుదురు తూఁటుపడఁగ నేను గొట్టినదెబ్బచే నీకన్నులు చీఁకటులు గ్రమ్మ నేను గానఁబడక యుంటిని. ఇదిగో! ఇక్కడ! రా. రా.

లక్ష్మ—ఇంకను బ్రదికియే యుంటివా? ఇఁక నెంతసేపు? జయ! రామభద్రా! జయ! రామభద్రా! జయ! (లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమించును.)

ఆంజ—జయరామభద్రా! జయ! రామచంద్రా! జయ!

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. హా. హా.

ఆంజ—రావణుఁడు బాణపీడితుఁడై పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. జయ! రఘురామ! జయ! రణభీమా! జయ!

రావ—(తలపట్టుకొని ప్రవేశించి) హా! హా! హా! హాహాహా!

గీ. కణఁత దుస్సిపోఁ బడఁ గొట్టెఁ ♦ గా! దురాత్ముఁ
డౌర! యెంతవాఁడు! చెవ్వల ♦ హోరుహోరు పుట్టె;
కనులు పచ్చఁబడియె; నెమ్మ ♦ ల్గంప మొందె
నసిలమున నన్ను యీడుచు ♦ న్నట్లుతోఁచె.

(నేపథ్యమున)

ఆ. వె. పాఱిపోవు దేర? ♦ పరువెత్తి వ్యాత్రము
బ్రదుకఁగలవె? నాదు ♦ వాఁతఁ బడక?
కరము లిరువ దేల? ♦ కాల్పనే? కాళ్లతో
నుఱుకుచుంటి తిరుగు; ♦ తిరుగు! కుక్క!

రావ——ఓరీ! లక్ష్మణా! ఆత్మస్తుతిపరాయణా! పరనిందాప్రవీణా! నీపౌరుషమునకు భయపడియే పరుగెత్తితి నని గౌరవించుకొనుచుంటివా? ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున) జయ రామభద్రా! జయ! రామచంద్రా! జయ!

ఆంజ——ఆహాహా. రావణుఁ డతిరౌద్రమూర్తియై మహాస్త్రమేదియో యభిమంత్రించుచున్నాఁడు. ఆహా! బ్రహ్మాస్త్రముకాఁబోలు!

(నేపథ్యమున) ఇదిగో! బ్రహ్మనామకాస్త్రము. దీనితో నీపని సరి.

ఆంజ——ఆహా! ఆహా! సౌమిత్రీ! చిరంజీవి! చిరంజీవి! శ్రీరామరక్ష!

గీ. ఖరమహోల్కాసహస్రము ♦ ల్గ్రమ్మె మింట;
గజగజనుభూమి వడఁకె; నా ♦ కాశమునను
గ్రహము లట్టిట్టులయ్యె; ల ♦ క్ష్మణుఁడు శరము
నెంత వారించిన భుజంబు ♦ పొంత దూఱె.

లక్ష్మ——(ప్రవేశించి) హా! రామా! హా! రామా! హా! రామా!

(నేల వ్రాలును)

(నేపథ్యమున) జయ! రాక్షసేశ్వరా! జయ! దేవాంతకసార్వభౌమా! జయ! రామభార్యాపరిగ్రహణప్రవీణా!

(రావణుఁడు తొందరగఁ బ్రవేశించును.)

రావ——(లక్ష్మణుని బట్టుకొని) లక్ష్మణా! అందఱిజన్మముకంటె నీది యుత్తమజన్మము. ఇక్కడ చచ్చినకపిరాక్షసవీరులకళేబరములను కాకులో గ్రద్దలో నక్కలో పిశాచములో కబళించుచుండును గాని నీ కట్టిగతి రాదయ్యెను.

ఆ వె. నీకళేబరమును ♦ నేమోసికొని పోయి
శక్తిదేవళమున ♦ స్రక్స్రబంధు
రమ్ముఁ జేసి తఱిగి ♦ రక్తంబు కుండ కె
క్కించి దేవి కార ♦ గింపు లిడుదు.

ఏమి? ఎత్త లేకుంటిని! ఊంఁడు. ఊంఁడు. కదలనే కదలఁడే! ఎంతబిం తగ నున్నది!

గీ. అర్కచంద్రుల భుజబలా ♦ ధ్యతను లాగి
చెఱియొకకరమున గ్రహించి ♦ గిఱగిఱంచుఁ
జక్రిసాధనముగఁ ద్రిప్పఁ ♦ జాలునేనుఁ
జచ్చునరుని గదల్పంగఁ ♦ జాల కుంటి.

ఊఁ. ఊఁ. శాంకరీ! భవానీ! దుర్గా! త్రిపురసుందరీ! ఊంఁడు.
(లేవదీయ యత్నించును.)

ఆంజ—మూఢా! అనుమానుభావు నెత్త నీతర మగునా? అతని నంటకుము. నీ విటురా! రా! ఇంక రావేమి?

రావ—వత్తును గాని నీ వెత్తి నాపీఁపునఁ బెట్టఁగలవా?

ఆంజ—నేను నీపీఁపునఁ బెట్టునది దానిని గాదు—దీనిని.
(జుట్టువంచి గుద్దును.)

రావ—హా! హా! హా! (నేలవ్రాలును.)

ఆంజ—హా! లక్ష్మణా! ఎంతప్రమాదము సంభవించినది. నిన్నెత్తికొని శ్రీరామమూర్తి సన్నిధికి వెడలెదను. (లేవనెత్తినిష్క్రమించును)

(నేపథ్యమున) అసురాధిపా! మహాప్రభూ! ఈయంగదుఁడు నీమిత్రుఁడు ద్విజిహ్వుఁడనైననన్నుఁ జంపుచున్నాఁడు.

రావ—(లేచి) హా హా! రాక్షసచమూయోధులారా!

గీ. ఏమ్పు లేల? మొత్తుకొనుట ♦ లేల? యిట్లు
త్రొక్కుకొనుచు బరుగు లేల? ♦ దిక్కు లేదె?
రావణుఁడు లేఁడని తలఁచి ♦ రా? వెనుకది
రిగిన జాగ్రత్త! మిమ్ము న ♦ ఱకెద నేనె.

(నేపథ్యమున) అమ్మయ్యో! రాముఁడు! రాముఁడు! శార్దూలము లేళ్లను జంపినట్లు మమ్ము చంపు చున్నాఁడు. బాణజ్వాలలు రోదసీకుహరమంతఁ గ్రమ్మి పాఱిపోవుటకు దారియైన లేదు. (తిరిగి నేపథ్యమున)

ఉ. ఆలపుమంగలంబునను ♦ రాఘులజొన్నలఁబోసి తేజము౯
జ్వాలలపొయ్యిఁగాచినిజ ♦ చాపపుఁజీపురుగట్టితోడుత౯
బేలలుపుట్టుటానినద ♦ భీకరవై ఖరిరామపాచకుం
డోలినియాయజూకుఁడగు ♦ న్యోపతిపిత్తిగవేఁచుచుండెడు౯.

రావ—ఓహో! ఈకల్పనము ద్విజిహ్వరావణాయనములోనిదివలెను న్నది. ఓరక్షోవీరులారా! నేను వచ్చుచుంటిని భయము లేదు. (నేపథ్యమున) భయము లేదు. నీ కేమియు భయము లేదు. పరుగెత్తకు. (రావణుఁడునిష్క్రమింప ద్విజిహ్వుఁడుప్రవేశించును).

ద్వి—(పరుగెత్తుచు) అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! అంగదుఁడు నన్ను వెంటాడించుచున్నాఁడు. (అంగదుఁడుప్రవేశించును.)

అంగ—పాఱిపోకు. నీ కేమియు భయము లేదు. ఎందులకుఁగన్నులూడఁదీయుచుంటివో చెప్పు.

ద్వి—(వడఁకుచు) బుద్ధి లేక—ధైర్యము లేక—నమస్కారము. నన్ను వదలిపెట్టుము. నీకడుపునఁబుట్టెదను.

అంగ—ఓరి రాక్షసపశువా! నాకడుపున బుట్టెదవఁటరా?

ద్వి—(తనలో) నీ వెవరికడుపునఁ బుట్టితివిరా? రాక్షస క్షేత్రము, మర్కట బీజముఁ గాదఁటరా? కంచరగాడిదా? (ప్రకాశముగా) హాప్రభూ! బుద్ధిలేక యటులంటిని. లెంపలువైచుకొను చుంటి.

అంగ—చెప్పక పోయినయెడలఁ దన్నెదను. చచ్చిపోయినక్రోఁతు న్నులు గంటముతో నేల యూడఁదీయుచుంటివి?

ద్వి—బ్రదికియుండఁగ నెవరూడఁదీయనిత్తురు?

అంగ—ఉడుఁదీసి యేమిచేయ నెంచితివి?

ద్వా—కవులను నేనే చంపితి ననుటకుఁ దార్కాణముగ రావణున కగపఱతును.

అంగ—చీ! చీ! చీ! ఇంద్రుఁడు రాక్షసులఁ జూచితివి గాని కాతరతలో నీయంతవాఁడు లేఁడు.

ద్వా—కవిత్వములోను నంతే.

అంగ—నీవు కవివా?

ద్వా—ఆస్థాన—

అంగ—నీవు రచించిన గ్రంథ మేది?

ద్వా—రచించుచున్న దనుము.

అంగ—ఏ దది?

ద్వా—విజయ రావణము.

అంగ—రావణుఁడు చచ్చునెడల రచించిన గ్రంథ మేమి చేసెదవు?

ద్వా—కొంచెము తక్కువగ నంతపని తిరిగి చేసెదను.

అంగ—ఏమి చేసెదవు?

ద్వా—చించెదను.

అంగ—అప్పుడు చించుట నిశ్చయమే కాన నిప్పుడే చించెదను. తెమ్ము.

ద్వా—నీవుచెప్పినమాట బాగుగ నున్నదికాదు.

అంగ—ఏల?

ద్వా—అప్పుడు చచ్చురావణాసురు నిప్పుడు చంపఁగలవా?

అంగ—నేను జంపలేను. చంపఁగలిగినయెడల నిప్పుడు చంపవలసినదే. నీపుస్తక మిప్పుడు చింపఁగలను. కావునఁ జింపెదను.

(లాగుకొనును.)

ద్వా—అయ్యయ్యో! కష్టపడి తలఁ గొట్టుకొని దయ్యముపట్టినవానివలె నెక్కడేమొ యేవతో యతిప్రాసలు కుదుఱక పిచ్చికుక్కవలె,

మోర మింటి కెత్తి యేడ్చుచుఁ, గల్పనలు కుదుఱక తోఁచక కారాగృహస్థునివలె నటు లిట్లుతచ్చాడుచు, నుస్సురనుచు, నస్సు రనుచు, లేచుచు, బండుచు, జోరీఁగలగొడ్డువలె నటుని ట్లు కొట్టుకొనుచు, నపహరించినరాజవస్త్రముల కంచులు చించి, క్రొత్త రంగుఁ బూసి తమవిగ వాఁడుకొనుతస్కరసేవకులవలెఁ బూర్వగ్రంథకర్తలశబ్దార్థములుహరించి తలలు విఱిచి సొంతమ సిఁ బూసి గ్రంథములలో నిముడ్చుకొనుచుఁ, బ్రసవవేదనఁ బడు పడఁతివలె నాంతరవస్తువుపైకిరాకమూల్గుచు, మందుఁడగు నటు నివలె చదివినపద్యమే వెనుకముందున కదేపనిగఁ జదువుచు, గూసి కూసి చివర కుబ్బుమని తనకూఁతను దానే మెచ్చుకొను కాకివలెవ్రాసివ్రాసి వహావ్వా యనుకొనుచు, భాగవతోత్తము లను నపుంసకు లని తిట్టువారకాంతవలెఁ దనగ్రంథశ్రవణమున కై రానివారి నసరసు లని నిందించుచు, నాటచూచి డబ్బీయని వాని నెత్తిపైనిమొండిదొమ్మరి దుమ్మెత్తిపోసినట్లు విని స్తుతింప నివానిని నోటికిరానిబూఁతులఁదిట్టుచు, నినుపగజ్జలతల్లిగంటముసే డనే యాశ్రయించి యనువర్తింపఁ బూటలు మూఁడిటికి మందా గ్నిరోగివలె నొకభోజనము సేయుచు, నున్మత్తునివలె రేలు నిదుర లేక, బ్రదికియుండఁ జచ్చియుఁ జచ్చి బ్రదికియుండుదునని గంపంత యాస పెట్టుకొని—సోమరితనమున దేహపటుత్వము లేక— నలుగుఱను జూచుటకు ధైర్యము లేక—బుద్ధిలేక—దూరదృ ష్టి లేక—సుఖపడు నేర్పు లేక—

అంగ—(నోరు మూసి) నోరుమూఁత లేక—సిగ్గు లేక—చెప్పుదెబ్బ లు లేక—(ఈడ్చుచున్నాఁడు.)

ద్వా—శివశివా! శివశివా! (ఏడ్చును.)

అంగ—అటు కాదు. రామ. రామాయనుము. అను; అను.

(నెత్తిపైఁ గొట్టఁబోవును,)

ద్వి—అన్న శ్లే.

అంగ—ఆఁ. ఆఁ. లేనియెడ నాలుకఁ గోసెదను. రామా! రఘువీరా! రామభద్రా! రామచంద్రా!

ద్వి—రామా! రఘుభద్రవీరా! రామవీరా! (అనుచున్నాఁడు.)

అంగ—నీ వింక రామదాసుఁడ వేనా?

ద్వి—(తనలో) లోన పాషండశైవ్రుఁడను. పైకి వీరవైష్ణవునిగ రామభక్తునిగ నటించెదను. (ప్రకాశముగ) రామా! రామా! రామా!

అంగ—సెబాస్! ఇఁక మన మందఱ మొక్కటియే కద?

ద్వి—మీది పచ్చనిరంగు; నాది పచ్చనిరంగే. మీస్వభావము చాంచల్యమే; నాస్వభావము చాంచల్యమే. మీరు రామభక్తులు; నేను రామభక్తుఁడను. మీరు కపులు; మేము కవులము. భేదమేమున్నది?

అంగ—సరే. గొంతెత్తి యరువుము. జయరామభద్రా! జయరామచంద్రా!

ద్వి—(అటు లనుచున్నాఁడు.)

అంగ—అదిగో! అటు చూడు. శ్రీరామభద్రుఁ డచ్చట రావణునితో నెంతవిచిత్రముగ యుద్ధముసేయుచున్నాఁడో!

ద్వి—ఆహాహా! బాగుగనున్నది. నే నొకకథ పాడిచెదను. చెప్పుకొనఁగలవా?

గీ. రెండుతల లిలపైమోయు ♦ రెండుకాళ్లు,
నాల్గుభుజములు, కన్నులు ♦ నాల్గు, వాల
మొకటియై, నారితోడిదా ♦ మొకము, నలుపు,
పచ్చరంగుల దేదో చె ♦ ప్పంగదయ్య!

అంగ—చెప్పనా? ఆంజనేయారూఢుఁడగు కోదండరాముఁడు. ఆహా అటుచూడు.

గీ. మెదడుతోడ నెత్తురు తల ♦ మీఁదనుండి
కారఁ, దుడుచుకొనుటకైనఁ ♦ దీఱ కుత్థి
తం బయినక్రొవ్వు క్రొంబొగ ♦ ల్దనువుఁ గప్ప
పరుగు లిడుచుండెఁ జూడు భీ ♦ భత్సుఁడగుచు.

ద్వి—(తనలో) నాగతి యేమగునో! శత్రువులచేతిలోఁ జిక్కితిని. జిహ్వాలు రెండయినట్లే లౌకికవైదికములను వృత్తులు రెండైనట్లే ప్రభువులుగూడ నిద్దఱైనారు. (ప్రకాశముగ) అంగదా! రాముఁడు ధానుష్క-శిఖామణి సుమా!

అంగ—కాదా? ద్విజిహ్వకవీ! ఏదీ మీరావణునియిప్పటియవస్థను వర్ణింపుము.

ద్వి—మీరావణుఁ డేమి? మనమిద్దఱ మొక్కటే కావున మనరావణుఁ డనుము.

అంగ—చావఁదలఁచినవాఁడు మీవాఁడైన నేమి? మావాఁడైన నేమి? మనవాఁడైన నేమి? చెప్పు. పద్య మొక్కటి చెప్పు.

ద్వి—మత్తకోకిల.

ఆరఁ ద్రాఁగినవానిరీతిగ ♦ నట్టు లిట్టులు తూఁగుచున్
వారి నీరెడువానివైఖరి ♦ బారబారలు వేయుచున్
వారుగాలినపందిలాగున ♦ బారుబారునఁ గూయుచున్
బారిపోయె సురారివీరుఁడు ♦ బాణబాధితగాత్రుఁడై.

అంగ—భోజనకాలే గోవిందనామస్మరణే గోవిందా! ఎక్కడకో పారిపోవుట లేదు. ఇక్కడకే దొలుచు వచ్చుచున్నాఁడు.

ద్వి—అయ్యయ్యో! మన మిచ్చట నుండఁగూడదు. పోవుదము రమ్ము.

(ఉభయులు నిష్క్రమింపఁగ రావణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రావ—ఆహా! ఆహా!

సీ. పనస, మైంద, నీలాంగద ♦ ప్రముఖబహుళ
కపుల నజకాల రాచి ల ♦ క్ష్మణకుమారు
నట్టె చాపచుట్టఁగఁ బడఁ ♦ గొట్టి సంఖ్య
కు మితిమీఱిన క్రోఁతులఁ ♦ గూల్చినాఁడు.

సీ. ఆలసి, తూలి, సొలసి, వాఁడి ♦ నట్టివేళ
జానకీపతితో నని ♦ సంభవించెఁ
గాన నిలఁబడ లేకుంటిఁ ♦ గాకయున్న
జగతి నీరామ సేయక ♦ చనుదు నొక్కొ.

గీ. సర్వసంగరమున నాకు ♦ సంభవించు
నంతబాధయు నొకపెట్టు ♦ నంజనాసు
తుండు హుమ్మని గ్రుద్దిన ♦ రెండుగ్రుద్దు
లొక్కపెట్టయ్యెఁగా! నేఁటి ♦ యుద్ధమునను.

(నేపథ్యమున) ఆంజనేయా! ఆఁగుము! దిగుమను.

రావ—ఆహా! రాముఁడు మారుతినుండి దిగి యిటకువచ్చుచున్నాఁడు.
నే నిఁకఁ బాఱిపోదును. (రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—రావణా! భయము లేదు. పఱుగెత్తకుము.

సీ. అమితకపివీరకోటిఁ జ ♦ క్కడఁచినావు
కాలవదనాళి లక్షలఁ ♦ గాల్చినావు
భల్లూకసహస్రములఁ జీల్చి ♦ వైచినావు
మించుభుజశక్తి నేఁడు చూ ♦ పించినావు.

గీ. బడలితివి చాల; యుద్ధంపు ♦ గొడవకిప్పుడు
పనికిరావు; శ్రమము దీర్చు ♦ కొని మఱొక్క

మాఱుర మ్మెట్టినిన్ను నే ♦ మడియఁజేయ
నాకుఁ జేతులు రావు; మా ♦ న్యతయుఁ గాదు.

(నేపథ్యమున) ఆహా! రామకారుణ్యము. రామచంద్రదాక్షిణ్యము. మహావీరునిహృదయమంజులత. జయ! రామభద్రా! జయ! రామచంద్రా!

రావ——(నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున) సంధ్యాకాల మైనది. శిబిరమునకు దయచేయవలయును.

రాము——ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

(నిష్క్రమించును)

ఇది చతుర్థాంకము.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

పంచమాంకము.

[ప్రదేశము—రణరంగమున నొకచోటు.]

(ప్రవేశము—మహోదరదీర్ఘకాయులు.)

మ—నీ వదృష్టవంతుఁడవు.

దీ—ఎందుచేత?

మ—ఇంద్రజిత్తుతో యుద్ధమునకుఁ బోయి రామలక్ష్మణులకుఁ జచ్చునంతటి శిక్షఁ జేసి మఱి వచ్చినావు.

దీ—అందుచేత నావలన నింద్రజిత్తదృష్టవంతుఁ డయ్యెనని చెప్పుము.

గీ. భటకృతి ఫలింపఁ దత్కీర్తి ♦ ప్రభుని దగును
ఫలము గనకున్న నపకీర్తి ♦ భటుని దగును
అసి శితంబైన యోధుబా ♦ హానిపుణత,
కాకయుండిన దోషంబు ♦ కత్తిదగును.

మ—వైద్యునిధనయోగముచేతనైన నేమి, రోగియాయుర్యోగముచేతనైన నేమి, రోగము నశించినది. అప్పటికి—

దీ—అదే—సద్యశ్శాంతిచికిత్స జరిగినది. ఈదినమున నిర్మూలము గావింపవలయును.

మ—ఈదినమునఁ గుంభకర్ణయుద్ధమే కాక మేఘనాదయుద్ధముకూడ నున్నదా?

దీ——కుంభకర్ణుఁడు లేవనిదే—

మ——అయ్యయ్యో! అటు కాదు. లేచినాఁడు. యుద్ధప్రయత్నమున నున్నాఁడు.

దీ——తుట్టతుద కేసాధనమున లేచినాఁడు.

మ——నాలుగువందల రాక్షసులు పణవధ్వనులతో లేపవలయు నని యాతనిఁ గొంచెము సమీపించునంతలోఁ గుంభకర్ణునినిశ్వాసతీవ్రతచే నారక్కసులు డప్పులతోఁగూడ ముక్కుపుటములలోనికిఁ బోయినారు.

దీ——అయ్యో! తిరిగిరాలేదా?

మ——అబ్బే.

దీ——నాయొద్ద నొకనస్య మున్నది. అది ముక్కునొద్దఁ బెట్టునరికి ఫెడీ ఫెడీమని తుమ్ములు వచ్చి కపాలకల్మషము హరించును.

మ——ఆనస్యము ముక్కువఱకు వెళ్లుసాధన మున్నయెడల నంతమంచి యుపాయము లేదు. తరువాతఁ గొందఱు ప్రక్కలను, దలవైపునను, దూరముగ నుండి బడితెలతో మోద నారంభించిరి.

దీ——అటుపైన నేమైనది?

మ——ఏమైనది? బడితెలు విఱిగినవి. తరువాతఁ బెద్దపెద్దపాషాణములు దెచ్చి మీఁదఁ బడవైచిరి.

దీ——అప్పుడైన నులికిపడినాఁడా?

మ——పాషాణములు మాత్రము తూలి పడినవి. పిదప సలసలలాడుచున్న చెంబులకొలఁదిఁ జెవులలో దిమ్మరించిరి.

దీ——కుంభకర్ణునికిఁ జెంబులు లెక్కయా?

మ——తరువాత ముక్కులలోఁ దలవైపునుండి ఫిరంగిమందు దట్టించి నిప్పంటించిరి.

దీ——అప్పుడైన లేచెనా?

మ—పోగలు మంటలు-—తరువాత పెద్దగొడ్డళ్లతో జోడుజోడుగా ప్పన మూఁడువందలజోళ్లు దబ్బచిప్పలు బిగించి నఱుక నారంభిచిరి. ఆసమయముననే సహస్రగజములచే నొడలంటఁ ద్రొక్కించిరి. ఆసమయమందే శతఘ్నులతో సంధులందుఁ గొట్టించిరి. ఒడలుకాల్పించిరి. చర్మ మొలిపించిరి. కన్నులలో గునపములు దిగవేయించిరి. త్రాఁచుపాములచేఁ గఱపించిరి. అప్పుడు లేచెను.

దీ—అమ్మయ్యో! లేచియేమిచేసెను?

మ—ఆఱువేలదున్నపోతులను ఫలాహారప్రాయముగ నావులించుచు నాహారించెను. అటుపైన లోనఁబడినసజీవనిర్జీవపదార్థములబండ్లకు లెక్కయే లేదు. తరువాఁత లేచి తూలుచు రావణసభకుఁ బోయి యక్కడ రామలక్ష్మణనాశనమునకై ప్రోత్సాహపెట్టఁబడి గదచేతఁ బుచ్చుకొని—సింహద్వారముగుండ వెడలవచ్చునా! కోటప్రాకారము దాఁటి వానరసేనలలోఁ బడెను. ఇఁక నేను గూడనాతనిసాహాయ్యమునకై పోవలయును.

(నేపథ్యమున) పోకు. పోకు. పాఱిపోకు.

ద్వి—అదిగో! చూడు. అంగదుఁడు కుంభకర్ణదర్శనసంత్రస్తమైనవానరసేనను బుఁకొల్పుచున్నాఁడు. మనము పోవుదము రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇదివిష్కంభము.

ప్రదేశము—రణరంగము.

ప్రవేశము—అంగదుఁడు,

అంగ—పోకు. పాఱిపోకు. ఆఁగు. భయము లేదు.

గీ. నల! తిరుగు; నీల! పోకు; ప ♦ నస! యదేల?
ద్వివిద! వెనుకచూడుము; మైంద! ♦ బెదరకయ్య!

క్రోఁతులను భీతిలఁగఁ జేయు ♦ కొఱకు నెత్తఁ
బడుమహాయంత్ర మిద్ది జీ ♦ వంబుగాదు.

(నేపథ్యమున) అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! అయ్యయ్యో! జీవము గా దనెద వేమి? అనేకజీవములఁ దుక్కుసేఁగఁ గొట్టుచున్నాఁడు. నమలుచున్నాఁడు. నంజుకొనుచున్నాఁడు. చప్పరించుచున్నాఁడు. మునిపండ్లఁ గొఱుకుచున్నాఁడు. మ్రింగుచున్నాఁడు. అమ్మయ్యో! అయ్యయ్యో! నిలువలేము. నిలువలేము.

అంగ——ఆహా! కపులకలకలారవ ముల్లోలకల్లోల మగుచున్నది. అదిగో!

గీ. కొండముచ్చులు గుంపులై ♦ కొండ లెక్కె;
భల్లుకంబులు చెట్లెక్కె; ♦ వానరములు
వార్ధివంకకు నుఱికెడే ♦ పరుగువారె
కోటులుగ గొల్లుమనుచు గ ♦ గ్గోలువడుచు.

(ప్రకాశముగా) ప్లవగవీరులారా! పోకుఁడు. ఆఁగుఁడు.

గీ. ఇటకు వచ్చినపని యేమి? ♦ యిపుడు మీరు
సేయుపని యేమి? యక్కటా! ♦ సిగ్గు లేదె?
చచ్చియైనను శ్రీరామ ♦ చంద్రుపనికి
సాయపడకున్న ఫలమేమి ♦ జన్మమునకు?

గీ. ఇది యొనర్చెద మద్ది చే ♦ సెద మటంచు
నేమి యేమియో రజ్జుల ♦ నెగచి నఱకి
కొసకుఁ దలలు తోఁకలు పీఁకు ♦ కొనుచునుఱకెఁ
జనునె? నాల్క లీడుచుకొని ♦ చావరాదె?

గీ. ఊఱకి యెడకుఁ బోవఁగ ♦ నుత్సహింతు?
రిండ్ల కేనా? త్రపాశౌర్య ♦ హీనులైన
మిమ్ముఁ గని పేడసీళ్లను ♦ మీదు మొగము
లందు మీసతుల్ చల్లక ♦ యుందురొక్కొ!

సీ. సిగ్గు గగ్గిసతులను ♦ సిగ్గులేని
మీర లేకీతిగా నేలు ♦ వార లింక
కంచుకములఁ దొడిగికొని ♦ గరిటెకాడ
లూని ప్రాయివద్ద వేంచేయఁ ♦ బూనినారొ?
గీ. యుద్ధమునఁ జచ్చువా; రిండ్ల ♦ యొద్ద గట్టి
యుట్టిఁ గట్టుకొనుచు దూఁగు ♦ నట్టివారుఁ;
గలరె? యెచటనైన స్మృతి ని ♦ క్కంబు గాన
మగతనవుఁజావు చచ్చుట ♦ తగదె మీకు?
ఛీ! ఛీ! తిరుగరా? ఇంకనాఁగరా?
సీ. కలితవీరపతివ్రతా ♦ తిలకములగు
తల్లులకడుపు చెఱుపఁగ ♦ దాఁపరించి
నారె? పాఱిపోకుఁడి యప ♦ చారమునకుఁ
జెంపలను గొట్టికొని రణ ♦ సీమనిలుఁడు.
(నేపథ్యమున)
గీ. పోకుఁడీ! పాఱకుఁడివలీ ♦ ముఖములార!
భూజభూధరభారప్ర ♦ పూర్ణహస్త
తలులగుచు ద్వారములయొద్ద ♦ నిలువఁబడుఁడు
కుంభకర్ణుని నిప్పుడే ♦ కూల్చువాఁడ.

రా-జ—ఓహో! వానరులారా! ఘనఘనాఘనగర్జాగభీరము లగు శ్రీరామవాక్యములను వింటిరా? ఆయమోఘసాయకునిప్రతిజ్ఞను వింటిరా?

(నేపథ్యమున) జయ! రామభద్రా! జయ! రామచంద్రా! భయము లేదు. కానీ. పోదు. చూచెద వేమి? రాముఁడే రక్షకుఁడు. ఏమైన సరే. రామచంద్రుఁడే రక్షకుఁడు. రే! రాక్షసాధమా! రే! కుంభకర్ణా! కాచికో! కాచికో! కోసెదము! చీఱ

దము! నఱికెదము! జాగ్రత్త! హా! హా! వేయి! కొట్టు! చంపు! జయరామభద్రా! జయరామచంద్రా!

అంగ—సెబాస్! భటులారా! సెబాస్! మీరిప్పుడు మాబంటులై గామభక్తులై ప్రకాశించుచున్నారు. వెఱ్ఱికుక్కను బదిమంది పదివైపులనుండి రాలు మోది చంపునట్లు మన మీతని రాలఁగొట్టిచంపుదము. రే! కుంభకర్ణా!

(అంగదుఁడు నిష్క్రమింపఁ గుంభకర్ణుఁడు ప్రవేశించును.)

కుంభ—(భయంకరరూపమున నోరు దెఱచుకొని) హా. హా. హా. హా. పంటిక్రిందకుఁ బదియారుక్రోఁతులు. పండ్రెండు కొండ్రముచ్చులు. పదిభల్లుకములు. వహావ్వా! కరకర, కసకస, కటకట నమిలివైచితిని. కపిసేన గగ్గోలు చేసితిని. వహాగంధభూయిష్ఠ మగు కపిరక్తము కడవలకొలఁదిఁ ద్రాగితిని. రాముఁ డఁట! ఏఁడీ? లక్ష్మణుఁ డఁట! ఏఁడీ? సుగ్రీవుఁ డఁట! ఏఁడీ? రే! మహోదరా! హా. హా. హా. హా. (నోరు తెఱచుకొని తిరుగును.)

(మహోదరుఁడు ప్రవేశించి)

మ—మహాప్రభూ! వచ్చితిని. (తనలో) లోకవిరుద్ధమైన నాకడుపీతని కడుపుపై నొక్కముడుతయంత లేదు.

కుంభ—మహోదరా! యుద్ధమున నీవేమిచేసితివి?

మ—దంతక్షతములఁ గొందఱను, నఖక్షతములఁ గొందఱను, తాడనపీడనములఁ గొందఱను, చుంబనములఁగొందఱను, నాలింగనములఁగొందఱను, చపేటములఁ గొందఱను—

కుంభ—ఆఁగు; ఆఁగు! రణరంగశృంగారవమా యిది. హా. హా. హా. హా. (నోరుతెఱచుకొని తిరుగును) మేమేమి చేసితిమో చూచితివా?

మ—చూడలేదా?

సీ. హనుమంతునీఁ పుపై ♦ నట్టు మాడఁగఁ గొట్టి
ద్వివిదుని భూమిపై ♦ విసరికొట్టి
పనసుని పొడపైఁ ♦ బస్పుఁ గాలిచి పెట్టి
కుముదనీలులను ము ♦ క్కునను బీల్చి
జాంబవంతునిమోర ♦ జాడించి డిగరాచి
చండనేత్రుని క్రొవ్వు ♦ చప్పళించి
వేగదర్శిని పొట్ట ♦ విడఁ గొట్టి పడఁబీల్చి
గంధమాదను తలఁ ♦ గాలఁ దన్ని

గీ. కరముసఁ దొడిమఁ గొని పచ్చి ♦ మిరపకాయ
కటుకుసఁ గొఱుకుగతిని తోఁ ♦ కలను చేతఁ
బట్టి కపులను భల్లుకే ♦ శ్వరులఁ గొండ
ముచ్చుగమిఁ గొఱికితివి క ♦ ఱుక్కు మనుచు.

కుంభ—పండ్లసందునఁ గొన్నిక్రోఁతులు చిక్కుకొన్న ట్లున్నవి. ఏదీ? నీగద యేదీ? పండ్లు కుట్టుకొందును.

మ—ఇది నన్ను మగునేమో! (ఇచ్చును.)

(నేపథ్యమున) రాక్షసాగ్రణీ! గద యేల? నేను బంధుఁడను క్షమింపుము.

కుంభ—ఆతఁ డెవఁడో యిటు పంపినను యుద్ధమునకుఁ బోయి సుగ్రీవుఁ డెచ్చట నున్నాఁడో కనిపెట్టి యుండుము నేనును వచ్చెద.

మ—చిత్తము. (పోవును.)

(విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

కుంభ—ఎవఁడవు నీవు?

విభీ—అన్నయ్యా! నే నెవఁడనా?

గీ. ఒక్కతల్లిగర్భంబున ♦ నుద్భవించి
యొక్కచోఁ గుడిచి పెరిగి ♦ యొక్కప్రభువు

నాశ్రయించుమనకు విడి ♦ యాకు లిట్లు
గలిగెఁ బెద్దన్నగారిము ♦ ష్కరతవలన.

(కన్నుల నీరుఁ బెట్టుకొనును.)

కుంభ—నీవు విచారింపకుము. మంచిపనియే చేసితివి. అదృష్టవంతుఁడవు. ఆయుష్మంతుఁడవు. బుద్ధిమంతుఁడవు. రామునిచే రాక్షసవంశహానియగుట తప్పదు. నేనును రావణుఁడును రామబాణములఁ గడతేఱువారమే. నీ వొక్కఁడవే చిరంజీవివై వంశము నుద్ధరించి మా కింతనోటికి నీళ్ల నిచ్చి రాజ్యపరిపాలనము చేసికొనుచు వర్ధిల్లువాఁడవు. మాగతికై నీవు చింతనొంద వలదు. నీవురాముని గొల్చి యుండుము. ఇదివఱకే పేరావేశ మడఁచికొని నీతో మిగుల మాట లాడితిని. ఇప్పుడు తనవా రెవ్వరో పరు లెవ్వరో నాకుఁ దెలియఁదగినసమయము కాదు. ఇఁక నీవు నాయెదుటఁ బడకు. పొమ్ము. వెంటనే పొమ్ము.

విభీ—అగ్రజా! నమస్కారము. (పోవును.)

(నేపథ్యమున) సుగ్రీవుఁ డాప్రక్కనుండి పరుగెత్తుకొనిపోవుచున్నాఁడు. మహాప్రభూ! నేనువారింపలేకుంటిని. అడ్డు తొలఁగుము.

కుంభ—(నోరు తెఱచుకొని) హా. హా. మ్రింగెదను. సమలకుండ మ్రింగెదను. ఒక్కగుక్కను మ్రింగెదను. గుటుక్కన మ్రింగెదను. ఏఁడీ? పశువా! సుగ్రీవా! హా. హా. హా. హా.

(నోరు తెఱచి నిష్క్రమింపఁగ సుగ్రీవుఁడు ప్రవేశించును.)

సుగ్రీ—ఆహా! ఆహా! ఎంతయుపద్రవము.

గీ. అబ్ధిలోనితిమింగిల ♦ మావురనుచు
నోరు తెఱచి దుముకఁ నట ♦ నీరుకలఁగు
నల్లరిని జేఁప లడలి యి ♦ ట్టట్టు లెగిరి
సుడివడి తిమింగిలపునోటఁ ♦ బడెడునట్లు.

గీ. అకట కుంభకర్ణుం డావు ♦ రావు రనుచు
మీఁదఁ బడ వ్యూహవైఖరి ♦ భేదిలుటను
గపులు చెడఁదల్లడిల్లి బె ♦ గ్గడిలి స్మృతులు
చెడి యసురనోటఁ గుప్పలై ♦ పడుదు రకట!

గీ. కపులు కొందఱు రాక్షసు ♦ కంటిలోనఁ
బడ వలకలట్లు చికిలించి ♦ యొకమచేతి
వ్రేళ్లతో జెప్పలు కుసక ♦ రించి కవుల
వెలికిఁ దీసి పృష్టంబున ♦ నలుపఁదొడఁగె.

(నేపథ్యమున). కపులారా! అట్లు కాదు. తలపైఁ గొందఱు, భుజములపైఁ గొందఱు, చెక్కిలపైఁ గొందఱు, నాసికాపుటమునఁ గొందఱు, నొకసారి యెక్కి తన్ని, కఱచి, పీఁకి, అక్క., గుద్ది యన్ని విధములైనయల్లరి సేయుఁడు.

సుగ్రీ—లక్ష్మణమూర్తి కపుల కుత్సాహము గలిగించుచున్నాఁడు. ఆహా! అనుంయొడలిపై సందులేకుండ నెన్నికపిసహస్రము లెక్కినవో!

గీ. ఖస్థలిని వేనవేలు తోఁ ♦ కలువిచిత్ర
గతులఁ దూఁగాడఁ దత్కుంభ కర్ణుఁడొప్పు
పవనచాలితశాఖాగ్ర ♦ భారసహిత
విటపిసమధిష్ఠితాగము ♦ విధముగాఁగ.

గీ. కాళ్లసేతులు జాడించి ♦ కరయుగమున
దనదసంచును నదలించి ♦ తాండవించి
యొగిరినను పిడకున్నఁ దా ♦ నిలను దొరల
సాఁగ జోకేఁగలున్న రా ♦ సభముప్రాలె.

ఆహా!

గీ. ఒడలు విఱుచుకొనుచుఁ దూర్పు ♦ పడమరలకు
నొక్కఁ డేపొదుగుగ సాఁగి ♦ యుద్ధభూమి
సన్నెకంటిపైఁ బొత్తంబు ♦ సరణి దొరలి
వీరకపులఁ బచ్చడిని గా ♦ వించుచుండె.

(నేపథ్యమున) రే! సుగ్రీవా! మర్కటరాజాధమా! ఎక్కడ? ఎక్కడ?

సుగ్రీ——నన్నుఁ గుంభకర్ణుఁడు వెదకుకొనుచున్నాఁడు. ఇక్కడ—ఇక్కడ——

(నేపథ్యము) ఎక్కడ!——ఎక్కడ!——

సుగ్రీ——ఇక్కడ నని చెప్పఁ దిరిగి యడిగెద వేమి? చెవుడా! బుద్ధివైశద్యమున కక్కఱకురానిపదితలలవెట్టిమోఁత నీయన్న కెట్టిప్రారబ్ధమో వినుటకక్కఱకురాని కడవలంతచెవులమోఁత నీకట్టిప్రారబ్ధమే కదా!

(నేపథ్యమున) రే! వాచాటా! అన్నగారినిగూడ నిందించుచుంటివా? ఇదిగో! నిన్నుఁ జంపుటకు వచ్చుచున్నాను.

(కుంభకర్ణుఁడు ప్రవేశించును.)

సుగ్రీ——నేను నిన్ను మోసమునఁ బట్టుదును. (సుగ్రీవుఁడు నిష్క్రమించును.)

కుంభ——సుగ్రీవా! ఎక్కడ నుంటివిరా? పాఱుపోతా! పందా! చెవులపిల్లీ!

గీ. "హా",తనంగఁ "దురో", యంచు ♦ నొడ లెఱుంగ
కొక్కఁ డేముందుపోకయా ♦ దిక్కుమాలి
నట్టిజాతికిఁ బ్రభుఁడ వై ♦ నట్టినీకు
వెట్టిధైర్యము లేకుంట ♦ వింతకాదు.

చీ! చీ! ప్రాణావనమునకై పాఱిపోయితివా?

సుగ్రీ—(ప్రవేశించి) ప్రాణాపహారణమునకై వెనుకనే యున్నాను. ఇదిగో! (వెనుకనుండి వచ్చి గట్టిగఁ బట్టుకొనును.)

కుంభ—(ఒడలు జాడించి గింజుకొని) వదలు! వదలు!

సుగ్రీ—వదలిపించుకో! చేతనైనయెడల వదలిపించుకో!

కుంభ—హా. హా. హా. పిఱికీ! నీబుద్ధికిఁ దగినపని జేసితివిరా!

సుగ్రీ—రే! రాక్షసాధమా! తిండిపోతా! వదలకు వదలకు! శత్రువునకు వెన్ను నీవిచ్చితివా? నేనిచ్చితినా? పిఱికివాఁడవు నీవా నేనా? పీఁనుడ వైనయెడలఁ దిరుగుము.

కుంభ—ఇదిగో తిరిగెదను. (గిరగిర దిరుగుచు సుగ్రీవునిగూడఁ ద్రిప్పును.)
(నేపథ్యమున) మహారాజా! గట్టిగ మెడఁ బట్టికొనుము.

సుగ్రీ—ఆంజనేయా! ఇటురా! ఈచిత్రమును జూడుము.

(ఆంజనేయుఁడు ప్రవేశించును.)

సుగ్రీ—

గీ. వినుతులఁ బిస్సిడి పిడికిలి ♦ విడుమఁ జచ్చి
చావకుండఁ; గత్తిసిబట్టు ♦ జాణ శత్రు
శౌర్యమున వీడుఁ బిడికిలి ♦ చచ్చి; క్రోఁతి
సడలఁజేయదు పిడికిలి ♦ చచ్చియైన.

ఆంజ—(తనలో)

గీ. కుంభకర్ణుండు తిరుగఁగఁ ♦ గూడ గిఱ్ఱు
మనుచుఁ దిరుగును సుగ్రీవుఁ ♦ డతని నాశ్ర
యించి; మందగ్రహమును సే ♦ వించి వ్యోమ
మందుఁ దిరిగెడు తదుపగ్ర ♦ హంబురీతి.

కుంభ—వానరాధమా! వానరాధమా! వదలవా?

సుగ్రీ—అసురాధమా! అసురాధమా! వదలఁజేసికొనలేవా?

కుంభ——అటులైన—రా. రా.

సుగ్రీ——నడువు. వచ్చెదను. నిన్ను మృత్యువువలె నేనెక్కడ వదలుదును?

కుంభ——హా. హా. హా. హా.

సుగ్రీ——జయ రామభద్రా! జయ రామచంద్రా! (ఇద్దఱునిష్క్రమించుచున్నారు.)

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. మనరాజుగారిని కుంభకర్ణుఁడెత్తికొనిపోవుచున్నాఁడు. హా. హా. ఇంక నేమున్నది?

ఆంజ——కపియోధులారా! భయపడకుఁడు. రాజుగారికిఁ బ్రమాద మేదియు లేదు. ఆతనిని బట్టికొని కుంభకర్ణుఁడు పాఱిపోవుట కాదు. అతఁడు కుంభకర్ణుని బట్టుకొనఁగ వదలిపించుకొనఁగ లేక కుంభకర్ణుఁడు పాఱిపోవుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) ఆలాగా? ఆలాగా? కొట్టుఁడు! కుంభకర్ణుని కర్ణం దగిలి పొట్టపైఁ గొట్టుఁడు. చెట్లుతీసి మోఁకాళ్లపైఁ గొట్టుఁడు. కానిండు. కానిండు. చూడకుఁడు. చూడకుఁడు. జయరామభద్రా! జయరామచంద్రా! జయరఘువీరా!

ఆంజ——హా! హా. ప్రమాదము సంభవించినట్లున్నది. కుంభకర్ణుఁ డాకస్మికముగ వెల్లగితలఁ బడినాఁడు. ఆహా! సుగ్రీవుఁడు నలిగియుండ లేదుకద! సెబాస్! విచిత్రలాఘవమునఁ దప్పించుకొనినాఁడు. కాని, యాతని రెండుచేతులు కుంభకర్ణుఁడు గ్రహించినాఁడు. ఏమి యగునో!

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. హా. చావు. పోడియగు. ఇదిగో! ఉ. ఉ.

ఆంజ——రామా! రామా! రామా! కుంభకర్ణుఁడు సుగ్రీవుని నేల నడఁచినాఁడు. రామ. రామ. రామ. వానరాధిపతి మూర్ఛనొంది

నాఁడు. ఆఁ! కుంభకర్ణా! ఆఁ! అధమా! అదేమి? మహారాజు గారి నెత్తికొని యెచ్చటకుఁ బాఱిపోయెదవు? డొక్కచీల్చెదను. ప్రేఁగు లూడఁదీసెదను. తలఁ బగులఁగొట్టెదను. జాగ్రత్త! విడు; విడు. రే! మూర్ఖా! విడువవా? విడువవా? ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. ఎగిరి నెత్తిపైఁ బడెదను. అదిగో (ఆలోచించి) యక్షరక్షఃపన్నగులచేఁ బట్టఁబడినను సుగ్రీవుఁ డవలీలఁగఁ దప్పించుకొనులఘుత్వనైపుణ్యములు గలవాఁడు. ఇంకను స్మృతి రాకయున్నది, కాని యీసరికే తప్పించుకొని కర్తవ్య మాలోచించి యుండును. ఈసమయమున మహాబలుఁ డైనయాతనివిడుదల నేను జేసియుండినయెడల నాతనికి నాపైఁ గోపము వచ్చునేమో! అదిగాక యీయవసరమున నాసహాయు మతనిబాహాపరాక్రమమున కెంతయపకీర్తికరము! కాన నేను గుంభకర్ణునిమీఁదికిఁ బోయియాతని విడిపింపఁగూడదు. ఊరకుండినయెడల మహాప్రమాదము సంభవించు నేమో! అయినను గొంతసేపు నిరీక్షింతును.

గీ. రాజభటు లిలఁ గొందఱు ♦ ప్రాఁకులాడి
కాళులకు నల్లుకొని, పాద ♦ ధూళి పచ్చ
కప్రముగఁ జేసికొని రాజు ♦ కరుణఁబడసి
నిత్యసన్నిధివర్తులై ♦ నెగడువారు.

గీ. తన్నిరంతరరాట్సన్ని ♦ ధానసంస్థి
తిని బురస్కరించుకొని నె ♦ త్తికిని గనులు
రాఁగ మేముచెప్పినరీతి ♦ రాజు నడచు
బుట్టలోపల రాజును ♦ బెట్టినాము.

గీ. కదలుమన్నఁ గదలును; వ ♦ లదనమానును;
పొడుముకాయఁగ బొండిని ♦ ముడిచినాము;

సేమము లేకున్నఁ దెలియును ♦ భూమిధవుని
పనయటంచును దద్భటుల్ ♦ వదలుచుండ్రు.

గీ. పొట్టకక్కుర్తిచే మొట్ట ♦ మొదటఁ జేరి
యాతనిఁ బోషించుచున్నార ♦ మనుచుఁ బలుకు
చుంట తమఖ్యాతియుఁ దమప్ర ♦ యోజకతయుఁ
జాటుకొనుటకుఁ గాఁబోలు ♦ జగతియందు.

గీ. అందువలన మహారాజు ♦ నప్రతిష్ఠ
యజ్ఞతయు, నస్వతంత్రత ♦ యనుచితతయు,
నెంత వెల్లడియగును కా ♦ పంతరైన
నెంచ రెంచుదాఁకను వారి ♦ కేమిమునిఁగె?

గీ. దగ నివారించుకొన, దేహ ♦ తాపమడఁచు
కొనఁగ, స్వచ్ఛాంబుపూర్ణమౌ ♦ కొలను జేరు
దున్నపోతున కబ్జముల్ ♦ దునిసె నంచు
జలము గలఁగె నంచును జింత ♦ కలదె యింత?

గీ. తమపని దీరఁ జాలును ♦ దమకు; పరమ
హార్త్రికైనను జింత యా ♦ వంత లేదు;
తనగుడిసె ప్రాంతతాఁగాకు ♦ దునియకున్న
గ్రామ మంతయుఁ గాలిన ♦ నేమి తనకు?

గీ. ఇట్టి స్వార్థైకచిత్తుల ♦ నిట్టిదుష్ట
తరుల, నిట్టిరాజద్రోహ ♦ కరులనిట్టి
యంతికస్థస్వదాసరూ ♦ పారివరుల,
నెప్పుడు ధరాధవుఁడు చేర ♦ నీయరాఁ

గీ. దాలిపైఁ బాలు చెడఁద్రాఁగి ♦ దానితోడఁ
దృప్తిఁ బొందుచు నుండక ♦ యింటివారి

లక్ష్మీశూన్యులు గావలె ♦ నంచుఁ గోరు
కొనెకుపిల్లియు వీరికం ♦ టెను ఘనంబు.

గీ. భటులు స్వయశఃప్రతిజ్ఞాది ♦ వైభవముల
కెపుడు చూడఁగఁదగదు, రా ♦ జేంద్రునకు య
శస్సమృద్ధి రాఁదగుసర్వ ♦ సాధనముల
నాచరించుటె యుత్కృష్ట ♦ మైనసేవ.

గీ. తన్నాథభక్తుఁ డొనర్పఁదలఁచుప్ర ♦ ఖ్యాతకార్య
మును భటుఁడు ముందుగాఁ జేసి ♦ భూపవరుని
కపయశంబును దేఁగూడ ♦ దన్నిగొప్ప
పనులకీర్తి రాజునకె చే ♦ ఱుపవలయు.

గీ. భటునిబుద్ధిచే నొకగొప్ప ♦ పని జరిగిన
నైన నదికూడ రాజుచే ♦ నైనయట్లె
యుంచవలయు మహారాజు ♦ గుండ భటుని
ధిషణ మెఱయవలయుఁ గాచ ♦ దీపమట్లు.

కావున నేనిప్పుడు తొందర పడి సుగ్రీవుని విడిపింపను. అదిగో! కుంభకర్ణుఁ డాతని నెత్తుకొని యిటకే వచ్చుచున్నాఁడు.

(కుంభకర్ణుఁడు సుగ్రీవు నెత్తుకొని ప్రవేశించును.)

కుంభ—సీ. నీదుభ్రాతకతంబున ♦ నూది యిట్లె
నాదుభ్రాతను బడద్రిప్పి ♦ నాఁడు; నేఁడు
నిన్నుఁ గక్షాంతరంబున ♦ నిలిపి భ్రాతృ
పరిభవ ఋణముఁ దీర్చి ♦ వైచినాఁడ.

మ—మహోదరా! ఇటు. ఇటు.

(మహోదరుఁడు ప్రవేశించును.)

మ—అంతకుతనఖక్షతాచార మొక్కటి లోపముగ నున్నది కానివిజయశ్రీస్వీకరణమహోత్సాహమునఁ బ్రకాశించుచున్నావు.

ంజ——(తనలో) వానరరాజేంద్రునకు స్మృతి వచ్చినపిదప నాలోపము తీరఁగలదు.

ంభ—గీ. వీని నాలుగుపక్షముల్ ◊ గా నిలువునఁ
దఱిగి యావకాయగఁ బెట్టి ◊ పరమమధుర
వారుణీరసపానంబు ◊ వలనిమత్తు
దోఱగఁ బచ్చడిబద్ధగాఁ ◊ గొఱుకువాఁడ.

——నీవు తరువాతఁ గొఱుకుదువో లేదో కాని యీతనికిఁ బ్రజ్ఞ వచ్చినయెడల నిన్నుఁ గోటికి తప్పించుకొనునేమో! జాగ్రత్త!

ంభ——ఈతనిని గుండ కెక్కింపు మని నాధార్యతోఁ జెప్పి యిప్పుడే వచ్చెదను. నీవు యుద్ధభూమి వదలకు.

——అయ్యో! నన్ను విడిచి వెళ్లెదవా?

గీ. మనుగుమప్పెండ్లికొడుకుతోఁ ◊ కను గ్రహించి
వచ్చుతోడపెండ్లికొడుకు ◊ వలెను బొట్ట
వేల దట్టించుచుంటి సం ◊ ప్రీతితోడ
నీవుగ నాఁకటను మర ◊ ణింతు నేమొ?

ంభ——ఉండుము. మఱేమియు భయము లేదు. (నిష్క్రమించును.)

ంజ——(తనలో) నేనును రాజావనావసరము వేచి యిచ్చటనే యుండవలయును. ఊరక యేల యుండవలయును? ఇంతలో నీగాలి తిత్తిని టప్పు మనిపించెదను- (ప్రకాశముగా) మహోదరా! మహోదరా!

——ఆఁ. ఆఁ. నాపేరు నీ కెట్లు తెలిసెను?

ంజ——ఏఁడుబారల లెడముగా నిలువఁబడినను నాయుదరమును దాఁకుచున్న నీకడుపే చెప్పుచున్నది.

ఆ. వె. కడుపు లావుగలుగు ◊ గంగాళమును రెండు
చెవులఁ బట్టి కడుసు ◊ లువుగఁ బైకి

నెత్తినట్లు నిన్ను ♦ నెత్తి యట్లిటు లూఁపి
క్రొవ్వు గార నేలఁ ♦ గొట్టువాఁడ.

మ—అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! (నేల బోరగిలఁ బడును.)

ఆంజ—గీ. కాలితలవైపులును పైనఁ ♦ గ్రాల నడఁగి
రెండుపాయలుగా వీడి ♦ యుండుపొట్ట
పై ధరణి నాను రెండుతుం ♦ బలను నేల
నిలువఁబడురుద్రవీణకాం ♦ తిని హసించు.

మ—రెండువైపు లడ్డముగ పైనుండి పొట్టపై నిల్చుజంతికలగొట్టమువలె నేల నిలిచియుండుటచేత మరణబాధగ నున్నది. మహాప్రభూ! రక్షించి నాకడుపునకు నక్షత్రదర్శనము గలుగఁజేయుఁడు.

ఆంజ—నక్షత్రదర్శనము కావలసినది నీకడుపునకే కావున నీకడుపూడఁదీసి వీఁపుపైఁ బెట్టెదను. అప్పుడు నత్తగుల్లవలెఁ బైనుండును. ఇదిగో! కాచికో! (తన్నఁబోవును.)

(నేపథ్యమున) పావనీ! ఆతని దన్నినయెడలఁ గడుపు విచ్చి క్రొవ్వంతయుఁ జెదఱి నేలపా లగును. అట్లు చేయవలదు. చీఁకటిరేలు. రాక్షసయుద్ధములు. అందులో మాయాయుద్ధప్రవీణుఁడైనయింద్రజిత్తు రానైయున్నాఁడఁట! ఈరాత్రి మనకు వెలుతురు విశేషముగఁ గావలయును. అందుకొఱకీతనిక్రొవ్వు మన ముపయోగించుకొందము. ఈతని ముక్కలుగ నఱికి బానల కెక్కించి బట్టిపెట్టి చమురుఁదీసి యాచమురులోఁ బాలకట్టెలను దడిపియంటించి యాదీప్తిని మనము యుద్ధము సేయవలయును. ఈతనిక్రొవ్వు రావణమరణపర్యంతము మనకు సరిపోవును.

ఆంజ—వింటివా? నీలుఁడు నీయం దెంతదయఁగలవాఁడై యెట్టిమాటలు చెప్పుచున్నాఁడో! నీమహాదరము మాకు నింక మహోపకృతిని జేయఁదగి యున్నది. ఇంక రావణవధవఱకు

నీ తేజస్సహాయముచేతనే మేము యుద్ధము సేయఁదలఁచితిమి. నీ జన్మము రామకార్యోపయుక్త మగుటచే ధన్య మగును.

మ——సరే. కడుపులోఁ గ్రొవ్వు చాల నున్నమాట నిజమే. అందులోఁ గ్రొవ్వు తీయుట నాకు సమ్మతమే. ముక్కముక్కలుగ నఱికి కుండల కెక్కించి, యనుమాటలు నాకుఁ గేవల మనభిమతము లనర్థకరములు. ప్రాణమునకు ముప్పురాకుండ నెన్ని బారువుల క్రొవ్వుతీసినను నాకు సమ్మతమే. ఆమాత్రపుఁద్యాగము లేక పోలేదు.

ఆంజ——నీలా! ఇద్దఱుకపులను బంపి యీగడ్డిబొడ్డును, ఈమూడిబుంగను దీసికొనిపొమ్మని చెప్పుము.

(నేపథ్యమున) అలాగే. (ఇద్దఱుకపులు ప్రవేశింతురు.)

మొదటి——అమ్మయ్యో! దబ్బిచిప్పలు లేకుండ నీతనిఁ గదుపఁగలమా?

రెండవ——దబ్బిచిప్పలకుఁ గూడలొంగదోయిబాబూ!

మ——ఇప్పుడు నాకర్మముచేత నలవాటులేనివీరరసము వచ్చినది. కావున నింతబరువై మెదలలేకుంటిని గాని నాకభిమానరసమైన శృంగారరసములోనే నేనుండినయెడల వట్టిమువ్వను గానా? గుబగుబలాడుగువ్వను గానా? నాప్రారబ్ధమీలాగున కావలసివచ్చినది. అయినను నారసప్రకాశము నేను జచ్చినతరువాతనైన యుండునని కొంత——

ఆంజ——మీరిద్దఱునిర్భాగ్యుని దీసికొనిపొండు.

మొదటి——చావకముందే యింతబరువుగనుండువాఁడు, చచ్చినతరువాత నెట్లుండునో!

రెండవ——బ్రదికియుండియే చచ్చినవీఁ డట్లుభారతరముగాఁ గా నేరఁడు.

(మహోదరునితో నిష్క్రమింతురు.)

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. హా. చచ్చితిని; చచ్చితిని. హా. హా. హా. సుగ్రీవచండాలుఁడు ముక్కు-చెవులు కొఱికి పాఱిపోయినాఁడు.

ఆంజ—సెబాస్! కుంభకర్ణా! కాదు. కృత్తకర్ణా! ఇటురా! ఇటురా!

గీ. అట్టె సుగ్రీవుఁ జేపట్టి ♦ నతఁడు నీదు
ముక్కు-చెవులఁ గోసెను యుద్ధ ♦ మూలమైన
శూర్పణఖకర్ణనాసికల్ ♦ చురియతోడఁ
బరసతీచూరసౌమిత్రి ♦ తఱిగినట్లు.

(నేపథ్యమున) ఆఁ! పాపీ! మాయాశీలా! కంటఁ బడితివా! యీసారి నీవు చచ్చితివి.

ఆంజ—అహా! కుమారలక్ష్మణుఁడు సమరసన్నాహియైనయింద్రజిత్తును దలపడయత్నించుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) లక్ష్మణా! ఏమంటివి? ఈసారి నేను జచ్చెదనా? వెనుక—వెనుక—నీవు చచ్చితివా? సిగ్గు లేక—యేలయింక బీరములు?

ఆంజ—ఆహా! ఈయసాధ్యావసరమున నింద్రజిత్తుకూడఁ బ్రబలయుద్ధార్థియై వచ్చుట కపిసేనకు మహాప్రదవకరము కాదా? లక్ష్మణకుమారుఁడిటకు వచ్చుచున్నాఁడు. నేను బోయి సేనారక్షణమున జాగరూకుఁడనై యుందును. (ఆంజనేయుఁడు నిష్క్రమింప లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ—ఏమంటివి? మూఢా! మేఘనాదా!

(మేఘనాదుఁడు ప్రవేశించును.)

ఇంద్ర—ఏమంటినా?

ఆ. వె. ఇంతలోన మఱచి ♦ తే? నిన్న నాచేత
నేమి జరిగినదియొ; ♦ యిపుడు మగత

నము గలిగెనె? నీవు ♦ నను జంపుదువొ? నిన్ను
నేవధింపఁగలనొ? ♦ యెఱుఁగఁగలవు.

ఒక్కయఱగడియమాత్రము తాళుము.

లక్ష్మ—హా. హా. హా. "నిన్న లేనిపౌరుషము నీ కిప్పుడు గలిగెనా" యనికూసితివే? ఇప్పుడు నీకు లేనిధైర్యసార మొక్కయఱగడియ కెట్లు రాఁగలదురా?

ఇంద్ర—(తనలో) నికుంభిలాహోమము నెఱవేర్చి కాని యీదినము న వీరిని మార్కొన నెల్లను.

(ప్రకాశముగా)

గీ. తోఁకమ్రుగములు పశువుల ♦ మూఁకలుగద
యని యుపేక్షించినకొలంది ♦ నాగడంబు
ఘనమగుచు మాదుతలలపైఁ ♦ గాళ్లనిడఁగ
సాగెఁ; గపిసేనసర్వంబుఁ ♦ జక్కడంతు.

గీ. అందులోపల సుగ్రీవుఁ ♦ డఁట! ప్లవగుల
లోన మొనగాఁడఁట! పొగఱు ♦ మేనుఁవిఱుచు
కొని తిరుగునఁట! బలియుఁట! ♦ కుంభకర్ణుఁ
బరిభవించెనఁట! యతఁ డె ♦ వ్వండొ కనెద!

కావున ముందు కపిసంహారమొనర్చినఁగాని నిన్నుఁ దాఁక నెల్ల ను. నీవు చేఁబడకుండ నెక్కడకుఁ బోయెదవు? పోవుచున్నాను.

(నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ—ఛీ! కుక్కా! మొఱుగుబలమేకాని కఱచుబలము లేదా? పో!
(నేపథ్యమున) ముక్కుచెవులు పడఁగఱచినాఁడు. ఏమయ్యెను? ఎవ రక్కడ?

లక్ష్మ—ఎవ్వరైన నేమి? కుంభకర్ణా! ఇటురా!

కుంభ—(మొగమునకుం గొంచె మద్దుపై చుకొని) హా. హా. హా. ఎవ్వఁడవురా? నీవు సుగ్రీవుఁడ వేనా?

లక్ష్మ—సుగ్రీవునివలన నీవు నష్టపడినవి కన్నులుగూడనా? రాక్షసా! నీవు సుగ్రీవుని శిక్షింప వచ్చితివా?

కుంభ—హా. హా. హా. హా. హా. హా. (నోరు తెఱచుకొని గంతులు వైచును.)

లక్ష్మ—ఏల?

కుంభ—నాచెవులం గొఱికినాఁడు. నాముక్కుగూడఁ బీఁకినాఁడు. హా. హా. హా. హా.

లక్ష్మ—నీచెల్లెలికర్ణ నాసికముల ఛేదించిననన్ను ముందు శిక్షించి పిదప నాతని శిక్షింపుము. రాక్షసాధమా! ముక్కు చెవు లూడినందు ల కింతహాహాకారము లేల? ఇంతయపరిమిత దేహమునం గొంత తగ్గినఁ దగ్గుటయేకదా!

కుంభ—హా. హా. లక్ష్మణుఁడవా నీవు?

లక్ష్మ—నాపే రేదైన నీకేమి? నేను శ్రీరామచంద్రుని తమ్ముఁడను.

కుంభ—ఓరిపసివాఁడా! నీబ్రదుకునకు నన్నుఁజూచి భయపడి పాఱిపోక నిలువఁబడి పెదవులు మెదపుటయే మహాపౌరుషము. నీకంటెఁ బెద్దవాఁ డుండఁగ నీతోఁ బోరాడుట నాపరాక్రమమునకు లోపముగాదా? నాతోడయంత లేవు. అగస్త్యభ్రాతా! నీ వెక్కడ—నేనెక్కడ? ఒక్కచేయి చూచిన రామునితోఁ జూడవలయును. వచ్చినరాముని చేతఁ జావవలయును.

రాము—(ప్రవేశించి) సెబాస్! కుంభకర్ణా! దేవతలు మెచ్చఁదగినమాటనాడితివి. నేనే లక్ష్మణాగ్రజుఁడను. రా! వెనుకదీయకరా! ఈదినమున నీవు ధన్యుఁడ వగుదువు.

కుంభ—లక్ష్మణాగ్రజుఁడవు నీవైన రావణానుజుఁడ నేను. ఇంతమిట్టిపా టేల? 'వెనుకదీయక—రా!, యని వేఱె చెప్పనేల? మాయింటఁ బుట్టినకుక్కకైన వెనుదీయుట యెన్నఁడును లేదని నీ వెఱుఁగవా?

లక్ష్మ—మీయింటఁ గుక్కలు పుట్టుటకూడ నాచార మైయున్నదా?

రాము—లక్ష్మణా! పరిహాసము వలదు. కుంభకర్ణా! నీవుపరాక్రమశాలి వని నే నెఱుఁగుదును. బ్రహ్మవంశమునఁ బుట్టిననీకుఁదేజమున కేమికొఱఁత?

కుంభ—కొఱఁత లేదా? ముక్కుచెవులే కొఱఁత. ఇందువలన, నిజమే నీవు చెప్పినట్లు—నాకుఁ బరాక్రమమునకుఁ గొఱఁత లేదు. అదటిపాటున నన్నిట్లు భంగపఱిచినయాపాదుక్రోఁతికిఁ బరాక్రమాధికతయు లేదు.

రాము—కాలవశమున జరిగినదానికి విచారింపఁ బనిలేదు.

గీ. భంగబహుమానములు కాల ♦ వశ్యము లయి
వచ్చుఁ బోవును; వానికై ♦ వంత నొంద
వలదు; మనము నిమిత్తమా ♦ త్రులము; సర్వ
మమితదుర్లంఘ్యవిధిమార్గ ♦ మనుసరించు.

కుంభ—ఏమీ? నన్నోదార్చుచుంటివా? నాకు జరిగినయవమానమున కూరక యదేపనిగ నేడ్చుచుంటినా? ముక్కుచెవులు కొఱికిన బాధమైన నాకున్నదా? ఇందుమూలమున నన్ను నీవు ప్రచ్ఛన్నముగఁ బరిహసించుచుంటివా? ఏదీ! నీపరాక్రమము చవి చూడవలయును రా!

లక్ష్మ—(అపవారించి) చవియే కాదు. చావుకూడఁ జూతువు.

రాము—నాబాణములు చవియెఱుఁగనివాఁడవు నీవొక్కఁడవే మిగిలితివి.

లక్ష్మ—(అపవారించి) చవిచూచుమాత్రమున సంతుష్టి కలుగునా? కడుపునిండ ననుభవింపుము.

కుంభ—నేనెక్కడ నేనా మిగిలితిని? నీమార్గణములబాఱిం బడక పోవుటచేత నేనా మిగిలితిని? అబ్బ! ఏమిగర్వాలాపములు! ఇదిగో!—గద—వజ్రకఠినసారము. దీనిచేత నే దేవతానీకములను దెయితక్క లాడించితిని. ఇఁక నీలెక్క నాకేమి? నీమాత్రమువానితోఁ బోరుటకు నాకాయుధము కావలయునా? బాహుదండమైనఁ గావలయునా? పట్టుమన్న నెక్కవంటిక్రిందకు రావు. గాని బ్రహ్మలోకమంటు పలుకులు పలికెదవా? ఆఁ! కాచికో! (మీఁదఁబడును.)

లక్ష్మ—ఓరిపశువా! "బ్రహ్మలోకమంటు పలుకులుపలికెదవా" కాదు. బ్రహ్మరంధ్రమంటు ములుకులు చిలికెదవా యనుము.

రాము—ఛీ! మూర్ఖా! (కుంభకర్ణుని ముందునకుఁ ద్రోచివైచి యాతనితో నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ—ఆహా! గదతోఁ బెద్దకొండవలెఁ గుంభకర్ణుఁడు తనపైఁబడిన నెక్కయడునైన వెనుక కిడకుండనే యాతనిని ముందునకు శ్రీరామచంద్రుఁడు త్రోచి కొనిపోయినాఁడుకదా! ఆహా! ఆమహాబలునిభుజవీర్యము. అదిగో! రాముఁడు దివ్యాస్త్రముల నసురశిఖామణిపై వైచుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) ఆహా! ధోమకాటు! నల్లికుట్టు! వైచితివి! వైవఁబడితిని! అబ్బ! కొట్టితివి! కొట్టఁబడితిని! ఇచ్చితివి! పుచ్చుకొంటిని! మాటలయంతవాఁడి మార్గణములకే యున్న యెడలనీకంటెమ. హాశూరుఁ డెవఁడు?

లక్ష్మ—ఆఁ! ఆఁ! ఇదేమి! వి తగ నున్నది!

గీ. సప్త సాలవిభేదన ♦ చండములును
వాలిహరణచణంబులౌ ♦ బాణరాజ
ములు సురారియొడ ల్దాఁకి ♦ ముల్లుగ్రుచ్చు
కొనినబాధయునైనఁ జే ♦ కూర్పవయ్యె.

ఆహా! ఆహా! ఇప్పుడు శ్రీరామమూర్తి యేమివీరదర్శన మి
చ్చుచున్నాఁడు!

గీ. ఆఁ! యని తల యూఁచుచు నంత ♦ నాగ్రహించి
కొలుకు లెఱ్ఱవాఁకెనఁజూపు ♦ తళుకుమనఁగఁ
బ్రబలవాయవ్యము నభిమం ♦ త్రణముచేసి
వింట బాణంబు సంధించి ♦ విడుచుననిగొ!

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా.

శ్ర——గీ. రాఘవేంద్ర బాణప్రహా ♦ రంబుచేత
నసురబాహులవు మింటిపై ♦ కట్టె యెగసి
పిడుగు పడినట్లు బడబడ ♦ విఱిగి దనుజ
సైన్యమునఁ బడి యొందఱో ♦ చచ్చి రహహా!

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. హా.

గీ. వేదనాభరమున రణా ♦ వేశమునను
నొడలు తెలియక గొంతెత్తి ♦ యొండ్రపెట్టి
కాలొకండెదని బర్వెత్తి రా ♦ క్షసుల ననక
కపుల ననక తన్నుచుఁ జంపఁ ♦ గడఁగె నహహా!

(నేపథ్యమున) రావణానుజా! మేము రక్కసులము; మేము ర
క్కసులము. ఆఁగు! ఆఁగు! అరుగో! కపులు! కపు లక్కడ ను
న్నారు. అచ్చటికిఁ బొమ్ము. అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! హా.
హా. హా. హా. హా. హా.

శ్ర——కుంభకర్ణుఁ డిటు వచ్చుచున్నాఁడు. (కుంభకర్ణుఁడు ప్రవేశిం
చును.)

కుంభ—గీ. కపులవారలో? మీరు ర ♦ క్కసులో? యంద
ఱాకలై నాకు; జగంబంత ♦ యూడ్చిపెట్టు
వాఁడ; ప్రళయమువచ్చె; నా ♦ బాహు వేది?
రణతలం బేది? గద యేది? ♦ రాముఁ డేఁడి?

(నేపథ్యమున) మఱలు! మఱలు! రాముఁ డిట నున్నాఁడు.

కుంభ—ఆఁ! ఆఁ! అక్కడ నింక బ్రదికి యుంటివా? వచ్చుచున్నాను. గదయేది? గదయేది? గదయేది? మహోదరా! మహోదరా! అక్కడ నున్నావా?

(నేపథ్యమున) మాయొద్దమహోదరరసమే కాని మహోదరుఁడు లేఁడు.

లక్ష్మ—పశువా! తిరుగు! తిరుగు! దస్! దస్! (విల్లుచే వీఁపునఁ గొట్టును.)

(కుంభకర్ణుఁడు నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున) అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! స్వసేనాకబళనతత్పరుఁడైనకుంభకర్ణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ—(నవ్వుచు) విభీషణుఁడు మావంకకు వచ్చి యుపకారము చేయుచున్నాఁడు. నీవు శత్రుపక్షమున నుండియే మహోపకారమును జేయుచున్నావు. సెబాస్! కుంభకర్ణా! మాకు శ్రమ మక్కఱలేకుండ రాక్షసుల నీవే చంపుచుంటివి.

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. అయ్యయ్యో! మీఁదఁ బడుచున్నది. చచ్చితిమి. చచ్చితిమి. ఇఁక నేమున్నది! అమ్మయ్యో! అటు; అటు; ఇటు; ఇటు! పో; పో!

లక్ష్మ—కుంభకర్ణునిరెండవబాహువుకూడ నెగిరి రాక్షసులపైఁ బడి యొందఱనో పొడిచేసినది. హా. హా! ఈయుద్ధ మెంతచిత్రముగ నున్నది!

(నేపథ్యమున)

గీ. కపులఁ రక్కసులను, ఖండ ♦ ఖండములుగఁ
జేసి పొగఁదేలునెత్తురు ♦ చింతపండు
పులుసుమఱగించి నోటితో ♦ బుస్సుమనుచుఁ
బీల్చినను గాని తలతిక్క ♦ విడువ దహాహా!

క్ష్మ—ఓరీ కుంభకర్ణా! తల విడిచినప్పుడే తిక్కకూడ విడుచును.

ంభ—(ప్రవేశించి) రెండుబాహువులు నూడినవి. మొండి నైతిని.

గీ. కపుల రక్కసుల మెదడుఁ ♦ గలిపి మెలుఁగు
గొడ్ల నెత్తుటఁ బదనుగాఁ ♦ గ్రుమ్మినాదు
కాళ్ల నడుసుఁద్రొక్కుచు గుంభ ♦ కర్ణవిజయ
కథనస్మృతమ స్తంభంబు ♦ గట్టువాఁడ.

క్ష్మ—అడుసుఁద్రొక్కుటకుఁ గాళ్లున్నవి కాని కట్టుటకుఁ జేతు లెక్కడివి?

(నేపథ్యమున) రావణానుజా! విజయ స్తంభమున కడుసుమఱి యెవ్వరిచేత నైనఁ ద్రొక్కింపవచ్చును. రమ్ము.

ంభ—ఆఁ! నరాధమా! నాకాళ్లుకూడ నఱికెదవా? ఏమి పొగరు? ఏమి మిట్టిపాటు! ఏమి గర్వాలాపములు! సుగ్రీవచండాలుఁడు ముక్కుఁ గోసినవేళ మంచిదిగాక యిన్ని కోఁత లగుచున్నవి. నాకాళ్లు నఱికెదవా? ఒక్కకాలు చెఱిపినఁ బదియార్గురు రాము లగుదురు. తలకుమీఱిన ప్రేలుటలా! ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. కాలిక్రింద నిట్టె యిట్టె నల్లిసి తాచినట్లు తాచెదను. చూడు.

(నిష్క్రమించును.)

క్ష్మ—బడలిక హెచ్చినకొలఁదిఁ బందెపుగుఱ్ఱమునకువలె వీనికిఁ జావు వము హెచ్చుచున్నది.

(నేపథ్యమున)
హా. హా. హా, హా. అమ్మయ్యో! అయ్యయ్యో! ఇఁక బ్రదుకులు దక్కవు. పోండు. పాఱిపోండు. చచ్చితిమి. చచ్చితిమి. హరహరా! హరహరా! శివశివా! హా. హా. హా, హా.

లక్ష్మ—సెబాస్! సెబాస్! స్తంభము లూడినమండపమువలెఁ గాళ్లూడి కుంభకర్ణుఁడు గుభిల్లున నేలఁ గూలినాఁడు. ఓరీ! కుంభకర్ణా నీకాలితో రాముని ఱాచెద నంటివే? ఇప్పుడు కాళ్లెక్కడనున్నవో చూచుకొనుము.

(నేపథ్యమున) కాళ్లు పోయిన సరే! కనులు పోయిన సరే! కడుపుపోయిన సరే! నోరున్న చాలదా? అల్లనేరేడుపండును జప్పళించినట్లు చప్పళించి యుమియనా? హా. హా. హా. హా. (పెద్ద ధ్వనియగును.)

లక్ష్మ—అదేమి? అదేమి? హా! హా!

ఇ. వె. కాలుసేతు లూడి ♦ కడవలతో నెత్తు
గారుచుండ నట్టె ♦ నోరు తెఱచి
గాండ్రుమనుచు రాముఁ ♦ గబళింప మీఁదికి
నెగిరివచ్చె జగతి ♦ బెగడుచుండ.

రామచంద్రప్రభూ! జాగ్రత్త! ఆహా! ఆహా! రాముని మ్రింగఁదలఁచినకుంభకర్ణునినోరు రామబాణములను మ్రింగుచున్నది. సెబాస్! కుంభకర్ణా! రామబాణములను జవిచూడవలయు నని కోరితివి. ఇష్టార్థసిద్ధినొందితివి. ధన్యుఁడవైతివి. ఆఁ! అదేమి? కుంభకర్ణునిమొండెము కానఁబడ దేమి? ఏదియోయొకవెల్గురామునిలో నేకీభవించిన దేమి?

(నేపథ్యమున) లక్ష్మణా! మహాశూరుఁడైనకుంభకర్ణుఁడు కాలవశమున సమాప్తి నొందినాఁడు.

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! తమ రొనర్చిన మహోపకారమునకై సురలు పుష్పవృష్టిని గురియుచున్నారు.

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. పట్టుకొనుఁడు. పట్టుకొనుఁడు. తిరిగిమాయాసంగరమునకై వచ్చినమహాపాపిని గనఁబడునపుడే నఱికి వేయుఁడు.

లక్ష్మ—సెబాస్! ఇంద్రజిత్తుని గపులు తరుముదురు. అతనితో నా కీదినము దైవకృపచే యుద్ధము సంభవించినయెడల రామచంద్రుఁడు కుంభకర్ణుని జంపినట్లు నే నాతని జంపి మహానంద మొందుదును. కపులారా! ధనుర్ధరుఁడనై వచ్చుచుంటిని. (నిష్క్రమింప నింద్రజిత్తు ప్రవేశించును.)

ఇంద్ర—ఓసిగ్గుమాలిన దేవతలారా! ఓపిఱికిపందలారా!

సీ. కాలాంతకునిభంగి ♦ గదఁబూని మాపిన
తండ్రి మాయమ్మని మిమ్ముఁ ♦ దారసిల్లఁ
గటకటంబడి గుట ♦ గుటలాడి, గడగడ
వడఁకి, మొఱ్ఱో యని, ♦ వంకదండ
ములఁ బెట్టి, కన్నీళ్లు ♦ మునురిచ్చి, యనురుని
ముం దీడ్గిలంబడి, ♦ మొత్తుకొనిన
పందలు బానిసల్, ♦ పాపులు కుక్కలా
మీ రిప్పు డాతఁడు ♦ మృతిని బడయఁ

గీ. గులుకుచుండి రే? పుష్పముల్ ♦ జిలుకుచుండి
రే? యతఁడు పోఁగ నేనులే ♦ నే? సురేంద్ర!
జుట్టు జాడించి కాలితో ♦ మెట్టినపుడు
గురియఁ బాష్పవృష్టుల నట్టి ♦ మఱచినావె?

ఆ. వె. చిపురుతోఁగ నిన్నుఁ ♦ జెడనఱికిననాఁటి
గాయములను నేఁతు ♦ గారుచుండఁ

దుడుచుకొనుకరముల ♦ తడి యారకుండనే
కరములార్చఁ బూలఁ ♦ గుఱియుచుండె?

కాని! మీపని నాపైని జక్కఁబెట్టెదను. ఓ రాక్షసవీరులారా!

గీ. పరుగు లిడ నేల? యిదె నేను ♦ బ్రదికి యుండ
మీకు భయ మేల? యాఁగుఁడీ! ♦ తాఁకుఁడీ! క
పులను; రామలక్ష్మణులను ♦ ముక్కలుగను
తెగనఱుకవచ్చినాఁడ ని ♦ దినమునందు.

ఆఁ! ఆ.! అదేమి? ఇంక వెనుకతిరుగరా? ఆఁ! ఆఁ!

గీ. పాఱుపోతులారా! మొండు ♦ లార! మీర
లొక్కతల్లిదండ్రికిఁ బుట్టి ♦ రొక్కొ! చేతు
లందు గద లేల? మూఁతుల ♦ యందుబుగ్గ
మీస లేల? కాల్పనే? చావ ♦ మేలుగాదె?

ఓ వానరాధములారా!

గీ. ఇంతమాత్రకే పండ్లిగి ♦ లించుచుండి
రే? కిచకిచలాడుచునుండి ♦ రే? యటు రే? పో
గరునఁ దోఁకల జాడించి ♦ గంతులిడుచు
నుండిరే? అద్దిరా! కాచి ♦ కొండి యిప్పుడె.

గీ. పొట్టలను జింపి ప్రేళ్లను ♦ గొట్టువాఁడ
దూఁటబిళ్లలలాగునఁ ♦ దొంబతొంబ
పేల్చి కరకరనఱికెద ♦ పింజపింజ
గాఁగ నేకెద వచ్చితిఁ ♦ గ చిక్కొనుఁడి.

(నిష్క్రమింపఁగ నిద్దఱువానరులు ప్రవేశింతురు.)

మొద—అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! ఇంద్రజిత్తు! ఇంద్రజిత్తు!

రెం—ఈదినమున మనకు సంఘమారణము తప్పదు.

మొద—తప్పు దనకుము. నాకుఁ గడుపులో గలగలలాడుచున్నది. కాలుకొలలేదిఁ బర్వోత్సవము.

రెం—ఈమారుతి మనల రణరంగమునుండి పాఱిపోనిచ్చునా?

(ఆంజనేయుఁడు ప్రవేశించును.)

మొద—రా! రా! ఇంద్రజిత్తునిచేతఁ జావు సందేహముగాని పావనిచేత నిశ్చయము. యుద్ధభూమికే పోవుదము. రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు.)

(నేపథ్యమున)

సీత! సీత! హరిహరీ! సీత! ఛే! మేఘనాదా! విడు; విడు!

ఇంద్ర—(సీతను జుట్టువట్టికొని యీడ్చుచుఁ బ్రవేశించును.) రా! దురాత్మికా! చండాలీ!

సీత—హా! రామప్రభూ! రామచంద్రా! నన్నీదురాత్ముఁడు పరిభవించుచున్నాఁడు. నీ వూరకుండుట న్యాయమా? మహావీరచక్రవర్తీ! ఈచండాలుని జంపి నన్ను రక్షింపవా? రామా! రామా! రఘువీరా! రామచంద్రా! రామప్రభూ! ఆంజనేయా! సముద్రలంఘనప్రవీణా! మహాబలా! నీవు చూచుచు నూరకుందువా? నీవైన నా కీచెఱఁ దప్పింపరాదా?

ఆంజ—గీ. విడువు! విడువు! ఊఁ! విడుమి! ఆఁ! ♦ విడువ వేర?
చితుకుమని నెత్తి రిలపైని ♦ జిందునట్లు
లొక్కగుద్దిదె! విడువరా! ♦ ఊఁ. ఊఁ. సీదు
నబ్బకే దిక్కు లేదు నీ ♦ వనఁగ నెంత?

(ఇంద్రజిత్తును గొట్టఁబోవును.)

ఇంద్ర—ఆఁగు. ఆఁగు. ఇఁక నెక్కయడుగైన ముందు పెట్టవలదు. పెట్టినయెడల సీతను నఱుకుదును.

గీ. ఇదిగో! చంద్రహాసలతిక ♦ యిదిగో సీత!

(జుట్టు లాగుచున్నాఁడు)

సీత—రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చును.)

ఆంజ—(తనలో) రామా! రామా! రామా! ఎంతపాపకార్యమును వ్యర్థుఁడనై చూచుచుంటిని.

ఇంద్ర—గీ. ఇదిగో! చంద్రహాసలతిక ♦ యిదిగో! సీత
తెప్పపాటులో నొకవ్రేటు— ♦ రెండుముక్క
లు!—తళు కనిపించు—జాగ్రత్త! ♦ సతి గతించు
పిదప గ్రుద్దెదో! నీవు కూ ♦ లెదవు తెలియు.

ఆంజ—(తనలో) హా! రామచంద్రా! రామభద్రా! ఇంక నే నేమి సేయఁగలను? ఆహా! ఎట్టివిషమసంధి వచ్చెను! హా! భగవానుఁడా! ఏది గతి?

గీ. ముందడుగువెట్ట సతిని జం ♦ పును; వెనుకకుఁ
బోవఁ గాళ్లాడ కున్నవి; ♦ మొద్దువలెను
నిలబడుచున్నఁ గనులు చి ♦ ల్లులువడియెను
రామ! ఏమి సేయుదు? రామ! ♦ రామ! రామ!

(ఏడ్చును.)

సీత—నాప్రాణములు పోవుచుండ నట్లు నిశ్చలుఁడవై నిర్వికారుఁడవై నిలువఁబడుట న్యాయమా? నామీఁద నీ కేల దయతప్పెను? మారుతీ! నాభర్త క్షేమమును నాకుఁ దెలిపి నన్ను నాతనిని వెనుక రక్షింపలేదా? అట్లే యిప్పుడు నాయాసన్నమరణమును నానాథునికిఁ దెలిపి నన్ను బ్రదికించి యాతనికి మేలుచేసి మహాపుణ్యమును గట్టికొనరాదా? పొమ్ము. నాతండ్రీ! రామునిదీసికొనిరమ్ము. నీపాదములకు మ్రొక్కుచున్నాను.

ఆంజ—(తనలో) రామ. రామ. రామా! లోకమాతవు, పరమపూజ్యవు, శ్రీరామచంద్రునిసతి వగునీవు నాపాదములకు మ్రొక్కెద ననుమాట వినఁదగినదుస్థితికి రావలసివచ్చెనా? హా! తల్లీ!

తల్లీ! ఇదిగో! వెళ్లి రామునితోఁ జెప్పెదను. ఈసమయమున
కుంభనికుంభత్రిశీర్షమకరాక్షులయుద్ధమున రామలక్ష్మణులు నిద్ర
లేనంతవఱకుఁ దెలివిలేక యున్నారు. (నిమ్మళముగ వెళ్లిపోవును)

ంద్ర——పావనీ! పౌరుషశీలుఁడవు. వెనుకడుగు వెట్టెదవా? సీతప్రాణ
ములు నా నఖాగ్రముల నున్నవి. నీ వటు తిరుగునకి నుస్థానము
నియ్యాదెదను. జాగ్రత్త! రామునియొద్దకుఁబోయి పిలుచుకొని
వచ్చి నన్నుఁ జంపించి నాచేతిలోనిసీతను మీరుగ్రహించినవఱ
కాఁగునా? చూడు; చూడు! ఇప్పుడే చంపెదను.

(కత్తి యెత్తుచున్నాఁడు)

క——రామా. రామరామా! హా! రామా! (ఏడ్చును.)

జ——మేఘనాదా! చంపవలదు. నేను మొరదులాగున నిచ్చటనిలి
చెదను. (తనలో) హా! విధీ! హతవిధీ! ఎంతగతిపట్టినది.

గీ. కన్ను లున్నవి కనలేను; ♦ కాళు లుండె
కదల లేను; కరము లుండెఁ ♦ కదుపలేను;
నోరు గలదు పలుక లేను; ♦ హా! రఘువర!
బ్రదికియుండియుఁ జచ్చిన ♦ వాఁడ నైతి.

హా! మేఘనాదా!

గీ. నాఁడు బ్రహ్మాస్త్రమునఁ గొట్టి ♦ యేమగడియ
లీవె నన్గట్టినా విప్పు ♦ డీట్లువాఙ్మ
హాస్త్రమునను బంధించినా ♦ వకట! యెన్ని
యుగము లుంతువొ కానిగ ♦ తెగద! కట్టు!

ద్ర——సీతా! రామభక్తుని వేఁడుకొంటివి. రామదాసుకాళ్లపైఁ బడి
తివే! రక్షింపఁగలిగినాఁడా? మరణము తప్ప నిన్ను నాచేతినుం
డివిడిపింపఁగలఁది మఱియొక్కటి లేదు.

——హా! రామా! రామభద్రా! రామచంద్రా! (ఏడ్చును.)

ఆంజ—హా మేఘనాదా!

సీ. పరమపావనములు, ♦ పట్టాభిషేకార్త
లార్ఘ్యంబులసితశో ♦ భాన్వితములు,
ప్రపవప్రసాధనా ♦ ర్ఘ్యంబులు, సుంగరా
ల్గట్టియుఁ దెగబారు ♦ గలయవి, రఘు
రామసఖముఖప ♦ రామర్శనప్రాంచి
తములు, వసిష్ఠహ ♦ స్తతలమంగ
ళాక్షతౌఘశుభావ ♦ హము, లిప్డుప్రారబ్ధ
కలనచే జడగట్టి ♦ గలిసుదేలు

గీ. మొలఁత కేశపాశంబులు ♦ మెలిక వేసి
గుండెలు పగుల; నాకసుల్ ♦ మండ; నుడలు
నీరువిడువఁ; బ్రాణంబులు ♦ నిల్వన నెగ
రఁ; జెడ లాగి దేలా? దయ ♦ రాదె? నీకు.

గీ. యజ్ఞసంభవ, రాముని ♦ ల్లాలు, పరమ
సాధ్వి, దశరథుకోఁడలు, ♦ జనకపుత్త్రి,
కరమునను దాఁకఁ గందుబం ♦ గారుబొమ్మ
యేమి యపకృతి నీకొన ♦ రించెనకట!

ఇంద్ర—ఏమియపకృతి మాకుఁ జేసెనా?

గీ. నిన్ను రావించె; నాతమ్ము ♦ మన్నుఁజేసె;
లంకఁ గాల్పించె; నసురబ ♦ లంబు దూల్చె;
వార్ధిఁ గట్టించె; రావణ ♦ భ్రాతను విడఁ
దీసె; లంకను ముట్టడి ♦ వేసె; నింతె!.

గీ. దినమునకుఁ గోటులకొలంది ♦ దనుజవరుల
బలిగ మ్రింగుచున్నది లంక ♦ వల్లకాఁడు

సేసినది చాలదా? ఏమి ♦ చేసె నంచు
నడిగెదవు, సిగ్గు లేదె? క ♦ న్నైన లేదె?

ఆంజ—కల్లుద్రాగినట్టిమాట లాడెద వేల? ఇంతమహోపద్రవమునకు మూలకారణ మైనమీతండ్రిని నీ వీరీతిగఁ జేసియుండినయెడల రాజులు లందఱకును బుద్ధి వచ్చునుగదా!

ఇంద్ర—

సీ. అనుచు లెందఱిస్త్రీల ♦ నపహరింపఁగ లేదు
వారంద ఱిట్లు సం ♦ భ్రమము పడిరె?
నడువీథి కెక్కిరే? ♦ నలుగురితో మొఱ
వెట్టి యేడ్చిరె? యిట్లు ♦ పొట్ట చించు
కొనిరె? తన్నుంబోలు ♦ కుంకల గుమిగూడి
పశువుల ట్లొప్పుచుఁ ♦ బవరమునకుఁ
బోయిరె? యపసవ్య ♦ ముగ మూసికొనరె? యీ
పశువులసంతలఁ ♦ బాలుపడిరె?

గీ. ఔర! నాలిముచ్చుకవులు ♦ లేరో! నోటి
యొట్టువుఁజరిత్రకరులు లే ♦ రో! మహోయ
శంబు ప్రళయంబుదాఁకను ♦ సాగఁదీయ
రో! రఘువరదేవుఁ డిది యె ♦ ఱుంగఁడొక్కొ!.

ఆంజ—(తనలో) హా. హా. హా. ఎట్టిమహాకఠోరవాక్యములు వ్యర్థుఁడనై వినవలసి వచ్చెను.

గీ. మనను తెకతెక మఱుఁగుచు ♦ మండుచుండ
స్వత్వమునఁ గోపవిస్ఫూర్తి ♦ శాంతిపఱుపఁ
బూన నెక్కుడేమంటనైయె ♦ మేనుగ్రమ్మె
నుదుకునూనెను జలిసిరు ♦ చిలికినట్లు.

గీ. ఏమి సేయుదు? మనసులో ♦ నేమొ గుబగు
బుచుఁ బొంగుచు గుప్పుగు ♦ ప్పుచుఁ బొగలు
సెగలు దేహమంతయుఁ గ్రమ్మి ♦ యెగయుసాఁగె
గుల్లసున్నముపై నీరుఁ ♦ జల్లినట్లు.

సీత—హా! రామచంద్రా! హా! రాజీవలోచనా! (ఏడ్చును) నా కీచెఱ యింక నెన్నాళ్లోయి ప్రాణనాథా!

ఇంద్ర—ఎన్నోనాళ్లా? ఎన్నోగడియలా? ఇప్పుడే! రా! రా! ఇదిగో ఎగచి తెగనఱుకుచున్నాను. (జుట్టు వట్టికొని యెగవైవఁబోవును.)

సీత—హా! రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చును.)

అంజ—బ్రహ్మవంశమునఁబుట్టినవాఁడవు. వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడవు. నీకీమహానీచకార్యముతగదు. ఇంతక్రౌర్యముతగదు. తొందరపడకు; తొందరపడకు! హా రామా! రామా! రామా!

(ఏడ్చును.)

ఇంద్ర—సేనామధ్యమున సర్వరాక్షసనయనానందకరముగ నఱికెదను.

అంజ—ఓరీ! చండాలుఁడా! ఓరీ! కటికవాఁడా! ఈపని నీవు చేసితక్కువురా! నీవింక మన్నవురా! నీచావు సమీపించినదిరా! ఉండరా! ఉండరా! స్త్రీహత్య తగదురా!

ఇంద్ర—సురసాసింహికాలంకిణులఁ జంపిననీవుకూడ నాకు బోధించుచుంటివా? తాటకను జంపినరామభగవానునిగూర్చి యుపచారవాక్యములఁ బలుకుచుంటివా?

అంజ—ఆస్త్రీలు ప్రబలదుర్ణయలు గావున వారికట్టిశిక్ష విధింపఁబడెను.

ఇంద్ర—హా. హా. మీశిష్టత మాకు దుష్టత. మాశిష్టత మీకుదుష్టత.

గీ. మేలునకుఁ గీడునను, బొలి ♦ మేరదిమ్మ
గిలదె? జనులను బట్టి బు ♦ ద్ధులనుబట్టి

వేళలనుబట్టి యది యిది ♦ భేద మగును;
తత్త్వ మొకటె భేదము కల్పి ♦ తంబు గాదె?

ఆ. వె. తళుకు తళుకు మనెడు ♦ తరవారి యిదిగో! క
సిక్కుమనుచు నొక్క ♦ చేతివిసరు
విసరి జన్నిదంపుఁ ♦ బెట్టున సీతను
నఱికి భూతతర్ప ♦ ణం బొనర్తు.

నామాటలుగా రామునితో నిట్లు చెప్పుము.

గీ. దేనికొఱ కేడ్చి యేడ్చి నె ♦ త్తి నిలఁగొట్టి
కొని యిటకు వచ్చితో యది ♦ గూలె నింకఁ
బంగనామాలను జెఱపి ♦ వైచికొనిత
లనుమునుఁగిడి "హరహరా" ♦ యనుచు మఱలు.

(ఇంద్రజిత్తు సీతతో నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున)

హా! రామా! హా! కౌసల్యా! హా! తండ్రీ! హా! లక్ష్మణా! హా! రామా! రామా! రామా!

ఆంజ—అయినది. అయిపోయినది. అయ్యయ్యో! హా! జానకీ!

గీ. ఎంతవానియింటను బుట్టి ♦ తెంతవాని
యింటఁబడి తెంతవానిచేఁ ♦ గొంటి వీవు
కటకటా! యెచ్చటను నెట్టి ♦ కటికవాని
దాగటను గోయఁబడితి నీ ♦ తమ్మతల్లి!

ఇంక దుఃఖించుచు నాలస్యము సేయఁగూడదు. ఇంద్రజిత్తునిచా పీదినమునఁ జూడవలయును. హా! మేఘనాదా! దురాత్మా! సీతాఖండనమహాపాతకీ! ఆఁగు! ఆఁగు!

(ఆంజనేయుఁడు నిష్క్రమింప నింద్రజిత్తు ప్రవేశించును.)

ఇంద్ర—నే నింక మాయచే నదృష్టుండను గాకుండిన యెడలభయంక రాకారుం డైనమారుతిచేం జచ్చుట నిశ్చయము. ముందు సర్వ కపిసేనామూర్ఛకై గాంధర్వాస్త్రమును విడుతును. (అభిమం త్రించి) అబ్బో! హుమ్మనుచుం బిడికిలితోం బెదరించుచు నాంజ నేయుండు వచ్చుచున్నాండు. (ఇంద్రజిత్తునిష్క్రమింపంగ నాంజ నేయుండు ప్రవేశించును.)

ఆంజ—రే! ఇంద్రజిత్తా! ఎక్కడ నుంటివి? రే. రాక్షసాధమా! పాపా ణహృదయా! రామద్రోహీ! బ్రదుకం దలంచి యంతర్ధానమొం దితివా? మగవాండవైనం గనులం బడరా! ఆం! ఆం! అదేమి? అ దేమి? ఆం! అదేమి?

గీ. తలలు వ్రాల్చుచుం బైకి నా ♦ ల్కలను జాపి
వెడ కనులం దాల్చి నరముల ♦ బింక మెడలి
చాపచుట్టగ నెఱగె భూ ♦ స్థలిని నట్టె
కపులు కొండ్రముచ్చులు భల్లు ♦ కములుం గూడ.

ఆహా! ఇది యేమి? మహామాయగా నున్న దే. రే! అసురాధ మా! దానవకులపాంసనా! నీమాయ యేనంటరా యిది!

(విభీషణుండు ప్రవేశించును.)

విభీ—నీకంఠస్వరమునుబట్టి యాంజనేయుండ వనుకొందును.

ఆంజ—విభీషణా! ఔను. కపిసైన్య మొక్కమాఱు తుపానువదలినత రువాత సముద్రమువలె నింతప్రశాంతి నొందిన దేమి?

విభీ—ఇంద్రజిత్తు గాంధర్వాస్త్రమహిమముచే—

ఆంజ—ఇప్పుడు మఱింతచీకటిగ నున్న దేమి?

విభీ—అదియు నాతనిమాయాప్రభావమే!

ఆంజ—నీవిచ్చట నుండుము. నేను రెండుకొఱవులను దెచ్చెదను.

(పోయి రెండుకాగడలతో వచ్చును.)

విభీ—ఈకొండవు లెంత బాగుగ నుండుచున్నవి!

ఆంజ—మహాదరునిక్రొవ్వుచేఁ జేయఁబడినవి బాగుగనుండవా?

విభీ—ఆలాగా? ఒకక్రొండవి నాకిమ్ము. అదుగో! నీలుఁడు నిశ్చేష్టుఁడై యున్నాఁడు.

ఆంజ—అదుగో! మహారాజుసుగ్రీవుఁడు.

విభీ—అదుగో! అంగదుఁడు, గవయుఁడు, గవాక్షుఁడు.

ఆంజ—అదుగో! మైందద్వివిదులు. హా! ఎంతకష్టము! ఎంతకష్టము!

(నేపథ్యమున) ఎవ రక్కడ?

ఆంజ—వింటివా? అది జాంబవంతునికంఠరవమువలె నున్నది.

విభీ—ఔను! ఇటు; ఇటు. ఓజాంబవంతా! మహోపద్రవము సంభవించినది.

(నేపథ్యమున) నీ వెవఁడవు?

విభీ—నేను విభీషణుఁడను.

(నేపథ్యమున) నాయనా! పుణ్యాత్ముఁడైనయంజనానుతుఁడు బాగుగ నున్నాఁడుకదా?

విభీ—శ్రీరామలక్ష్మణు లుండఁగ సుగ్రీవరాజేంద్రుఁ డుండ నాంజనేయున్నిమాట నంతయాందోళనముగా నడిగితి వేమి?

(నేపథ్యమున) ఆతఁ డొక్కఁడు జీవించియున్న నందఱము బ్రదికినవారమే. ఆతఁడు లేనియెడల మన కాశ యేమియు లేదు.

ఆంజ—భల్లుకేశ్వరా! నమస్కారము. నేనే పవనాత్మజుఁడను.

(నేపథ్యమున) చిరంజీవి వగుము. నాతండ్రీ! సంజీవపర్వతమందలి యోషధులఁ దెచ్చి వానరసేనను బ్రదికింపవలయును. గట్టిగ మాటలాడ లేకుంటిని. నాయొద్దకు రమ్ము. అదియుంచుతావు చెప్పెదను.

(ఆంజనేయుఁడు నిష్క్రమించి తిరిగి ప్రవేశించును.)

ఆంజ—అయ్యో! విభీషణా! నీవు శక్తి నంతయు వినియోగపఱచి యిం ద్రజి త్తెట నున్నాఁడో కనుఁగొని రమ్ము. నేను ముందు రా మదర్శనము సేసి తరువాత నోషధులఁ దెచ్చెదను.

విభీ—ఇప్పుడే పోయెదను.

ఆంజ—హా! రామచంద్రా! సౌమిత్రీసమేతా!

(నేపథ్యమున) మహాప్రభూ! నాచేయి పట్టుకొనుఁడు. నిమ్మళము గ రండు.

ఆంజ—లక్ష్మణునికర మూఁతఁగొని చీకటిలో రామలక్ష్మణులు విచ్చే యుచున్నారు. (రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

రాము—మారుతీ!

ఆంజ—మహాప్రభూ! (కన్నులనీరు వెట్టుకొనును.)

లక్ష్మ—పావనీ! ఏడ్చెద వేల?

ఆంజ—మహాప్రభూ! బహుకఠినవార్తఁ జెప్పఁదలఁచినవాఁడ నగుటచే నేడ్చుచున్నాఁడను.

రాము—ఆంజనేయా! మాకుఁ గఠినతరవార్త లేమిటి? చెప్పుము. రా జ్యము పోయి, నారచీరలు ధరించి, అడవులపాలై, కాంతాశి రోమణి యైనజానకిని బోఁగొట్టుకొని,——(ఏడ్చును.)

ఆంజ—(కాళ్లపైఁబడి) జానకీదేవి నింద్రజిత్తు రణరంగమున ఖండించి నాఁడు.

రాము—ఆఁ! ఆఁ! (మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ—రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చుచున్నాఁడు.)

ఆంజ—రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చును.)

లక్ష్మ—రామచంద్రా! ఆశ్వాసిల్లుఁడు. (విసరును.)

ఆంజ—సౌమిత్రీ! సర్వకపిసేనాప్రజ్ఞులై నేనిప్పుడే యోషధులఁ దెచ్చెద ను. తడవు సేయఁదగ దని నీవు శ్రీరామభద్రుని నోదార్పుము.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—(లేచి) హా! జానకీ! హా సుగుణరాశీ! హా! యజ్ఞవేదిసంభవా! హా! పరమపవిత్రా!

గీ. పరమభాగ్యాన్వితులు సార్వ ♦ భౌము లెంద
ఱో గలుగ వారి నందఱ ♦ రోసి పరమ
భాగ్యహీనుఁడ నన్నుఁ జే ♦ పట్టుకతన
జానకీ! నీకుఁ గష్టముల్ ♦ సంభవించె.

గీ. అడుగులకు మడ్గు లిడితినొ! ♦ పుడమిపతికిఁ
బట్టవధు వగుభాగ్యంబుఁ ♦ బట్టనిచ్చి
నానొ! ముద్దుముచ్చటల నొ ♦ నర్చినానొ!
కట్టిడిని నేను నిను సుఖ ♦ పెట్టి యెఱుఁగ.

గీ. తలకు సంపఁగినూనె పూ ♦ వులును లేక
యంగమునకుఁ బచ్చనిపస ♦ పైన లేక
యలికమునఁ దిరుచూర్ణంపుఁ ♦ దిలకమైన
లేక యొడలికి గందంబు ♦ లేక యకట!

గీ. మేనునిండినగుడ్డయు ♦ నైన లేక
పసపుబొంముసఁ బుస్తెత ♦ ప్ప మఱి యేది
లేక కడుపున కన్నము ♦ లేక కంట
నిదుర లేక కష్టము లొందు ♦ నిన్నుఁ గొనుచు.

గీ. ముండ్లనక, తాలనక, పొద ♦ రిండ్లనక, గు
హాలనక, గిరులనక, గోతు ♦ లనక యకట!
బ్రదుకనక, చావనక మహా ♦ వనముల నొక
రీతిఁబదునాలుగేఁడులు ♦ తిప్పితిప్పి.

గీ. ఇట్టులైనను నిన్నుఁ బో ♦ షింపలేక
తుద కిదిగో! యని చేతిమీఁ ♦ దుగను బాడు

రక్కసుని కేలఁబడి కాపు ♦ రమును మాపు
కొని కడుపు గిజ్జుమని నిండఁ ♦ గూరుచుంటి.

హా! తల్లీ! హా! తల్లీ!

గీ. దండకకు నీవు సెలవిమ్ము ♦ దండ మనుచు
తల్లి! నిను వేఁడ సీత భ ♦ ద్రంబునుమ్మ
టంచుఁ బలికితి కోఁడలి ♦ యంత మీవు
విని సహింతె? యేమొగమునఁ ♦ గనెద నిన్ను?

హా! లక్ష్మణా!

గీ. తండ్రిగా నన్ను, సీతను ♦ దల్లి గాఁగఁ
దలఁచి కన్నతల్లిని బాసి ♦ సిలుగు లొంది
కనుల నిడుకొని మాకు సౌ ♦ ఖ్యముల నెఱపి
యాదరించితి సీత యే ♦ మయ్యె? తండ్రి!

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! విచారమున మునుఁగఁ దగదు. ఆశ్వాసిల్లుఁడు.

(నేపథ్యమున) ఎవ రక్కడ? ఎవ రక్కడ?

లక్ష్మ—విభీషణా! ఇటు రమ్ము. (విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

విభీ—సౌమిత్రీ! శ్రీరామచంద్రుఁడు దుఃఖాక్రాంతుఁడై యున్నాఁడేమి?

లక్ష్మ(కనులుతుడుచుకొని) త్రిలోకపావని యైనజానకీదేవి యింద్రజిత్తు నిచే—

విభీ—(నవ్వుచు) హా. హా. హా. మీ రేమియు విచారింపవలదు. ఇంద్రజిత్తు రణరంగమున ఖండించినది మాయసీత! కపిసేనను మోసపుచ్చు నట్లు చేసినాఁడు.

రాము—ఆఁ! నిజమేనా? నిజమేనా?

విభీ—రామప్రభూ! నిశ్చయమే.

లక్ష్మ—(కత్తి దూసి)

ఆ. వె. మాయసీత యనెడు ♦ మాట యటుంచుము
మమ్ము తిరిగి వంచ ♦ న మ్మొనర్ప
నింద్రజిత్తు పంప ♦ నిట వచ్చుమాయావి
భీషణుండ వేము ♦ వేగఁ జెప్పు.

'ము——తమ్ముఁడా! తొందర యేల? విభీషణా! ఎక్కడనుండి వచ్చుచుంటివి?

——గాంధర్వమున సర్వసేనామూర్ఛ నెన్చి. మాయమైనయింద్రజిత్తును వెదుకఁ బూనితిని. మాయాసీతాఖండనముఁగూర్చి మీకెవ్వరు చెప్పిరి.

శ్రీ——ఆంజనేయుఁడు.

——ఆతఁడు నేను నింతకుముందే కలిసికొంటిమి. కానియీతత్త్వ మాతనికిఁ దెలియునని చెప్ప కూరకుంటిని. మిగుల వ్యసనమొందితిరి.

శ్రీ——విభీషణా! ఇంద్రజిద్ద్వార్త ను చెప్పుము.

——నా కెచ్చటను గానఁబడ లేదు.

శ్రీ——రామప్రభూ! ఇంద్రజిత్తుజాడ తెలియదు. ఈసారి మాయాయుద్ధమున మనల నెంతబాధ పెట్టఁ దలఁచి యున్నాఁడో! ఇఁకనుపేక్షింప వీలులేదు. ఏమైన సరే. సర్వరాక్షసనాశనార్థము బ్రహ్మాస్త్ర మభిమంత్రణము చేసి విడుతును. సెల విమ్ము. కటాక్షింపుము.

ము——అందులకు నే నంగీకరింపను. బాలురు, వృద్ధులు, స్త్రీలు, వికలాంగులు మొదలగునిర్దోషుల నందఱి నొక్కయింద్రజిత్తునకై వధించుట యన్యాయము కాదా?

ఆ. వె. కలుపుతోడ జొన్న ♦ కంకు లూడ్తురె? పుచ్చు
పంటితోడ మంచి ♦ పండ్లలాగఁ

జనునే? సంఘసంస్కృ ♦ తిని దురాచారాల
తోడ మంచి విద్వఁ ♦ బాడియగునే?

ఇంద్రజిత్తుమాయాయుద్ధమున నేమియో చేయు ననియా? చేయనీ! అనేకజీవులు నీబ్రహ్మాస్త్రమున బాధపడుటకంటె నింద్రజిత్తుని దొంగబాణములచే మనము బాధనొందుట మంచిది కాదా?

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! ఇంక నాతనిపై మీ కంతదాక్షిణ్యమా?

రాము—కా కేమి? లక్ష్మణా! దుర్మార్గునికి ముందుజన్మమునకైన బుద్ధి వచ్చుటకై తగుశిక్ష సేయవలయును కాని యెటులో హానిచేసి పగఁ దీర్చుకొనుట మనపనిగాదని యెఱుఁగవా? మన కొకనిపై నఁబగ యేమున్నది? అట్లేకానిచో నింద్రజిత్తునకు మనకు భేద మేమున్నది?

విభీ—మహాప్రభూ! ఎంతదూరపుమాట సెల విచ్చితిరి?

రాము—విభీషణా! తిరిగి యొకసారి పోయి యింద్రజి త్తెచ్చట నున్నాఁడో మఱింత జాగరూకతగఁ గనిపెట్టి రమ్ము.

విభీ—చిత్తము. (పోవును.)

(నేపథ్యమున) జయ రామభద్రా! జయరామచంద్రా!

లక్ష్మ—అదేమి? (అటునిటుచూచి) ఆంజనేయునియౌషధప్రభావమున సమస్తసేనయు మూర్ఛదేరి కిలకిలలాడుచున్నది.

(నేపథ్యమున) జయరామభద్రా! జయరామచంద్రా!

లక్ష్మ—ఆధ్వనియెవరిదో! అగ్రజా! విభీషణుఁడు తిరిగివచ్చుచున్నాఁడు.
(విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

విభీ—రామప్రభూ! ఇంద్రజిత్తుజాడలను దెలిసికొంటిని. అతఁడునికుంభిలా హోమము సేయ సమకట్టి యున్నాఁడు. ఆహోమము పూర్తి చేసినయెడల నాతఁ డజేయుఁడు. కావున హోమవి

ఘ్ను డెట్టిదైన నాచరింపవలయును. ఒక్కనిమేషము తడవు సేయరాదు. చేసినయెడల మనకు జయ మసాధ్యము. కావున నిప్పుడే—నావెంటనే—

రాము—నేను ధనుర్ధరుఁడనై వచ్చెదను. ఇదిగో! సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

విభీ—మహాప్రభూ! మీరు రావలదు. సౌమిత్రిని బంపఁదగును.

రాము—సౌమిత్రి నొక్కని నే నట్లు వదలుదునా?

విభీ—మ రేమియు సంకోచింపవలదు. అతఁడే యింద్రజిత్తును వధించును.

రాము—తథాస్తు!

లక్ష్మ—(అపవారించి) విభీషణా! ఇంద్రజిత్తుతో యుద్ధము సమకూర్చి నాకు మహోపకార మొనర్చితివి.

విభీ—(అపవారించి) నీవు లోకమునకుఁ జేయఁదలఁచి యున్నావు.

రాము—లక్ష్మణా! బహుజాగరూకుఁడవై యుద్ధ మొనర్పుము. పొమ్ము విభీషణా! తమ్ముఁడు భద్రముసుమా!

విభీ—మహాప్రభూ! చిత్తము. లక్ష్మణా! పోవుదము రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు.)

రాము—ఆంజనేయా!

(నేపథ్యమున) చిత్తము. వచ్చుచుంటిని.

(ఆంజనేయుఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—ఆంజనేయా! పసివాఁడైనలక్ష్మణుఁడు మితిమీరినరణోత్సాహమున మాయాసంగరనిపుణుఁడైనయింద్రజిత్తుతోఁ దలపడుటకుఁ బోయినాఁడు. సేనను రెండుభాగములు చేసి యొకభాగముతో నీవు సౌమిత్రిరక్షణమున నుండుము. మేఘనాదుని మాయానైదగ్ధ్యము నీ వెఱిఁగినదే కదా!

ఆంజ—చిత్తము.

రాము—ఆంజనేయా! అవలీలగా సంజీవనౌషధులఁ దెచ్చి మూర్ఛాపరవశు లగుననేకశతాక్షౌహిణుల కపిభల్లుకగోలాంగూలేశుల నుద్ధరించితివికదా! నీవంటిమహాపురుషుఁ డెవ్వఁడు?

ఆంజ—మహాప్రభూ! నేనింత నేపటినుండియు మీమొగము చూచుటకు లజ్జపడి యిచ్చటనే యుంటిని.

రాము—(ఆ?

ఆంజ—

ఆ. వె. కష్టవార్త నొకని ♦ కర్ణంబులను వైచు
వాఁడు పాపి యంచుఁ ♦ బలుకుచుందు
రనెడుచో నసత్య ♦ మునగువార్తను జెప్ప
నాతఁ డెంతపాపి ♦ యగునొ! కష్ట!

రాము—(ఆంజనేయునిచేయి పట్టుకొని నవ్వుచు) అటు లిబ్బంది పడవలసినదా?

ఆ. వె. మరణవార్త వినుచుఁ ♦ బరితపించెడువాఁడు
మూర్ఖుఁ డంచు జనులు ♦ పొడుచుచుండ
దొంగచావు వినుచు ♦ దుఃఖించునానరుఁ
డెంతమూర్ఖుఁ డగునొ ♦ యెవ్వఁడెఱుఁగు?

అని నేను బరితపింపవలదా! మారుతీ!

ఆ. వె. ఇష్టమైనదైనఁ ♦ గష్టమైనదియైనఁ
గఠినమైనదైనఁ ♦ గ్రమమైన
దైన సత్య మెప్డు ♦ డాడంగవలయును
మంచిచెడ్డ చింత ♦ మనదికాదు.

గీ. వికటసంస్థూలపాంచభౌ ♦ తికశరీర
సంవృతు లగునరుల కొక్క ♦ సమయమందు

దైవరూప మానసత్యత ♦ త్త్వంబు దెలియ
కుండఁ బోవచ్చు నేమి నే ♦ యుదుము మనము?

ఆ. వె. అట్టివేళ దైవ ♦ మందు భారము నైది
బుద్ధి కేది సత్య ♦ ముగను దోఁచు
నద్ది సత్య మనుచు ♦ నంతఃకరణశుద్ధి
నమ్మి యాచరింప ♦ న్యాయఘనిశీ.

ఆ. వె. మాయసీత దొంగ ♦ మరణంబు సత్య మ
టంచు నీవు తన్నోసు ♦ తాభిమాన
భక్తితత్పరతను ♦ బల్కితి వచురాగ
మునను నమ్మి నేను ♦ వనటఁ బడితి.

గీ. దైవనిందను గనిస్మృతి ♦ తప్పి భర్తఁ
దొందునలజడి గుణమగు ♦ నొండు గాదు;
సేవకాపదలను విని ♦ చింతిలుట గు
ణంబె యగుఁగాని యెప్పుడు దో ♦ షంబు గాదు.

ఆ. వె. కాన నీకసత్య ♦ కథనదోషము లేదు;
మాంక్ష్యదోషగతియు ♦ మాకు లేదు;
చింత నొందవలదు ♦ శీఘ్రంబుగా సుమి
త్రాత్మభవునికడకు ♦ నరుగు మయ్య!

ఆంజ——నమస్కరించుచున్నాను. (నిష్క్రమించును.)

రాము——ఈరాత్రి నే నగ్నిరోమ కరాళనేత్రజ్వాలాముఖాశనిముష్ట్యా దిరాక్షసుల ననేకులఁ జంపవలసి యున్నది. సౌమిత్రి యీసరి కింద్రజిత్తును చూఁకెనో లేదో!

(నిష్క్రమించును. ఇంద్రజిత్తు ప్రవేశించును)

ఇంద్ర——దీర్ఘకాయా! ఇటురా! (దీర్ఘకాయుఁడు ప్రవేశించును.)

ఇంద్ర—ఏమోయి! ప్రేల్చుటకు హోమద్రవ్యముల నన్నింటిని తెచ్చితివా?

దీర్ఘ—తెచ్చితిని. కాని యీహోమమునందున ప్రేల్చునట్టిది శ్రీ రామలక్ష్మణులకు గాని సమిధలకు గాదు.

ఇంద్ర—అదేమిమాట?

దీర్ఘ—ఇదియే కాదా?

గీ. నల్లపాముమాంస, మునుము ♦ నల్లగుంజె,
నల్లపిల్లికార్జము, మూల ♦ బల్లితోలు,
మహిషమూత్రము, గాడిదె ♦ మావితిత్తి
కట్టఁ గట్టితి నాహుతిఁ ♦ గాల్చుటకును.

ఇంద్ర—సరే! అదే నికుంభిలావటవృక్షము. దానితొఱ్ఱలో నేను దూర హోమము చేసెదను. నీవు చెట్టుపై గూరుచుండుము. (నేపథ్యమున) కొట్టు! తన్ను! ఊక్కు! పొడు! ఆఁ! ఆఁ! లోనికి రా వీలు లేదు. పొండి వెనుకకుఁ బొండి. నఱికెదము. చీఱెదము. పొడిచెదము. కాల్చెదము. జాగ్రత్త! జాగ్రత్త!

ఇంద్ర—అదేమి? అదేమి?

దీర్ఘ—ఎవ్వరో లోపలఁ జొరఁబడ యత్నింప మనభటు లభ్యంతరపెట్టుచుఁ గేకలు వేయుచున్నారు.

ఇంద్ర—ఇప్పు డెవ్వ రిటకు వచ్చుచున్నారో?

(నేపథ్యమున) మఱెవ్వరు గారు. హనుమంతుఁడే వచ్చినాఁడు. అయ్యయ్యో! ఇఁక సంఘమరణము తప్పదు.

దీర్ఘ—రాక్షసులు హనుమంతుని జూచి భయపడుచున్నారు.

(నేపథ్యమున) ఊఁ ఉఁ. ఊఁఉఁ. బాబో! బాబో! ఊఁ ఉఁ. ఊఁ ఉఁ. ఒక్కెరా! అమ్మయ్యో! ఊఁ-ఉ ఊఁ-ఉ. బాబయ్యో! సెబాస్!

చచ్చితిమిరా! ఇఁక నేమున్న దిరా? అయ్యయ్యో! అయ్యయ్యో! హరహరా! హరా! (పెద్దధ్వనులు గలుగును.)

ఇంద్ర—అనుచరులు భయవిభ్రాంతులై పోయిరా?

దీర్ఘ—వారు పోవుటయే కాదు. లక్ష్మణుఁడు విభీషణుఁడు హనుమత్ప్రూరస్సరులై లోనికి వచ్చుచున్నారు.

ఇంద్ర—ఇదేమి ప్రారబ్ధము? దూరెదను. తొఱ్ఱలో దూరెదను. హోమద్రవ్యము లేవీ? తెమ్ము; తెమ్ము! అబ్బ! ఏవో కొన్ని తెమ్ము! నీవు చెట్టెక్కుము (అటు నిటు సంభ్రమపడి పరుగెత్తుచుండును)

(లక్ష్మణహనుమద్విభీషణులు ప్రవేశింతురు.)

లక్ష్మ—(ఇంద్రజిత్తున కెదుటఁ బడి) ఆఁగు! మోసగాఁడా!

గీ. తుఱ్ఱుమని వటవృక్షంపుఁ ♦ దొఱ్ఱలోన
దూరి యభిచారహోమంబు ♦ నోరిదొంగ!
పూర్తి గావించి నన్నురా ♦ ముని వధింప
నెంచితివె? యొక్కయుడుగడు ♦ మేమి యగునె!

గీ. పగలు శౌర్యమున నెదుటఁ ♦ బడఁగ లేవె?
గ్రుడ్లగూబ! సంజలను గూ ♦ ర్కుఱ్ఱుటుంచుఁ
దొఱ్ఱలో నుండి వెలికిని ♦ బుఱ్ఱఁ జూపి
శత్రువులఁ జంపఁబూనితే! ♦ చచ్చుపంద!

గీ. శత్రులను జంపుటకు రణ ♦ స్థలము లేదొ?
అస్త్రములు లేవొ? ఖడ్గాది ♦ శస్త్రములును
లేవొ? కనుల కెదుటఁ బడ ♦ లేవొ? దొంగ
మొగము! కుక్క! నక్క! నాలి ♦ ముచ్చ! చెనఁటి!

గీ. కాకిమాంసము లేల? యీ ♦ గ్రద్దజెక్క
లేల? గంగులయన్నంబు ♦ లేల? పిడి

బొమ్మ లేల? యీయాతక ♦ ట్మంత లేల?
తుమ్మముం డ్లేల? పశువుల ♦ దుమ్ము లేల?

గీ. పరమగాంభీర్యసంస్థైర్య ♦ బాహువీర్య
నిశ్రుప్రమాదోరుధీసమ ♦ న్వితుని రాముఁ
గోడియాఁకెలతోడను ♦ గుక్కగొడుగు
లను వధింపవచ్చు నని త ♦ లంచినావె?

గీ. ఆఁడుపుట్టుపుకంటెను ♦ నాఁడుపుట్టు
వవుః పశువుకంటెఁ బశువవుః ♦ పాముకంటెఁ
బా మసుదుః పంచమునికంటెఁ ♦ బంచముఁడవుః
దొంగ లందఱకంటెను ♦ దొంగ వీవె.

గీ. దినమునకు నంగుళంబుదో ♦ స్సనను గోసి
పైనఁ జింతనిప్పనఁ గాల్చి ♦ పైన నుప్పు
కారమును జూచి పదిపదు ♦ నాఱువత్స
రములలో నిన్నుఁ జంప న ♦ ర్హాంబు నాకు.

కాని నే నంతదనుక శాంతించి యుండలేను. ఇప్పుడే చంపెదను.

(మీఁదికిఁ బోవును.)

ఇంద్ర—నీసొఱకాయకోఁతలును గత్తికోఁతలు నొకనిముషము గట్టిపెట్టుము. విభీషణా! ఇది యేమి?

లక్ష్మ—మూర్ఖా! న న్నడుగుము. ఇది యేమా? ఇది యుద్ధభూమి—ఇది విల్లు—ఇది బాణము—ఇది వటవృక్షము—ఇది నీహోమప్రయత్నము—ఇది తద్విఘ్నాచరణము—ఇది కృపాణము—ఇది వ్రేటు—ఇదె నీచావు. (మీఁదికిఁ బోవును.)

ఇంద్ర—ఉండు. చచ్చుట కంతతొందరపడెద వేల? విభీషణా! ఈనికుంభిలాహోమరహస్యము నీ వొక్కఁడ వెఱిఁగినదికదా? ఏల యీతనికి దీనిని వెల్లడించితివి?

లక్ష్మ——నన్నడుగుము. నిన్ను వధించుటకు—

ఇంద్ర——మాయలు పనికిరావనుచు, జిత్తులు కూడవనుచు, యుద్ధభూమిని యుద్ధ మొనర్పవలయుననియు వీరవరోపన్యాసమును జేసితివి, ఈపనిమాయకాదా? ఈరహస్యభేదనము దొంగతనము కాదా? ఆకస్మికముగ నిటులడ్డుదగులుట దొంగతనముకాదా? ఇదియుద్ధభూమియా? శ్మశానవాటిక కాదా? తుచ్ఛుడ——నీచుఁడు——కులద్రోహి——వంశమును నాశము చేయఁ బుట్టినచండాలుఁడు——నైనయీమనుష్యాగ్రగణ్యుని యొద్ద నుంచుకొని——మేపి——బుజ్జగించి——శ్లాఘించి——కాళులు పట్టుకొని——ఈమహారహస్యమును నేర్చుకొని——తగుదునమ్మ యని——అంబులువిల్లుఁబూని——చంపెద నని——మగతనమున నిప్పుడు బయలుదేరితివా? ఇదివఱకు నీ కీప్రశంస్వ మెక్కడకుఁ బోయెను? ఓరి విభీషణా! ఓరి వంశపాంసనా! ఓరీపతితాధమా! ఎంతకును మాటలాడ వేల? నీనోరు పడిపోయెనా? నీనాలుక తెగెనా? నీదౌడలు దగ్గఱగనొక్కుకొనిపోయెనా? అట్టియాపద నీకింతకుముందు తటస్థించి యుండినయెడల నీవు ప్రాణపద మైనరహస్యమును వెల్లడిసేయక యుందువుకదా!

భీ——నానాలుక తెగలేదు. నీకంఠము తెగుటకు సిద్ధముగ నున్నది. నానోరు పడిపోలేదు. నీచావు దగ్గఱపడినది. నీ కీయాపద యిదివఱకే తటస్థపడియుండినయెడల నే నీరహస్యమును బయలుసేయుటయే సంభవించి యుండదు.

ఇంద్ర——నన్నుఁ గన్నతండ్రికిఁ దమ్ముఁడవు కదా? నీకు సంతానము లేకుంటచే నన్నే పుత్రునిగ నిదివఱకెంచి యుంటివికదా? అట్టినన్నుఁజంపుటకు నీవితనికి నాయాయువుపట్టును దెలుపవచ్చునా? నీతాత్పర్యమును నీవు బోధించితివి. అదిమాతండ్రి యంగీకరిం

కపోయెను. అందుచేత నీకు మాకు నంతఃకరణములఁగాలు ష్యములు సంభవించెను. అంతేనా? అంతకంటె మాపైనిఁ బగ కు నీ కితరకారణ మేమైన నున్నదా?

విభీ—అదే. అదిగాక నన్ను మీతండ్రి సభలోఁ బరిభవింపలేదా?

ఇంద్ర—అన్నగారును, బుద్ధిఁజెప్పఁదగినవాఁడు, నైనపుడు బహుమా నించిన బహుమానింపవచ్చును. పరిభవించినఁ బరిభవింపవచ్చు ను. అది యాయనతప్పుకాదు. నీ వది గణింపవలదు. సీతాప్ర దానమును గూర్చి కుంభకర్ణుఁడు నొక్కి మాతండ్రితోఁ జెప్ప లేదా? ఆతఁ డిట్లే చేసెనా? ప్రహస్తుఁడు మాల్యవంతుఁడు, మొదలగు వా రందఱు సీత నిమ్మని చెప్పలేదా? వా రందఱు మాతండ్రిపక్షమును విడనాడిరా? నీదేహ మెక్కడనుండి వచ్చె ను? రావణునిదేహ మేగర్భమునుండి వచ్చెనో నీదియు నక్కడ నుండియే కదా! రావణుఁ డేబీజమున నంకురించెనో నీవుఁ దద్బీ జముననే యంకురించితివికద! చిన్నతనముననే నీతండ్రి మృతి నొందుటచే నీదేహమెవరివలనఁ బెంచఁబడినది? ఈరక్తము— ఈమాంసము—ఈక్రొవ్వు యెవరివలన వర్ధిల్లజేయఁబడినవి? రావణునిసొమ్మువలన—రావణుని యనురాగమువలన—రావ ణునికాయకష్టమువలననే కదా? మాట లాడవేమి? అట్టిచో నీకు బితృప్రాయుఁడైన రావణుని కాపద వచ్చినప్పుడు నీరక్త మాతనికి ధారపోయవలదా? నీమాంసమును హోమము చేసి యాతనిక్షేమమునకై నీవు ప్రార్థింపవలదా? నీచర్మము జెప్పులు కుట్టి యాతని కాళులకుఁ దొడిగింపవలదా?

విభీ—ఊరకుండినకొలఁది వాగ్ధోరణి హెచ్చుగనున్నది. రావణుని కా పద నెవఁడు తెచ్చిపెట్టినాఁడు? ఒడలు పొగ రెక్కి—యూరకుం డ లేక—బుద్ధిపూర్వకముగ—చేతులార—తానే కొని తెచ్చు

కొనినాఁడు. ‹‹నీవు చేసినది తప్పు. నీకిది నీతి కాదు. దీనికిఁ బ్రాయశ్చిత్త మిది. అల్లుచేసి నిన్నుఁ గులమును గాపాడుకొనుఁ,,మని నేను సహస్రవిధముల బోధించిన లక్ష్యపెట్టినాఁడా? గణించినాఁడా? కొంచెమైన నాలోచించినాఁడా? వినవైన వినినాఁడా? పోనీ! అంతటితో నూరకుండెనా? నీతిచెప్పినందులకు నాకుఁ జెప్పుదెబ్బలా? నే నప్పుడు చెప్పిననీతిబోధమునకు నీ వెంత కోప్రడించితివి? మహాపాపమునకు ఫలకాలము తటస్థించినది. నోరు మూసికొని దేవుఁడా యని యనుభవింపక యిప్పుడుకూడ నాపైఁ దెగసాఁగెద వేమి?

ఇంద్ర—సరే. నీవు చెప్పినట్లు రావణుఁడు దుష్టుఁడు. ఆపదను స్వయముగా వరించినాఁడు. నీ నీతిని జెవిఁ బెట్టినాఁడుకాఁడు. మీఁదుమిక్కిలి పరిహాసించినాఁడు. నీ కాతనిపైఁ గోపము కలిగినది. సరే. నీయింటిలో నీవు గూర్చుండి నీ సొమ్మును వ్యయపఱుచుకొని నీవు దినుచు నీవీయుద్ధమున నేమాత్రమును సాహాయ్యమొసర్పక — వేఱుగ — రావణునితో మాట్లాడనైన నాడక — యాతని మొగమైనఁ జూడక — ప్రత్యేకముగ — దూరముగ నిస్సంబంధముగ — నుండలేకపోయితివా? ఎట్టిదుష్టసోదరుఁడైన జ్యేష్ఠభ్రాత నింతకంటె నెక్కువగఁ బరాభవించునా? నీమహాపకారకృత్య మెట్లున్నదో చూడు! నీవు పగలలోఁ గలసితివి కదా! తనవారు విరోధు లైనచోఁబరు లాప్తు లగుదురా? పగలెప్పుడు పరు లే కద? నీకు బొట్టుకాటుక వెట్టి తనపక్షమునకు రమ్మని నిన్ను రాముఁడు పేరంటమునకుఁ బిలిచెనా? బుడబుడ లాడుచు నేల పరపక్షమునకుఁబోయితివి?

విభీ—రాముఁ డేమి పేరంటమునకుఁ బిలిచెనా యని నన్నధిక్షేపించితివి. రాముని సర్వసద్గుణసముదాయము నన్నాతనిసన్నిధి కా

కర్షించినది. రావణుని సర్వదుర్గుణసమాజము నన్నిక్కడనుండి త్రోసివైచినది. భక్తుని చిత్తవృత్తి యైహికలంపటతనుండి మరలి భగవత్పాదారవిందధ్యానమున లగ్నమగుటలో వింత యేమున్నది?

ఇంద్ర—క్రోఁతులతోఁ గొమ్ముసుద్దు లాడుకొనువాఁడు నీకంటికిగుణధురీణుఁ డయ్యెనా? ‹దేవియో, దేవియో, దేవుఁడో దేవుఁడో› యని తెలుపిలేకుండ నో రెండఁగ దేవులాడు తెలివితేటలు లేని త్రెక్కమొగము నీకు దేవుఁడయ్యెనా? దేవుఁడే యైనయెడల దీపాలు వెట్టుసరికిఁ బ్రక్కలో దేవియేల? దానిని దేవారి యెత్తుకొనిపోయె నని యీయేడ్పు లేల? ఈపెడబొబ్బ లేల? ఈనెత్తిఁ గొట్టుకొనుట లేల? ఈగుద్దులాట లేల? ఈకాటులాట లేల? ఈ దెబ్బలు దినుట లేల? ఈరాగాలాపము లేల? ఈయెదుఱొమ్ము తాళము లేల? ఏదీ! మొన్న నేను నాగపాశబద్ధుని జేసినపు డీతఁడు తనదేవత్వము నగపఱచినాఁడు కాఁడేమి? మొఱ్ఱో! దేవుఁడో! కుయ్యో! జానకీ! అలోలక్ష్మణా! యనునాక్రందనములు దప్ప నంతకంటె నధిక మేమియుఁ గనపఱుపలేదేమి? ఉండిన దైవత్వమునుగనఁబఱుచుటకంతకంటె నధికావసర మేమి కలుగును?

లక్ష్మ—నోఱు మూసికో! భగవదపచారము సేయక నోరు మూసికో! చావునకు సమీపించి యున్నావు. ఇప్పుడైన శ్రీరామతారక నామము స్మరించి కృతార్థుఁడవు గమ్ము.

ఇంద్ర—ఓహో! మాయెదుటియీపరమోత్తమ తేజస్సు భగవంతునికిఁ దమ్ముఁన్నగారు కాఁబోలును! మాయింటిలోపల నేడ్చుచుండుస్వక్తి భగవంతునియెత్తుకొనిపోఁబడినయిల్లాలుగాఁబోలు! భగవంతునినోటికి నీళ్లువ్రాయుటకుఁ గుమా శైవరైన నున్నారా? పాపము! పాపము! భగవంతునికి మామూలమున నె

న్ని పాటులు వచ్చినవి? ఓరీ! విభీషణా! ఓరీ! యధమాధమా! ఓరీ! వంశనిర్మూలనకారణా! ఓరీ. స్వపక్షనిందాపరాయణా! ఓరీ! పరశ్లాఘాప్రవీణా! ఏమంటివి? దుర్గుణభూయిష్ఠమైన రాక్షసమతమును ద్యజించి సద్గుణసమీచీన మానుషమత మవలంబించితివా? అబ్బ! అబ్బ! ఐహికలంపటత వదలి యాముష్మికలంపటతను జిక్కితివా? అధర్మమును వదలి ధర్మమును జేపట్టితివా? చీకటినుండి వెలుతురులోనికిఁ బోయితివా? మూర్ఖా! పశువా! నీవు చండాలుఁడవే కాని—నీమత మధమాధము నైనమతమే కాని—పరుఁ డుత్కృష్టుఁడే కాని—పరమత ముత్తమమైనదే కాని—నీవు నీమతమును విడిచిన నధోగతిపాలగుదువు కాని యుత్తమగతికేఁగఁ గలవా? కర్మచండాలుఁడు జాతిచండాలునికంటె నధముఁడు గాఁడా? నీకంటె దిక్కుమాలిన వాఁడు—నీతిమాలినవాఁడు—బుద్ధిలేనివాఁడు—కాపురుషుఁడు రాముఁడు నిన్ను దగ్గఱదీసినాఁడు. నిన్నుఁ గుక్కను గొట్టినట్లు కొట్టవలసినది. నిన్ను—నిన్ను—నిన్ను—

లక్ష్మ—జుట్టు చేతఁబట్టి యిట్టు లీడ్వవలసినది. కొబ్బరికాయను గొట్టినట్లు తల చిదుకఁ గొట్టవలసినది. రా! యుద్ధభూమికి రా!

(ఇంద్రజిత్తుతో నిష్క్రమించును.)

విభీ—లక్ష్మణా! నేనువచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును.)

దీ—మేఘనాదా! నేను వచ్చుచున్నాను. (పోఁబోవును.)

ఆంజ—ఉండవోయి! తోలుసంచీ! ఆగవోయి సాగుచున్నావే. నీవెవ్వఁడవు?

దీ—నేను రాజవైద్యుఁడను! రాజోద్యోగిని.

ఆంజ—నే నెవఁడనో చెప్పనా? నేను నీపాలిటి యమదూతను.

దీ—అటులైన వైద్యుఁడనైననాకు పరమమిత్రుఁడవే.

ఆంజ—అలాగా? నీరాజవైద్యము మారణహోమమేనా? కాస్త నాచేతియొక్క మాత్ర వేసికో. (గ్రుద్దఁబోవును.)

దీ—(వజ్రం వజ్రేణభిద్యత, మ్మనునట్లు నేను వైద్యునిచేతనే కానిచావను.

ఆంజ—ద్రోణాద్రినుండి సంజీవనౌషధులను దెచ్చిననాకంటె వైద్యుఁడెవఁడు?

దీ—అలాగా! నాయనా! గ్రుద్దిన సరేగాని చచ్చినతరువాతను సంజీవకరణిరసము నానాలుకపైఁ గొంత తగులనిమ్ము. నీకడుపునఁ బుట్టెదను.

ఆంజ—మహోదరునిక్రొవ్వు దీపమున నీనాలుక తగులఁబెట్టుటకే నేను గోరుచున్నాను. పెండ్లియగునెడల నీవంటి నిర్భాగ్యులు పుట్టుదు రేమో యని బ్రహ్మచర్యాశ్రమమున నుంటిని రా! వైద్యాధమా!

(నేపథ్యమున) పోకు; పోకు! తులువా! పాఱుపోతా!

ఆంజ—ఇంద్రజిత్తు పరుగెత్తుకొని రోజుచుండ లక్ష్మణుఁడు వెన్నాడుచున్నాఁడు. సావకాశముగఁ జత్తువుకానిరమ్ము.

(ఆంజనేయుఁడు దీర్ఘకాయుఁడు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇంద్ర—(ప్రవేశించి)

గీ! రథ్యముల రూపుమాపె; సా ♦ రథినిఁ జంపె;
కేతువును గాల్చె; చాపంబు ♦ చేతినుండి
యెగరఁగొట్టె; తలకిరీట ♦ మిలఁ బడంగఁ
జేసె; నద్దిరా! సౌమిత్రి ♦ చేవ! యకట!

విభీ—సౌమిత్రీ! నికుంభిలావృక్షమువద్దకుఁ బోఁగూడదు! అడ్డుతగులుము.

ఇంద్ర—ఓరీ! విభీషణా! నిన్నుముక్కలుగ ఖండించినను బాపములేదురా!

తము రమ్ము. (లక్ష్మణుని జుట్టుపట్టుకొని లాగుకొని పోవఁగ నాంజనేయుఁడుప్రవేశించును.)

ఆంజ—దీర్ఘకాయునినాలుకఁ గోసి విడిచితిని. ఆహా! ఇంద్రజిల్లక్ష్మణుల కు విచిత్రయుద్ధ మగుచున్నది. ఒకరి నొకరెగిరి తన్నుకొనుచున్నారు. అస్త్రములఁ గొట్టుచున్నారు. ఎవఁడు లక్ష్మణుఁడో యెవఁ డింద్రజిత్తో తెలియనంతటిగాత్రలాఘవమునఁ బోరాడుచున్నారు. ఆహా!

(నేపథ్యమున) ఈదెబ్బతోఁ జచ్చితివి.

ఆంజ—ఆహా! ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునివక్షమున భయంకరమగుగదతోఁ గొట్టినాఁడు.

(నేపథ్యమున) రామా! రామా! రామా!

(తిరిగి నేపథ్యమున) జయ! రాక్షసేశ్వరా! జయ! మేఘనాదా!

ఆంజ—ఆహా! లక్ష్మణుఁ డార్తుఁడై వచ్చుచున్నాఁడు.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

ఆంజ—(కౌఁగిలించుకొని) కుమారా! కొంతసేపు సేద దీర్చుకొనుము. బాధ నపనయించుకొనుము.

లక్ష్మ—సేద దీర్చుకొనుటకు శ్రమ మెవరికి? బాధనపనయించుకొనుటకు దెబ్బ యెవ్వరికిఁ దగిలినది?

(నేపథ్యమున) చంపఁబోయి చచ్చుచుంటివేమి? ఇఁక నొక్కదెబ్బకుఁజాలుదువు. రా!

లక్ష్మ—రే! ఇంద్రజిత్తా! దురాత్మా! వచ్చుచుంటిని. ఒక్కదెబ్బకేచాలుదు వనుమాట నిశ్చయము.

గీ. రాఘవుఁడు సత్యరతుఁడేని ♦ రాఘవుండు
ధర్మసంస్థాపనక్రియా ♦ దక్షుఁడేని

విజయరాఘవుఁ డప్రతి ♦ వీరుఁడేని
యీశరము రావణిని వధి ♦ యించుఁగాత!

(లక్ష్మణుఁడు నిషేక్రమించును.)

రాజ—తథాస్తు!

(నేపథ్యమున) జయరామచంద్రా! జయరామభద్రా! జయరాఘవేంద్రా! (పెద్దచప్పటులు, కేకలు.)

రాజ—ఆహా! ఇంద్రజిత్తు కాలధర్మము నొందినాఁడు. ఆహా! ఏమివిచిత్రము.

గీ. ఖండఖండంబులుగఁ గోసి ♦ కాకులకును
గ్రద్దల కెగరవై చెనఁ ♦ గా! యటంచు
లక్ష్మణుఁడు బీరములఁ బల్కి ♦ లావు చూపు
నప్పు డసురను గొట్టలేఁ ♦ డయ్యెఁగాని.

గీ. వీరరాముఁడు సత్యావ ♦ తారమేని,
యని యతని నెంచి తనబలం ♦ బును గణింప
కిట్టి యేసి చంపె; దురహం ♦ కృతిని నంత
వీడిననుగాని దైవంబు ♦ తోడుపడునె?

(నేపథ్యమున) జయ! రామభద్రా! జయ! రామచంద్రా!

రాజ—అదేమి? ఓహో! అగ్నిరోమ, కరాళనేత్ర, జ్వాలాముఖ, విరూపాక్ష, దీర్ఘదంతాదిరాక్షసకోటులను జంపి శ్రీరామభద్రుఁడు వచ్చుచు విజయుఁ డగులక్ష్మణునిఁ జూచి మందహాసముఁ జేయుచున్నాఁడు.

(లక్ష్మణునిభుజముపైఁ జేవైచి రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—నాయనా! ఈదినమున దేవతలు మెచ్చఁదగినపనిఁ జేసితివి.

లక్ష్మ—తమయనుగ్రహమే చేసినది.

రాము——అసురయుద్ధములలో నింద్రజిద్యుద్ధమే ప్రబలతమ మైనది. ఇం క రావణుని గెల్చుట యవలీల. హా! సీతా! నీకొఱకు నీమఱఁది యెంతశ్రమ పడుచుండెనో చూడు.

(నేపథ్యమున) సీతమ్మ వచ్చుచున్నది. జయ! రామభద్రా! జయ! రామచంద్రా!

లక్ష్మ——అదేమి? వైదేహి వచ్చుచున్న దనుమాట వినఁబడిన దేమి?

ఆంజ——ఇంద్రజిద్వధమును వినిజయాశ వదలుకొని యమ్మవారిని రామ మూర్తి కర్పించి ధన్యుఁ డగుటకు రావణుఁ డపేక్షించుచున్నాఁ డేమో!

రాము——మారుతీ! నీయాలోచనము బాగుగనే యున్నది; కాని నే న ది సరియనుకొనను.

(నేపథ్యమున) ఆఁపు. సవారి. ఆఁపు.

ఆంజ——ఎవ్వతెయోకాంత వచ్చుచున్నది. (సులోచన ప్రవేశించును.)

సులో——మహానుభావులారా! మీర లెవ్వరెవరో నే నెఱుఁగను. నా భర్త నింద్రజిత్తును జంపినమహావీరుఁ డెవరో యాతని దర్శింప వచ్చితిని.

ఆంజ——(తనలో) శాప మీయదుకద! వాగ్ధోరణినిఁ గోపచిహ్నములు లేవు. భయము లేదనుకొందును. (ప్రకాశము) అమ్మా! ఈ తఁడే. శ్రీరామచంద్రసోదరుఁడు; సౌమిత్రి.

సులో——అయ్యా! రాఘవులారా! నమస్కారము. నాభర్తకళేబరము న కగ్నిసంస్కారమును జేసి సహగమనమును జేయుట నాకువి ధి కావున నాభర్తకళేబరమును నా కిప్పించి కృతార్థురాలిని జే యుఁడు.

రాము——వత్సా! నీపతిభక్తికి నేను మిక్కిలి మెచ్చితిని. ప్రపంచమునఁ బతివ్రతకంటెఁ బూజ్యమైనవస్తువు మఱియొకటి లేదు. నీభర్త

కళేబరమును గాదు. నే నేపాటులఁ బడెదనో కాని—నీభర్త నే బ్రదికింపఁజేసి నీ కిచ్చెదను.

సులో—రాఘవేంద్రా! వలదు. వలదు. నన్ను క్షమింపుము. నాభర్త కుఁ దిరిగి యీమహానుభావునిచేతిలో మరణము తటస్థపడునా? దుర్లభ మైనయీమహాపుణ్య మాయనకుఁ దిరిగి కలుగునా? ఎప్పటికైనఁ జావవలసినవారలకు శీఘ్రముగ నెంతమంచిమరణము తటస్థింప నంతపుణ్యము.

రాము—సెబాస్! వత్సా! దేవతలు పుష్పవృష్టిం గురియింపఁదగినమాటలాడితివి.

ఆంజ—(తనలో) రాక్షసులయందైన నెంతజ్ఞాను లున్నారో! ఆహా! అమ్మా! ఋషులవలెఁ బరమవిరాగజ్ఞానసంపన్న వైననీకునమస్కారము. శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

(నమస్కరించును.)

రాము—వత్సా! నీయిష్టానుసారమే యిప్పించెదము పొమ్ము.

సులో—చిత్తము. (పోవును)

రాము—సుగ్రీవవిభీషణాదులఁ గలిసికొని కొంతవినోదముగఁ గాలక్షేపము సేయుదము. రండు.

(అందఱునిష్క్రమింతురు.)

(ఇదిపంచమాంకము.)

శ్రీ

విజయరాఘవము.

షష్ఠాంకము.

[ప్రదేశము—యుద్ధరంగము.]

(ప్రవేశము—ద్విజిహ్వుఁడు.)

ద్వి—రూపమున, వర్ణమున, బుద్ధిని పంచ్చక్రోఁతి నగునే నీక్రోఁతులలో నిట్టే కలిసిపోయితిని! పైకి "రామరామ" యనుచు లోన "రావణరావణ" యనుచు నిదివఱకు నేడ్చితిని గాని యింద్రజిత్తు గూలినప్పటినుండియు రావణవిజయమును గూర్చినయాస తెగి పోయినది. రావణునిపైభక్తితో నుండిన వినియోగము లేదు. రామపక్షమువారు నన్ను నమ్మకున్నారు. మృగములలోను గాక పక్షులలోను గాక మధ్యమున నూఁగాడు గబ్బిలమ్మువలెఁ గిచకిచ లాడుచున్నాను. మహోదరుఁడు చచ్చినను గడుపింకఁ గాలుచునేయున్నది. ఆంజనేయుఁడు దీర్ఘకాయుని నాలుకఁ గోసి విడువఁగ సుషేణుఁ డతనిసంచిలో దాఁచినపాషాణపు మాత్ర లాతనిచే బలాత్కారముగ మ్రింగించి చంపెను. లోకాపకార మైనతనవైద్యము తుదకుఁ దనకే యపకారమయ్యెను. మాముగ్గురిలో నిద్దఱు కడతేరిరి. నే నుండియు నుండన ట్లున్నాను. నాపని యేమి కావలసి యున్నదో!

(నేపథ్యమున) ద్విజిహ్వా!

ద్వా—ఓహో! మర్కటేశ్వరా! ఇక్కడనున్నాను. (తనలో) ఈతఁడు నన్నుఁ గాఁపుగాయుటకై నియమింపఁబడినాఁడు. (క్రోఁతి ప్రవేశించును)

క్రో—కన్నుమొఱఁగి పాఱిపోఁదలఁచితివా? నిన్ను వదలిన సుగ్రీవుఁడు నాతలఁ బగులఁ గొట్టును. రా!

ద్వా—అయ్యో! నే నెక్కడకుఁ బాఱిపోదును? చూడు! నాసంగతి రామునిమనసులో నేమైనఁ బడినదా?

క్రో—నీసంగతి యనఁగ—

ద్వా—ద్విజిహ్వుఁ డని—బహుచాకచక్యముగలవాఁ డని—లౌకికవైదికములం దసమానప్రజ్ఞ గలవాఁడని—అఘనికరశిక్షిణానుశేయుని—రాజమోహమును గలుఁగజేయువాక్యనిపుణత గలవాఁడని—సత్యసంధుఁ డని—రావణుఁడు దుష్టుఁ డగుటచే రామసాన్నిధ్యమునకు విభీషణునివలె వచ్చినాఁ డని—కోదండరామునిజయమునకై దేవునిఁ బ్రార్థించుచున్నాఁ డని—రావణుని యాయుస్థానము లెఱిఁగి చెప్పఁగలవాఁ డని—ఇంతవాఁ డని—అవసరమునుబట్టి యింతకంటె నెక్కువవాఁడని—

క్రో—ఛీ! ఛీ! అట్లు ప్రేలకుము. నీసంగతి రామునకుఁ గావలయునా?

ద్వా—కోపపడకుము. నీవు దయ యుంచి నాసంగతులు రామునితోఁ జెప్పవలయును.

క్రో—ఇప్పు డీసంగతు లేల?

ద్వా—కొలఁదికాలములో యుద్ధపరిసమాప్తిని రామపట్టాభిషేకము జరుగును గాదా? ఆయుత్సవములలో దానధర్మములలో నా కేమైన దొఱుకఁగలదు. అదిగాక రాజతంత్రనిపుణతగల నా కేమైన నుద్యోగముగూడ దొఱుకును.

క్రో—రామపట్టాభిషేక మిక్కడ నగునా?

ద్వా—ఎక్కడనైన నక్కడకే వచ్చెదను. ధనము దోఁచుకునపుడు తావుతోఁచని యేమి? దాత దోఁచుకునపుడు ధర్మాధర్మనిర్ణయ మేల? మనకుఁ గావలసినది సొమ్ము. శ్రీరామవివాహమునకు మిథిలాపురమునకు రావణునితోఁ రావలయు నని యెంచితిని. కాని ప్రాప్తి లేకపోయినది.

క్రో—రావణమరణానంతరమున నిక్కడ విభీషణునకుఁ బట్టాభిషేక మగును గాదా? ఇక్కడనే నీకు లాభింపరాదా?

ద్వా—ముందిక్కడ నాలాభమును బొందినపిదప నే నక్కడకు వత్తును.

క్రో—ఓరీ నిర్భాగ్యుఁడా! ఇక్కడ నక్కడఁ గూడ నపహరింతువా?

ద్వా—మానుమనా? లౌకిక మనఁగ నేమనుకొంటివి? వట్టిమోసము—కనుకట్టు—ఇంద్రజాలము—వేశ్యావృత్తి—పైమెఱుఁగు—బూటకము—రాజులను జేబులోఁ దాఁచుకొనుట—స్తుతివాక్యములు—అమిత్రనైచ్యానుసంధానము—రానిరోదనము—లేని ప్రేమము—ధనహరణము—మొగముచాటునఁ దిట్లు—సదసద్వివేచనాశూన్యత—అందిన జుట్టు—అందక పోయినఁ గాళ్లు—

(నేపథ్యమున)

గీ. జుట్టు నొకచేతఁ గాళ్లను ♦ గట్టి యొక్క
చేతఁ బట్టి మోకాలికి ♦ నాతని నడు
మాన్చి విఱిచి పావని విరూ ♦ పాక్షుఁ జంపె
చెఱకుకఱ్ఱను విఱిచిన ♦ కరణి గాఁగ.

క్రో—విరూపాక్షుఁ డెవఁడు?

ద్వా—రావణసేనానాయకులలో నొకఁడు. ఇందువలన రావణుఁడు యుద్ధ మారంభించినట్లు తోఁచుచున్నది.

క్రో—ఆరంభించి నాలుగుగడియ లైనది. క్రోఁతులకలకలము గని పెట్టలేకపోయితివా?

ద్వా.—మీదిక్కుమాలినకలకలము సర్వదా వినుటకే నాకు ...
భవించిన ట్లున్నది.
(నేపథ్యమున) బాధిర్యమా? పరాకా? పొగరా? ... నీకు
నాఁగవేమి?

క్రో—అమగో! రావణుఁడు విభీషణుని వెంటాడించుచున్నాఁడు. ...
ము పోవుదము. (నిష్క్రమించెదరు.)

ఇది విష్కంభము.

...MANA AND ... SPI ... NAMP...

ప్రదేశము—యుద్ధరంగము.

(ప్రవేశము—విభీషణుఁడు పాఱిపోవుచుండఁగ రావణుఁడు.)

రావ—అరే! బాధిర్యమా! పరాకా! పొగరా! ...! ... నీకు
నాఁగవేమి?

విభీ—నేను జెప్పినమాటను నీవు వింటివా? సీత నిమ్మన్న ...?
యుద్ధము వలదన్న మానితివా? నీమాట నేనేల ...?

రావ—ఆలాగంటరా? మూర్ఖా! నీరహస్యము ...
మని మారరహస్యములన్నియు నీవ్రజయులువు...
డుకును నేను ఖండించితినని యేనా నీవు నాకొ...?

విభీ—నీపుత్త్రుని నీవే చంపుకొంటివి?

రావ—నేనే చంపుకొంటి నంటరా! పాపీ! కులద్రోహీ! ... నా
మ్మునిఁగూడ నేనే చంపుకొందును. (...
గాల్పించితివా? నాకొంపఁ గూల్చితివా? నా...
వా? నావంశము దగ్ధము సేసితివా? నా...

నన్నింత యల్లరి చేసితివా? నన్నింతక్షోభ పెట్టితివా? నాగోంతుకలు అంపపుఁగోతను గోసితివా? కులద్రోహీ! చండాలుఁడా! వంశనాశనా! అధమాధమా! విశ్వాసఘాతుకా! (తన్నును)

విభీ—ఇవియన్నియు నీవు. ఈపను లన్నియు నీవే చేసికొంటివి. నీదుష్టతను దూఱుకొని తలఁ గొట్టుకొనక నన్నుఁ గొట్టెదేల?

రావ—ఏలా? ఏలయో యెఱుఁగవా? శుంఠా! శత్రుప్రియా! కృతఘ్నా! తండ్రి చచ్చినతరువాత నిన్నుఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసినందులకా నాకీప్రతిఫలము? నిన్నుఁ జిన్నతనముననే నీరీతిగ గొంతు గోసినయెడల నా కీయపకృతిని జేసియుండవుకదా?

(కత్తి దూసి యెత్తుచున్నాఁడు.)

విభీ—రామా! రామా! రామా!

రావ—రాక్షసాధమా! రామా కాదు శివా యనుము.

విభీ—హా! లక్ష్మణాగ్రజా! (లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ—రాముఁడైననేమి? రామానుజుఁడైననేమి? వచ్చితిని. చీ! చీ! రావణాధమా! అన్ని పాపములు కుత్తుకమునుగఁ బూర్తియైనవా? ఇంకఁ దమ్మునిఁ జేతులారఁ జంపుపాపము లోటున్నదని యది పూర్తి చేసికొన నుంటివా? విడు. విడు.

రావ—ఇరువదిబాహువులవాఁడను. ఆతని విడువకుండ నిన్ను గ్రహింపలేనా? (మఱియొకచేతితో లక్ష్మణునిజుట్టుపట్టుకొనును.) రెండుచేతులతో రెండుపేకజువ్వలనువలె మీమొగములఁ దగులఁబెట్టి యాకాశమున కెగరవైతును.

(నేపథ్యమున)

గీ. గోటికొనలను రెండుకా ♦ కోదరములఁ
బట్టిగరుడుండు రివ్వునఁ ♦ బైకిఁ బోవు

నట్లు రామానుజుని తన ♦ యనుజు నిపుడు
పట్టి దశకంధరుఁడు మిన్ను ♦ ముట్టెనహహా!

రావ—సెబాస్! రాక్షసవీరా! బాగుగఁ జెప్పితివి. కాని నే నప్పుడే మిన్నుముట్టితి నని చెప్పితివేమి? నీవు నాతమ్ముఁడవు. నీవు రాముని తమ్ముఁడవు. నీవు కీలుసూప నీవు నాపుత్త్రుని వధించితివి. నాపుత్త్రునిమరణమున మీరొకనికొకఁడు దోడ్పడిరి. మీమరణమునఁ గూడ మీరొకనికొకఁడు దోడ్పడుట మంచిది. ఈతల దీనికి నీతల దీనికిఁ దాఁకించి జుట్లు చేతఁ గొని రెండుకొబ్బరికాయలను గొట్టినట్లు కొట్టెదను.

లక్ష్మ—నీవు కొట్టువాఁడవు నేను గొట్టఁబడువాఁడనా? (వదలిపించుకొని రావణునొక్క త్రోపుద్రోసి) విడు! విభీషణుని విడు! (విభీషణుని విడిపించును.) విభీషణా! నీవాప్రక్కను వివిధాయుధసహితుండవై యుండుము. నేనీరాక్షసపశువునీకోలచేనావంకకుఁ దోలుదును. (విభీషణుఁడు పోవును.)

రావ—ఓరీ! దుర్మార్గుఁడా! నీవు విడిపించుకొని నన్నుఁ గొట్టి విభీషణుని విడిపించితివా? సెబాస్! గట్టివాఁడవు.

లక్ష్మ—రామభద్రుఁడు మఱింతగట్టివాఁడు. నేను నిన్నుఁ గొట్టి విభీషణునేవిడిపించితిని గాని రాముఁడు నిన్నుఁ జంపి సీతనువిడిపించును. దేవతలచెఱ విడిపించును. లోకము నుపద్రవమునుండి విడిపించును. మందోదరిమంగళసూత్రగ్రంథిని విడిపించును. విభీషణునిచే నీకుఁ దర్పణములు విడిపించును.

రావ—ఇంక? ఈదెబ్బతో—నీచేతికత్తిని విడిపించును. నీకంటనీరు విడిపించును. నీదేహమునుండియాత్మనువిడిపించును. (కొట్టును. జుట్టు పట్టుకొనును) ఆఁ! ఆఁ! తుట్టతుదకు—నాకు—విభీషణుఁడే!—

ఈదొంగ నిర్భాగ్యుఁడే!—ఈభ్రాతృఘాతకుఁడే—ఈవంశవీతి హోత్రుఁడే—నాకుఁదర్పణము లిచ్చుట! ఆఁ! ఆఁ! ఈయ ధమాధముని—అసురవంశమున కపకీర్తి తెచ్చిన—ఈమహాప రాధుని—జంపినఁగాని నేను జత్తునా? రే! విభీషణా! వచ్చుచుం టిని. జాగ్రత్త! ఎక్కడనుంటివిరా? ఏఁడీ? ఏఁడీ?

(నేపథ్యమున) ఇక్కడ—ఇక్కడ—

లక్ష్మ—అదుగో! అంగదుఁడొకరక్కసుని గొట్టుచు వచ్చుచున్నాఁడు.

(రామలక్ష్మణులు నిష్క్రమింతురు.)

(అంగదుఁడు కాకాక్షుని రెండు చేతులతో లాగుచుఁ బ్రవేశించును.)

అంగ—ఏమంటివి?

కా—విడువు మంటిని.

అంగ—ఇఁక విడుచుట యమలోకముననే. ఆమాటకాదు. నీవెవనికొ డుకనని యంటివి?

కా—రావణుని—

అంగ—నిజముగా నీవు రావణునికొడుకవేనా?

కా—ఆసంగతి నేనెట్లు చెప్పఁగలను? నీవు వాలిపుత్త్రుఁడవని నీవు ప్ర మాణమునఁ జెప్పఁగలవా?

అంగ—(తన్నుచు) ఆసంగతి నేనెట్లు చెప్పఁగల నని యందు వేమి? నీ కుఁ దెలియదా? లోకమునకుఁ దెలియుచుండుటలేదా? రావ ణునకుఁ బుట్టినవాఁడవైన నీ వింతపిఱికిపంద వెందులకగుదువు?

కా—ఎందులకా? నీచేతఁ దన్నులు దినుటకు—

అంగ—ఆలాగున ముద్దమాట లాడెద వేల? నోటిలో నేమైన నున్నదా?

కా—లేదా?

అంగ—ఏది?

కా—నాలుక—

అంగ—ఒక్కనాలుకమాత్రమేనా? పండ్లు లేవా?

కా—ఇన్నిపండ్లు లేవు. నాకున్న దొక్కటే.

అంగ—ఏదది?

కా—తలపండు.

అంగ—కాయ పక్వతకు వచ్చి పండైనదా? ఇఁక గోతఁబెట్టుటయేనా తర్వాతపని?

కా—మేము శివభక్తుల మైనను మమ్ములఁ గోతఁ బెట్టరు. దహింతురు.

అంగ—శివభక్తి వదలి రామభక్తి నవలంబింతువా? నిన్నుఁ జంపను.

కా—శివశివా! అన్యస్మరణము తప్పు కాదా?

అంగ—అటు లనకుము. రామరామరామా యనుము.

(నేపథ్యమున) రామా! రామా! రామా!

అంగ—అదిగో! విభీషణుఁడు రామస్మరణము సేయుచుఁ బలాయన మగుచు నిట్టులే వచ్చుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) మూర్ఖా! ఎచ్చటకు బాఱిపోయెదవు? భూమివిడిచి పోఁగలవా? తిరుగు; తిరుగు!

(విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

విభీ—అయ్యయ్యో! లోకభయంకర మైనమహాస్త్రమును విడుచుచున్నాఁడు. అయ్యయ్యో! రామా! రామా! రామా! రక్షించువా రెవ్వరు? రామా! రామా! రామా! రామానుజా! రామానుజా!

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ—రామదాసుఁడ నైన నేనుండ రక్షించువారెవ్వ రనియెద వేమి?

(నేపథ్యమున) రామదాసత్వము తిరుమణికాపునకు, తులసిపూసలపేరులకు, శంఖచక్రధారణమునకు, ఫలాహారకైంకర్యముల

కే కాని ప్రాణాపహరణచణ మైనబాణమును సహించుట కక్కఱకు వచ్చునా?

లక్ష్మ—మూఢా! అక్కఱకు వచ్చునో రాదో చూతుము గాదా?

(తిరిగి నేపథ్యమున) తరువాతఁ జూచునది వెఱ్ఱిచూపు. గాజుచూపు. నేనుజెప్పుచున్నాను. ఇదిమయనిర్మిత మైనమహాశక్తి. నీవు నాకుశత్రునితమ్ముఁడ వైయుంటచేతను నాపుత్త్రుని జంపుటచేత నెంతశత్రుఁడ వైనను నాతమ్మునికంటె నెక్కువశత్రుఁడవు కావు. ఆతనిఁ జంపుటకు విడుచుచున్నాను. నీకేమిపని? నీవు తొలగిలుము.

లక్ష్మ—హా. హా. హా. ఎంతమాటాడితివి! రఘువంశమునఁ బుట్టి శ్రీరామునితమ్ముఁడ నైననేను శరణాగతరక్షణ ముపేక్షింతునా? నా ప్రాణములు నిలియుండఁగ నీతమ్మునిశిరఃకిరీటాగ్రమున నుండుకొంగయీఁకనైన నిన్ను స్పృశింపనిత్తునా? నీతమ్ముఁ డను మాట యేమి? నీవె యిట్లు శరణ మనిననాజీవముల ధారవోసి నిన్నురక్షింపనా?

(నేపథ్యమున) మూఁతి యింత. ప్రోఁత యింత? కానీ. నీకర్మ మిట్లుండ నెవఁడు తప్పింపఁ గలఁడు?

లక్ష్మ—పో. పో. మూసికొనవలసినది నోరు. విడువవలసినది బాణము.

(నేపథ్యమున) విడువవలసినది ప్రాణము! కాచికొండు. హా. హా. హా. హా. హా. (పెద్దమంటలు, ధ్వను లగును.)

లక్ష్మ—విభీషణా! నీ కేమియు భయము లేదు.

విభీ—మీరు సాహసింపవలదు.

(నేపథ్యమున) ఇదిగో! విడిచితిని.

లక్ష్మ—ఇదిగో! వచ్చితిని. హా! హా! (నేలవ్రాలును.)

(నేపథ్యమున) విభీషణా! ఇప్పటివఱ కాయుష్మంతుఁడవు. కానీ నిన్నుఁ జంపకుండ నేఁ జావను.

అంగ——విభీషణా! మహాప్రమాదము సంభవించెను. నేను లక్ష్మణుని యొద్ద వేచి యుందును.

విభీ——అయ్యయ్యో! లక్ష్మణునికి నామూలమున నెంతయాపత్తు సిద్ధించినది! అయ్యయ్యో! ఏమిసేయుదును!

అంగ——ముందీ కాకాక్షునిఁజంపుము. తరువాత జరుగవలసినది చూతము.

విభీ——ఊరక చంపుట కాదు. మూర్ఛాగతుఁడగులక్ష్మణుని ప్రాణసంరక్షణార్థ మీతనిబలియిచ్చిన నుభయతారక మగును.

అంగ——అటులైన ,రామ రామ రామా, యనిలక్ష్మణుని చుట్టుఁ బ్రదక్షిణము చేయించుము.

విభీ——కానీ.

కాకా——రామ! రామరామా! (ఏడ్చుచుఁబ్రదక్షిణము చేయును.)

అంగ——కాకాక్షుఁడు రావణునికొడుకు నని చెప్పినాఁడేమి? నీవెఱుఁగుదువా?

విభీ——నాకుఁదెలియదు. వేలకొలఁదిభార్యలున్నవానికిఁ గొడుకునకు గుర్తేమి? రా! కాకాక్షా! (తీసికొనిపోవుచు) అంగదా! రామునితో నీదుర్వార్త చెప్పవలయును గాదా? ఆతఁడెచ్చట నున్నాఁడో నీకుఁ దెలియునా?

అంగ——నేను వచ్చునప్పటికి దక్షిణద్వారమున నొక్కొక్కగడియలో నొక్కొక్కయక్షౌహిణిని జంపుప్రతిజ్ఞఁ జేసి విల్లు, బాణము, ఆకారము చలన మేమియుఁ గనఁబడకుండ సర్వ మొక్కటేజ్వాలామయముగఁ జేసి పోరాడుచున్నాఁడు. అక్కడకుఁ బొమ్ము.

విభీ——సరే! ఆంజనేయుఁడెచ్చట?

అంగ——పశ్చిమద్వారమునొద్ద భూకంపము గలుగునట్లు రక్కసులపీనుఁగలను ద్రొక్కుచున్నాఁడు.

విభీ—నేను బోయి రామమారుతులను దీసికొని వచ్చెదను.
అంగ—శీఘ్రముగ—

(విభీషణకాకాత్ములు నిష్క్రమింతురు.)

అంగ—హా! లక్ష్మణకుమారా! ఎంతబాహుశాలికి—ఎంతధనుర్విద్యా కుశలునకు—ఎంతయసహాయశూరునకు—ఈగతి పట్టినది! హా! లక్ష్మణా! సుమిత్రానందవర్ధనా! భరతానుజా! రామపాదభక్తతత్పరా! సుగుణగరిష్ఠా! గురువిధేయా! హా! లక్ష్మణా! (ఏడ్చును)

(నేపథ్యమున) హా! లక్ష్మణా! హా! తండ్రీ! ఎక్కడ నుంటివిపోయి!

అంగ—రామమారుతివిభీషణులు వచ్చుచున్నారు.

(రాముఁడు, ఆంజనేయుఁడు, విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—హా! లక్ష్మణా! హా! తండ్రీ! ఎక్కడ నుంటివిపోయి నాయనా!

(ఏడ్చును.)

(నేపథ్యమున) లక్ష్మణుఁ డెక్కడ నుండెనో తెలియదా? నాచే నూర్ధ్వలోకములకుఁ బంపఁబడినాఁడు. అది లక్ష్మణకళేబరము. లక్ష్మణునియందనురాగము గలవాఁడ వైనయెడల నక్కడ నేడ్చెద వేమి? ఇచ్చటికి రా! లక్ష్మణునిబంపినతావునకుఁ బంపెదను.

రాము—(తలయెత్తి) ఆపలికినవాఁడు రావణుఁడే కాఁడా?
ఆంజ—చిత్తము.

రాము—హాహా! తమ్ముఁడా! (కౌఁగిలించుకొని) తమ్ముఁడా! నన్ను విడిచి యెక్కడ వేగితివా? నాయనా!

(నేపథ్యమున) ఆలోపము నేఁదీర్చెదను. ఇటురమ్ము. ఆఁ! రమ్మన్న రావేమి?

రాము—(రావణునుద్దేశించి)

గీ. తరుణమాంసలగాత్రుఁడౌ ♦ తమ్ముఁ డిట్లు
నేలపై నుండె నెఁజలికా ♦ ధూం? కొంత

తుడిచి విడినిల్వు గ్రుడ్లులు ♦ వడిచకనుల
మూసి నోటనుజాతెడు ♦ బుఱుగు తుడిచి.

గీ. తలను మెల్లఁగ నాయంక ♦ తలమునందుఁ
జేర్చుకొని చేతితో నుర ♦ స్సీమ నిమిరి
మోముమోముఁగలిపి, యొక్క ♦ మూల్గు మూల్గి
వత్స; నివు డొక్కక్షణ మాఁగ ♦ వా? సురారి!

(నేపథ్యమున)

ఆఁగవా? ఆఁగవా?, యని నన్నుఁ బ్రార్థించుచుంటివా?

గీ. మడిని ధరియించి బాణముల్ ♦ విడిచియొక్క
పరిని వ్రేల్చివచ్చెద నన్న ♦ వదల కడ్డు
దగిలి చంపు చంపని చుట్టు ♦ ముగిసి మొదల
కుండ నింద్రజిత్తుని జంపి ♦ యుండ లేదొ?

గీ. ఇట్టిపిరులు మీరు కా ♦ రే? మహాద
యార్ద్రచిత్తులు కారే? య ♦ హా! ఇదేల?
నీదుతమ్ముఁబోలెడువాఁడు ♦ నాదునుతుఁడు
కాఁడె? యాఁగు మనుటకు నో ♦ రాడె నెట్లు?

గీ. కొడుకుచితి పూర్తిగా నంటు ♦ కొనక యుండఁ
గనె యిటకు నేను రాలేదొ? ♦ కాంతలాగు
కాళులను చాచి కూనుదీ ♦ ర్ఘములఁ జెట్టి
తినె? సరి; సరి! చాలించు. లే ♦ తెలివి లేదొ?

అంగ——మహాప్రభూ! నన్నుఁ బంపుము. నే నీరావణాధముని హరించి వత్తును.

రాము——అంగదా! నాయందలినిర్హేతుకకరుణచే నీ వట్టులంటివి.

గీ. నా కరణ్యవాసము వచ్చి ♦ నదని తా స
హింపలేక వెంటఁబడి శ్రీ ♦ మంపడి తుద

కీల్లు నాకొలఁ కనున్రు ల ♦ ర్పించి నట్టి
పుణ్యరాశియుఁ గరుణాన ♦ ముద్రుఁ డితఁడు.

గీ. ఇతని బాధించుఖలుని శి ♦ క్షించుటందు
నెడలు దాఁచుకొమ్మంటివొ? ♦ యొరుల వేఁడి
పంచి కూలినిబెట్టి చం ♦ పించుమంటి
వో? యితని గనియైన సి ♦ గ్గూనవలదె?

ఎవ్వరు వలదు. నేనే పోవుదును. అంగదా! ఆంజనేయా! మీరు నాతమ్ముని భద్రముగఁ గనిపెట్టి యుండవలయును. నేను బోయెదను. ఆంజనేయా! చూచితివా? రాజవృత్తివైఖరి.

గీ. చంపుకొన్నవారికి బాష్ప ♦ సలిలబిందు
వొక్కటైనను జాఱనీ ♦ కుండ మనసు
మొండిచేసికొని సమర ♦ మునకుఁ బోక
తప్ప దేగుటకును జిత్త ♦ మొప్ప దకట!

ఆ. వె. ఒక్కకంట నంబు ♦ వొకకంట నగ్నియు
నొక్కచేతఁ గుశయు ♦ నొకటఁ గశయు
నొక్కచేతఁ గొఱవి ♦ యొకచేతఁ గోలయు
నొక్కకాలు ముందు ♦ నొకటి వెనుక.

ఆ. వె. ఒక్కవంక నూరు ♦ పొకవంక నుత్సాహ
మట్టె యేడు పట్ట ♦ హాస మొకట
నపరమంత్రనాద ♦ మగు నొక్కచెవి నట్లె
త్రాటిరావ మొక్క ♦ దానియందు.

ఆ. వె. అక్కట! యపసవ్య ♦ మందు జన్నిదమును
పేరురీతిగాఁగ ♦ విజయమాల

వాత నొక్కముద్ద ♦ బంధుర క్తపుఁగూడో
కట పరాన్నమిశ్ర ♦ కబళ మహహా!

ఆంజ—మహాప్రభూ! ఒక్కక్షత్రియవృత్తియే కాదు. నరునిమైహికజీవనవృత్తివైఖరియే సమస్తాసందర్భసమన్వితమైయున్నది.

(నేపథ్యమున)

ఓమహా వేదాంతులారా! ఓయవసరజ్ఞానులారా! అట్టియసందర్భాన్విత మగునసువులను విడుచుట కింతయాలోచనమేల? ఈ వెనుకాడు టేల? శౌర్య మొకటియు జ్ఞాన మొకటియుఁ బలుకులలోఁ గనుపడుపఁ దగునా?

రాము—(లేచి) పలుకులలోనే కాదు. ములుకులలోఁ గనఁబడును. ఇదిగో!—వచ్చితిని. (నిష్క్రమించును.)

అంగ—ఆంజనేయా! చూడు. రామరావణు లెట్లు తలఁపడి పోరుచున్నారో!

ఆంజ—సెబాస్! రామచంద్రా! ఒక్కతూపుతో సారథి నశ్వములను రథమును దుమురు సేసితివి.

అంగ—ఆహాహా! అదేమి? అదేమి! ఒక్కటేజ్వాల! పుట్టెలు, మొంటెములు, కత్తులు, గునపములు, గొడ్డళ్లు, ఇనుపగుండ్లు, మొదలగునవి సహస్రములకొలంది మెట్టుగఁ గాలి యట్టెయుప్పరమున కెగసి రామభద్రునివైపునకు వచ్చుచున్నవి.

ఆంజ—ఇది రావణునిశత్రుంజయాస్త్రము. సెబాస్! రామభద్రా! సెబాస్! రామచంద్రా!

గీ. రాక్షసప్రచండాస్త్రభై ♦ రవకృశాను
తప్తమారకసంభార ♦ తతియు నంత
పువ్వులై రామునెడలికి ♦ భూష లయ్యె
దుర్గుణుని యపకృతి మహా ♦ త్మునకు నిటులో!

అంగ—జయరామచంద్రా! జయరాఘవేంద్రా! పుష్పరథమువలె శో భించుచుంటివి. ఆంజనేయా! మహాస్త్రము వ్యర్థ మగుటయేకాక రాఘవాలంకార మగుటచేఁ గాఁబోలు! రావణుఁ డెట్లున్నాఁడో!

గీ. డిల్లపడి, కొయ్యయై, యట్టె ♦ నోళ్లు తెఱచి,
కత్తి వ్రేటునకైన ర ♦ క్తంపుఁజుక్క
గానఁబడకుండ సేకుము ♦ క్కవలె నయి, న
రములపట్టాడి, యధికవి ♦ భ్రాంతినొందె.

అదిగో! రామభద్రుఁ డేదో బాణమును సంధించుచున్నాఁడు.
(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. హా. హా.

ఆంజ—చూచితివా? రామచంద్రుని బాణసంధానము గుణాకర్షణము, లక్ష్యదర్శనము, రావణవక్షః పరితాడనము, రక్తపవనభీభత్సరావణపలాయనము నొక్క ఱెప్పపాటుకంటెఁ దక్కువకాలములో నైనవి.

అంగ—రామచంద్రునిపునరాగమన మని కూడఁ జెప్పుము.

(రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—హా! తమ్ముఁడా! (కౌఁగిలించుకొని)

గీ. గట్టిగా నిన్నుఁ గౌఁగిటఁ ♦ బట్టిలక్ష్మ
ణా! సుమిత్రాత్మజా! తమ్ముఁ ♦ డా! యటంచు
నొక్కపరిని గొంతెత్తి మొ ♦ ఱ్ఱో! యనుటకు
నైన నోఁచను మందభా ♦ గ్యమునఁ గట్టి!

(నేపథ్యమున) రామప్రభూ! విచారింపఁ దగదు శాంతింపుము.

ఆంజ—మహాప్రభూ! సుగ్రీవుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

(సుగ్రీవుఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—

గీ. హస్తపంచశతంబున ♦ నయిదుమూఁడు
లాశుగములఁ విడిచెనఁట ♦ యర్జునుండు

హా స్త మొకటనె యొకపరి ♦ నతనికీతి
నాశుగముల విడుచు తమ్ముఁ ♦ డకట! ఇడుగొ!

సుగ్రీ—అయ్యా! మఱేమియుఁ దొందర లేదు. ఆంజనేయునిచే సంజీవకరణిని దెప్పించి లక్ష్మణు నుజ్జీవింపఁజేయు మని సుషేణుఁడు చెప్పెను. అందులకై యీతనికి సెలవిచ్చి పంపించవలయును.

రాము—నిర్హేతుక కరుణాకుపరిపూర్ణుఁ డగుమారుతి కొకరు చెప్పవలయునా?

ఆంజ—మహాప్రభూ! నమస్కారము, (పోవును.)

రాము—

సీ. పదునాలు గేఁడులు ♦ వనవాస మొనరింపు
మని తండ్రియాజ్ఞ సే ♦ యంగ వెడలి
వచ్చుటచేఁ బిత్రు ♦ వాక్యపాలకుఁ డని
సత్యశీలుం డని ♦ జగమునన్నుఁ
గొనియాడుచునఁట! తండ్రి ♦ వనికిఁ బొమ్మన లేదు;
నేను రమ్మన లేదు; ♦ నీవువలద
టన్నను వినక నా ♦ కడవిలో నుపచార
ములు సేయవచ్చి మ ♦ మ్ములసుఖంబు

గీ. పాలుచేయుచుఁ దా నేల ♦ పాలయిన మ
హాత్ముఁ డీతనికంటె ముం ♦ దరిగి తీవు
తండ్రి! నాదినంబు లటులు ♦ తరలవయ్యె;
నిట్టితమ్ముఁడు కడ తేఱ ♦ నింకనుంటి.

హా! తమ్ముఁడా!

గీ. ఇందులకు వచ్చినాఁడవే ♦ యిటకు నీవు
వెంట నాకర్షణము నేసి ♦ విడువ కడవి

కిట్టు లీడ్చినసీపాలి ♦ మృత్యుదేవ
త నగుదును గాని సీదుసో ♦ దరుఁడఁ గాను.

గీ. కన్నతల్లిని బాసి, సౌ ♦ ఖ్యమును రోసి,
సతిని విరహిణిఁ జేసి, రా ♦ జ్యంబు వీడి,
మమ్ముఁ దలిదండ్రులుగ నెంచి ♦ మాకు మధుర
వన్యఫలముల నర్పించి, ♦ వారి నిచ్చి.

గీ. కఠినకాననముల; సిత ♦ కంటకముల
నూడ్చి దారులు చేసి క ♦ ష్టోర్వియందు
నడుగులకు మడుగు లిడి ధై ♦ ర్యంబు సెప్పి
కాలయాపనమున కిద్ధ ♦ కథలు సెప్పి.

గీ. రవి యపరగిరిఁ జేరెడు ♦ నవసరమున
చెట్లనీడల మముఁ జేర్చి ♦ చెంతనుండు
లలితతృణపల్లవముల శ ♦ య్యలనొనర్చి
గమనకష్టంబు దీఱ మా ♦ కాళ్లు లొత్తి.

గీ. ఏము నిద్రించువెనుక మా ♦ కేది హాని
యగునొ యని ధనుర్ధరుఁడగు ♦ చు గతనిద్రుఁ
డగుచు శ్రీరామ! రాఘవా! ♦ యనుచు మెల్ల
ననుకొనుచుఁ దాఁ బ్రదక్షిణ ♦ మాచరించి.

గీ. కాఱడవినైన రాజసౌ ♦ ఖ్యప్రకల్ప
నంబుఁ గావించి విపినక ♦ ష్టంబు లెవరి
కో యని తలఁచునట్లు మ ♦ మ్మోమినాఁడ
వేడిచిన నైన నిపుడు మా ♦ టాడ వేల?

గీ. వనమునను రాముఁ డెన్నె యా ♦ పదల నొందె
ననుచు భావికవీశ్వరు ♦ లతిశయోక్తి

పలుకువా రేమొ? బహుకష్ట ♦ భారమంత
యీమహాత్ముని దగును మా ♦ కేమి లేదు.

గీ. ఉంటివొ? తింటివొ? నిద్ర ♦ నొందినావొ?
చేతులకు ముండ్లు దిగెను ♦ చెప్పు తండ్రి!
యనుచు నెక్కుడైన ని ♦ న్నాడి యెఱుఁగ
దుష్టచిత్తుని ననుఁ బాసి ♦ తొలఁగినావె?

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! మీరెఱుఁగని దేమున్నది? పదునాలుగుసంవత్సరములు నిద్రాహారములు లేనివాఁడు కాని యింద్రజిత్తుని జంపఁజాలఁడు. కావునలక్ష్మణుఁ డట్టియవశనదీక్షను వహించినాఁడు. ఊరక విచారింతు రేల?

రాము—శేషమూర్తివలెఁ బవనధారణ మాత్రమొనర్చి నాప్రతిజ్ఞఁ జెల్లింపఁ దలఁచితివా? తండ్రీ!

గీ. వయసునకుఁ దమ్ముఁడవు కాని ♦ బాహుపటిమ
నన్న వీవౌదువయ్యా మ ♦ హాత్మ! నాకు
నేను వధియింపఁజాలని ♦ యింద్రజిత్తుఁ
దీక్షమాయావి నిట్టె వ ♦ ధించినావు.

(నేపథ్యమున) హా. హా. హా. ఇఁక నీవు వధింపఁజాలినవాఁ డెవఁడు? రావణుఁడా! ఇదిగో! కాని. నీ కేమైనఁ దెలివి గలదా?

గీ. లక్ష్మణుండె నీకంటె న ♦ లఘుబలుఁడని
పలికితివి గాదె? లక్ష్మణ ♦ స్వామి నిట్టె
మిత్తికి నధీను జేసిన ♦ మేటి నేను
నిన్ను వధియింప లేనని ♦ యెన్న నగునె?

సుగ్రీ—ఆఁ! ఆఁ! దానవాధమా! నిన్నుఁ జంపుటకు రాఘవుఁ డేల? నేను జాలనా? ఇదిగో! వచ్చుచుంటిని.

రాము—(లేచి, సుగ్రీవునిచేయిఁ బట్టికొని) మిత్రమా! నీవచ్చుట నగుము. నేను బోయెదను. (తనలో) ఆహా! తిరిగి సౌమిత్రిని ప

డిచి వెళ్లవలయును గాఁబోలు! ఈసారి యీతనివలన నీబాధ లేకుండఁ జేసికొనవలయును.

(నేపథ్యమున) ఓహో! క్రోఁతిరాజుగారు మొఱుగుడుకుక్కవలెఁ దోఁక ముడిచినా రేమి? చింతకాయఁ దిన్నట్లు పండ్లిగిలించుచున్నా రేమి?

రాము—సుగ్రీవా! తమ్ముఁడు భద్రముసుమా! దశకంఠా! పాఱిపోయితి వని యుపేక్షించితిని. క్షమింపుము. ఇదిగో! వచ్చుచుంటిని.

(నేపథ్యమున) వెనుకకుఁ బోయినసముద్రము మఱింత పొంగునని యెఱుఁగవా?

రాము—ఆలాగా! అటులైన వార్ధిబంధనుఁడు గంధర్వాస్త్రమోక్షణమునకై వచ్చుచున్నాఁడు. కాచికో!

(రాముఁడు నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున) అయ్యయ్యో! అయ్యయ్యో! అడుగో రాముఁడు. ఇడుగో! రాముఁడు. నీవు రాముఁడవే? కానుకాను. కాకేమి? రాముఁడనుగో! నిజమైనరాముఁ డేఁడీ? అందఱు రాములే? హా! హా! హా! నన్నుఁ గొట్టకుము. నేనునీవాఁడను. ఆఁ! ఆఁ! కాదు. నీవు రాముఁడవు. హా. హా. హా. (పరుగులు కేకలతోఁ బెద్దకలకలము.)

సుగ్రీ—ఆహా! ఆహా! ఇదేమి? ఇదేమి? రక్కసు లొకరి నొకరు కొట్టుకొని చచ్చుచున్నారు. వీనికి వాఁడు రాముఁడు! వానికి వీఁడు రాముఁడు! అయ్యో! అయ్యో! మహామాయవలె నున్నదే? అంగదా! అంగదా! నీవు నాకేమో మాఱినట్లు కనుపడుచున్నావు. నామొగమువంకఁ జూడు. నేను నీకు రామునివలె నగపడుచుండ లేదుకద!

అంగ—నాకేమియుఁ దెలియుట లేదు. కన్నులు చెదరినవి. అందువలన గట్టిగ మూసికొంటిని.

(నేపథ్యమున) ఆహా! ఆహా! ఆహా! ఆహా! ఒక్కరాముఁడైనఁ బోరఁగలను గాని లోక మంతయు రామమయమేనా?

అంగ—రావణా! ఎంతమూఢుఁడ వైనను సత్యవాక్యము నాడుచున్నావు.

(నేపథ్యమున) రక్షించు. రక్షించు. రక్షించు.

సుగ్రీ—అడుగో! రావణుఁ డిట్లు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

(రావణుఁడు ప్రవేశించును.)

రావ—రామా! రామా! రామా! తరుమకు; తరుమకు! రక్షించు.

(రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రావ—రథము విఱిచితివి. గుఱ్ఱములఁ జంపితివి. సారథి మృతినొందించితివి. ఆయుధము లన్ని యూడఁగొట్టితివి. జగమంత రామమయము చేసి నన్ను మోహపెట్టితివి. కాతరుఁడనై నిరాయుధుఁడనై పరుగెత్తుచు రక్షించు మనఁగ సింకఁ జాపపాణివై వెంటఁబడెద వేల? రఘువంశమునఁ బుట్టినవీరులకు శరణాగతరక్షణము కులాచార మందురే? ఇది యేల?

రాము—నీవు నిరాయుధుఁడ ననుచున్నావు. అసత్యము.

రావ—ఏదీ? నాయొద్ద నేయాయుధముగాని లేనిదే?

రాము—చూచుకొనుము. నీకుడివైపునఁ బదునెన్మిదవపాణితలమున గదయొక్క మొదలు చిక్కుకొనియున్నది. బుద్ధిపూర్వకముగనో అబుద్ధిపూర్వకముగనో యాయుధలేశమును నీవు ధరించుటచేత వెంటాడించితిని. అంతేకాని రఘువంశసంభవులు వంశమర్యాద నతిక్రమించువారు కారు.

రావ—(చూచుకొని) ఔను. నిజమే. ఇదిగో! పాఱవైచితిని.

(పాఱవైచును.)

రాము—ఇఁక స్వేచ్ఛగాఁ బాఱిపొమ్ము.

రావ—(నిష్క్రమించును)

సుగ్రీ—(తనలో) ఆహా! రాముఁ డెంతవీరుఁడు! ఎంతధీరోదాత్తుఁడు! ఎంతకరుణాసముద్రుఁడు!

గీ. ముష్టి నెల్లొ చిక్కిన గద ♦ మొదలు ద్రోచి
వేసినంగాని యతని గా ♦ పాడఁ డయ్యొ
నాత్మ స్వాతంత్ర్యశూన్యత్వ ♦ మంటినపుడె
భగవదాదరణార్హమై ♦ వరలుఁ గాదె?

రాము—తమ్ముఁడా! వచ్చితిని. హా! ఎంతగతి పట్టినది!

గీ. సీతను గ్రహించి లంకలోఁ ♦ జేర్చి చెనఁటిఁ
జంప నటకేగి యతనిచేఁ ♦ జచ్చినావు
మొదవు దొంగిలి పల్లెలో ♦ ముడుచు మాలఁ
గ్రమ్మి యతనికోఁతఁబడు వ ♦ త్సమ్ముఁబోలె.

తండ్రీ! పలుకవా? నావైపునకుఁ జూడవా? "నాయనా! లక్ష్మణుఁ డేఁడీ?" యని సీతల్లి నన్నడుగ నే నేమని చెప్పను తండ్రీ! పెనిమిటి వచ్చెనుగాఁబోలు నని మహానంద మొందునూర్మిళ నే నెట్లు లోదార్తును? హా! నాయనా!

గీ. పోయినట్టిజానకిదేవి ♦ పోయినదియె
యనుచు నే నూరకుండిన ♦ నైన నీవు
బ్రదికియుందువుకాఁబోలు ♦ ముదిత కట్టు
లాసపడి యిట్టిని స్వేడ ♦ నాడుకొంటి.

సుగ్రీ—రామచంద్రప్రభూ! విచారింప నేల? జనులకుఁ గష్టసుఖములు రాకుండునా?

రాము—సుగ్రీవా! వచ్చుఁగావుననే స్వపరసుఖములకు సంతసింపవలయును స్వపరకష్టములకు దుఃఖింపవలయును.

గీ. సుఖముతో మాకుఁ బని లేదు ♦ సుండి యనెడు
వారయిన సుఖమున కట్లు ♦ పలుకుచుందు;
రాపదల మేము గణియింప ♦ మనెడువారు
చిత్తసౌఖ్యంబునకె యట్లు ♦ చెప్పుచుంద్రు.

గీ. పంకలంపటహేయస్వ ♦ భావసూక
రము మొదలు యోగివఱకుఁ జి ♦ త్తముద మొందఁ
గోరు టాపదల్ రాకుండ ♦ గోరుచుంట
యవని దాఁటరాని ప్రకృతి ♦ యగును గాదె?

గీ. సుఖముతోడ శరీరసం ♦ స్ఫురణ గలుగు;
కష్టమున దేహసంకోచ ♦ కలన గలుగు;
గాత్రనిర్మాణగతి యది ♦ కాని మనము
తెచ్చుకొనినది కా దైనఁ ♦ దేఁడరంబె?

గీ. ఏయవస్థకుఁ దగినది ♦ యాయవస్థ
యందుఁ గనుపఱుపవలయు ♦ నిందు మనుజ
జన్మమెత్తుటఁ దన్మన ♦ శ్చలనశాంతు
లిట్లు లోకార్థ మేను జూ ♦ పింపవలసె.

సుగ్రీ—సంజీవకరణిచే లక్ష్మణుఁడు పునర్జీవితుఁ డగును. మీరు విచారింపఁ బని లేదు. క్షమింపుఁడు.

రాము—ఏదీ? తెల్లవాఱకుండ నాంజనేయుఁ డోషధులతో రావలదా? సేతుబంధనపూర్వము రామలింగప్రతిష్ఠఁ జేయఁదలఁచి లింగమూర్తిని దెమ్మని యాతనిఁ గాశికిఁ బంప నుద్దిష్టప్రతిష్ఠాముహూర్తములోపుగ నాతఁడు రాలేకపోయినాఁడు. ఇప్పుడుగూడ నట్టియలసత జరిగిన మహాప్రమాదము సంభవించును.

అంగ—అదేమి? అదేమి? అంతవెలుతు రేమి? సూర్యోదయ మగుచున్నదా? ఉత్తరమున సూర్యోదయ మెట్లు?

రాము—(తలవంచుకొని) హా! సూర్యోదయమైనదా? ధనుష్మ—స్వామి!

శ్రీ!—ధను—అయ్యయ్యో! తమ్ముఁడా! నీవు మాకుఁ జేసిన యుపచారములచే నీకరము లెట్లు కాయలుకాచెనో, సంతతత్వదీయనామస్మరణంబున నానోరు కాయలుకాచెనురా! తండ్రీ!

అంగ—అటుచూడుము. తేజోమయములగు నోషధులు గలపర్వతమునే పెకలించుకొని యాంజనేయుఁ డిటకు వచ్చుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) పర్వతము నిటనె యుంచుము. ఓషధుల నేను దీసి లక్ష్మణుని కుపయోగింతును.

అంగ—అదిగో! సుషేణుఁ డాంజనేయునిగూర్చి పలుకుచున్నాఁడు.

(ఆంజనేయుఁడు ప్రవేశించును.)

ఆంజ—రామప్రభూ! ఇది సౌమిత్రిముక్కు నెద్దఁ బెట్టుమని వానరవైద్యునియభిప్రాయము.

రాము—అలాగే. కానిమ్ము.

ఆంజ—(అటుచేయుచు) సౌమిత్రీ! శ్రీరామపాదభక్తశిఖామణీ! లెమ్ము.

లక్ష్మ—(లేచుచు) హా! శ్రీరామచంద్రా!

రాము—నాయనా! ఇదిగో! ఇక్కడనే యున్నాను.

(కౌఁగిలించుకొనును.)

లక్ష్మ—నమస్కారము. కాని రావణుఁ డెక్కడ?

రాము—ఇప్పుడు తొందరపడకుము. శాంతింపుము. ఆంజనేయా! నాఁడు సముద్రముదాఁటి సీతావార్త నెఱిఁగి నన్ను బ్రదికించితివి. నేఁడు సంజీవనిఁ దెచ్చి తమ్ముని బ్రదికించి నన్ను బ్రదికింపఁ జేసితివి.

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! లోకమును—

రాము—ఆంజనేయా! నీకు సుఖప్రయాణమేనా?

ఆంజ—పోవుచుండఁగ నొకమున్యాశ్రమమును జూచి పిపాసాతురుఁడనై యాతనికడ కేగి నీర మడిగితిని. అంతట నావృత్తాంత మం

తయు విని సెలవిచ్చి సమీపమున నున్నతటాకమున నీరు ద్రావుమని చెప్పెను. ఆసరస్సున దిగుసరికి భయంకరమగు నొక్కమొసలి నన్ను గ్రమింగెను.

రాము—హా. హా! తరువాత—

ఆంజ—ఆమొసలిని ఖండింపఁగ నొకదివ్యాప్సరసయై నిలువఁబడి తనకు శాపవిమోచన మైనదనియును, నన్ను మోసపుచ్చినవాఁడు ముని కాఁడు కాలనేమి యనురావణహితుఁ డనియు నది చెప్పెను.

రాము—అలాగా! దారిలో నాలస్య మగుటకై రావణుఁ డీరీతిగా నాచరించెను.

ఆంజ—అంతట నారాక్షసునిఁ జంపి పర్వతమునందలియోషధులను నేను గుఱుతుపట్టలేనిహేతువున పర్వతమునే పెకలించితిని.

రాము—సెబాస్! మహాబలపుత్త్రుఁడ వైననీ కది వింతయేమి?

ఆంజ—తిరిగి వచ్చుచు నయోధ్యాపురముమీఁదుగ రాఁగ—

రాము—హా! తండ్రీ! నీవు పరలోకమున కేగి మమ్ము పెద్దదిక్కులేని వారలుగఁ జేసితివా? ఎంతవయోవృద్ధునికైన తండ్రిజీవించియున్నంతకాలము నిర్విచారముకదా?

ఆంజ—నన్నుఁ జూచి భయంకరగ్రహ మని యాగ్రహించి ఖండించుటకై ధనుర్ధరుఁడై మిమ్ముఁబోలినయొకమహానుభావుఁడు బాణమును విడువఁబోయెను.

రాము—చిరంజీవి యైనభరతుఁడు కాఁడుగద!

ఆంజ—ఔను. ఆతనిఁజూచి మీరని భ్రమసితిని. లక్ష్మణమూర్ఛచే యుద్ధవిరాగులై కాని రావణసంహారము సేసికాని మీ రయోధ్యాపురము సేరినా రని నే నెంచితిని.

రాము—ఔను. అతఁడు నాప్రతిబింబముగ నుండును. కొంచెము పీలగను గొంచెము పొట్టిగను మాత్ర ముండును.

ఆంజ—ఊర్ధ్వతలమునుండి చూచుటచేత నాకంతతారతమ్యము తెలియ దయ్యెను.

రాము—అటుపైన నయోధ్యలో దిగితివా?

ఆంజ—చిత్తము. ‘జయ రామభద్రా! జయ రామచంద్రా!,’ యని స్మరించుచు దిగితిని.

రాము—సెబాస్! భరతునితో మాట లాడితివా?

ఆంజ—రామనామము నాముఖమునుండి వెలువడఁగనే యాతఁడు నేత్రములనానందబాష్పములు వర్షించుచు, పులకితాంగుఁడై పరవశుఁడై యుప్పొంగి “శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః,” అని పెద్దకేక వేసి నాకాళ్లపైఁబడెను.

రాము—భరతునకు నానామ మమృతప్రాయము కదా!

సుగ్రీ—ఒక్క భరతునకే కాదు. భరతవర్షమున కంతకును—

ఆంజ—అటుపైన నిచ్చటిసంగతు లన్నియుఁజెప్పితిని. అతఁడు మిగులక్షోదపడిమహాసైన్యసమేతుఁడై శీఘ్రముగఁ దమసహాయమునిమిత్తమై వచ్చెద నని చెప్పెను.

రాము—వెఱ్ఱివాఁడు. అనురాగపూర్ణుఁడు. తానుగూడశ్రమపడవలయునా? మాతల్లు లందఱిక్షేమమునడిగితివా?

ఆంజ—ఆ! అందఱు క్షేమముగా నున్నారు.

రాము—బంధుక్షేమవార్త నీవుచెప్పుటచే బంధుదర్శన మైనట్లుసంతసించుచుంటిని. ఆంజనేయా! నీజన్మము పరోపకారపరాయణతచే సార్థక మైనది.

ఆంజ—మహాప్రభూ! పరకైంకర్యపరాయణతచే నని సెలవీయఁదగును.

రాము—సంతోషమే. కానివిభీషణుఁ డేడీ? (విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

ఆంజ—ఏమోయి విభీషణా! వచ్చితివా? లక్ష్మణుఁడు జీవించినాఁడు.

విభీ—ఇది లక్ష్మణునిబ్రదుకు గాదు. నాబ్రదుకు.

లక్ష్మ—విభీషణా! రావణుఁ డెచ్చట నున్నాఁడు?

విభీ—ఆతని వెదకి వెదకి యొకముఖ్యాంశముఁ జెప్ప వచ్చితిని.

లక్ష్మ—ఉపోద్ఘాత మేల? కానీ—

విభీ—యుద్ధమునఁ దనకు మృతినిశ్చయమని తలపోసి శుక్రాచార్యుని కాళ్లపైఁ బడి జయసాధనమును గటాక్షింపు మని యాతని వేఁడుకొనెను.

లక్ష్మ—కొంపగూలుచుండఁగ నిప్పుడా గురుప్రణామము!

విభీ—నిర్విఘ్నముగఁ బాతాళహోమమును జేసినచో రాఘవుని జయింతు వని యాతఁ డానతిచ్చెను.

లక్ష్మ—సరే! బాగుగనే యున్నది. నికుంభిలాహోమమును విఘ్నమొనర్చినట్టులే యీపాతాళహోమమును విఘ్నముసేసి రావణుని వధింతము, రమ్ము.

రాము—నాయనా! నీవు వలదు. పాతాళహోమవిఘ్నమునకుఁ గపిసేనను బంపుదును. ఇఁక నీవు రావణునిపైఁ జాపమువంచిన నాతోడే. నీవు పడినశ్రమ మిదివఱకే యపారము. నే నెట్లుపోరాడుదునో నీవు వేడుకగఁ జూడుము. విభీషణా! రావణుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు?

విభీ—ఒకగుహలోఁ గూర్చుండి పైన పాషాణమును గప్పించి యప్పుడే హోమమారంభించినాఁడు. ఇఁక నాలస్యము కూడదు. నేను గపిసేనతోఁ బోవుదును. సెల వీయవలయును.

రాము—నీవు కపుల కాస్థలము చూపవలసినదే కాని రావణు నెదుటఁ బడవలదు. పడవుకద?

విభీ—చిత్తము.

రాము—మేము శిబిరములకుఁ బోయెదము. నీవు కపులను దీసికొనిపొమ్ము.

విభీ—చిత్తము. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది షష్ఠాంకము.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

సప్తమాంకము.

[ప్రదేశము—యుద్ధరంగమున నొకభాగము.]

ప్రవేశము—ఇద్దఱుక్రోఁతులు, అంగదుఁడు,

ఒకఁడు—ఈగోతిలో దూఱి హోమముఁ జేయుచున్న రావణునిదిట్టితిమి. కొట్టితిమి. గునపములఁ బొడిచితిమి. గొడ్డంట నఱికితిమి. నిప్పులు పోసికాల్చితిమి. ఎంతకును లేవఁడు. ఏమిచేయవలయును?

అంగ—నాకు నేమియుఁదోఁచకున్నది. విభీషణుం డేమైన నాలోచనము సెప్పునేమో తెలిసికొనెద. (అపవారించి) విభీషణా! విభీషణా! (విభీషణుఁడుప్రవేశించును.)

అంగ—ఎంతకును రావణాసురుఁడు లేవకున్నాఁడు. ఏమి చేయవలయును? ఆలస్యమగుచున్నది.

విభీ—(చెవులో నేదియో చెప్పుట నభినయించును.)

అంగ—సరే; సరే! ఇప్పుడే పోయెదను. (నిష్క్రమించును.)

విభీ—నే నిక్కడ నుండుటకు రామభద్రునిసెలవు లేదు. (నిష్క్రమించును.)

(నేపథ్యమున) నాథా! నాథా! అసురాధిపతీ! నన్నీదుర్మార్గుఁడు కొప్పుపట్టుకొని యీడ్చుకొని పోవుచున్నాఁడు.

రెండ—సెబాస్! అంగదుఁడు మందోదరినిఁగాఁబోలు కేశాకర్షణ మొన
ర్చి యీడ్చుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

మొద—ఈమంత్రమే కాఁబోలు విభీషణుఁ డంగదునకుఁ గర్ణమూల
మున నుపదేశించినాఁడు.

(అంగదుఁడు, మందోదరి పైనజెప్పినరీతిగఁ బ్రవేశింతురు.)

మందో—అయ్యో! అయ్యో! ప్రాణనాథా! నన్నీ పాపస్వభావుఁడు క
చాకర్షణమునఁ బరిభవించి యీడ్చుకొని పోవుచున్నాఁడు.
నాథా! నాథా!

అంగ—ఈడ్చుకొనిపోవుట లేదు. ఈడ్చుకొని వచ్చుచున్నాను. ఎక్క
డకో యెఱుఁగుదువా?—నీనాథునియొద్దకు. భార్యాభర్తలను
గూర్పఁదలఁచినపావనుఁడు పాపి యెట్లగును? అదుగో! రమ్ము.
పాషండశవమువలె గోతిలోఁ గూర్చున్నాఁడు. రా! (లాగుచు
న్నాఁడు.)

మందో—అయ్యో! నాథా! నాథా! నీవుబ్రతికియుండఁగనే నాకెంతగతి
పట్టినది.

అంగ—బ్రదికియుండఁగనే కాదు. ఎదుటనుండఁగనే యనుము.

మందో—నాథా! ఎక్కడ నుంటివి? ఎక్కడ నుంటివి?

అంగ—ఇదిగో! చూడు, (గోతియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి) లే. రావణా!
లే. నీభార్య యిదిగో! లేవవేమి? శుంఠా! చండాలుఁడా! కుల
ద్రోహీ! ఆత్మవినాశకా! (గోతిలోఁ దన్నుచున్నాఁడు.)

ఒకఁడు—ఇతని దన్నిన మనకుఁ గాళ్లు విఱుఁగుటయేకాని లాభము లే
దు. ఆతన్నులీమెకుఁ దగిలిన నెటులుండునో!

మందో—అయ్యయ్యో! కొప్పుఁ బట్టుకొనిలాగుటయే కాక దెబ్బలు.
తన్నులు కూడనా? అయ్యో! నాథా! నాథా! (ఏడ్చును.)

అంగ—దురాత్మునిఁ గట్టుకొన్న నీకు నట్టియనుభవమునకు వింతయేమని న్నది. పురుగుచేరిన తాటాకుపుస్తకమునకు నేలమోదుటయు నెండఁ గాల్చుటయు లేదా? నీరాగధోరణికి లయబ్రహ్మము లోపముగ నున్నది. కానీ! ఏదీ! ముఖారి. ఊఁ. ఉఁ. (ఒక్కదెబ్బకొట్టును.) ఏకతాళ మిప్పటికిఁ జాలు.

మందో—అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! నీకరములు కాలిపోను.

అంగ—నాకరములు గావు.—నీగళసూత్రము.

మందో—(గోతియొద్దకుఁబోయి) ఏమి? నాథా! నాథా! ఇదిన్యాయమా? మయునికూఁతునై—బ్రహ్మవంశముఁ బుట్టినమహాభిమానినై నసీకు భార్యనై—యీచండాలునిచేతఁ బరిభవింపఁబడుచుంటిని. నాసిగ్గును గాపాడలేని నీసిగ్గేల? నామానమును రక్షింపలేని నీయభిమాన మేల? నేనుదెబ్బలు దినుచుండినఁ జూచుచుండునీపౌరుష మేల? నేనుజేసినపూజ లీవిధముగా బుగ్గియగుచుండ నీపూజలింకేల? నన్ను నీయెదుటనే చంపుచుండ నీబ్రదుకింకేల?

ఒకఁడు—అంగదా! ఈసారి త్రిపుటతాళమునఁ బాట పూర్తి యగునేమో చూడు.

అంగ—ఊఁ. ఉఁ. ఒకటి. ఊఁ. ఉఁ. రెండు. ఊఁ. ఉఁ. మూఁడు.

మందో—అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో! చచ్చితిని! చచ్చితిని!

రావ—(లేచి) హరహరా! నన్నెంత కోసికొని తినుచున్నారు! నాయెముకలు కటకట కొఱుకుచుండిరా! ఓప్లవగాధములారా! ఓపశువులారా! ఒక్కనిముసమైన హోమము చేసికోనీకుంటిరా! నాహోమవిఘ్నమొనర్చి కొంప దీసితిరా! ఓబానిసలారా! నాభార్యను నాయెదుటనే పరాభవింతురా!

అంగ—భర్తృదూర యగుకాంతను బరాభవించినవానికంటె భర్తృస న్నిధానమున నున్నకాంతను బరాభవించుట పౌరుషముకాదా?

రావ—ఆలాగా? మూఢా? అటులైన శూర్పనఖను బరాభవించినరామలక్ష్మణులు వీరికిపంద లేగదా! దురాత్ములారా! ఇంకనాయెదుట నుండి ప్రేలుచుండిరా? (మీఁదికిఁ బోవును.)

అంగ—మాపని యైనది కావున మేము పోవుచుంటిమి. కాని నీ పౌరుషమునకు భయపడికాదు. కపులారా! రండు. రామునొద్దకుఁ బోవుదము. (నిష్క్రమింతురు.)

రావ—వింటివా? అంగదుఁ డేమనియెనో. వారిపని యేదో యెఱుఁగుదువా? హోమవిఘ్నము. రామవిజయమునకై యీహోమము చేయుచుంటిని. దానికీరీతిగ విఘ్నము సంప్రాప్త మైనది. ఇఁక నేను యుద్ధమునఁ జచ్చుట నిశ్చయము.

గీ. కాంతపైఁ బ్రేమమే దీని ♦ కంత మొదలు;
కాంతపైఁ బ్రేమమే దీని ♦ కంత చివర;
లలనలందలివల పాప ♦ దలకు మొదలు;
అఖిలనాశనకర మదె ♦ యగును దుదకు.

మందో—ఇంతబాధ యేల? అయినదేదో యైనది. సీతను రామునకొప్పించి మిగిలినవంశమునైనఁ గాపాడుకొనుము.

రావ—ఓసీ! వెఱ్ఱిదానా! సీతను రామున కిమ్మంటివా? శ్రీరాముఁడు పరమదయాళుఁడు. ఎంతెంతయపకృతు లాతని కొనర్చినను నన్నింక దయాదృష్టినే చూచుచున్నాఁడు. లక్ష్మణునిఁ బ్రాణావశిష్టునిఁ జేసినన్ను—అతనిబారిని బడినన్ను—ప్రాణములు ముక్కుతుదకు వచ్చినన్ను—రక్షింపు మనునరికి వదలివేసినాఁడు. ఇది లోకాతీతమైనదయ కాదా? ఇట్టిస్థితిలో సీతనాతని కిచ్చిననిఁక నేమున్నది? ఇఁక మనబ్రతుకు లెప్పటి కింతే! చచ్చునెడల

రాముని చేతిలోనే చావవలయును. అందుకొఱకే యింత దేవులాడు చుంటిని. నీవు విచారింపపలదు. నన్నింక రాక్షసాధ్యక్షునిగా నెంచవలదు. పొమ్ము.

మందో—నాథా! నాథా!

రావ—ఇఁక మాఱుమాట వలదు. వెళ్లు; వెళ్లు!

మందో—(నమస్కరించి పోవును.)

రావ—ఎవ రక్కడ?

(నేపథ్యమున) మహాప్రభూ! సేవకుఁడను.

రావ—(తనలో) మామహాప్రభుత్వము, నీసేవకత్వము నేఁటితో సరియే. (ప్రకాశముగ) నారథమును సిద్ధపఱిచి యుంచుమని సారథితోఁ జెప్పుము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము. ఇచ్చటనే సిద్ధముగ నున్నది.

రావ—సారథీ! ఈదినమున రామునంతము మనమో మనయంతము రాముఁడో కనుఁగొనక తప్పదు. (నిష్క్రమించును.)

(దేవసారథి యైనమాతలితో రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—సారథీ! ఇఁక రావణవధము తప్పదు. అందులోఁ బురందరుఁడు స్వరథాశ్వములతో నిన్ను సాహాయ్య మొనర్పు మని పంపిన నన్యథా యేల యగును? రథ మెచ్చట నున్నది?

మా—ఆదేవదారువృక్షము నొద్ద నిలువఁబెట్టితిని. తాము వేగ మధిష్ఠించి దేవదేవప్రబలబాధాకరుం డగురావణుని వధింతురుగాక!

(నేపథ్యమున) తథాస్తు. తథాస్తు.

రాము—ఎవ రక్కడ?

మా—మంగళానుశాసకుఁడును, భగవానుఁడు నగునగస్త్యుఁడు విచ్చేసినాఁడు.

రాము—ఓహో! అటులైన నే నాతని సేవింపఁ బోవలయును. నీవు రథస్థుఁడవై సిద్ధముగ నుండుము. (నిష్క్రమించును.)

మా—చిత్రము.

(నేపథ్యమున) ఎవ రక్కడ? రాక్షసుడా? కపియా? భల్లుకుఁడా? కొండ్రముచ్చా?

మా—(తనలో) ఎవఁడో కపి నన్నుఁ గాఁబోలు పృచ్ఛ సేయుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగ) వీరిలో నెవఁడనుగాను.

(నిష్క్రమింపఁగ నంగదుఁడు ప్రవేశించును.)

అంగ—ఆఁ! ఎవఁడవు నీవు? పరుగెత్తుకొని పోయితివి! కపులారా! కపులారా! వానిని బట్టుకొనుఁడు.

(నేపథ్యమున) పట్టుకొంటిమి; పట్టుకొంటిమి!

అంగ—అదేమి? కపులు ద్విజిహ్వుని బట్టుకొని యిక్కడి కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

(ఒకకపియు ద్విజిహ్వుఁడు ప్రవేశింతురు.)

కపి—వీఁడు మనపక్షమున నున్నట్టులే యుండి రావణపరిచారకులతో నేమేమో గుసగుసలాడుచున్నాఁడు.

అంగ—ఏమి? ద్విజిహ్వా! అట్లు చేసితివా?

ద్వి—చేసితిని. రాక్షసపక్షముననే యున్నట్లు వానికి నమ్మకము కలుగఁజేయ నట్లు చేసితిని. నా కెంతవిరోధి యైననరే చూచుటతోనే మందహాసము చేసి కౌఁగిలించుకొని యంతఃకరణమున లేనిదయను కనఁబఱచునలవా టున్నది.

అంగ—అట్లు చేయుట యేల? వానరా! నీవు నీపనిని జూచుకొనుము.

(వానరుఁడు నిష్క్రమించును.)

ద్వి—అట్లుచేసినఁగాని వారిరహస్యములు మనకుఁ దెలియవు. అదిగాక యెవఁ డెప్పుడు రాజానుగ్రహప్రాప్తుఁ డగునో! ఎవనివలన నాకు నేమిపని యగునో!

అంగ—ఓరీ! మూర్ఖుఁడా! అందువలన నేమిలాభము? విూఁదుమిక్కిలి కష్టముకూడఁ గద!

గీ. రెండుపక్షంబులను జనుఁ ♦ డుండునెడల
నుభయపక్షంబులను గీడు ♦ నొందుఁ గాదె?
పెద్దచేప కరువ విను ♦ వీథి కెగురు
తక్కుచేపను బక్షులు ♦ మ్రింగునట్లు.

ద్వి—నన్ను మీరు నమ్మరు. వారు నన్ను వదలుకొన్నారు. బ్రదుక ర్ధాన్నమైనది. ఏమియుఁ దోఁచక యూఁగాడుచున్నాను.

అంగ—నీవు రామదాసుఁడవై యిచ్చటనే యుండఁగాదా?

ద్వి—నేను రామసేవకుఁడను. ఇక్కడనే యుందును. కాని—

అంగ—ఇంక నేమి?

ద్వి—ఈనఁగాచి నక్కలపాలు చేసిన ట్లింతకాలమునుండి రావణు నాశ్రయించి తుదకు మరణకాలమునకు—అనఁగ—శ్రాద్ధాదుల నాకమితముగ దానాదిరూపముగ లాభించుసమయమునకు—ఆతనివిడిచియుండుట సంభవించెనుగదా యని చింతించుచుంటిని.

అంగ—ఓరినిర్భాగ్యుఁడా! ఏయాశ్రితుఁడైన రాజు దినదినప్రవర్ధమానుఁడై బాగుగ నుండవలయునని కోరుకొనునుగాని—ఇదేమి! నీవు రాజునుత్తరక్రియలలో లబ్ధికై వాంఛింతు వేమి!

ద్వి—నా కట్టు లిట్టులు కూడ లాభించవలయును. మాకత్తికి రెండువైపులు వాఁడి. నీతో రహస్య మేమున్నది? జన్మమున వైదికుఁడనగుటచేఁ బూర్వాపరములలోఁ బరమం దభిమాన మెక్కువ. వైవాహికవస్త్రముకంటె వాసస్సు ప్రీతికరము. కూటికాసుకంటె సీటికాసు సర్వోత్కృష్టము. కారణ మేమనఁగ—పూర్వార్జనలోఁ గొంతదేహశ్రమ మున్నది. దీనిలో లేదు. పూర్వదానములు విరివిగాజరుగవు. దీసిలో విరాగతచేఁ ద్యాగము విరివిగ నుండును. నాకు లాభ మెక్కువ దీనియందే. అందుచే నధికాభిమానము దీనియందే.

అంగ—ఛీ! ఛీ! నీవంటి తీతువు—నీవంటి యపరప్రియుఁడు—మా శ్రీ రామచంద్రమూర్తి యొద్ద నుండఁగూడదు. పో; పో!

(నేపథ్యమున) పోయెదవా? పోయెదవా? ఎక్కడకుఁ బోనుంటివి? అంతరిక్షమున కెగిరిన సరే—పాతాళమున దాఁగినసరే—సముద్రమధ్యమున దూఱిన సరే—బ్రహ్మేంద్రాదు లడ్డువచ్చిన సరే—సజీవుఁడ వై నన్నుఁ దప్పించుకొని పోఁగలవా? తిరుగు! తిరుగు!

అంగ—ఆహా! శ్రీరామచంద్రుఁడు విరథుని జేయుటచే భగ్నమనోరథుఁడై రావణుఁడు పరుగువాఱుచున్నాఁడు. ఓహో! వానరయోధులారా!

గీ. జుట్టుము ల్గూడి కట్టిన ♦ బట్ట జాఱె
తలకిరీటంబు లోఁజిగి కా ♦ ళులు తడఁబడ
నాల్క లూఁగాడ రోజుచు ♦ నలువయింటి
పసువు పరుగెత్తు నడ్డుఁడీ ♦ కశల మోది.

ఆఁ! ఆఁ! ఇక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు. నే నెదుటఁ బడి తన్నెదను. (రావణుఁడు ప్రవేశించును.)

అంగ—జయరామభద్రా! (తన్నఁబోవును.)

(నేపథ్యమున) ఈదినమున నెవ్వరును రావణుని జేయిచేసికొనవలదు. ఆఁగు. అంగదా! ఆఁగు.

అంగ—(తనలో) రామాజ్ఞ శిరమునఁ దాల్పఁబడినది.

రావ—ఏమిరా ద్విజిహ్వా! విశ్వాసఘాతుకా! స్వామిద్రోహీ! నాసొమ్మింతకాలము దిని—నా సేవ నింతకాలము సేసి—నన్నింతగా నమ్మించి—నా కాపద వచ్చునరికి—తుదకు నాశత్రువుల పక్షమునఁ గలసితివా? పాపీ! (పీఁకపైఁ జఱుచును.)

అంగ—ఆఁ! ఆఁ! జాగ్రత్త! మాపక్షమువానిని నీవు కొట్టఁదగదు.

ద్వి—(తనలో) రామునిచే దెబ్బలు దిని యాతని నేమి సేయలేక యా కోపమంత నాపైఁ గనుపఱుచుచున్నాఁడు. అధికారిచేఁ దిట్లుతిని యింటికేగినయుద్యోగి యాలిని గొట్టిన ట్లున్నది. (ప్రకాశముగ) మహాప్రభూ! నేను మీసేవకుఁడను. మీభృత్యుఁడను. మీ సొమ్మునిదివఱ కనుభవించితిని. మీయనంతర మైన ననుభవింపఁ దలంచితిని. నావలన ద్రోహ మేదియు లేదు. ఈకపులు నన్ను బలాత్కారముగ బాధించినారు. నా కిక్కడ నుండవలె నని లేదు. నాచెఱ విడిపింపుము.

అంగ—ఓరిమూర్ఖా! విశ్వాసహీనా! ,,ఇక్కడనే యుండును. నేను రామదాసుఁడను,, అని యనేకవిధముల నేడ్చి యిప్పు డిట్లందువా? బాలిశాధమా! (వీఁపుపైఁ జఱచును.)

ద్వి—(అప) అంగదా! కొట్టకుము. రావణునితో నసత్యము పలికితిని. అటు లాడినఁ గాని యాతనికి హితముగనుండదు. నే నెఱుఁగనా? ప్రాణమును విడుచుటకు సిద్ధముగ నున్నయాతఁడు నన్నెట్లు విడిపింపఁగలఁడు? నమ్ము. నామాట నమ్ము. నాయనా! కొట్టకుము.

రావ—ఓరిఅధమా! నీవు రామదాసుఁడ వఁటరా? రామకింకరుఁడ వఁటరా? ఇంతకాలము నాభృత్యుఁడవై యుండి యిప్పుడు నాకుఁ గూడ నప్రతిష్ఠఁ దెచ్చెదవా? అధమా! నీకు సిగ్గు లేదా? నరాధమునకు దాసాధముఁడ వైతివా? ఇక్కడనే యుందువా? ఈ క్రోఁతులమందలతోఁ దిరుగుచుందువా? ఈభల్లుకములఁ గాచికొనుచుందువా? ఛీ. ఛీ! తులువా! (వీఁపుపైఁ జఱచును.)

ద్వి—(అపవారించిరావణునితో) అట్టు లంగదునితో ననినఁగాని మనకు శత్రురహస్యములు దెలియవు. వారు నన్ను విశ్వసించునట్లు నేను నటించినఁగాని వారు నన్ను నమ్ముదురా? నమ్మినఁగాని

మన సిచ్చెదరా? నీక్షేమము గోరియే నే నిన్ని బాధ లొందుచుండ నన్ను బాధించుట న్యాయమా? మహాప్రభూ! నన్నుఁ గొట్టకుము.

రావ—ఛీ! మూఢా! నీయొద్ద మోసము లేనిదే యీక్రోఁతిపందను జూచి నీ కీభయ మేల? ఈరహస్యము లేల? ఈచేయిచాటు లేల? ఈచెవిగొఱుకుట లేల? ఈగుసగుస లేల? ఈమోర చూపు లేల? ఈదొంగమాట లేల? ఈతడఁబడుట లేల? నిజముగ నీవు రాక్షసపక్షమువాఁడ వైనయెడల "శివశివా!," యని గొంతెత్తి యనుము.

ద్వి—అనకేమి? నా కేమి భయమా? మీరు చెప్పినట్లు నరాధముఁడైన రాముని దలఁతునా? శివశివా! శివశివా!

అంగ—ఓరీ! దుష్టుఁడా! ఓరీ! అసత్యవాదీ! రాముఁడు నరాధముఁడా! ఇదివఱకు "రామ, రామ," యనియఱచి యింతలో శివశివా యనెద వేమిరా? అను. "రామ, రామ, అనుము.

ద్వి—(అపవారించి) అంగదా! నీ వాగ్రహింపకుము. మనసులో రాముఁడుండ మాటలో "శివశివా," యన్న నేమి మునిఁగెను?

అంగ—నా కీగుడిసెవేటుమాటలు పనికిరావు. అను. "రామా! రామా! రామా!," అని బిగ్గఱగ ననుము.

ద్వి—(తనలో) రావణుఁడు కొంచెము సేపటిలో గతింపనై యున్నాఁడు. ఇతనియాగ్రహమున కంతభయ మేల? (ప్రకాశముగ) అంగదా! అందును. రామా! రామా! రామా!

రావ—నాయెదుటనే—నాకు వినఁబడుచుండఁగనే—నేను వల దనుచుండఁగనే—దినమునకు సహస్రపార్థివలింగపూజ సేయుశైవశిఖామణి నైననేను గత్తిని ధరించి యిక్కడ నుండఁగనే—ఆఁ! ఆఁ! ఎంతయాగడము! ఎంత కృతఘ్నత! ఎంత నిర్లక్ష్యత! ఎంత

పరాభిమానము! ఎంత స్వపక్షనింద! ఎంత కన్నుఁగాననితన
ము! ఆఁ! పొడిచెదను—కోసెదను—చీరెదను—ఆఁ! ఆఁ! నీ
కిది బుద్ధియేనా? నీకు—నాపాదములు గొలిచిననీకు—నా
యింట గడ్డిదినిన నీకు—(కొట్టుచున్నాఁడు.) అను. శివశివా
యను. లేనియెడల నిదిగో! కత్తి!

ద్వి—(అంగదునివంకఁజూచి యేడ్చుచున్నాఁడు)

అంగ—ఏడ్చుట యేల? చచ్చుట యేల? ఒకజిహ్వతో 'రామ,' యొక
జిహ్వతో 'శివ,' యనుము.

ద్వి—రెండుజిహ్వ లున్న ఫలము రెంటితో రెండువస్తువుల నేకకాలము
న నక్కుకొని, నాకి, చప్పళింపఁగలనుగాని యొకసారి రెండు వేఱు
వేఱుమాట లాడలేను. అలాగే యుండిన నీఁకేమి?

రావ—మాటలతోఁ గాలయాపనము చేసెదవా? 'శివా,' యనకుండిన
యెడలఁ జంపుదును. జాగ్రత్త! (కత్తియెత్తును.)

అంగ—అనినయెడల నిదిగో గద! కత్తితోఁ నాతఁడు నఱికిన దేహము
రెండుముక్క లగును గాని దీనితోఁ గొట్టినఁ బచ్చడియగును.

ద్వి—(తనలో) అయ్యయ్యో! నావంటివానిని జంపుటయందుఁ బరమశ
త్రువు లేక మైనారు. దొంగతన మెంతకాలము దాఁగును?
కృత్రిమ మెంతకాలము బయటఁబడ కుండును? మోస మెంత
కాలము గప్పఁబడి యుండును? ఈశిక్ష నాకుఁ దగినదే. (అప
వారించి) మహాసురాధీశా! మీకుఁ గోపమే కాని రామా య
ని నే నెందుల కంటినో నన్నుఁ జెప్పనిచ్చెదరా?

రావ—ఎందులకు?

ద్వి—నన్నుఁ బోషించురాజునెడలనే కాకుండ రాజ్ఞియెడలఁగూడ విశే
షభక్తిప్రపత్తులు గలిగి యుండుట నాకు నైజము. మీపేరు

నకు మొదలు 'రా', రాజ్ఞిగారి పేరునకు మొదలు 'మ', రెంటను గుదిగ్రుచ్చి 'రామరామ' యని యనుచున్నాను. యథార్థమిది.

రావ—అటులైన మూవంకకు రా. (లాగును)

అంగ—అటు పోయెద వేల? ఇటురా. (లాగును.)

ద్వి—అయ్యయ్యో! నాప్రాణములు పోవుచున్నవి.

అంగ—రెండుప్రాణములనఱ యటు పోనీ, రెండుప్రాణములనఱ యిటు పోనీ.

ద్వి—(తల వ్రాల్చును.)

అంగ—ద్విజిహ్వా! చచ్చితివా? గట్టివాఁడవు. గజమును సింహము నొక్కకాలువనీరు ద్రాగించితివి.

రావ—(ద్విజిహ్వుని వదలును. ద్విజిహ్వుఁడు నేలఁబడును)
చీ! కుక్కా! (తన్నును.)

(నేపథ్యమున) పరులను జాప లేక బంధువులఁ జంపుచుంటివా?

రావ—రే! ఆంజనేయా! పరబంధువులను జంపుచుంటిని. నేను బాఱి పోయితి నని రాముఁ డుప్పొంగుచున్నాఁడు కాఁబోలు! ఇదిగో! వచ్చి—మిట్టిపా టడఁచెద నని చెప్పుము.

(రావణుఁడు నిష్క్రమించును.)

అంగ—ద్విజిహ్వునికి గొంతుకలోఁ బ్రాణ ముండఁగ నివతల కీడ్వవల యును. ఎప్పటిఋణసంబంధమో యీరాక్షసుని కంత్యావస్థలో నుపచారము నేను జేయవలసివచ్చెను.

(ఈడ్చి పాఱవైచును)

అంగ—ఆహా! ఈదినమున నాంజనేయునిరాక్షసవధాప్రాగల్భ్యము వర్ణనాతీతముగ నున్నది కదా?

సీ. చట్టున నంతరి♦.క్షమ్మున కెగిరి హ
మ్మని దూఁకి యసురుల ♦ నడఁగఁ ద్రొక్క

వాలాగ్రమున దాన ♦ వాళిఁ జుట్టగఁ బెట్టి
మింటికిఁ జివ్వున ♦ మీటివైచు
నణురూపమును దాల్చి ♦ యసురులనోళ్లలో
దూఱి పొట్టలు చీల్చి ♦ దుముకుఁ బైకి
బాహులసందిటఁ ♦ బలలాశులను లాగి
యట్టె చితుక్కున ♦ నప్పళించు

గీ. కరయుగంబున నసురయు ♦ గ్మమును బూని
టక్కుటక్కని కోలలా ♦ టల నొనర్చి
యంగవిస్మృతి రామరా ♦ మా యటంచుఁ
దాండవించెను నదె రణో ♦ త్సాహి యగుచు.

(నేపథ్యమున) ఓరాక్షసులారా! మీరింకఁ దల్లడిల్లక నిలువుఁడు. ఓకపివీరులారా! మీరు రక్కసులపై మొనయకుఁడు. అతిబలుఁడు నలౌకికవీరుఁ డగు శ్రీరామచంద్రుఁ డొనర్చు సంగరము నేత్రానందముగఁ గొంత సేపు చూచెదముగాక!

అంగ—అహా! వీరావతారుఁ డగు శ్రీరామభద్రుసమరకౌశల్యమును పరాపరు లొక్కరీతిగా విస్మయాయత్తచేతస్కులై చూచుటచేసం గరస్థలము చిత్రపటమువలె నున్నది. ఆహా! రాక్షసులు, కపులు గూడ—

ఆ. వె. గదలతోడఁ గ్రింది ♦ పెదవులు జాఱఁగఁ
దనువృత్తోడఁ గనులు ♦ స్తంభ మొంద
మతులతోడ జీవ ♦ గతులూడఁ గొంతు రె
ఱఁగియొ మఱి యెఱుకఁదొ ♦ ఱఁగియొ యదిగో!

ఆహా! శ్రీరామకదన మెంతవిచిత్రముగ నున్నది! ఎంత లోకాతీతముగనున్నది!

సీ. అమరారి యిపుడది ◊ యక్షులు చీఁకటుల్
క్రమ్మఁగ నెదుటను ◊ గానుపించి
యట్టె పార్శ్వములకు ◊ నరుగు నల్లంతలో
వెనుకవైపునను శో ◊ భించు నహహ!
యిదుగో యనుచు బ్రేలి ◊ నిడు నంత నచ్చట
నుండఁడు త్రుటిలోన ◊ యుద్ధభూమి
యంత గ్రుమ్మరుఁ దతఁడు ◊ కన్నుటయె కాని చూ
పట్టఁడు రణగుణ ◊ ధ్వనియు బాణ
గీ. తతుల రుంరుంయిరవములు ◊ తప్ప నేది
వినఁబడదు రణశల మొక్క ◊ వీతిహోత్ర
కీల యొక్క రవమున నా ◊ భీల మగుచు
వాఙ్మనంబుల కందని ◊ ఘణితి వరలె.

(నేపథ్యమున) హరహరా! హరహరా!

అంగ——సెబాస్! రావణుఁడు రథముపై మూర్ఛాగతుఁ డయ్యెను. అతిశీఘ్రముగఁ దత్సారథి యారథము నిటఁకు దోలుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

(రథస్థుఁడై మూర్ఛ నొందినరావణుఁడు సారథితోఁ బ్రవేశించును)

సార——ఆహా! దేవదానవుల యుద్ధములలో నెందఱుమహావీరులనో చూచితిని గాని యిట్టి బాణసంధానకౌశలత——ఇట్టియలౌకికహస్తలాఘవము——ఇట్టియమోఘసాయకత్వము——ఇట్టిసంగరవిజయసాహిత్యము నే నెందును జూచియుండను. వినికూడ నుండలేదు. ఆహా! రాముఁడు మహావతారపురుషుఁడై యుండును. మా రాక్షసాధీశునిచరిత్రి కింక నాశ్వాసాంతము కావచ్చినది. (విసరుచు) అసురాధిపతీ! మహాప్రభూ!——లెమ్ము.

రా——(లేచి) ఆఁ! ఆఁ! రాఘవా! ఇదిగో! కాచికో!

సార—మహాప్రభూ! మనము యుద్ధభూమికిఁ గొంచె మెడమ్రగల్లి యు న్నాము.

రావ—ఏల?

సార—నే నీరథము నిచ్చటికి మఱలించుకొని వచ్చుటచేత.

రావ—ఏల?—

సార—మీరు మూర్ఛపడుటచేత—

రావ—ఓరీ మూఢా! మూర్ఛపడుట తప్పా? పడఁగూడదా? ఎంతవీరుఁ డైన మూర్ఛపడి యుండఁడా? అందుచేత—రణరంగమునుం డి—రథమును మఱలించితివా? మూర్ఛపడిన నేమి? ఒక్కనిమే ష మక్కడనే నిరీక్షింపలేక పోయితివా? మూర్ఛనుండి తిరిగి లేవననుకొంటివా?

సార—హరహరా! అట్టిమాట లేల?

రావ—నామాటలు నీకు బాగుగనున్నవి కావా? నీచేష్టలు నాకు బా గుగ నున్నవా? లోకమునకు బాగుగ నుండునా? ఆలోచించు కొనుము. నీకైనబాగుగ నుండునేమో! ఎంతపని జేసితివి! అడు గుదిరుగనియసురసార్వభౌముని కప్రతిష్ఠఁ దెచ్చితివి. మూర్ఛపడి న నేమనుకొంటివి? లేవననుకొంటివా? ఇఁక విల్లుపట్టలే నను కొంటివా? శక్తి పోయినదనుకొంటివా? ధైర్యసాహసములు మన్నుగలిసెననుకొంటివా? ప్రాణము పోయినదనుకొంటివా?—ఎంతపనిచేసితివి! ఇంద్రాదిదిక్పాలకుల నందఱను శౌర్యాగ్ని వేఁ చివేఁచి పేలలుగఁ బ్రేలి క్రిందఁ బడునట్లు చేసినసంగతి యెఱుఁగ నే యెఱుఁగుదువుకదా? ఎఱిఁగియుండియు నిట్లు చేసెదవా?

సార—నాకప్పు డిట్లు చేయదగు నని తోఁచుటచే నిట్లొనర్చితిని.

రావ—నీకుఁ దోఁచుటయే ప్రధానమా? నీబుద్ధియే ముఖ్యమా? నాకీ ర్తితో నీకుఁ బనిలేదా? రాముఁడు వీరుఁడు కదా?—పరపరా

క్రమమై ఖరి మెచ్చి శిరఃకంపము సేయువాఁడుకదా.—అట్టిశూరునియెదుట నా కింతయపకీర్తిఁ దెచ్చితివికదా?—నారాజ్యమపహరించినఁ గాని—నాకాంతాకనకముల నపహరించినఁగాని—నాశిరములు ఖండించినఁగాని—నీవు నాకింతకంటె నపకృతి సేయఁగలవా? భూమినుండి—శత్రుముఖమునుండి—వెనుకకు—హరహరా! వెనుకకు—చచ్చినవానిఁ దీసికొనివచ్చినట్లు—

అంగ—(తనలో) ఈపౌరుష మంత నిన్న రామసన్నిధినుండి పాఱిపోయినప్పు డెక్కడకుఁ బోయెనో!

సార—తమతో సత్యము మనవి చేయవలయును. తమ కింతయపకృతి రామునివలన నప్పుడే జరుగునని భయపడి—

రావ—భయమేల? చావనీ—రామునిచేత నే చావనీ—మహాహవమున మహాశూరునిమొగముపై దుముకుచుఁ బ్రాణములు విడుచుట వీరజన్మతారకమా, లేక, ఈబొమ్మజెముడుకంపలసందున దిక్కుమాలినవానిలాగున నశ్వపృష్ఠములను నీమొగమును జూచుచుఁ బ్రాణముల విడుచుట సార్థకమా? అక్కడ చచ్చి యిక్కడ బ్రతుకుదు ననుకొంటివా? ఛీ! ఛీ! ఛీ!

అంగ—(తనలో) సెబాస్! రావణా! చచ్చుట నిశ్చయమే.

సార—అయ్యో!

రావ—నీమాటలు నే వినను. నీవు నాపౌరుషమును భంగపఱిచితివి. నాకీర్తిని గంగలోఁ గలిపితివి. నాపేరునకుఁ జెడనిముచ్చును దగిలించితివి. నీతో నా కింకఁ బని లేదు. నీయశ్వములతో నా కింకఁ బని లేదు. నీరథముతో నా కింకఁ బని లేదు. భగవంతుఁ డిచ్చినపాదము లున్నవి. బాహువు లున్నవి. యుద్ధమునకుఁ బోయెదను. నిన్నెవఁడు నమ్మును? ఒకవేళఁ గొంచె మలసిన నీసారథి యింటికే తోలుకొని పోయెదవేమో!

సార — అట్లు చేయుదును. ఇదిగో! సమవరుఁడు. రథమును మీకొఱకుఁ దోలుకొని వచ్చుచున్నాను.

రావ — నీరథ మింక నా కక్కఱలేదు. నేను కృతార్థుఁడ నగునెడలఁ బైనుండి నాకొఱకు వచ్చుపుష్పరథమునే యెక్కెదను. ఇఁక నీవు పో (రావణుఁడు నిష్క్రమించును.)

సార — నేను గూడనే యుందును.

(సారథి రథమును దోలుకొని పోవును))

అంగ — సెబాస్! ప్రథమప్యావేశమున రావణుఁడు శ్రీరామభద్రుని దాఁకెను. విరథుఁ డగునాతనితోఁ బోరాడుటకుఁ గదనకలానుసారముగ శ్రీరామభద్రుఁడు రథము డిగియెను. సెబాస్! రామభద్రా! జయ! రామా! రాజీవలోచనా! కించిన్నేత్రకోణిమచే శోభించురామప్రభుఁడు రావణునిశిరములలో నొకదానిని ఖండింప నది గప్పుమనువెలుతురుతో నంతరిక్షమున కెగిరి గిర గిరఁ దిరిగి నేలఁ బడెను.

(నేపథ్యమున) జయ! రాక్షసేశ్వరా! జయ!

అంగ — అదేమి? ఆఁ! అదేమివింత! తిరిగి తదనురూపలావణ్యమైనశిరమా స్థానమున మొలచినదే! ఆఁ! ఇఁక వీఁ డెట్లు చచ్చును?

(నేపథ్యమున) జయా! రామా! రాజీవలోచనా!

అంగ — సెబాస్! ఈసారి నాలుగుశిరముల నుప్పరమునకు మహావీరుఁ డెగరఁ గొట్టినాఁడు.

(నేపథ్యమున) జయ! సురకాననవీతిహోత్రా! బ్రహ్మపౌత్రా! జయ!

అంగ — అయ్యయ్యో! తిరిగి తత్స్థానములలో నాలుగు శిరములును మొలచినవి. ఇంతవింత కని విని యెఱుఁగను రామభద్రా! మ

హా ప్రభూ! ఈయలౌకికప్రభావ మెట్లు గెలిచి జగముల కానంద మును గలుగఁజేయ నుంటివి?

(నేపథ్యమున) రామభద్రా! జయ రామచంద్రా!

అంగ—ఆహా! ఆహా! ఈసారి తొమ్మిదిశిరములు మింటి కెగరఁగొట్టఁబ డినవి! అయిననేమి తిరిగి మొలచును గాఁబోలు!

(నేపథ్యమున) జయ! దేవసమరోత్కంఠా! దశకంఠా!

అంగ—మొలచినవి! తిరిగి తొమ్మిదియు మొలిచినవి! మహాద్భుతము, అపూర్వము! అతిభయంకరము! ఆహా! ఆహా!

ఆ. వె. బంతు లెగరమీటు ♦ పగిదిని గొట్టంబు
నుండి వెన్నముద్ద ♦ లుప్పరమున
కెగయుభంగి రాత్రు ♦ సీశ్వరుశిరము లి
ట్లంతరిక్షమంత ♦ యావరించె.

ఆహా!

గీ. ఖండితాసురపృథుశిరః ♦ కాండములను,
కేశములఁ గాళ్ల గోళ్లలో ♦ గిల్చి పైకిఁ
గంకగృధ్రాదికుణపభు ♦ గ్గణము లట్టె
కబళనాశఁ గొంపోవుఁ ఙగీ ♦ కా, యటంచు.

గీ. ఎన్ని శిరములు పోయిన ♦ నంతరక్త
పూర మొలికిన, దనుజుఁడు ♦ పూర్వమట్లు
చెక్కుచెదరక యున్నాఁడు ♦ చిత్రభేద
మెంత గలుగ మాఱని బ్రహ్మ ♦ సృష్టి వ్రాలె.

ఆఁ! అదేమి? రాముఁ డాలోచనభావమున మెల్లఁగ నిట్లు వచ్చు చున్నాఁడు.

గీ. తల నెడమవైపునకుఁ గొంత ♦ డార్చి, వెలుప
లికనుదమ్మితోఁ బైకిఁ జూ ♦ చి, కటిమీఁద

నెడమచేయి మడచి కుడి ♦ మడమపైని
విల్లు తాటించుచును వచ్చు ♦ మెల్ల నతఁడు.
(రామభద్రుఁ డట్లు ప్రవేశించును.)

అంగ—జయా! శ్రీరామచంద్రా!!

రాము—విజయీభవ!

అంగ—మహాప్రభూ! ఏదియో యాలోచించుచున్న ట్లుంటి రేమి?

రాము—అంగదా! ఖరవిరాధమారీచాదిరాక్షసుల నవలీల నొక్కవ్రేటునఁ గడతేర్చినబాణము లివియే. వాలి నిలువున భస్మముచేసిన భల్లము లివియే. ఎందుచేతనో కాని రావణునెడల నివి నిష్ఫలము లైనవి. ఏమియుఁ దోచకున్నది. రావణునిశిరములు వేలకొలంది ఖండించితిని. అయిన—నాతఁ డెప్పటి యట్లనున్నాఁడు.

గీ. ఎన్నిశిరములు పోయిన ♦ నన్ని తిరిగి
మొలుచుటను పూర్వవైఖరిఁ ♦ జెలఁగు నతఁడు
ఎంతనీర మావిరిగాఁగ ♦ నెగురు నంత
తిరిగి వచ్చుటఁ జెడనివా ♦ ర్ధివలె నహహా!

గీ. దాశరథి యమోఘాశుగ ♦ త్వంబు నేఁడు
వ్యర్థమైపోయెఁ గాఁబోలు; ♦ నవనిజాత,
గృహమహాలక్ష్మియే త్యజి ♦ యించినప్పు
డింక నను వీడకుండునే ♦ యేదియైన?

గీ. జనునిభాగ్యంబు వీడిన ♦ సమయమందుఁ
దత్ప్రభావంబు లెల్ల నం ♦ తంబుఁ జెందు
ముదితసౌభాగ్య మేగిన ♦ ప్పుడు తదంగ
సౌష్ఠవశ్రీలు నడలెడు ♦ చందమునను.

అంగదా! ఈరావణునివధకు సాధనమేదో యంతమహాకలకల మునఁ దోఁచక యాతని నించుక సేపు మూర్ఛపటిచి యిటకు వచ్చితిని. నిరంతరశిరఃకాండాంకురమునకు గారణ మేమైయుండునో! చూడు. నాభీదేశమున నమృతకలశ ముండదుక దా?

అంగ—మహాప్రభూ! బాగుగ నాలోచించితిరి.

రాము—కానీ—చూతము. అగస్త్యోద్దిష్ట మగు నాదిత్యహృదయమును స్మరించుచు ముం దాగ్నేయాస్త్రమున దానిశోషింపఁ జేసి తరువాత శిరములు ఖడింతును.

(నేపథ్యమున) హా! హా! భగవంతుఁడు పాఱిపోయినాఁడు కాఁబోలును! ఓపరమాత్మా! బ్రదుకన్న నీకుఁ గూడ నెంతపామరత్వము! యుద్ధమునుండి తొలఁగి యచ్చట నూఁగాడు చుంటి వేమి?

రాము—రావణా! స్మృతి తప్పియుండుటచేత నేఁ జేయవలసినదేమి? లేచితివిగాన నిదిగో! వచ్చుచుంటిని.

(రాముఁడు నిష్క్రమించును.)

అంగ—అదిగో! గుప్పుగుప్పునఁ బొగలు. గప్పుగప్పున మంటలు. వినువీథి గ్రమ్మ నుల్కాకోటితో బయలుదేరినయీమహా తేజఃపుంజమే కాఁబోలు నాగ్నేయాస్త్రము! దాని నభిమంత్రించి రాముఁడు రావణుని నాభిదేశమునఁ గొట్టినాఁడు.

(నేపథ్యమున) జయా! జయా! రామభద్రా! జయా! రామచంద్రా!

అంగ—కపులు మహాసంతోషమున రామునిపరాక్రమమును గొనియాడుచున్నారు. అదుగో! సెబాస్! రామభద్రుఁడు మఱియొక్క బాణమును వేయుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున) జయా ! రామభద్రా ! రామచంద్రా ! జయ రామా! జయ! రాజీవలోచనా! జయ! రావణశిరఃకర్తన ప్రవీణా! (పెద్దచప్పటలుగలుగును.)

అంగ—ఆహా! ఆహా! ఒక్కబాణముతోఁ దొమ్మిదితలలను బదునెన్మిది బాహువులను ఖండించినాఁడు. సెబాస్! తిరిగిశిరములు మొలువ లేదు. ఒక్కశిరముతోడను రెండుబాహువులతోడను నందఱవలెనే రావణుఁడు గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇక్కడకుఁ దలబరువు వదలినది. అబ్బ! దేహమంత రక్తసిక్తమై రోజుకొనుచు రావణుఁ డిటకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

(రావణుఁడు ప్రవేశించును.)

అంగ—రావణా! సుఖపడితివి. మునుపటికంటె లాఘవముగఁ బరుగెత్తుచుంటివి. వెఱ్ఱితలలు మొలచిన వెదురుమూలమువలె నిదివఱకసహ్యముగ నుంటివి కాని, యిప్పుడు బాగుచేసిన బెత్తమువలె నున్నగ నున్నావు.

(నేపథ్యమున) అంగదా! తప్పుపని సేయుచున్నావు. అనురాధ్యతను నధిక్షేపింపవలదు.

అంగ—(లెంపలువైచుకొని) రామభద్రా! క్షమింపుము. (తనలో) ఈతఁ డెట్టిమహాపురుషుఁడో నాకు బోధింపదు.

సీ. కనుగొల్కులైన నె ♦ ఱ్ఱన గాకయుండ ‹నా,
యని గట్టిగానైన ♦ నఱవకుండ
నొడలు చెమ్మటచేతఁ ♦ దడియైనఁ గాకుండ
సిగముడియైనను ♦ చెదరకుండఁ
గోపచిహ్నము లేమి ♦ దీపింపకుండ ర
ణోత్సాహదశయైన ♦ నొదవకుండఁ
బల్లెత్తు పల్కైనఁ ♦ బగతుర నాడక
యుండ మూలబలంబు ♦ రెండుగడల

గీ. లోన లీలగాఁ గడతేర్చి ♦ దానవాధి
పతికి నిట్టులు చేసి యె ♦ వ్వాఁడు నేసె
నో యటంచు నుండుఁ దటస్థు ♦ నోజ నహహా!
ఇట్టి యద్భుతచారిత్ర ♦ మెచటఁ గలదు?

రావ——రామా! రామా! ఎచ్చట నుంటివి? కనుపడ వేమి? కనుపడవేమి మహానుభావా! ఖండించినవి నాపాపములు గాని బాహువులు కావు. తప్పిదములుకాని తలలు కావు. ఇదియే ముఖ్యమైనశిరము. దీనిని గూడ ఖండింపుము. నమస్కారము. నా కీరెండుకరము లింక నుంచితివికాన నమస్కరించుచున్నాను.

(రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రావ——హా! లోకైకసుందరా! రామచంద్రా!

సీ. బ్రహ్మను నైనను ♦ బహుతపఃపరిపాక
నియతిచేఁ గానని ♦ నిన్ను నేను
గంధి దాఁటించి, లం ♦ కకు నిట్టు రప్పించి,
యరమఁశిచుట్టు గి ♦ ర్గిఅను ద్రిప్పి
త్వజ్జాపహర్త యె ♦ క్కడ యెక్కడంచు నా
కొఱ కెంతొ వెదకించి, ♦ కొనకు నాదు
దర్శనం బిప్పించి, ♦ తటపట లాడించి,
నట్టికట్టిడినని ♦ యాగ్రహింప

గీ. వలదు; తామసుండను; తపం ♦ బులను నిన్ను
నందఁగాఁ జాల; నావృత్తి ♦ కర్హమైన
పనినిఁ జేసితి; నెందుల ♦ క నెద వేసి
యుందులకె; వింటివా? క్షమి ♦ యింపుమయ్య!

గీ. ఈవు లోకపిత వని, సీ ♦ తావధూటి
లోకమాత యంచెఱుఁగుదు; ♦ నీకు నింత

చేసితిని గాన నిటకు వేం ♦ చేసినావు;
కాక యుండినఁ బీఠంబు ♦ గదలిచెదవె?

అంగ—(తనలో) వారనారికి వార్ధకమున, వనితాపహారికి వంశాంతమున వైష్ణవభక్తి వర్ధిల్లుట వాడుకయేకదా?

రాము—(తనలో)

సీ. ఆత్మ యత్యద్భుతా ♦ నంతశక్తిజ్ఞాన
పరిపూర్ణనిత్యత ♦ త్త్వంబుకాని
యద్ది యీమొద్దుదే ♦ హంబున చిక్కియు
న్నప్పుడు తచ్ఛక్తు ♦ లగపడ వయి
నను స్వప్నదశయందు ♦ నను మరణాసన్న
సమయమందున దేహ ♦ సంగతి యిసు
మంత వానిని వీడు ♦ నప్పుడు యథార్థ
విజ్ఞానశోభియై ♦ వెలయు నద్ది
గీ. యట్లు లీతఁడీషత్పరి ♦ త్యక్తదేహ
బంధనుం డౌటసత్యత ♦ త్త్వజ్ఞతాప్ర
శాంతుఁడగు; నెల్లజనుల కీ ♦ క్షణమె సార్థ
కంబనుచుఁ జెప్పఁదగును జ ♦ న్మంబునందు.

రావ—శ్రీరామచంద్రా! ఆలోచించుచుంటి వేమి? బ్రహ్మహత్య యని సంకోచించుచుంటివా?

అంగ—(తనలో) బ్రహ్మహత్యాదోషనివారణార్థమే సేతుబంధనసమయమున రామలింగప్రతిష్ఠను శ్రీరామభద్రుఁడు సేసినాఁడు.

రావ—సంకోచింపకుము. నరమాంసభుక్తి బ్రాహ్మణవృత్తియా? అసత్యవాక్కథనము బ్రాహ్మణవృత్తియా? పరవనితాహరణప్రవీణత బ్రాహ్మణవృత్తియా? నేను బ్రాహ్మణుఁడనుగాను.

సీ. దయయు సత్యంబు శౌచంబు ♦ దైవభక్తి
యింద్రియనిరోధ మెవనికి ♦ నెసఁగు నతఁడె
ద్విజుఁడు; వేదముతలక్రిందు ♦ గఁ జదివినను
పతి ద్విజుండైన మాత్రాన ♦ విప్రుఁ డగునె?

రాము—రావణా! నీవు మంచిమాటలఁ బలుకుచుంటివి. జ్ఞానవంతుఁడ వైతివి. సంతసించితిని. ని న్నంతమొందించుటకే యుద్భవించిన నే నూరకుందునా? నిన్నుఁ జూడ నాకు జాలి యగుచున్నది.

రావ—ఆలాగా! కోపము దెప్పించినఁగాని చంపవా! దైవానుగ్రహా ర్జనము కష్టముగాని దైవాగ్రహసంపాదన మేమికష్టము! ఇదిగో! కాచికో! ఊఁడుఁ. (గుద్ది పాఱిపోవును.)

రాము—(నవ్వుచు) సీతను హరించితివి. నాకుఁ గోపము రాలేదు. నాతమ్మునిఁ బడగొట్టితివి. నాకుఁ గోపము రాలేదు. నన్ను గ్రుద్దినఁ గోపపడుదునా? సూర్యోదయసంధ్యయందుగాని నీకు మరణము లేదు కావున నిరీక్షించుచుంటిని. అదియు నాసన్న మైనది కావున వచ్చుచుంటిని.

(రాముఁడు నిష్క్రమించును.)

అంగ—బలవచ్ఛత్రు లగురామరావణుల యావిచిత్రసమావేశమున నెండలు గగుఱుపొడిచినది. ఆహాహా! అదిగో! రాముఁడు బ్రహ్మాస్త్ర మభిమంత్రించుచున్నాఁడు.

(నేపథ్యమున)

గీ. ఋషులు నిర్విఘ్ను యాగు ల ♦ య్యెదరుగాక.
త్రిదశు లెల్లరును సుఖు ల ♦ గుదురు గాక!
ఇలను ద్విజులు నిర్భీతు ల ♦ య్యెదరుగాక!
సర్వజనులకు క్షేమంబు ♦ జరుగుఁ గాత!

రావణా! ఇదిగో!

(నేపథ్యమున) జయ రామభద్రా! జయ రామచంద్రా! జయా రామా! రాజీవలోచనా?

(పెద్దచప్పటలు జయజయధ్వను లగును.)

అంగ—సెబాస్! రామభద్రా! రావణుని వధించితిరి. ఆహా! అతని కళేబరమునుండి యొకదివ్యతేజము రామునిలోఁ జేరినది. రామలక్ష్మణసుగ్రీవవిభీషణహనుమంతు లిటకుఁ గొందఱుకపులతోవచ్చుచున్నారు.

(రాముఁడులక్ష్మణుఁడుసుగ్రీవుఁడువిభీషణుఁడుహనుమంతుఁడుఁ బ్రవేశింతురు.)

సుగ్రీ—జయా! విజయరాఘవ!

లక్ష్మ—జయా! విజయరాఘవ!

విభీ—జయా! విజయరాఘవ!

హను—జయా! విజయరాఘవ!

లక్ష్మ—అగ్రజా! మహావీరశిఖామణీ! దుష్టశిక్షణ మైనది. శిష్టరక్షణ మింక నున్నది.

రాము—అలాగా! విభీషణా! నీవు పోయి సైతేహా నిటకుఁదీసికొనిరమ్ము. (విభీషణుఁడు నిష్క్రమించును.)

సుగ్రీ—మీరు కావున రావణుని వధించితిరి గాని మఱియొకఁడట్లు చేయఁగలఁడా?

రాము—సుగ్రీవా! అట్లు కాదు. నేను గాదు. నీవు కాదు. కాలము వధించినది.

లక్ష్మ—(తనలో) ఆహా! రామునియసాధారణసౌమ్యత!

(నేపథ్యమున) కపులారా! మీరిచ్చటనుండి తొలఁగుఁడు. రామసాన్నిధ్యమునకు జానకి దయసేయుచున్నది.

(నేపథ్యమున) జయ రామభద్రా! జయ రామచంద్రా! జయా రామా! రాజీవలోచనా?

(పెద్దచప్పటలు జయజయధ్వను లగును.)

అంగ—సెబాస్! రామభద్రా! రావణుని వధించితిరి. ఆహా! అతని కళేబరమునుండి యొకదివ్యతేజము రామునిలోఁ జేరినది. రామలక్ష్మణసుగ్రీవవిభీషణహానుమంతు లిటకుఁ గొందఱుకపులతో వచ్చుచున్నారు.

(రాముఁడులక్ష్మణుఁడుసుగ్రీవుఁడువిభీషణుఁడుహానుమంతుఁడుప్రవేశింతురు.)

సుగ్రీ—జయా! విజయరాఘవ!

లక్ష్మ—జయా! విజయరాఘవ!

విభీ—జయా! విజయరాఘవ!

హాను—జయా! విజయరాఘవ!

లక్ష్మ—అగ్రజా! మహావీరశిఖామణీ! దుష్టశిక్షణ మైనది. శిష్టరక్షణ మింక నున్నది.

రాము—ఆలాగా! విభీషణా! నీవు పోయి వైదేహి నిటకుఁదీసికొని రమ్ము. (విభీషణుఁడు నిష్క్రమించును.)

సుగ్రీ—మీరు కావున రావణుని వధించితిరి గాని మఱియొకఁడట్లు చేయఁగలఁడా?

రాము—సుగ్రీవా! అట్లు కాదు. నేను గాదు. నీవు కాదు. కాలము వధించినది.

లక్ష్మ—(తనలో) ఆహా! రామునియసాధారణసౌమ్యత!

(నేపథ్యమున) కపులారా! మీ రిచ్చటనుండి తొలఁగుఁడు. రామసాన్నిధ్యమునకు జానకి దయచేయుచున్నది.

రాము——విభీషణా! అటు లనఁగూడదు. కపు లందఱు నాకు బిడ్డలవం టివారు! తన కీసిగ్గేల? అదిగాక పరమందిరమున నింతకాలము నుండి పరపురుషాధీనయై యున్నదాని కిప్పు డీదాఁగుడుమూఁత లేల? అందఱియెదుటకుఁదీసికొనిరమ్ము.

లక్ష్మ——మహాప్రభూ! అట్లు సెలవిచ్చుచున్నా రేమి?

(విభీషణుఁడు సీతతోఁ బ్రవేశించును.)

సీత——హా! ప్రాణనాథా! ప్రాణనాథా! (సాష్టాంగపడును.)

రాము——లెమ్ము. లేచిపొమ్ము.

సీత——మహాప్రభూ! మహాప్రభూ! పొమ్మనెద రేల?(గడగడవడఁకును.)

రాము——పొమ్మనక నీతో నింక మా కేల?

సీత——రామ, రామ, రామా! ఇవి యేటిమాటలు? నాతో నింక మీ కేమియు లేనే లేదా?

రాము——ఏమియు లేదు. ఇదివఱ కున్నసంబంధమును బాపుకొంటిమి. గౌరవప్రపూర్ణ మైనమావంశమునకు నీవలనఁ గలిగినయప్రతిష్ఠ బాపుకొంటిమి. నిన్ను రావణుఁ డపహరించినందువలన నాకుఁ గలిగినయవమానమును భుజపరాక్రమమునఁ బాపుకొంటిమి. ఇందుకొఱకే నేసిపనిని జేసితిని. గాని నిన్నుఁ బరిగ్రహించి యింక నీతోఁ గాపురము చేయవలయునని కాదు.

సీత——ఏమి ప్రాణనాథా! ఎన్నఁడును లేనిది నన్నిట్లు సందేహించుచున్నారు! నేను దుష్టచారిత్ర ననుకొనుచున్నారా! ఇంతకాలము నాతో సంసారమును జేసియున్న మీరు నాయంతఃకరణవృత్తి నెఱుఁగరా? ఏమి నాపాతివ్రత్యమునే సందేహించుచుంటిరా!

రాము——సందేహించుట యెందులకు? సందేహించకపోవుట యెందులకు? నీవు రావణగృహమున నింతకాలమునుండి యుంటివి కాదా! అందుకొఱకే.

సీత—ఉంటిని. అందులకు నేనేమిచేయుదును?

రాము—ఏమిచేయుదు నని నన్నడిగెద వేల? పెనిమిటిచె త్యజించినసతు లందఱు చేయుచున్నపనులు పతి నడిగియే చేయుచున్నారా? నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుము.

సీత—హా! పెనిమిటి వదలుటయే. హా! నాకు స్వచ్ఛందవృత్తియే. రామ, రామ, రామా! (ఏడ్చుచు నేల వ్రాలును.)

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! ఇది యేమి? ఇది యేమి? (కాళ్లపైఁ బడును.)

రాము—ఏదియో చూచుచుండుము.

సుగ్రీ—(తనలో)

గీ. కంధికంటె నగాధ, మా ♦ కాశవీధి
కంటె నెత్తు, పిడుగుకంటె ♦ గట్టి, సుమము
కంటె మార్దవ, మమృతంబు ♦ కంటెఁ దీపి,
మునిమికంటెఁ జేదగు మహా ♦ త్ములమనంబు.

లక్ష్మ—(జానకీదేవిని వినరుచు) ఓకరుణామయా! శ్రీరామభద్రా! కష్టము లేవో గట్టెక్కె నని యానందించుచుండ నీయశని పాత మేల? ఏమి మహాప్రభూ! లోకపావని యైనసీతవలనిసేర మేమి? యజ్ఞవేదిసంభవ యగుమహాపూత యైనయీమెవలన దోషమేమి? జీవన్ముక్తుఁ డనఁబఱగు జనకచక్రవర్తిబిడ్డ యైన యీమహాసాధ్వివలన నపచార మేమి? పలుక వేమి? అయ్యయ్యో! ఈవానరసఖ్యము లేల? ఈవార్ధిబంధన మేల? ఈమహాయుద్ధ మేల? ఈజీవనాశ మేల? ఈయాందోళనము లేల? ఏమి మహాప్రభూ!

రాము—ఇవి యన్నియు రావణవధార్థము. దుష్టశిక్షణ మైనది. ఇంత మనకుఁ గావలసిన దేమి?

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! అవతారమూర్తులే—అలౌకికసర్వమంగళగుణపరిపూర్ణులే—ఒక్కదుష్టశిక్షణమే చేసి యూరకుందురా? శిష్టరక్షణముకూడఁ జేయ నక్కఱ లేదా?

రాము—శిష్టత యేదో తేలసీ యటులే చేయవచ్చును.

లక్ష్మ—ఇప్పుడు తేలవలసిన దింక నేమున్నది?

రాము—ఇదివఱ కింత మునిఁగినది గావుననే యిప్పుడు తేలవలసియున్నది. అవసరము రానప్పు డందఱును సద్వృత్తఖ్యాతిమంతులై యుండవచ్చును. అది సంభవించినప్పుడే వృత్తపరిశీలనము కావలసినది.

లక్ష్మ—ఇది మనదేశము కాదు. ఇక్కడ సీత నెఱిఁగినవారు లేరు. ఎవరామెసువృత్తతను గూర్చి యిచ్చట మీకు బోధింతురు?

రాము—వెఱ్ఱివాఁడా! మనగ్రామమున నొకపంచభూతగణముఁ డిక్కడ నొకటి యున్నదా?

సీత—(లేచి) మహాప్రభూ! నే నగ్నిఁ బ్రవేశింతును. నాకు వేగమ సెలవిమ్ము.

రాము—సెలవిచ్చువాఁడను నేనుగాని యగ్ని నేసి సిద్ధపఱచువాఁడు నీమఱఁది యేకదా?

లక్ష్మ—నాచేతులు మొదలంటఁగోయించుకొందును. నాకన్నులు కొఱవిచేఁ గాల్చుకొందును. నా కీఘోరకృత్యమునునియమింపకుఁడు. రామ, రామ, రామా! (ఏడ్చును.)

సీత—సౌమిత్రీ! లే. ఏడువకు. అన్నగారిమాట కడుగుదాఁటువాఁడవు కావే? ఇప్పుడుమాత్ర మేల దాఁటవలయును.

లక్ష్మ—అమ్మా! న్యాయమా? పితృవాక్యపరిపాలనము చేసి శ్రీరాముఁడు రావణుని సంహరించెను. కాని భ్రాతృవాక్యపరిపాలనము చేసి నేను నిన్నుఁ గాల్పనా? రామ, రామ, రామా! (ఏడ్చును.

రాము—ఏమిలక్ష్మణా! నీ కీవెఱ్ఱితనము? చంపువాఁడవును బ్రదికించువాడవు నీవేనా! లేనిపోని యహంభావ మేల నొందెదవు? మాఉమా టాడక యగ్నిని బ్రజ్వలింపఁ జేయుము.

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! వెళ్లుచున్నాను. రామా! రామా! రామా! ,

(పెద్దయేడ్పునఁ బోవును.)

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! క్షమింపవలయును.

రాము—ఎవరిని?

సుగ్రీ—సీతను.

రాము—సీతవలనఁ దప్పున్నట్లు నీకు స్పష్టపడినదా?

సుగ్రీ—హరిహరీ! హరిహరీ!

రాము—లక్ష్మణా!—ఆలస్య మేల?

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) రా! తల్లీ! రా! సీతమ్మతల్లీ! నీవువనవాసమునకు బయలుదేరునపుడు—మాయమ్మ—నిన్నుఁబట్టుకొని—నాయొద్దకుఁ దీసికొని వచ్చి—నాయనా! సీత నాకు—నీకంటెఁ బ్రియతరసుమా!—యీమె నెట్లు లాదరింతువో!—జాగ్రత్త సుమా! అని చెప్పి తరువాత రామభద్రునిచేతిలో నిన్నప్పజెప్పెను. ఇప్పుడు—నిన్ను—నీభర్తనుండి వేఱుచేసి—యగ్నిలో ద్రోయుచున్నాను. రా! తల్లీ! రా!

సీత—నాయనా! వచ్చెదను. 'రామా! రామా! రామా!', యని కురరివలె నిన్నిమాసము లఱచుటచే గొంతుక మెఱుగు రాచినది. శుష్కోపవాసాది క్లేశములచే దేహము నవసి నవసి శల్యపంజర మైనది. నిత్యధరణీతలశయనమున మేను రంగుమాఱి బూడిదచరచి యున్నది. నఖముఖలాలనశూన్యమైన కేశపాశము గట్టిజడఁ గట్టినది. సంతతబాష్పధారలఁ జెక్కు లొఱసినవి. ఈదేహమున మీయెడఁబాటువలనఁ బ్రాణనాథా! యిట్టిమార్పులు గలిగెను.

గాని నామనసుమాత్రము, నిశ్చలముగ, నిర్వికారముగ నీయందే సర్వదా సర్వథా లగ్నమైనది. ఓసర్వజ్ఞభగవానుఁడా! రాముఁడు దూరముగ నుండెనుగాని నీయింటికొఱకై ననాచారిత్రమును నీవు గనిపెట్టుచునే యుంటివి కాదా? ఓభూదేవీ! ఓతల్లీ! నమస్కారము. నాథా! ప్రాణనాథా! నాయందు దక్షిణానముగలిగి—నాకొఱకుఁ జింతించి—నాకై యింత శ్రమపడి—యిక్కడకు దయచేసి—నాకు దర్శన మిచ్చి—నన్నుఁ గృతార్థురాలిని జేసితిరి. అంతే చాలు! ఎక్కడికి! ఎంతకాల మైన పతికిఁ బతితో సంసారము సేయవలయు ననియే యుండును. ఎక్కడికి! ఇదివరకుఁబండ్రెండేండ్లు సమస్తసౌఖ్యములను మీతో ననుభవించితిని. నాబ్రతుకున కిదియే చాలును. అంతకంటె నేను గోరను. ఎప్పుడైనఁ జావవలసినదే! కాని యిప్పుడు చచ్చునంతటిమహామోదము నాకెప్పుడు లభింపదు. ఏలయన నెప్పుడు నన్నుఁ జూపవత్తురో యెప్పుడు నాకుదర్శన మిత్తురో యని త్రుటియొక్కయుగముగాఁగ నెంతకాలమో మీకై నిద్రాహారములు లేక నిరీక్షించిననాకు మీదివ్యమంగళరూపసందర్శనమువలన నమితానందము గలిగినది. ఇంతకంటె నెక్కువసంతోషము నాకీజన్మములోఁ గలుగనేరదు. కావున నామరణమున కిదియే సర్వోత్తమావసరము. రక్షింపుము. ఆలస్య మగుచున్నది. ఓభగవానుఁడా! ఓనారాయణమూర్తీ! నాకు జన్మజన్మమునందీశ్రీరామచంద్రుఁడనే పతిగ ననుగ్రహింపవలయును. రామా! రామా! రామా! (ప్రదక్షిణము చేసి నమస్కరించును.) ఓమహాజనులారా! నేను బోయెదను. సెలవిండు.

(నేపథ్యమున) హా. హాహా. రామా! రామా! రామా!

సుగ్రీ—కపులెల్లఁ దల్లడిల్లుచున్నారు.

లక్ష్మ—తల్లీ! రా! ఇదిగో! దారిచూపుట కీకఠినహృదయుఁ డున్నాఁడు.

(సీతతో లక్ష్మణుఁడు పోయి తిరిగి ప్రవేశించును.)

(నేపథ్యమున) రామ, రామ. రామా!

సుగ్రీ—సీత యగ్నిఁ బ్రవేశించినది.

లక్ష్మ—రామప్రభూ! నాకాత్మహత్య కనుజ్ఞ దయచేయవలయును.

రాము—తమ్ముఁడా! తొందరపడకు. శాంతించుము.

సుగ్రీ—ఆహా! సీతను బట్టుకొని యెవ్వరో మహానుభావుఁ డగ్నినుండి బయలువెడలి వచ్చుచున్నాఁడు.

(అగ్నిదేవుఁడు సీత ప్రవేశింతురు.)

అగ్ని—రామభద్రా! నీ తండ్రికి సంతానయోగ్యతకై పాయస పాత్రిక నిచ్చినవాఁడను నేనే; నీకునుఁ దాః యోగ్యతకై భార్య నిచ్చినవాఁడను నేనే. ఈసీత పరిశుద్ధతను గూర్చి నీతోఁ గొంత చెప్పవలసియున్నది.

రాము—అగ్నిదేవా! క్షమింపుము. నాతోఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. వీరందఱితోఁ జెప్పుము.

అగ్ని—అటులైన నొక్కటేమాట చెప్పెదను. సర్వపరిశుద్ధిసాధనమైన నే నీమెయనుగ్రహమువలనఁ బరిశుద్ధుఁడ నైతిని.

లక్ష్మ—ఆహా! ఆహా! వినఁదగినమాటలు వినఁబడినవి.

అగ్ని—శ్రీరామచంద్రా, నేనింక బోయెదను. (నిష్క్రమించును.)

రాము—సీతా! నేను జేసిన పనికి నీవు కోపింపవలదు. నీపాతివ్రత్యమాహాత్మ్యము నే నెఱుఁగనిదికాదు. ఇట్టిపరిశుద్ధి లేకయే నిన్ను స్వీకరించినయెడల నింద్రియలోలుఁ డగురాముఁడు చిరకాలము పరగృహనివాసినైన సందిగ్ధచరిత్రను గలయింతిని మఱల సిగ్గులే

క తెచ్చుకొనె ననునప్రతిష్ఠ కలుగును; దానిని వారించుటకై యిట్లు చేసితిని క్షమింపుము.

సీత—మహాప్రభూ! అనుగ్రహింపఁబడితిని.

రాము—తమ్ముఁడా! హితులారా! ఓవానరులారా! నేను గఠినహృదయుఁడనని మీ రందఱు మనసులలో నిందించి యుందురు. లోకమున కెప్పుడును జబ్బుమాట చెప్పుకొనుట యందు కుతూహల మెక్కువ. అందులోఁ గాంతాచరిత్రమును గవితాపరిపాకము నెంతయుత్తమమైన దైన నెవ్వఁడో నోటిమొట్టపువాఁడు టొంపు పోడువక మానఁడు. అగ్నిశోధనముచే సీతాచారిత్రపవిత్రతను మీ రెల్లఁ గని పెట్టితిరి కదా? ఐన నీశోధనమును జూడనివాని కింకసందేహమే! నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. ఈమె కీయపవాదమెన్నటికైన వచ్చుటనిశ్చయము. అయినను ముందుదారి నిశూర్చియిప్పుడీ విచారమేల? విభీషణా! మేమిప్పుడే యయోధ్యకుఁ బోవలయును. కుబేరపుష్పకమును దెప్పింతువా?

విభీ—చిత్తము. (పోవును)

రాము—సుగ్రీవా! నీవు నాకు మహోపకార మొనర్చితివి,

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! అట్లు లాడఁదగునా?

రాము—నీవు మాతో నయోధ్యకు రావలయును.

సుగ్రీ—చిత్తము.

రాము—ఆంజనేయా! నీవలన మహాద్భుతకార్యములు జరుపఁబడినవి.

ఆంజ—జరిగినకార్యములు జరిగించుకొనినవారిసామర్థ్యమున నైనవే కాని నేనస్వతంత్రుఁడను.

రాము—నీవు మాతో నయోధ్యకు రావలయును.

ఆంజ—ఆకర్షింపఁబడుచుండిన నాపరియోజకత యేమున్నది? విభీషణా! శీఘ్రముగ రమ్ము.

విభీ—(ప్రవేశించి) పుష్పక మట నున్నది.

రాము—నీవిచ్చట నుండి చేయవలసిన కృత్యము లన్నియు నెఱవేర్చి కొని శీఘ్రముగ నయోధ్యకు రావలయును.

విభీ—తమయిష్టానుసారమే యాచరింతును.

రాము—ఓవిమాన రాజవరా! నమస్కారము. మమ్మయోధ్యకుఁ దీసి కొనిపొమ్ము. రండు పోవుదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది సప్తమాంకము.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

అష్టమాంకము.

[ప్రదేశము—అయోధ్యలోనివీథి]

(ప్రవేశము—గోవిందుఁడు.)

గో—ఓహో! మాధవా! (మాధవుఁడు ప్రవేశించును.)

మా—గోవిందుఁడా. ఈదినము మొగము కలకలలాడుచున్నది!

గో—ఒక్క నా మొగమే! నీమొగమో! గ్రామమంతయునో? కలకలా కాకేమి? మనమహారాజుగారు చిరకాలమునకు దక్షిణదేశముల నుండి దయచేసినారు. కన్నులకఱవు దీఱినప్పుడు కలకల కాకేమి?

మా—పట్టాభిషేకమునకై యూరంతయు నెంతశోభావంతముగ నైన సింగారించుచున్నారు.

సీ. ఉదకయంత్రములు, వి ♦ ద్యుద్దీపకళికలు,
వీథులందునఁ జాలఁ ♦ బెట్టినారు.
జనములపైఁ బూలు ♦ చల్లంగఁ బన్నిరు
చిలుకంగ బొమ్మలఁ ♦ జేసినారు
రసపుబుడ్లను గాచ ♦ రచితగోళములు పం
దిళ్ళను వ్రేలాడఁ ♦ దీర్చినారు

,,జయమహారాజ! జ ♦ య,,యటంచు బంగారు
వర్ణంబు లంతట ♦ వ్రాసినారు;

గీ. గ్రామ మంతయుఁ గదళికా ♦ కాండములును
బోఁకమ్రాఁకులు కృత్రిమ ♦ పుష్పములును
బసపుతళతళ లగరుఘూ ♦ పములు కేతు
పటములును గల్గి శోభాప్ర ♦ భాసి యయ్యె.

గో—ఆహాహా! కోటవైపునఁ జూడుము!

సీ. కోఁటిఫాటామొద్ద ♦ కోటబురుజుపైని
రెంకునాల్కల తెల్ల ♦ జెండ యాడు
గుబగుబధ్వనులతో ♦ గుబ్బుంపుబండ్లెన్నొ
బడిబడి కోటలో ♦ పలికి నేఁగు
గంధగజేంద్రముల్ ♦ గణగణధ్వనులతో
బరువులతో లోని ♦ కరుగు వేగ
దేవళంబులనుండి ♦ దివ్యమూర్తులు దివ్య
వాహనారూఢులై ♦ వచ్చుచుండ్రు.

గీ. క్రిక్కిఱిసి మూఁగు జనముల ♦ పక్కటెక్క
వలుదపాగాలు తప్పఁగ ♦ నప్పుడఁ డెవండు
సూర్యకాంతిచే విరిసిన ♦ శోణజలజ
పుష్పముల నిండుకొలనిసొం ♦ పును వహించి.

అదేమి? అచ్చట మిగుల సందడిగ నున్నదే!

మా—సీ. పసుపు మోమున రాచి ♦ పట్టెనామము పెట్టి
పొడుపుకొమ్ముల బంతి ♦ పూలఁ జుట్టి
మువ్వలు దండలు ♦ మూపురంబునఁ గట్టి
గంటలపేరులు ♦ గాత్ర మంత

జందెపురీతి ము ♦ స్త్రాబు చేసినత్రెల్ల
యెద్దుల చుట్టు సే ♦ వించి నెమలి
కుంచె నొకం డెత్తి ♦ వంచుచుం బాడిన
నదె మఱి పాడుచు ♦ నెవను గట్టు

గీ. కొనినచేకు ఛోల్లలు మోడు ♦ కొనుచుం బల్లె
రంపుతాళము లూది ద ♦ ట్టింపు చోడలు
మఱచి గొల్లలు చిందు లే ♦ సరణి[ద్రొక్క
చుండిరో చూడు లయం దప్ప ♦ కుండనచట.

గో——ఈమహారాజుపై జనులకందఱ కెంతయభిమానము.

మా——అభిమానము కాదా? పెద్దమహారాజు గతించి పదునాలుగు సంవత్సరములు దాంటినది. ఈవదుమను దం[డ్రులులేని బిడ్డలమై తల్లడించితిమి. నేంటికాలమునకు జనులభాగ్యము పండినది. ఇప్పటికిం[బభుం డని, పరిపాలన మని, పండితు లని, పారితోషికములని, పండుగలని, పర్వము లని కలిగినది.

గో——నిజమే. మహారాజదర్శనమునకై జను లింతకాలమునుండి మొగము వాచి యున్నారు. ఇప్పు డమితానందమున నొడలు తెలియకయున్నారు.

మా——ఆలస్యమేల? మనము గూడ కోటలోనికిం బోయి యీమహానంద మనుభవింతము. రమ్ము. మహారాజదర్శనానందము ముందట నీయలంకారదర్శనానంద మెంత! ఆ.

గో——పట్టాభిషేకముహూర్తముకూడ నిదియే. పోదము. రమ్ము.

(ఇద్దఱు ని[ష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

శ్రీ

విజయరాఘవము.

[ప్రదేశము—అయోధ్య—పట్టాభిషేకశాల.]

(ప్రవేశము—రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, సీత, భరతుఁడు, వసిష్ఠుఁడు, ఆంజనేయుఁడు.)

వసి—రామభద్రా! లోకములమహాపుణ్యమిట్లు నీరూపమున ఫలించినది.

రాము—కులగురువులకటాక్షమే యింతకును మూలకారణము.

వసి—చిరకాలము రఘుకులమున గురుత్వము వహించితి గాని యీక్షణమంతసార్థకమైనది నాజన్మమున వెనుక రాలేదు. ముం దిఁక రాదు. లోకనాయకుఁడ వైననీకు నాచేతిమీఁదుగ బట్టాభిషేకము సేయుమహాభాగ్యము లభించినది.

(సుగంధితైలమును రామునిమూర్ధమున రాచి కిరీటముంచి సింహాసనముపై సీతతోఁ గూర్చుండఁ బెట్టును.)

రాము—మహానుభావులకృపచేఁ బట్టాభిషిక్తుఁడ నైతిని.

భర—(పాదుకలఁ దలపై నుంచుకొని) మహాప్రభూ! తమపాదుకలను శిరమున ధరించి యీపదునాలుగేండ్లును గాలక్షేపము చేసితిని. ఇవి తమపాదములఁ దొడుగుటకు ననుజ్ఞ నీయ వేఁడెదను.

వసి—రామభద్రా! భరతుఁడు లోకోత్తరుఁడు. మహాప్రపన్నుఁడు. పరమవిరాగిశిఖామణి. త్వత్పాదారవిందభక్తాగ్రేసరుఁడు.

రాము—మహానుభావా! నే నెఱుఁగనా?

గీ. మిమ్ముఁబోలుగురుండు, సౌ ♦ మిత్రి భరతు
లకు సరియగుతమ్ములు, జాన ♦ కికిఁ దులయగు
భార్య, యాంజనేయునివంటి ♦ బంటు, వాలి
సోదరునివంటిమిత్రుఁ డె ♦ చ్చోటఁ గలరు?

వసి—రామునివంటిపుత్త్రుఁడు, రామునివంటివీరుఁడు, రామునివంటి దైవ మని కూడఁ జెప్పఁదగును. గురుడను పేరువహించినవాఁడను గాన నీవు చెప్పినదానిపైఁ గొంత చెప్పితిని.

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! మేము మీకుఁ దమ్ములము. జన్మతః రక్తసంబంధ మున్నది. మేము నీయెడల సంపూర్ణభ్రాతృత్వము నెఱప వింత గాదు. సీత నీకు భార్య యగుటచే నామె నీయెడల ననురాగ యుక్తయై యుండుట యాశ్చర్యము కాదు. ఈగురువులవారికి రఘుకులమున సహజాభిమాన ముండుటచే శిష్యులయెడ వాత్సల్య ముండుట విచిత్రము కాదు. తన కపకారి యగువాలిని జంపి రాజ్య మొసఁగినందులకు సుగ్రీవుఁడు మీయెడల సఖ్యము నెఱపుట యద్భుతము కాదు. కాని యెక్కడ నేసంబంధము లేనట్టియు మీవలన నేలాభమును బొందనట్టి యీయాంజనేయుని యుపకారచింత, రాజకార్యధురంధరత్వము, ప్రభుభక్తియు నత్యాశ్చర్యకరములు. అవాఙ్మానసగోచరములు. అలౌకికములు.

ఆంజ—సౌమిత్రీ! నన్ను స్తుతింపవలదు. నేను శ్రీరామమూర్తిని సేవించితి నని చెప్పితివి. సేవించుటయందు నాకుఁ గర్తృత్వ మెక్కడిది? నాచే సేవను శ్రీరామదైవమే చేయించుకొనుచున్నాఁడు. అమహానుభావునిచర్యకై నన్నుఁ గొనియాడవచ్చునా?

వసి—సెబాస్! కేసరీపుత్త్రా!

సీత—(అపవారించి) నాథా! మారుతికి నామెడలోనియీహార మీయవలయునని కోరిక గలదు. అనుజ్ఞ యిమ్ము.

రాము—(అపవారించి) ఆతని కీహార మేల?

సీత—కంఠభూషణ మైయుండును.

రాము—ఆంజనేయా! సీతాదర్శనము మొదటచేసి నీవు లంకనుండి వచ్చినప్పుడు నన్నే నీ కొసంగికొంటిని. ఇఁక నిచ్చుట కేదియు లేదు. సీతనీ కీహార మిచ్చుచున్నది. గ్రహింపుము. (ఆంజనేయుని మెడలో హార ముంచును.)

ఆంజ—అనుగ్రహింపఁబడితిని.

(మెడలోనుండి తీసి చిదుకఁ గొట్టును.)

లక్ష్మ—వానరోత్తమా! హారము నట్లు చిదుకఁ గొట్టుచుంటి వేమి?

ఆంజ—దీన నెచ్చట నైన రామనామ మున్న దేమో చూచుచుంటిని. ఎచ్చటను గానఁబడదు. ఈహారముతో నా కేమి ప్రయోజనము?

లక్ష్మ—రత్నములలో రామనామ ముండునా?

ఆంజ—ఎల్లచో నిండియుండఁదగిన రామనామము రత్నములలో మాత్ర ముండఁదగదా?

లక్ష్మ—రామనామ మెక్కడ నిండియున్న ది?

ఆంజ—ఎక్కడనో యన నేల? నీకత్తితో నాయొడలు కోసినయెడల నీవే కనిపెట్టఁగలవు?

వసి—సెబాస్! కృతార్థజన్ముఁడవు. నీసాటివాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు.

రాము—

సీ. ఏను దైవముగ భా • వించుచుంటివి నన్నుఁ
దలఁచువాఁ డెవ్వఁ డైనఁ • గలిగెనేని
నినుఁగూడ సర్వాఁడె • వినుతించు; రామనా
మముకంటె సీత నా • ముంబుకంటె
నీపేరె ముందుగా • నిశ్చలభక్తితోఁ
స్మరియింపఁబడుఁగాక! • వాయుపుత్ర!

నినుఁగొల్చు జనులు ధీ ♦ నిర్నిద్రులై రాజ
కార్యధురంధరా ♦ గ్రణు లకార
గీ. ణోపకారపరాయణ ♦ శోజ్వలు లయి
చిరయశఃపరిపూర్ణతఁ ♦ జెలఁగుచుంద్రు
గాక! బాహుపరాక్రమ ♦ క్రమవిశేష!
యమితసద్గుణసముదాయ! ♦ యాంజనేయ!

అంజ——మహాప్రభూ! తమకటాక్షము తప్ప నే నపేక్షించున దేదియు లేదు.

ఓజనులారా!

భర——సీ. ఒప్పుచేసినవాని ♦ నొప్పించితినొ తప్పుఁ
చేసినవాని శి ♦ క్షింపలేదొ
యే నెఱుంగను; చేత ♦ నైనయట్టులు కాల
మీడిచినైచితి; ♦ నింక నీమ
హానుభావుఁడు బహు ♦ న్యాయబుద్ధిని మిమ్ముఁ
బాలించు జాగ్రత్త! ♦ భద్ర మింకఁ
మీయిష్ట మెట్టులో ♦ నాయిష్ట మట్టులే
యనిబుజ్జ నాడించు ♦ నట్టినోరు
గీ. లేనిభరతుఁడు కాఁ డెంత ♦ క్లిష్టుఁ డంత
సుముఖుఁ; డెంతతీక్ష్ణుఁ డంత ♦ సుప్రశాంతుఁ;
డెంత స్వాతంత్ర్యయుక్తుఁడో ♦ యంతజనవి
ధేయుఁ డట్టిరాముఁడు వచ్చెఁ ♦ దెలివిమనుఁడు!

ఓదుష్టులారా!

సీ. బహుసతీరతుల కొం ♦ పలు గాలు నింకన
సత్యవాదులదీప్తి ♦ చల్లబాఱు
మోసంబు సేయఁగ ♦ ముఖసంస్తుతులు సేయు
బుడబుడక్కలవాండ్ర ♦ ప్రజ్ఞ తగ్గు

మేలును దిగ్రమింగి ♦ కీడుగ్రక్కెడు ధర్త్రి
జాడ్యస్థులకు దర్భ ♦ శయ్యలగును
గుళ్లు మీఁదికి వచ్చి ♦ కోరమీసములొత్తి
యెగురుపక్షుల నెత్తి ♦ యీకలెగురు

గీ. చెడ్డతనమునకు మిగులఁ ♦ జెడ్డ దగుచు.
బ్రిబలు నీరాజమార్తాండు ♦ రాజ్యమింకఁ
గానఁ బెండలకడఁ దెల్వి ♦ గల్గి మీఁదు
చిట్టగ్రంథంబులను గట్టి ♦ పెట్టుకొనుఁడు.

ఓశిష్టులారా! నేను మీకేదియుఁ జెప్పఁదగిన యావశ్యకత లేదు అయినను వచింతును.

సీ. ఏనుపూజరిగా న ♦ హీనభక్తిని మీరు
శ్రీపాదుకల కిచ్చు ♦ సేవ తెల్ల
నర్పించితిని; విగ్ర ♦ హారాధనం బేల?
పూజరిమాధ్యస్థ ♦ ములు నిఁకేల?
రామదైవము మన ♦ ప్రార్థనంబులు విని
దయచేసి యుండెఁ; నా ♦ తనిసె మనము
కరములఁ బూజించి ♦ కన్నుల సేవించి
వాక్కులఁ దనిపి శ్రీ ♦ పాదములను

గీ. మెత్తమెత్తఁగ నెత్తి చే ♦ యెత్తి మ్రొక్కి
సకలమగునుపచారముల్ ♦ సలిపి మనదు
బ్రదుకులను జాల సార్థక ♦ పఱచుకొనఁగ
వలయుఁ జనులార! సద్గుణా ♦ భరణులార!

రాము—(లేచి) తమ్ముఁడా! నీయోగ్యత నన్ను నీకు వశ్యుని జేసినది. నిన్నెన్నిసారు లీదినమునఁ గౌఁగిలించుకొనినను నాకేమో తనివి తీరకున్నది.

(కౌఁగిలించుకొని)

గీ. అడవిఁ బదునాలుగేం డ్లొంత ♦ పొడుగొ యంత
పొడుగయినకౌఁగి లిమ్మని ♦ యడిగినాఁడ
వెన్ని సారులు నిన్గౌఁగి ♦ లించినాను
యన్ని పదునాలుగేం డ్లాయు ♦ వగును నీకు.

వసి—జనులారా! మహానుభావులచారిత్రము లెప్పుడు పరమార్థబోధకము లై యుండును. కాన మీ రీమహానీయునిచరిత్రమునుండి యొకనీతిని గ్రహింపవచ్చును.

గీ. దశశిరస్సులు గల్గిన ♦ దనుజుఁ డింద్రి
యదశకము; సీత నరచిత్త; ♦ మాంజనేయుఁ
డు గురువరుఁడు; చక్రాంకణ ♦ మగును ముద్ర;
రామయాత్ర శ్రీహరికృపా ♦ ప్రాప్తి నుండి.

రాము—గురువర్యా! ఇక్కడ నింకఁ గావలసిన దేమి?

వసి—పట్టాభిషేకవైభవము జరిగినది. ఇక్కడ నిప్పుడు కావలసిన దేదియు లేదు. ఐన నిట్లు కావలయును.

గీ. ధరణి యీతిబాధలు లేక ♦ తనరుఁగాక
ప్రజలయన్యోన్యవైరముల్ ♦ పాయుఁగాక
కవిత రాజపోషణమునఁ ♦ గ్రాలుఁగాక
నీతిపాలనమున రాజు ♦ నెగడుఁగాక.

అందఱు;—తథాస్తు.

(అందఱునిష్క్రమింతురు.)

ఇదియష్టమాంకము.

సర్వముసంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.